T. D. K.

DİVANÜ LÜGAT-İT-TÜRK TERCÜMESİ

III

Çeviren
BESİM ATALAY

T. D. K.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK TERCÜMESİ

ÇEVİREN:

BESİM ATALAY

TÜRK DİL KURUMU GENEL ÖZEK ÜYELERİNDEN

KÜTAHYA SAYLAVI

CİLT

III

1941

ANKARA

ALÂEDDİN KIRAL BASIMEVİ

6-XI-941
Ankara
Müzesi

ESİRGİYEN,KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BAŞ TARAFINDA HARFİ İLLET BULUNAN, MİSAL OLAN İSİMLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

يَبْ yap : Değirmi olan herhangi bir şey. "يَبْ يَرْماقْ يُوقْ yap yarmak yok = yanımda değirmi para yok",(sağ para yok).

يَبْ yap : Yapağı. " يُونْكْ يَبْ yunğ yap = yün yapağı".

يِبْ yıp : İp.

يِبْ yıp : Kendisiyle at bağlanan uzunca örk. İp'e de " يِبْ yıp" denir.

يَتْ yat : Bir türlü Kamlıktır (kâhinliktir).Belli başlı taşlarla (yada taşı ile) yapılır. Böylelikle yağmur ve kar yağdırılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrının izniyle yangın söndürüldü.

يَرْ yar : Salya. " اَنِكْ يَرِى اَقْتِى anıng yarı aktı = onun ağzının salyası aktı".

يِرْ yır : Ir. (Musikide ırlama). " اُلْ يِرْ يِرْلادِى ol yır yırladı = o, bir ır, şarkı söyledi".

Çok kere bu kelime gazel yerinde kullanılır.

ار ır : Yukarıdaki kelimenin ى si الف e çevrilmiştir; aynı anlamdadır.

يَشْ yaş : Yaş; zarzavat. " يَشْرُتْ yaş ot = taze ot". Bu kelime " يُشْ yuş" kelimesiyle birlikte " يَشْ يُشْ yaş yuş" şeklinde dahi söylenir, "yaş maş" demektir.

يُشْ yuş : Sıkışma. Oğuzca. "بُدُونْ يُشْ بُلْدِى budhun yuş boldı = halk sıkıştı" [+].

يِشْ yış : Yokuş. "اَرْتْ يِشْ art yış = iniş,yokuş". " اِينْ ėn = iniş", "اَرْتْ art = sarp yer".

يُوْ yok : Çanak bulaşığı. Bu kelime " يَقْ yak" kelimesiyle birlikte " يُوْيَقْ yok yak" şeklinde dahi kullanılır.

يُقْ yok : " يُقْ يِيرْ yok yer = yokuş yer".

يُكْ yük : Yük. " بِرْ يُكْ بُغْدَاىْ bir yük bugday = bir yük buğday". Katır yüküne ve başka yüke de böyle denir.

يُلْ yul : Pınar, su kaynağı. " جُقْرَمَا يُلْ çokrama yul = fışkıran kaynak" [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يُشْ kelimesinin ilk harfi üzerinde ötre, altında esre vardır. Bize kalırsa " يُشْ yuş" olacaktır; çünkü dikkat edilecek olursa ötre harekesi daha önce yazılmışa benziyor. ى nin altında bulunan esre harekesi ise sonradan yapılan bozuk bir düzeltmeye benziyor. Bundan başka bu kelimeden evvel "yaş" anlamına gelen يَشْ ve yine bu kelimeden sonra "yokuş" anlamına gelen يِشْ kelimeleri bulunduğuna göre bunun " يُشْ yuş" olması kuvvetli ihtimal dahilindedir. Düşünüle! B. A.

[++] Batı Anadoluda, Murat Dağında "Çokrağan" adında bir su vardır. B. A.

يِلْ yıl : Yıl, sene. Bundan alınarak " بِيْرْ يِلْ كَجْتِي bir yıl keçti = bir yıl geçti" denir.

يَمْ yam : Çörçöp, pislik, çapak. " كُوْزْكَا يَمْ تُشْتِي közge yam tüşti = göze çöp düştü".

يَمْ yem : Baharat. " اُوْتْ يَمْ ot yem = karabiber, kimyon gibi tohum ve baharat"." يَمْ yem" kelimesi yalnız kullanılmaz, "اُوْتْ ot" ile birlikte söylenir.

يِنْ yin : Hayvan pisliği, davar tersi. "قُوْيْ يِنِي koy yini = koyun tersi".

يِنْ yin : İn. "اَرْسْلاَنْ يِنِي arslan yini = arslan ini". Tilkinin ve yırtıcı hayvanların sığındığı yerlere de " يِنْ yin" denir. Şu savda dahi gelmiştir: "تِلْكُو اُوْزْ يِنِكَا اُوْرْسا اُدُوْ زْبُلُوْرْ tilkü öz yinige ürse udhuz bolur = tilki kendi inine karşı ürerse uyuz olur". Bu sav, ayrılamadığı kabilesini yeren kimse için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

قُشْ قُرْتْ قَمْغْ تِرِلْدِي اَرْلِكْ[+] تِشِي تِيرِلْدِي

اُكْرْ اَلِبْ تِرِلْدِي يِنْقَا يَنَا كِرْ كُسُوْزْ

[+] Bu kelime yazma ve basma nüshalarda " اَرْلِكْ erlik" şeklinde ise de yanlıştır; " اَرْكَكْ erkek" olmalıdır. Bizi bu düzeltmeye götüren iki şey vardır: Birincisi, sözün gelişi.. İkincisi de, yazma nüshada bu kelimenin üzerinde bir kazıntı görülmekte olmasıdır. Önceden kelime اَرْكَكْ şeklinde yazılmış iken sonradan bir düzeltme görerek اَرْلِكْ şekline konulmuş olmalıdır. B. A.

Kuş kurt kamuğ tirildi
Erkek tışı terildi
Ögür alıp tarıldı
Yınka yana kirgüsüz

"Kurt, kuş bütün dirildi, erkek dişi derlendi, öğür alıp dağıldılar. Artık ine girmiyecek".

(Baharı anlatarak diyor ki: Kurt, kuş, öldükten ve baharın soluğunu emdikten sonra dirildi; erkek, dişi toplandı. Bölük bölük olup dağıldı. İkinci defa ine girmiyecektir).

Yukarıdan beri söylenen bütün bu kelimeleri yazıda menkus ayrımına yamamak ve söyleyişte yumşatmak olabilirse de, doğru olanı budur [+].

\+
\+ \+

ORTASI SÂKİN OLAN فَعْلٍ، فُعْلٍ، فِعْلٍ AYRIMI

يَرْبْ yarp: "يَرْبْ نانكْ yarp neng = sağlam nesne".

يَرْبْ yarp: İnsan sevindiği zaman yüzüne gelen parlaklık, yalabıklık. "اَنِكْ يَرْبِى يَزِ لْدِى anınğ yarpı yazıldı = sevindiği için onun yüzünün damarları çekildi, yalabıdı, güzelleşti".

[+] Kaşgarlı burada يَت ، يَب ، يَر ، يَل ، يَن gibi kelimelerin يَات ، يَاب ، يَار ، يَيل ، يَين imlâsında dahi yazılcağını söylemek istiyor. B. A.

يُرْت yurt: Yurt; eski izerler, ören.

يَلْت yalt: "يَلْت قَيا yalt kaya = yalçın kaya, sert kaya". Sert olan her şeye de böyle denir.

يُرْج yurç: Karının küçük erkek kardeşi, küçük kayın. Kocanın küçük kardeşiyle karının küçük kardeşi ayırd edilir. Kocanın küçük kardeşine "اِنِي ini" denir. Yaşça büyük olursa "اِجِي içi" denir. Kocanın kendinden küçük olan kız kardeşine "سِنگِل sinğil", kocanın kendinden büyük olan kız kardeşine " اَكا eke", karının kendinden küçük olan kız kardeşine " بَلْدِز baldız", karının kendinden büyük olan kız kardeşine " اَكا eke" denir.

يُنْد yund: At. Bu, cins ismidir. Bir ve birçok ata söylenir; deve kelimesi gibi. " يُنْد اَتِي يِبَاز yund eti yıpar = at eti misk gibi kokar", (at eti pişirildikten sonra soğumağa bırakılır, o zaman etten güzel bir koku çıkar).

يُنْد yund: Türklerin on ikili yıllarından birinin adı; buna " يُنْدِيلِي yund yılı" derler.

Bu ayrım hurufu zelâka ile (ب، م، و، ر، ل، ن harfleri ile) bağlıdır; bunun için bu çeşitten isim az gelmiştir.

+

+ +

ORTASI HAREKELİ OLARAK
فَعَلٍ، فَعُلٍ، فَعِلٍ AYRIMI

يُذُتْ yudhut: "يُذُتْ نانكْ yudhut neng = hayırsız nesne, kendisinde hayır bulunmıyan şey". Bir adama söğüldüğü zaman "يُذُتْ yudhut" denir.

يَشُتْ yaşut: "يَشُتْ نانكْ yaşut neng = gizli nesne". Kendisinden sonra "بَكُتْ beküt" kelimesi getirilerek ikisi birlikte "يَشُتْ بَكُتْ yaşut beküt" denir.

يِكِتْ yigit: Herşeyin genci, yiğit.

يَمَتْ yemet: "Evet" anlamına bir kelimedir. ى harfi الف ile çevrilerek "اَمَتْ emet" dahi denir.

يَنُتْ yanut: Karşılık, bedel, ıvaz.

يَسِنْج yasıç: Yassı ve uzun temren.

يِغَجْ yıgaç: Ağaç parçası.

يِغَجْ yıgaç: Erkeğin erkeklik aygıtı.

يِغَجْ yıgaç: Fersah, eski bir çeşit yer ölçüsü. "بِيرْ يِغَجْ بِيرْ bir yıgaç yer" denir ki, "bir fersah yer" demektir [+].

يِغَجْ yıgaç: Ağaç. Buradan alınarak "اُزُمْ يِغاجِى üzüm yıgacı" ve "يَغاقْ يِغاجِى yagak yıgacı" denir, "üzüm ağacı", "ceviz ağacı" demektir. Bunu يِغاجْ الف le şeklinde yazmak daha iyidir.

يُغَرْ yugaç: Bir derenin veya bir ırmağın karşı ya-

[+] Bir fersah 12000 arşındır. B. A.

kası. Bir adam ırmağın bir kıyısında durursa bu, karşısına gelen kıyıdır. Bu sözden alınarak " يُغَجْ كَجْتِمْ yugaç keçtim" denir ki, "derenin öbür tarafına geçtim" demektir.

يَغِرْ yagır: At, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer veya eğerin vurmasiyle meydana gelen yara, yağır. " يَغِرْلِغْ اَتْ yağırlığ at = yağırlı at".

يُكُرْ yügür: Darı. " اُكُرْ ügür" dahi denir.

يُمُرْ yumur: Hayvanlarda bulunan göden bağırsağı [+].

يُلَرْ yular: Atın yuları. " يُنْدْ باشِنْ يُلارْ لَبْ كَنْكْلدِى [++] yunt başın yularlap... = at başını yularlıyarak, bağlıyarak ye", (piştikten sonra at başını yemek istersen ona yu-

---

[+] Her iki nüshada da burada ibare şöyledir: يُمُرْ - اَلْمِمْرَغَةُ فِى الْحَيَوَانِ Bunu biz dilimize "hayvanda bulunan göden bağırsağı" diye çevirdik; çünkü gerek Kamus Tercümesinde ve gerek Lisanül-Arap'ta مِمْرَغَة kelimesine bu anlam verilmektedir. Brockelmann bu kelimeye "hayvanın yatıp ağnandığı yer" anlamını vermiştir. Dikkat! B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu savda geçen كَنْكْلدى kelimesinin ne olduğunu anlıyamadık. Burada bir yanlışlık vardır. Ne kadar araştırdıksa da düzeltmek mümkün olmadı. Sezişimize göre bu, iki kelimeden mürekkep olmalıdır. İlk kelime bir emir sıygası olacak; ikinci kelime de "yemek" mastarından yine bir emir sıygası olacaktır. Bu iki emir kalıbı " كنكلد kenkeld" ve " يى yė" olmalıdır. Mana böyle olmasını icap ettirir. Yazma nüshada bu kelimede bazı silintiler görülmekte ve ى harfinin karnında bir nokta sezilmektedir. Bundan başka Doğu Türkçesinde, Uranha ve Koybal diyeleklerinde " كنژى kenji" şeklinde ve bukağı ve zincir anlamında bir kelime vardır. Bu kelimeden "kenjeltmek" şeklinde bir fiil yapılmış olabilir. Türk dillerinde j nin g harfine çevrildiği vardır. "Kengelt" ve yahut "kenjelt" kelimesi böyle bir fiilin emri hazırı olabilir, ki, "bağla, zincirle, bukağıla" demek olur. Bk. Rad. II, 1079; Katanof, 115. B. A.

lar vur, kaçmaması için bağla, sonra ye!). Bu sav, atını başıboş bırakmamakla emrolunan kişi için söylenir.

يَتِزْ yetiz: Enli, enine geniş olan her şey. Bu sözden alınarak " يَتِزْ قَذِشْ yetiz kadhış" denir, "enli kayış" demektir. " يَتِزْ يِيرْ yetiz yer = enli yer, dar olmıyan toprak".

يَغِزْ yagız: Yağız. Bu, kızıl ile siyah arasında bir renktir. Buna benzetilerek yeryüzüne " يَغِزْ يِيرْ yagız yer" denir.

يَغِزْ yagız: " يَغِزْ اَتْ yagız at = yağız at".

يَفُزْ yafuz: Her şeyin kötüsü, fenası.

يُمُزْ yumuz: " يُمُزْ اَرْ yumuz er = etli, tıknaz adam".

يَمِزْ yamız: Kasığın iki tarafı, kalçanın iç yandan uçları.

يَرِشْ yarış: Yarış, at yarışı. " اُلْ اَتْ يَرِشْتِى ol at yarıştı = o, at yarışı yaptı, yarıştı".

يَرِشْ yarış: İki adam arasında mal üleşme.

يَغِشْ yagış: İslâmdan evvel Türklerin adak için, yahut Tanrılara yakınlık elde etmek için putlara kestikleri kurban.

يَقَشْ yawaş: " يَقَشْ كِشِى yawaş kişi = yumşak huylu adam". Başı sert olmıyan her hayvana da " يَقَشْ yawaş" derler. Şu beyitte dahi gelmiştir :

قُلْدَشْ بِلا يَرَشْغِلْ قَرْشِبْ اَدِنْ اُدُرْما
بَكْ تُتْ يَڤَشْ تَقاغُو سُڤْلِنْ يَزِنْ اَدَرما

Koldaş bile yaraşgıl karşıp edin üdürme
Bek tut yawaş takagu süwlin yazın ederme

"Arkadaşın ile yaraşıklı ol, ona aykırı giderek başkasını seçme, yavaş huylu tavuğu sağlam tut, kırda süğlün arama".

(Bir kimseye arkadaş olursan ona karşı saygı göster, işlerde ona uy, aykırılık etme; başkasını ondan üstün tutma; evindeki tavuğu iyi gözet, evdeki tavuk kaçarsa, kırda süğlün arama).

يُڤُشْ yüfüş: Hısımların elbise veya mal ile yardımlaşması. Bu, çok kere gerdeğe konulan gelin hakkında söylenir; çünkü, hısımlar onu donatmak için üzerlerine düşen armağanı verirler. Şu savda dahi gelmiştir: " يُڤَشْ لَكْ كَلِنْ كُذاكُو يَڤَشْ بُلُورْ [+]

[+] Basma nüshada كذاكو imlâsında olan bu kelime, yazma nüshada كراكو şeklindedir. Her ne kadar bu kelime Dv.III, 124,15 te كذاكو şeklinde ise de bize kalırsa " كراكو körekü" şekli dahi yanlış sayılamaz. Yazma nüshada açıktan açığa bu savda bu şekilde olduğu görülmektedir. Bundan başka bugün Niğdenin Melendiz adı verilen yaylasındaki köylüler hâlâ güveyi manasında "köreken" kelimesini kullanmaktadırlar.

Burada savda bir yanlışlık daha seziyoruz. Bize kalırsa sav şöyle olmalıdır. " يڤش لك كلن كذاكو نى يڤش بلور yüfüşlüğ kelin küdheküni yafaş bulur". Çünkü كذاكو kelimesi mefuldür, meful edatı unutulmuş olmalıdır. B. A.

yüfüşlüğ kelin küdhegü yafaş bulur = armağanlı gelin, güveyiyi yumşak huylu bulur", (gelin, akrabasının verdikleri armağanlarla ağırlanmış olursa o, güveyiyi yumşak huylu ve ağır başlı bulur; çünkü güveyi onu zengin bulmuştur, bu yüzden ona saygı gösterir).

يُمُش yumuş: İki ve ikiden ziyade kimse arasında elçilik. Bu sözden alınarak, melek'e " يُمُشْجِى yumışçı" denebilir; çünkü melek arapça اَلوُكَة kelimesinden alınmıştır, "elçilik" demektir. Türkler melek ismini hiç bilmezler.

يَمِش yemiş: Yemiş, meyva. Cins ismidir. Çok kere ağaçların meyvasına denir.

يَتِغ yatıg: Uyku ve yatılacak yer. "اَنِى يَتِغِنْدا تُتْغِيل anı yatığında tutgıl = onu uykusunda yakala", (onu yatağında yakala).

يِدِغ yıdhığ: Kötü kokan her nesne.

يِدِغ اُت yıdhığ ot: Kaşgar dilince "üzerlik otu" anlamınadır. Uç ve Barsgan dillerinde " الدُرلك eldrük" [+], Oğuzcada "يُوزَارلِك yüzerlik"tir.

يُدُغ yudhuğ: Başkasının suçu yüzünden kendisine söz gelen kimse. " اَنِك يُدُغِى تُقِسْدِى anıng yudhuğı tokındı = onun suçunun cezası

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda الدُرلك imlâsında olan bu kelime yanlıştır, doğrusu " اَلدُرُك eldrük" olacaktır. Dv.III,304,4 te dahi bu kelime geçmektedir. B. A.

dokundu", (başkasının yaptığı suçun cezası ona dokundu).

يُذُغْ yudhuğ: Çocuklara sövülen bir kelime. Kençekçe. Bu, " يُذُتْ yudhut" sözü gibidir.

يَرَغْ yarağ: Fırsat, imkân. Şu savda dahi gelmiştir: " ايشْ يَرَاغِنْدا , سَرْتْ اَسِغِنْدا ış yarağında, sart asığında = iş tavında, fırsatında, sırasında; tecimen kârında" demektir, (tecimen kâr görürse en sevgili şeyini de satar).

يِشِغْ yışığ: Kayıştan örülmüş olan bağ, boyunduruk kayışı.

يَڤُغْ yawuğ: Sel suyunun yüksekten yuvarladığı kaya parçası. İnsan veya hayvan bir tepe üzerinde yürürken, yürüme yüzünden kayalar yuvarlanır, derenin düz ve oturaklı yerine iner, buna " يَڤُغْ yawuğ" denir.

يَقِغْ yakığ: Yakı. Şişkinlik ve şişkinliğe benzer şeyler üzerine konulur.

يَلِغْ yalığ: İbik. Bu sözden alınarak " تَقُقْ يَلِغِي takuk yalığı" denir, "horoz ibiği" demektir.

يَلِغْ yalığ: At yelesi. " يالْ yal" dahi denir. Doğru olanı " ييل yıl"dır.

يُلُغْ yoluğ: Feda. Şu beyitte dahi gelmiştir :

مِنكْ كِشِي يُلُغِي بُلُبْ اُوزُنكا
بِرْكَلَرْ اُوزُنْ اَنِكْ كُوزُنكا

Minğ kişi yoluğı bolup özünğe
Bergeler özün anınğ közünğe

"Binlerce kişi canını ona feda eder; özünü onun gözüne vererek". (Binlerce kişi kendilerini onun için feda ederler, gözünü görerek canlarını verirler). " اوُزْ öz" bu beyitte "ruh" anlamınadır. Ulusun bu yoldaki sözünü bildirmiştim.

يِلِغْ yılığ: Ilık. " يِلِغْ سُوڤْ yılığ suw = ılık su". Herhangi bir şey sıcakla soğuk arası ılımış olursa böyle denir.

يَلِغْ yalığ: Eğer kaşı, eğerin ön ve arka kaşı. Araları ayırd edilmek için " اُنْكْدُنْكِي يَلِغْ önğdünki yalığ" ve " كِيدِنْكِي يَلِغْ kidinki yalığ" denir.

يَنِغْ yanığ: Kusma. " اُلْ يَنِغْ يَنْدِي ol yanığ yandı = o, kusuş kustu", (o, çok kustu).

يَنِغْ yanığ: Korkutma, tehdit. " بَكْ يَنِغِنْدا تُشْما Beg yanığında tüşme = Beyin korkutmasına düşme". Başkası da böyledir.

يَتُقْ yatuk: İki cins iplikten dokunan bir dokumadır. Bunun erişi yün, argacı pamuktur.

يَتُقْ yatuk: " يَتُقْ نانْكْ yatuk nenğ = atılan, unutulan her şey". Tenbele " يَتُقْ كِشِي yatuk kişi" denir. Oğuzlardan bir takımları vardır ki şehirlerinden dışarıya çıkmazlar, savaş yapmazlar. Onun için bunlara " يَتُقْ yatuk" denir,

"tenbeller ve atılmışlar" demektir.

يَتِقْ yatık: Uyku ve yatacak yer. " اَنِى يَتِقِنْدا تُتِّى anı yatıkında tuttı = onu uykusunda, yatağında tuttu".

يَرُقْ yaruk: Aydınlık. " يَرُقْ يِيرْ yaruk yer = aydınlık yer", " يَبْ يَرُقْ نانكْ yap yaruk nenğ = çok aydınlık nesne".

يَرُقْ yaruk: Yarık; yerde, duvarda, dağda, sırçada ve buna benzer şeylerde olan yarık. " بُو اَيَقْ نِكْ يَرُقِى بارْ bu ayaknınğ yarukı bar = bu kabın yarığı var".

يَرِقْ yarık: Zırha, kalkana verilen genel bir isimdir. Aralarını ayırd etmek için zırha, cebeye " كُبا يَرِقْ kübe yarık", demir göğüslüğe " سايْ يَرِقْ say yarık" denir.

يُرِقْ yorık: Uz dilli. " يُرِقْ تِلْ yorık tıl = uz dil, fasih dil".

يُرِقْ yorık: Huy, gidiş. " اَنِكْ يُرِقِى نَتَكْ كِشِى بِلا anınğ yorıkı netek kişi bile = onun huyu ve halkla gidişi nicedir".

يُرِقْ yorık: Akma, yürüme. " اَتْ يُرِقِى نَتَكْ at yorıkı netek = atın yürüyüşü nasıl". Su ve suya benzer şeylerin akması da böyledir.

يِرِقْ yarık: Oylukların çenetlere bitiştiği yer; Oyluk kemiklerinin başı. Bu kelime " يَرِلْدِى نانكْ yarıldı nenğ" cümlesindeki " يَرِلْدِى yarıldı" sözünden alınmıştır ki, "nesne yarıldı, açıldı" de-

mektir. Nitekim iki ayaktan birisi sağa, birisi sola açılmıştır.

يَزَقْ yazak: Otlak. Yağma ve Toxsı dillerince.

يَزُقْ yazuk: Boşanmış. " يَزُقْ اَتْ yazuk at = boşanmış at, bağından çözülmüş at". Herhangi bir şey bağlandığı yerden veya bağından çözülürse yine böyledir.

يَزُقْ yazok: " يَزُقْ اَتْ yazok et = pastırma". Güz vakti bir takım baharatla hazırlanarak kurutulan ettir; öylece bırakılır, ilkbaharda yenir. Bu, " يازْ اُقْ يِي yaz ok ye" sözünden alınmıştır, "baharda ye" demektir; çünkü ilkbaharda hayvanlar zayıflar. Pastırması bulunan kimse böylece ilkbaharda iyi et yer.

يَزُقْ yazuk: Günah. Şu savda dahi gelmiştir : "اُوتْ تُتُنْسُزْ بُلْمَاسْ . يِكِتْ يازُقْسُزْ بُلْمَاسْ" ot tütünsüz bolmas, yigit yazuksuz bolmas = ateş dumansız olmaz, genç günahsız olmaz".

يَسِقْ yasık: Gedeleç. Öbür Türklerce. Bunu Oğuzlar ve Kıpçaklar bilmezler. Onlar " قُرْمَانْ kurman" derler. Şu savda dahi gelmiştir: "اُبْرَقْ يَسِقْدِنْ تُوزْلُغْ يَاجِقَارْ oprak yasıkdın tozluğ ya çıkar = kapanmış gedeleçten tozlu yay çıkar", (gedeleçten -eski yay kabından- tozlu yay çıkar). Bazen sağlam yay, eski gedeleçten çıkar. Bu Arabın:

تَرَى الرَّجُلَ الْخَفِيفَ فَتَزْدَرِيهِ وَفِي أَثْوَابِهِ أَسَدٌ مَرِيدُ

sözü gibidir.

يُلَقْ yulak: Küçük küçük birçok su pınarları. Bundan alınarak " يُلْ يُلَقْ yul yulak" denir. ق harfi ل a eklenmiştir [+]. Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَقْتُرْ دْكُوزُمْ يُلاقْ
تُشْ قِلُرْ اُرْدَكْ يُغاقْ

Akturur közüm yulak [++]
Tuş kılur ördek yugak

"Gözümün yaşını akıtır; ördek, sukuşu orada kavuşur".

(Gözüm öyle yaş akıtır ki ondan göller peyda olur, ona ördek ve sukuşları iner).

يُلَقْ yolak: Çığır, cılga, kırlarda bulunur küçük yol.

يُلَقْ yolak: " يُلَقْ بَرْجِنْ yolak barçın = yol yol çizgili ipek kumaş". Kendisinde çizgiler ve yollar bulunan her şey için de böyle denir. Aslı يُولَقْ tır.

[+] Burada her iki nüshanın ibaresi: "يُلْ يُلَقْ" وَالْقَافُ مُحَلَّقَةٌ بِاللَّامِ şeklinde ise de yanlış olmalıdır, bir mana çıkmıyor; doğrusu وَ الْقَافُ مُلْحَقَةٌ بِاللَّامِ şeklinde olmalıdır. Biz doğrusunu aldık,bu yolda dilimize çevirdik. B. A.

[++] Bu kelimeyi her ne kadar Brockelmann "yulak" şeklinde harekelemiş ve biz de böyle almış isek te Batı Anadoluda "yolak" şeklinde söylenmektedir; düşünüle!. B. A.

يِتُكْ yitük: Yitik, kaybolan şey. Şu savda dahi gelmiştir : " يِتُكْلِكْ اَناسِى قُوُيُنْ اَجارْ yitükliğ anası koyun açar = bir şey yitiren, anasının koynunda arar". Bu sav, bir şey yitiren kimsenin onu her yerde aramak hakkı olduğu yolunda söylenir.

يِتِكْ yitiğ: Bilenmiş, keskin. " يِتِكْ بِجاكْ yitiğ biçek = bilenmiş, keskin bıçak". Kılıç ve kılıca benzer keskin olan her şey de böyledir.

يِتِكْ yėtik: " يِتِكْ اَرْ yėtik er = işlerinde becerikli kimse, güç işleri başaran".

يُرَكْ yürek: Yürek, kalp. " يُرَكْلِكْ yürekliğ = yüreği pek, yiğit".

يُرُكْ yörük: Tâbir. " تُوُشْ يُرُكِى tüş yörüği = düş yorması".

يُرُكْ yörük: Sözün gidişi, anlaşılışı. " سُوُزْ يُرُكِى söz yörüği = sözün gidişi, anlaşılışı".

يِرُكْ yirük: " يِرُكْ اِشْلارْ yirük işler = yirik kadın".

يِرُكْ yirük: " يِرُكْ نانكْ yirük nenğ = yirilmiş nesne". Uzunlamasına yirilmiş ve güzelliği gitmiş olan her şey.

يِرُكْ yirük: Yirik, gedik.

يُزُكْ yüzük: Yüzük. (Parmağa takılan yüzük).

يِزاكْ yizek: Askerin önde giden bölüğü, öncül.

يَنِكْ yėnik: Yeğni, hafif.

يَسُلْ yasul: Yassı, yayvan. " يَسُلْ تاغْ yasul tağ =

yassı, yayvan dağ". Yassı ve engin olan her yere de " يَسُلْ yasul" denir.

يَشِلْ yaşıl: Yeşil. Koyu yeşile " يَبْ يَشِلْ yap yaşıl" denir. " يُشُلْ yuşul" kelimesiyle birlikte "يَشِلْ يُشُلْ yaşıl yuşul" diye dahi söylenir, "yeşil meşil" demektir.

يَذِمْ yadhım: Döşek, yaygı. " تولُكْ يَذِمْ tülüğ yadhım = tüylü yaygı, halı". Bu, öz Türkçe değildir.

يَرِمْ yarım: Yarım, bir şeyin yarısı. "اَلْمِلا يَرِمِي almıla yarımı = elmanın yarımı". Başkası da böyledir.

يَرِمْ yarım: Herhangi bir şeyin ikiye ayrılmış olan parçalarından her biri [+]. " بُتِقْ يَرِمِي butık yarımı = dalın, budağın yarısı". Bunun aslı "yarılmak"tan gelmiştir.

يِشِمْ yişim: Soğukta dizlere giyilen nesne, bir çeşit çakşır.

يِغِمْ yıgım: "يِغِمْ تُبْرَاقْ yıgım toprak = yığılmış toprak". م , ن dan çevrilmiştir.

يَلِمْ yalım: " يَلِمْ قَيَا yalım kaya = sarp,dik kaya".

[+] İki yarım arasındaki fark şöyle olsa gerektir: Birinci yarım, yaradılıştaki yarım; ikinci yarım, kesilerek ikiye ayrılan parça demek olmalıdır. B. A.

Bu, sarp dağın eteğidir [+]. Şu savda dahi gelmiştir : تَلِمْ سُوزُكْ اُقْسا بُلْماسْ. يَلِمْ قَيا يِقْسا بُلْماسْ telim sözüğ uksa bolmas, yalım kaya yıksa bolmas = çok sözü anlamak olmaz, yalçın kaya yıkılmak olmaz", (insan, çok sözü anlıyamaz, nasıl ki dağdan yalçın kayayı yıkamaz). Bu sav, sözü uzatmaması emrolunan kimse için söylenir.

يَلِمْ yelim: Kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal. Balık tutkalına " يَرُقْ يَلِمْ yaruk yelim" denir.

بَيِن bayın: Koyu kırmızı. Gelincik çiçeği renginde olan herhangi bir şey. Şu savda dahi gelmiştir : " قِلْنُو بِلْسا قِزِلْ كَذارْ رَانُو بِلْسا يَشِلْ كَذارْ. kılnu bilse kızıl kedher, yaranu bilse yaşıl kedher = nazlanmayı bilse kızıl giyer, yaranmayı bilse yeşil giyer", (kadın yaranmayı ve kırışmayı bilse kırmızı ipekli giyer; yaranmayı ve gözeniliği bilse kırmızı ipek giyer). Bu renklerle

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ibare : يَلِمْ قَيا - اَلصُوحُ . وَهُوَ الْجَبَلُ الصَّلْدُ şeklinde ise de burada ufak bir yanlışlık olmalıdır; doğrusu اَلصَّوُحُ . وَهُوَ مِنَ الْجَبَلِ الصَّلْدِ olsa gerektir. Aşağıdaki savın anlamı da bunu teyid eder. B.A.

erkek kadını daha iyi tutar, demek istiyor [+].

يَتَنْ yeten: Kendisiyle ok atılan tahta yay.

يَتَنْ yeten: Atımcı yayı, hallaç yayı.

يَرَنْ yarın: Kürek kemiği, çiğin kemiği. Türklerin şöyle bir savı vardır: " يَرَنْ بُلْغَنْسا اِيلْ بُلْغَنُوْرْ yarın bulgansa el bulganur = kürek kemiği karışırsa vilâyet karışır" [++].

[+] Buradaki arapça ibareyi olduğu gibi yazıyoruz :

بين - اَلْاَحْمَرُ الْمُشْبَعُ . وَهُوَ كُلُّ عَلَى لَوْنِ الشَّقَائِقِ وَفِي الْمَثَلِ " قِلْنُو بِلْسا قِزِلْ كَذا زْ . يَرانُو بِلْسا يَشِلْ كَذا زْ " مَعْنَاهُ اِذا عَرَفَتِ الْمَرْأَةُ حُسْنَ الدَّلالِ وَالْغُنْجِ لَبِسَتْ حَرِيرًا اَحْمَرَ وَاِذا عَرَفَتْ حُسْنَ التَّمَلُّقِ وَاللَّطافَةِ تَلْبَسُ حَرِيرًا اُرْجُوانِيًّا

Burada birkaç yanlışlık birden vardır. Birincisi: وهو كل sözündedir. Doğrusu وَهُوَ كُلُّ شَيْءٍ عَلَى لَوْنِ الشَّقَائِقِ olacaktır. Biz tercümeyi bu yolda yaptık. İkincisi: Aşağıdaki sav, koyu kırmızı anlamına olan " بين bayın" kelimesine misal olarak getirilmiş iken savda bu kelime yoktur, " قزل kızıl" kelimesi vardır. Bu kelimenin بين olması gerektir. Üçüncüsü: Savın ikinci parçasının arapçaya olan tercümesinde تَلْبَسُ حَرِيرًا اُرْجُوانِيًّا denilmiş. Türkçesinde "yeşil" kelimesi bulunduğuna göre arapçasının حَرِيرًا اَخْضَرَ denilmesi lâzım idi. Türkçe asliyle arapça tercümesi birbirini tutmıyor.

Burada çok kuvvetli bir ihtimal daha vardır. Bu kelime ayrımın da icap ettirdiğine göre ى ile başlıyarak " يين yipin" olmalıdır; çünkü Dv.III, 28, 6 ve III, 35, 13 te " يِيكِين yipkin" kelimesi bu anlama gelmektedir. Yine Dv.III,35 teki " يِيكِل yipkil" kelimesi de bu anlamdadır. ى harfi eriyerek يين şeklini almış olabilir, dikkat: B. A.

[++] Eski Türkler hayvanın kürek kemiğine bakarak fal açarlarmış. Kürek kemiğinde gördükleri şeylerden bir takım hükümler çıkarırlarmış. Bu sav onu gösterse gerektir. B. A.

يُرُنْ yurun: İpek kumaş parçası. Bu sözden alınarak " يُرُنْ يُقا yurun yuka" denir [+].

يَشِنْ yaşın: Şimşek. Türk hikmetinde " كِمِنكْ بِلا قاشْ بُلْسا يَشِنْ يَقْماسْ kiminğ bile kaş bolsa yaşın yakmas" denir, "kimin yanında kaş bulunursa ona şimşek dokunmaz" demektir. "Kaş" lekesiz, saf bir beyaz taştır, yüzüklere konur, yüzüğün sahibine şimşek dokunmaz; çünkü yaradılışı böyledir. Bu bir beze sarılıp ta ateşe atılacak olursa, ne bez yanar, ne de taş.. Bu sınanmıştır. Bir adam susadığı zaman bunu ağzına alsa suzuzluğu giderir.

يِغِنْ yıgın: "يِغِنْ تُبْراقْ yıgın toprak = toprak yığını, toprak kümesi". Başkası da böyledir.

يَقِنْ yakın: Yakın. " يَقِنْ يِيرْ yakın yer = yakın yer", " يَقِنْ اَرْ yakın er = hısımlardan yakın adam". Şu beyitte dahi gelmiştir :

يَقِنْ يَغُقْ كُرْ مَذِبْ نانْكِنِي كُذُورْ

قَذَشْ تَبا اِتْ كِبِي قِينْكْرُو بَقار

[+] " يُرُنْ يُقا yurun yuka" sözünün gerek yazma ve gerek basma nüshalarda arapça karşılığı gösterilmemiştir. Bize kalırsa burada bir de yanlışlık vardır; doğrusu " يُرُنْ يَقا yurun yaka" olsa gerektir. Şu halde anlam "ipek yaka" demek olur. Bu anlam buraya pek uygun düşmekte ise de yine düşünüle!... B. A.

Yakın yaguk körmedhip nenğni ködhür
Kadhaş taba ıt kibi kınğru bakar

"Yakınını, yavuğunu görmeyip malını görür; hısımlarına karşı köpek gibi yan bakar".

(Vefanın azlığını anlatarak diyor ki: İnsanlar hısımlarını, kardeşini görmez, mala önem verir. Kardeşine kızgın gözle bakar, kemiği başkasından saklıyan köpek gibi..).

يِكَنْ yiken: Kovalak otu. Bundan hasır yapılır.

يَلِنْ yalın: Alev. " اُوتْ يَلِنِي ot yalını = ateş alevi".

يُلُنْ yulun: Murdar ilik, kokar ilik.

يِلِنْ yilin: İnek memesi. Bütün tırnaklı hayvanların memeleri için de böyle denir [+].

\+
\+ \+

BUNUN BİR BAŞKA ÇEŞİDİ

يَيغْ yayıg: " يَيغْ كِشِي yayıg kişi = huyu dönek adam, kâh şuna, kâh buna meyleden kişi".

يَيِقْ yayık: "يَيِقْ كِشِي yayık kişi". Bu kelime de bundan evvelki anlama gelmektedir. Pişmiş et anlamına olan " بِشِغْ اَتْ pışıg et" ve " بِشِقْ pışık" kelimeleri gibi.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime يِلِنْ şeklindedir; bu, " يِلِنْ yilin" olsa gerektir. Çünkü bugün bile Kuzay ve Doğu Türkleri bunu " يِلِنْ yilin" diye söylemektedirler. Brockelmann da böyle yazmıştır. B. A.

يم[+]yitim: Keten tohumu. Bu, susam tanesi gibidir; lâkin kırmızı olur, yağı kandilde kullanılır.

+
+ +

SONUNDA SESLİ HARF -HARFİ İLLET- BULUNANLARDAN

يَبا yaba: Yaş ve ıslak olan herhangi bir şey. Oğuzca.

يَبِي yabı: Eğerin üstüne ve altına konan keçe, eğer yastığı. Çiğilce.

يَرو yaru: " يَرُو يَلِمْ yaru yelim = balık tutkalı".

يُرا yöre: Yöre, çevre, bir şeyin etrafı. Oğuzca.

يَزِي yazı: Yazı, boşluk, açıklık, alan.

يَسِي yası: Yassı, enli. " يَسِي نانكْ yası nenğ = yassı şey, enli nesne".

يَغِي yagı: Duşman.

يَڤا Yawa: Oğuzlardan bir oymak. و ile " يَوا Yava", الف ile " اَڤا awa" da denir [++].

يَفا yafa: Kolgan dikeni.

يَفا yafa: " يَفا يِيرْ yafa yėr = kuytu yer".

يَقا yaka: Yaka, elbise yakası.

[+] Her iki nüshada da يم şeklinde olan bu kelimenin doğrusu " يِتِمْ yitim" olacaktır. Bugün hâlâ Kuzay Türkleri bu kelimeyi " يِتِنْ yitin" şeklinde bu anlamda kullanmaktadırlar. B. A.

[++] Basma nüshada اَڤا kelimesinin hemzesi üzerine üstün, altına esre konmuştur. Bay Kilisliyi yanıltan arapça ibarede bu kelimeden evvel geçen kelimenin harekesi olmuştur. İbare şöyledir: وبالالف اَڤا Bay Kilisli الف harfinin esresini dikkat etmiyerek اَڤا ya vermiştir. B. A.

يَقِي yakı: " يَقِي يُقِي اَرْ yakı yukı er = alçak gönüllü ve yaltaklanıcı adam".

يَقُو yaku: Yağmurluk. Aslı " يَاغْقُو yağku" olup yeğniltilmiştir.

يِكِي yiği: " يِكِي يِغَاجْ yiği yıgaç = dalları birbirine girmiş sık ve büyük ağaç". Bazı kere ك atılarak " يِي يِغَاجْ yi yıgaç" dahi denir, " يِكِي تِيشْ yiği tış = sık diş" anlamınadır. " تُونْ يِكِي تِكْ ton yiği tik = elbiseyi sık dik". Dikişe " يِي yi" denir. Aslı " يِكِي yiği"dir.

يَلا yala: Töhmet, itham, birinin hakkında kötü sanıda bulunmak. Bir çeşit katmerli ekmeğe, yufkaya " يَلا جِي يُغَا yalaçı yuga" denir; bu, ekmeğin kendisine dokunulur dokunulmaz inceliğinden dolayı kırılıvermesi yüzünden verilmiş bir isimdir. Pişirici, bunu sen kırdın diye adamı itham edebilir.

يُلا yula: Kandil. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تَكْمَا ايفْتْ اَشْقَا كُرُبْ تُرْغِلْ اَلا [+]

جَقْمَقْ جَقِبْ اِيقْشَا قِلِي اُذْنُورْ يُلا [++]

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda اَشْقَا şeklinde yazılan bu kelime yanlıştır. " اِشْقَا ışka" olacaktır. Arapça metnin gereği budur. Sözün geliri de böyledir. B. A.

[++] Her iki nüshada dahi اُذْنُورْ şeklinde çıkmış olan bu kelime " اُذْنُوزْ udhınur" şeklinde olacaktır, "söner" anlamınadır. Bk. Dv. I, 174, 1-2. B. A.

Tegme ewet ışka körüp turgıl ala
Çakmak çakıp ewse kalı udhınur yula

"İşi görerek acele etme, sâkin dur ! Çakmak çakarken iven kimse artık kandili söndürür".

(Acele ile bir işe sarılma, işin gireğine bak, sâkin ol! Çakmak çakarken acele eden kişi acelesi yüzünden kandili,çırayı söndürür).

يَلو yalu: Tayları bağlamak için kullanılan ip,örk. Kısraklar sağılacağı zaman bir iple bağlanır. Yaylakta sağılmak için kısraklar onun etrafında dolanır.

يَمُو yemü: "Bu sözü kabul ettin mi, söylediğimi yapmak için kafana koydun mu" anlamına gelen bir kelimedir." سَنْ بَرْغِلْ يَمُو sen bargıl yemü = sen git emi, evet mi?". Aslı " يَهْ yeh"dir. Bu "evet" anlamınadır. م , و istifham edatıdır.

يَنا yana: Yine, gine, ikinci olarak. " يَنا كَلْدِي yana keldi = yine geldi, ikinci defa olarak geldi".

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BİR BAŞKA TÜRLÜSÜ

يَيا yaya: İnsanın oturamağı, kıçı. Yalnız insanda kullanılır.

يَوا yava: Suyu ile tutmaça renk verilen bir bitki,

kolgan dikeni. Yumşak ڤ ile " يَڤا yawa" dahi denir.

يَوَا Yava: " يَڤا Yawa" dahi lûgattir; Oğuzlardan bir kabiledir. Oğuzlarca sıcak yere " يَڤا يِرْ yafa yer" denir. Yukarıda söylemiş olduğum üzere و harfi yumşak ڤ ye çevrilir.

+
+ +
فَعْلَلٍ AYRIMI

يَتِّ yetti [+]: Yedi, sayıda yedi. Buradan alınarak " يَتِّ قَتْ كُوكْ yetti kat kök = yedi kat gök" denir.

+
+ +
فَوْعَلٍ AYRIMI

يُولِجْ yolıç: Keçi kılının diplerinde bulunan yumşak, ince yün [++].

يُوغَا yuga: Katmerli yuka [+++].

يَيْغُقْ yayguk: Kısrağın her iki memesinin ucu. Bazı-

[+] Her iki nüshada da يَتِّ- şeklinde olan bu kelime yukarıdaki başlığa ve ayrıma uymamaktadır. " يَتِّ- yetti" şeklinde olursa iş düzelir. Nitekim, yazma nüshada yanlışlıkla يَتِّ nin üzerinde bulunan şeddenin kazınmış olduğu görülmektedir. B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "yulıç" şeklinde almışsa da bu "yolıç" olmalıdır. Fakat gerek "yulıç" ve gerek "yolıç" ayrımın ölçüsüne uymamaktadır. Bu ölçüye göre "yovlıç" gibi bir şey olmalıdır. Düşünüle!.. B. A.

[+++] يُوغَا kelimesi de ayrımın başlığına uymıyor. "Yuvga" olsa daha iyi olur. B. A.

ları " يَزْغُق yazguk" derler. Kıpçakça.

\+

\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعَالٍ AYRIMI

يَنُوْت yanut: Cevap. "سُوْزْ يَنُوْتِى söz yanutı = sözün cevabı".

يَنُوْت yanut: Ivaz, karşılık.

يِغَاجْ yıgaç: Ağaç. Dört dilde. يِغَجْ da lûgattir.

يِپَاز yıpar: Misk. (Sert ب = p ile).

يُلاز yular: At yuları.

يَمَاز Yamar: Bir yerin adı. Burada -Yabaku kırlarında- büyük bir dere akar. Buna "يَمَاز سُوْقِى Yamar suwı" derler.

يَدَاغ yadağ: Yayan, yaya.

يَرَاغ yarağ: Fırsat, imkân, tav. "ايشْ يَرَاغِى ış yarağı = işin tavı, işin sırası, fırsatı, imkânı". يَرَغ dahi denir.

يَمَاغ yamağ: Yama. Şu savda dahi gelmiştir: بَرْجِنْ يَمَاغِى قَرِشْ يَمَاغِى قَرِشْقَا بَرْجِنْقَا barçın yamağı barçınka, karış yamağı karışka = ipekli yaması ipekliye, yünlü yaması yünlüye", bu sav, cinsi cinsine çeker denecek yerde kullanılır.

يِرَاق yırak: Irak, uzak. "يِرَاق يِيرْ yırak yer = uzak yer". Hısımlardan ve başkasından her uzak olan şeye de böyle denir. Nitekim

şu beyitte dahi gelmiştir :

اُغْرَغِمْ كَنْدُو يِراقْ
بُلْنَدِي مانِي قَراقْ

Ograğım kendü yırak
Bulnadı meni karak

"Öz uğrağım ırak. Beni gözleri tutsak etti".

(Uğrağım uzak, lâkin sevgilimin gözleri beni tutsak etti, yolumdan alakoydu).

يَغَاقْ yagak: Ceviz.

يَغُوقْ yaguk: Yakın. "يَغُوقْ يِيرْ yaguk yer = yakın yer". Hısımlara " يَقْ يَغُوقْ yak yaguk" denir.

يُنَاقْ yonak: Eşek, öküz ve benzerleri gibi hayvanların semerleri altına konulan şey, çul çuval parçası.

يَمَاكْ Yemek: Türklerden bir bölük. Biz bunları Kıpçaklardan bir boy saydık. Halbuki Kıpçaklar kendilerini ayrı bir bölük sayarlar.

يَغَانْ yagan: Fil. İki dilin birinde, (Türk ve Türkmenceden birinde)." يَغَانْ تِكِينْ Yagan Tegin" şahıs adı olarak kullanılır.

يُغُونْ yogun: Yoğun, şişkin, kalın.

يِلَانْ yılan: Yılan. " اُقْ يِلَانْ ok yılan = kendini insana ve başkasına atan bir yılan".

" يِلانْ يِلِي yılan yılı = Türklerin on ikili yıllarından birinin adı".

يَمانْ yaman: Kötü. (Her şeyin kötüsü). "يَمانْ ايكْ yaman ig = yaman hastalık, miskinlik hastalığı".

+
+ +

ORTASI SÂKİN OLARAK فَعْلَى AYRIMI

يَلْبِي yalbı: Yassı. "يَلْبِي نانكْ yalbı nenğ = ağaçtan oyma, enli her cins şey", (derinliği olmıyan tabak gibi).

يَرْتُو yartu: Yonga, talaş. Buna benzetilerek, üzerine bir şey yazılan levhaya, tahtaya da " يَرْتُو yartu" denir.

يِرْجُو yėrçü: Sın, mezar.

يُرْجِي yorçı: Usta kılavuz.

يِنْجُو yinçü: İnci. Cariyelere dahi " يِنْجُو yinçü" denir. Şu savda da gelmiştir: "اُوْتُلُكْ يِنْجُو يِيرْدا قَلْماسْ ötlüğ yinçü yėrde kalmas = delikli inci yerde kalmaz", (delinmiş inci yerde bırakılmaz, onu bir alan bulunur). Bu sav, cariyelerin uzun zaman kız oğlan kız kalarak duramıyacaklarını, onları bir alan bulunacağını bildirmek için söylenir. Oğuzlarla Kıpçaklar buna " جِنْجُو cincü" derler, ى harfini ج e çevirirler.

يُغْدُو yogdu: Devenin çenesi altındaki uzun tüyler.

يِكْدا yigde: İğde.

يَمْدُو yamdu: Kasık.

يُنْدِي yundı: Yemek yendikten sonra kabın yıkanması.

يَبْرِي yaprı: "يَبْرِي يِيرْ yaprı yer = düz ve enli yer", "يَبْرِي قُلاقْ yaprı kulak = sarkık kulak".

يَشْرُو yaşru: Gizli. "اُلْ يَشْرُو كَلْدِي ol yaşru keldi = o, gizli geldi". "يَشْرُو ايشْ yaşru ış = gizli iş".

يُغْرُو yogru: Deve tüyünün uzun olanları. "يُغْرُوى yogruy" dahi denir. Bu kelimedeki ر harfi د dan çevrilmiştir. Nitekim arapçada عَكَرَةٌ ve عَكَدَةٌ denilmiştir.

يَغْرُو yagru: Çevre, yakınlık. "اُلْ آنكَرْ يَغْرُو يُرْ يِماسْ ol ağar yagru yorımas = o, onun çevresine varmaz". Bu kelimenin diğer bir şekli ق ile "يَقْرُو yakru"dur. Çıkakları yakın olduğu için ق , غ na çevrilmiştir. Bu, arapçada dahi vardır. يَقْرُبُ sözü يَقْرُو olur. ب , و a çevrilir.

يُغْرِي yogrı: Çanak. Şu savda dahi gelmiştir: "اَشْ تَيغِي تُوزْ . يُغْرِين يِماسْ aş tatığı tuz yogrın yèmes = aşın tadı tuz, tuz çanakla yenmez", (çanakta yalnız olarak tuz yenmez). Bu sav, işlerde iktisatla hareket etmesi gereken kişi için söylenir.

يَقْرِي yakrı: İç yağı. Şu beyitte dahi gelmiştir :

بِشْرِلُورْ يَقْرِي قِيَاقْ

تُشْغُرْرْ يُغْرِي جَنَاقْ

Pışrılur yakrı kıyak

Toşgurur yogrı çanak

"Yağ, iç yağı, tere yağı pişirilir; çanağı, kabı kacağı doldurur".

(İç yağı, kaymak pişirilir; çanağı ve kabı doldurur).

يَخْشِي yaxşı: Güzel, her şeyin güzeli. "يَخْشِي نَانَكْ yaxşı neng = güzel nesne", "يَخْشِي اِيشْ yaxşı ış = güzel iş".

يَرْشِي yarşı: Bir şeyi yarıya bölen kimsenin adı. Bu kelime "bir şeyin yarısı" anlamına dahi gelir. "اَنِكْ يَرْشِيسِي بُو anıng yarşısı bu = onun yarıcısı, onu yarıya ayıran bu". "اُلْ مَنِكْ بِرْلا تَامْ يَرْشِي ol meniñ birle tam yarşı = o, benimle duvarda yarı yarıya ortaktır, duvar aramızda perdedir".

يَفْغُو yafgu: Halktan olup, Hakandan iki derece aşağıda bulunan kişiye verilen lâkap.

يَفْغُو Yafgu: Barsgan yakınında bir şehrin adı. "Yafgu" yakınında bulunan bir yokuşa da bu ad verilir, "يَفْغُو اَرْتْ Yafgu art" denilir.

يُفْغَا yufga: Oğulluk, oğulluğa alınmış.

يَلْغَا yalga: "قَرَا يَلْغَا Kara yalga = Türk diyarı ile Fergana arasında bir sarp yer". Şu sav-

da dahi gelmiştir : " قَرا مُونكْ كَلمْكِنجا قَرا يَلْغا كَجْما kara munğ kelmeginçe Kara yalga keçme = karabun, karabelâ gelmedikçe, Kara yalgayı geçme", (karabelâ gelmedikçe bu sarp yeri geçme, çünkü sarptır, her zaman karlıdır).

يَلْغُو yalgu: Ahmak, beyinsiz adam. Oğuzca.

يَلْڤِى yalwı: Büyü, sihir. Büyücüye " يَلْڤِيجِى yalwıçı" denir. Nitekim şu parçada gelmiştir:

يَلْڤِنْ اَنِكْ كُوزِى يَلْكِنْ اَنِكْ اُوزِى

تُولُنْ آيِنْ يُوزِى يَرْدِى مَنِنكْ يُوراكْ

Yalwın anınğ közi
Yelkin anınğ özi
Tolun ayın yüzi
Yardı meninğ yürek

"Onun gözü büyülüdür. Onun özü konuktur. Yüzü ayın ondördüdür. Benim yüreğimi parçaladı".

(Sevgilisini anlatarak diyor ki: Onun gözünde büyü vardır, onunla avlar. Kendisi, içerimde konuktur. Yüzü ayın ondördü gibidir; beni bakışlariyle vurdu, kalbim bundan yarıldı).

يُڤْقا yuwka: Her şeyin incesi, yuka. Şu savda dahi gelmiştir: " اَنا سِى تَڤْلُكْ يُڤْقا يَپارْ اُغْلِى تَتِكْ قُشا قَبارْ anası tewlük yuwka yapar, oğlı tetik koşa kapar = anası tülek, kur-

naz, yufkayı ince yapar, oğlu tetik, zeyrek, çift kapar", (anası kurnazlıkla çocuğunu aldatarak ekmeği ince yapar, çocuk ta zeyrektir, yufkayı ikişer kapar). Bu sav, iki akıllının karşılaştığı zaman söylenir.

يُبْقا yupka: Yufka. ف ile dahi lûgattir; ب , ف nin yerine geçer. Nitekim arapçada اُسْرُفٌ ، اُسْرُبٌ . مَصْطَبَةٌ، مَصْطَفَةٌ. پانيذ Bu son kelime arapçalaştırılarak فانيذ şekline konulmuştur.

يِلْقى yılkı: Dört ayaklı hayvanlara verilen genel bir isim.

يَرْما yarma: " يَرْما يُوغا yarma yuga = bir çeşit katmer". Uzunlamasına yarılan herhangi bir şeye de böyle denir.

يَغْما Yağma: Türklerden bir bölüğün adı. Bunlara "قَرا يَغْما Kara Yağma" da denir.

يَغْما Yağma: Taraz yakınında bir köyün adı. Bunun aslı bundan evvelki kelimeden gelmiştir.

يَلْما yalma: Kaftan, kalın kaftan, yağmurluk. Farslılar bu kelimeyi Türklerden alarak " يَلْمه yelme" demişler. Onlardan da araplar alarak يَلْمَقْ şekline sokmuşlar, ه harfini ق a çevirmişler. Yine bunun gibi, araplar كَنْدَه kelimesini خَنْدَقٌ , يارَه kelimesini de يارَقٌ yapmış-

lardır. Nitekim arap şairlerinden

ذُو الرُّمَّة : كَأَنَّهُ مُتَقَبِّيٌ يَلَوِّقُ عَرَبُ

demiştir. Hiç bir kimse çıkıp ta bu kelimeyi Türkler Farslardan almıştır diyemez. Çünkü ben onu sınırların ötesinde bilgisiz, kaba Türklerden dahi işittim. Çünkü onların memleketlerinde yağmur ve kar çoktur. Başka uluslardan ziyade yağmurluk onlara gerektir.

يَزْنا yezne: Büyük kız kardeşin kocası.

يِگْنا yigne: İğne. Büyük iğneye, çuvaldıza " تَمَنْ يِگْنا temen yigne" derler.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MATVİ OLAN

يُمغى yumgı: Toplu, çok. "يُمغى نانك yumgı neng = çok,toplu şey"." كِشِى يُمغى كَلدِى kişi yumgı keldi= halk toplu,çok olarak geldi".

\+
\+ +

HER HAREKESİYLE فَعالِى AYRIMI

يَلاجِى yalaçı: " يَلاجِى اَر yalaçı er = insanı her şeyde çarçabuk suçlu gibi gören, itham eden kimse". Katmerin bir çeşidine de " يَلاجِى يُوغا yalaçı yuga" denir; çünkü o, biraz dokunmakla kırılır.

يُباغُو yubagu: " يُباغُوايِشْ [+] yubagu ış = üzerinde durulmaması, yapılmaması gereken iş".

يُرِيغُو yorıgu: " يُرِيغُويِيرْ yorıgu yer = yürünecek yer". Bu, mekân ismidir; zaman ismi de böyledir.

يِراغُو yıragu: Çalgıcı; çağırıcı, şarkıcı.

يَشاغُو yaşagu: " بُوآرْاُلْ اُزُونْ يَشاغُو bu er ol uzun yaşagu = bu adamın uzun yaşamak hakkıdır". Zaman ismi ve mekân ismi de böyledir.

يَماغُو yamagu: " بُوتُونْ اُلْ يَماغُو bu ton ol yamagu = bu elbise yamanmıya değer, yamanmak hakkıdır".

يَباقُو Yabaku: Türklerden bir bölük.

يَباقُو yabaku: Yün ve yapağı yoluntusu. Baştaki saçlar keçelenirse " يَباقُو بُلْدِى yabaku boldı" denir.

يَباقُو Yabaku: " يَباقُو سُڤِى Yabaku suwı = Kaşgar dağlarından çıkarak Fergana ile Özçent arasında akan bir suyun adı.

يُلاكُو yülegü: Destek, dayak. " يُلاكُو نانكْ yülegü nenğ = destek olan, dayanılan nesne".

يَنِيكُو yenigü: " بُوآراغُتْ اُلْ يَنِيكُو bu uragut ol yenigü = bu kadın doğurmak üzeredir".

+

\+ +

[+] Bu kelime yazma nüshada " بُياغُو buyağu" şeklindedir. Divanın başka bir yerinde böyle ikinci bir kelime bulunmadığı için karşılaştıramadık. Yalnız Dv. I, 193, 4 te " بُيْنَيُو boynayu" şeklinde bir kelime vardır. Kurumlanmak anlamınadır, düşünüle!... B. A.

يَبْجانْ yapçan: Yavşan otu. ب harfi ف ye çevrilerek " يَفْجانْ yawçan" dahi denir; kuralı geçmiştir.

يِمْشانْ yemşen: Kıpçak ülkesinde biten bir kır yemişinin adı [+].

يَقْغانْ yawgan: Yavan. " يَقْغانْ آشْ yawgan aş = yavan aş, içerisinde et bulunmıyan yemek".

يَلْغانْ yalgan: Yalan. Bazı kere bu kelime sıfat dahi olur: " يَلْغانْ كِشِي yalgan kişi", " يَلْغانْ سوزْ yalgan söz" gibi ki, "yalancı adam", "yalan söz" demektir.

يِلْغونْ yılgun: Ilgın, ılgın ağacı.

يِبْكِينْ yipkin: " يِبْكِينْ نانكْ yipkin neng = konur renkli, koyu kırmızı, erguvan renginde olan nesne".

يَلْكِنْ yelkin: Yelici, koşan. " يَلْكِنْ آتْلِغْ yelkin atlığ = koşar atlı". Oğuzlar ى harfini الف e çevirerek " آلْكِنْ elkin" derler.

يَمْلانْ yamlan: Bir çeşit sıçan, geme.

\+
\+ \+

فَعِيلانْ AYRIMI

يَتِيكانْ yetigen: "Yedi kardeşler" adı verilen yıldız.

[+] Orta Anadoluda bu kelime bugün "yemşen" şeklinde kullanılmaktadır. Dikenli bir çalının üzerinde biten kırmızı ufak meyvalara derler. B. A.

يَسِيمَانْ yasıman: Su boşaltılırken boğazı gır gır eden testi.

يَلِيمَانْ yalıman: Dağınık şekilde yapılan çapul.

\+
\+ \+

فَعَنْلِي AYRIMI

يُنْدِي yonındı: Yonuntu, talaş.

Üç harfliler ayrımı ve ona eklenmiş olanlar bitti.

\+
\+ \+

DÖRT HARFLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَلٍ VE فَعْلَالٍ AYRIMI

يَبْغُتْ yapgut: Yün veya kıl didintileri doldurulmuş olan minder ve buna benzer şeyler.

يَبْتَجْ yaptaç: Yağmurda ve karda çobanların giydikleri küçük bir kepenek, kebe.

يَبْغُجْ yapguç: Eşek ve eşeğe benzer hayvanları sürmek için kullanılan değnek.

يَسْغَاجْ yasgaç: Yasdığaç, hamur tahtası. Aslı "يَسِي يَغَاجْ yası yıgaç"tır, "yassı ağaç" demektir.

يَغْمُرْ yagmur: Yağmur.

يَمْغُرْ yamgur: Yağmur. Şu savda dahi gelmiştir: " بَخَاما أَبْرَقْ كَذُكْ أَرْسَا يَغْمُرْقَا يَرَارْ neçeme obrak kedhük erse yagmurka yarar = elbise ne kadar yıpranmış olsa yine yağ-

mura yarar", (kepenek ne kadar eskimiş olsa yine yağmura yarar). Bu sav, uşaklarından birisini, aptallığı veya bunaklığı yüzünden çıkarmak istiyen adama söylenir ve "her ne kadar bir takım işlere yaramıyorsa da onun da yarıyacağı bir iş bulunur, onu o işte kullanarak sen dinlenirsin" demek ister. Şu parçada dahi gelmiştir :

قُيْدِي بُلُتْ يَغْمُرِنْ كَرِبْ تُتَارْ اَقْ تُرِينْ

قِرْقَا قُذْتِي اُلْ قَرِنْ اَقِنْ اَقَرْ اَنْكَرْ شُورْ

Koydı bulut yagmurın
Kerip tutar ak torın
Kırka kodhtı ol karın
Akın akar enğreşür

"Bulut yağmurunu koyuverdi; o, ak ağını gererek tutar. Karını kırlara koydu. Sel inliyerek akar".
(Bulut yağmurunu döktü. Havaya ağını gerdi -bu, bulut demektir- bulut karını dağlara bıraktı, dağlardan inliyerek, oğuldayarak sel akıyor).

يَرْبُزْ yarpuz: Güzel kokulu bir ot, kır nanesi.

يَرْبُزْ yarpuz: Yılan yiyen bir hayvan, firavun sıçanı. Şu savda dahi gelmiştir: "يِلانْ يَرْبُزْدِنْ قَجَارْ . قَنْجَا بَرْسَا يَرْبُزْ اُتْرُوكَلُرْ yılan

yarpuzdın kaçar, kança barsa yarpuz utru kelür = yılan yarpuzdan kaçar, nereye gitse ona karşı gelir". (Bu sav, sevmediği şeyden çekinen ve fakat yine o şeye yakalanan kimse için kullanılır).

يُلْدُزْ yulduz: Yıldızlara verilen genel bir isim olup sonra araları ayrılır : Müşteri yıldızına " اَرَنْ تُوزْ Erentüz", Mizân yıldızına " قَراقُوشْ Karakuş", Süreyya-ya " اُلْكَرْ Ülker", Yedi kardeşlere " يَتِيكَانْ Yetigen", Kutup yıldızına " تَمُرْ قَزُقْ Temürkazuk", Mirrih yıldızına " بَقِرْسُقِمْ Bakırsokım" denir.

يِلْدِزْ yıldız: Ağacın kökü, damarı. İnsanın soyu da buna benzetilerek " تُوبْلُكْ يِلْدِزْ لِغْ tüblüğ yıldızlığ" denir ki, "asaletli, köklü" demektir.

يُلْسُوزْ yolsuz: Yolunu azıtan kimse. Aslı يُولْسُوزْ dur.

يَرْدَشْ yèrdeş: Hemşehri. " يَرْدَشْ كِشِي yèrdeş kişi = hemşehri adam". Bu, iki kişinin bir şehirden olmasıdır. Birbirine " يَرْدَشْ yèrdeş" derler. Oğuzca.

يَرْمَشْ yarmaş: Çiriş.

يَرْمَشْ yarmaş: Yarma, bulgur. " يَرْمَشْ اُونْ yarmaş un = ince un".

Bu iki kelime birbirine zıt

anlama gelen kelimelerdir; hakikatte kökleri birdir [+].

يُغْرُشْ Yugruş: Türklerce halktan olup vezirlik derecesine çıkan bir adamdır. Bir Farslıya yahut başkasına -geniş varlıklı olsa bile- bu lâkap verilmez. Yugruş Hakandan bir derece aşağıdır. Ona siyah ipekten bir çadır (şemsiye ?) verilir. Yağmurda, karda, sıcakta başı üzerinde tutulur.

يُنْجِغْ yunçığ: " يُنْجِغْ اِيشْ yunçığ ış = çürüklüğünden dolayı ele alınamıyan iş".

يُنْجِغْ yunçığ: " يُنْجِغْ اَرْ yunçığ er = zayıf, cılız, arık, hali fena adam". Şu parçada da gelmiştir:

اُذْلَكْ اَرِغْ كَڤْرَدِى يُنْجِغْ يَڤُزْ تَڤْرَدِى
اَرْدَمْ يِماسَڤْرَدِى اَژُنْ بَكِى جَرْتِلُورْ

Ödhlek arıg kewredi
Yunçığ yawuz tawradı
Erdem yeme sawradı
Ajun Begi çertilür

"Zaman çok gevşedi. Arık, kötü davrandı. Fazilet yine savıldı. Dünya

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu son kelimedeki م harfinin üstünde üstün, altında esre olarak يَرَمِش şeklindedir. Sözün gelişinden anlaşılan bu da birincisi gibi " يَرَمَش yarmaş" olsa gerektir. B. A.

Beyi yok olur".

(Zaman zayıfladı, arık, düşkün kuvvetlendi. Zamane insanları dünyanın Beyi Afrasyab öldükten sonra fazileti bıraktılar).

يُرْتُغْ yortuğ: Savaş gününde yahut bir yere gidildiğinde Hakanın yanında bulunan kimseler.

يَرْلِغْ yarlığ: Acınan, yoksul. Bu sözden alınarak " يَرْلِغْ اَرْ yarlığ er" denir, "yarlığanmış adam" demektir.

يَرْلِغْ yarlığ: Hakanın mektubu, fermanı, buyuruğu. Çiğilce. Bunu Oğuzlar bilmez.

يَشْلِغْ yaşlığ: " يَشْلِغْ كوزْ yaşlığ köz = yaşlı göz".

يَشْلِغْ yaşlığ: Yaşlı. " يَشْلِغْ اَرْ yaşlığ er = yaşlı adam". Herhangi bir hayvandan genç olmıyan için de böyle denir. Aslı يَاشْلِغْ dır.

يَمْلِغْ yamlığ: " يَمْلِغْ كوزْ yamlığ köz = içerisine çörçöp kaçmış olan göz". Aslı يَامْلِغْ dır.

يَبْغَاقْ yapgak: Kuş avlanan bir çeşit tuzak.

يَتْغَاقْ yatgak: Hakanın ve ülkenin koruyucusu, muhafızı. " يَتْغَاقْ يَتَتِّي yatgak yattı = koruyucu adam yattı" [+].

يُذْرُقْ yudhruk: Yumruk. Nitekim şu savda dahi gel-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يَتْغَاقْ يَتَتِّي şeklinde olan ibarede arapçasına nazaren bir eksiklik olsa gerektir. İbare şöyle olsa daha iyidir: " يَتْغَاقْ اَرْ يَتَتِّي yatgak er yattı". B.A.

miştir: "يَاتْ نِكْ يَاغْلِغْ تِكُوسِنْدَا اُوزْنُكْ قَانْلِغْ يُذْرُقْ يِيكْ"

yatnınğ yağlığ tiküsinden öznünğ kanlığ yudhruk yeğ = yabancının yağlı lokmasından kendinin kanlı yumruğu daha yeğdir", (hısımlarının yumrukla vurmaları, yabancının yağlı lokmasından daha iyidir). Bu sav, hısımların araları açıldığı zaman uzlaştırmak için söylenir.

يَرْمَقْ yarmak: Para.

يَسْتُقْ yastuk: Yastık.

يَڤْلَقْ yawlak: Kötü, değersiz. "يَڤْلَقْ كِشِى yawlak kişi = huyu kötü kişi".

يَڤْلَاقْ yawlak: Kötü, düşkün. Her şeyin kötüsü. Oğuzca ve Kıpçakça. Şu beyitte de gelmiştir :

كُلْسَا كِشِى يُزِينِكَا كُرْكُلُكْ يُزِنْ كُرُنْكِلْ
يَڤْلَقْ كُذَزْ تِلِكِنِى اَذْكُو سَڤِغْ تِلَنْكِلْ

Külse kişi yüzinğe körklüğ yüzin körüngil
Yawlak ködhez tılınğnı edhgü sawığ tilengil

"Birisi yüzüne gülerek gelse, güler yüzle görün. Kötülükten dilini gözet; iyi şöhret dile".

(Yüzüne bir adam gülse onun gibi sen de tatlı yüzle karşıla, dilini sıkı koru, sözde ve anlamda iyi konuşma iste).

يَڤْلاقْ yawlak: " يَڤْلاقْ سَرِغْ Yawlak Sarığ" bir Beyin adı idi. " يَڤْلاقْ yawlak" kelimesi aslında "şiddetli, pek, katı" anlamınadır. "يَڤْلاقْ قَتِغْ يِغاجْ yawlak katığ yıgaç = çok sert ağaç".

يُمْغاقْ yumgak: Yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey. " يُمْغاقْ تَنا yumgak tene = yuvarlak tane, kişniş". Uç dilince.

تَنا tene: Farsça "dane" kelimesinden alınmıştır, zannederim. Türkler bunu Türkçeleştirerek " تَنا tene" demişlerdir.

يُمْشاقْ yumşak: Yumşak, her şeyin yumşağı.

يَنْدَقْ yandak: "يَنْدَقْ تِكانْ yandak tiken = geven dikeni", " يَنْدَقْ جَكَرْ yandak çeker = havadan çiğ gibi yağan kudret helvası".

يَنْدِقْ yandık: Soysuz. " يَنْدِقْ اَتْ yandık at = soysuz at".

يُنْدَقْ yundak: At fışkısı. Yalnız bunda kullanılır. Şu savda da gelmiştir: " يَغِينْكْ ارْ ساكَرَلْ يُنْدَقِي تَكِيرْ yagınğ erse kerek [+] yundakı tegir = duşmanın olsa da gübresi kalır",duşmanın olsa bile mal sahibi olması yaraşır. Ondan hiç bir şey değmese bile hiç olmazsa atının gübresi kalır; ondan, yakarak faydalanırsın).

يُنْغُقْ yungak: Çöğen,kökü sabun gibi köpüren bir

[+] Bu savdaki كَرَلْ sözü her iki nüshada dahi bu şekilde çıkmış ise de yanlış olacaktır. Doğrusu " كَرَكْ kerek"tir. Sözün gelişi ve arapça izahı bize hak verdirir. B. A.

çeşit bitki.

ق harfinin fiil köklerine gelerek âlet ismi yaptığını bilmelisin : "اوردی ordı" kelimesinden "ارغاق orgak" gibi.. Bu "يونغاق yungak" kelimesi de "يودی yudı" kelimesinden alınmıştır, "yıkadı" demektir [+].

يَنْلُق yanlık: Çoban çantası.

يَنْجُق yançuk: Kese, para kesesi, tütün kesesi.

يُدْرُك yüdrük: Yüklük, üzerine eşya ve elbise konan şey; dolap, masa ve buna benzer şeyler.

يُزْلُك yüzlüğ: "اِكِي يُزْلُك آدَم iki yüzlüğ er = iki yüzlü adam". "اِكِي يُزْلُك كُزْنَكُو iki yüzlüğ közüngü = ayna".

يُكْرُك yügrük: "يُكْرُك آت yügrük at = koşucu, geçici at, yüğrük at". Oğuzlar, bilgin ve udumlu, akıllı, erdemli kişilere "يُكْرُك بِلْكا yügrük bilge" derler.

يُكْسَك yüksek: "يُكْسَك تاغ yüksek tağ = yüksek dağ". Herhangi bir şey yüce ve uzun olursa ona "يُكْسَك yüksek" derler. Bu, kuş tüyü anlamına olan "يُولُك yük"ten a-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda "يُنْغَق yungak" kelimesi يَنْغَق şeklinde çıkmıştır. Brockelmann bunu "يَنْغُق yunguk" şeklinde almıştır. Bize kalırsa bu kelime "يُنْغَق yungak" olmalıdır; çünkü, bunun eşi bulunan "اُرْغاق orgak" kelimesi "اوردی ordı" kelimesinden gelmiş ve ع harfi üstün yazılmıştır. Bu kelime de "يُنْغُق yunguk" değil, "يُنْغَق yungak" olmalıdır. B. A.

lınmıştır. Çünkü onun yaradılışı "yükselmek"tir. Böylelikle her yüksek şeye bu ad verilmiştir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

اُسْ اَسْ كُرُبْ يُكْسَكْ قَلِقْ قُودِي جَقَارْ
بِلْكَا كِشِي اُكُتْ بِرِب تَڤْرَق اُقَارْ

Üs es körüp yüksek kalık kodı çakar
Bilge kişi öğüt bėrip tawrak ukar

"Kerkes kuşu leşi yüksek havadan görüp aşağıya iner, bilgin kişi öğüt vererek iyi anlar".

(Kerkes kuşu leşi gördüğü zaman iner ve yüksek havadan süzülür. Bilgin adamın avı da öğüttür. Bilgin kişi öğüdü işittiği zaman ezberler ve anlar).

يُكْسَكْ yüksek [+]: Yüksük. Tunçtan yahut deriden yapılır. Terziler, parmaklarına iğne batmaması için takarlar.

يِلْبِكْ yėlpik: Cin çarpması, yel çarpması, yele uğraması. "اَرْكَا يِلْبِكْ تَكْدِي erge yėlpik tegdi = adama yel dokundu".

يِبْكِلْ yipkil: Erguvan rengi. " يِبْكِلْ تُوْنْ yipkil ton = erguvan renginde elbise". ل harfi ن dan çevrilmiştir.

يَرْتِمْ yartım: Ayrılmış. " بِرْ يَرْتِمْ بُذُوْنْ bir yartım

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime " يُكْسَكْ yüksek" şeklinde yazılmışsa da kullanılan şekil " يُكْسُكْ yüksük"tür. Brockelmann da böyle yazmıştır. B. A.

budhun = halktan ayrılmış bir bölük, topluluktan ayrılmış bir bölük".

يُغْرُمْ yogrum: " بِيرْ يُغْرُمْ اُوْنْ bir yogrum un = bir defada yoğrulacak kadar olan un".

يَتْرُمْ yetrüm: Bırakılmış, salınmış. " يَتْرُمْ سَجْ yetrüm saç = salıverilmiş, bırakılmış saç", (birincisinden sonra bırakılan saç?).

يَرْشِمْ yarşım: " بِيرْ يَرْشِمْ بِيرْ bir yarşım yer = koşuda bir yarışlık yer".

يُكْرُمْ yügrüm: " بِيرْ يُكْرُمْ بِيرْ bir yügrüm yer = bir koşuşla koşulacak kadar yer".

يِنْكِنْ yipkin: " يِنْكِنْ تُوْنْ yipkin ton = erguvan renginde elbise". ل ile dahi lûgattir.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

يَيْلاغْ yaylağ: Yayla, yazlanılan yer.

\+
\+ \+

فَعَالِلْ AYRIMI

يَلاقُجْ yalawaç: Peygamber." يَلاوَجْ yalavaç" dahi lûgattir.

يَلاقَرْ yalafar: Hakanın gönderdiği elçiye verilen adtır. Uygurca. Nitekim şu savda da gelmiştir: "يَاشْ اُتْ يِمَاسْ . يَلاقَرْ اُلْمَاسْ yaş ot köymes, yalafar ölmes = yaş ot

yanmaz, elçi ölmez", (yaş otun yanmadığı gibi, elçi de ölmez, öldürülmez. Her ne kadar elçiliği acı ve ağır olsa da, onun elçiliği gönderen tarafındandır). Bu, Ulu Tanrının مَاعَلَى الرَّسُوْلِ اِلَّا الْبَلَاغُ sözü gibidir.

يَبِيتَق yabıtak: " يَبِيتَوْ اَتْ yabıtak at = üzerinde eğeri ve çulu bulunmıyan at", " اُلْ اَتِغْ يَبِيتَوْ مُنْدِى ol atığ yabıtak mündi = o, ata çıplak bindi".

يَمَاجُكْ yemeçük: Buğday taşınan küçük çuval.

+
+ +

فَعَلْلُوْ AYRIMI

يَفِشْغُو yafışgu: Kızılcık veya güren denilen dağ yemişi. " يُشْغَا yumuşga" dahi denir.

يِكِرْمَا yigirme: Yirmi. " يِكِرْمِى yigirmi" dahi denir.

Dörtlüler ayrımı bitti.

+
+ +

BEŞLİLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَعِلْ AYRIMI

يِبَرْلِغْ yıparlığ: " يِبَرْلِغْ كَسُرْكُوْ yıparlığ kesürgü = misk kokan kap". Şu savda dahi gelmiştir: " يِبَرْلِغْ كَسُرْكُوْدِنْ يِبَرْكِشَا يِبْذِى قَلِيْرْ yıparlığ kesürgüdin yipar kitse yidhi

kalır = kaptan anber gitse kokusu kalır", (kabından misk gitse kokusu gitmez). Bu sav, zenginliği giden ve bir parça malı kalıp ta istendiği zaman bir şeyleri bulunabilen kimse için söylenir.

يَغَرْلِغْ yagırlığ: Yağırlı. " يَغَرْلِغْ تَوَى yagırlığ tewey= yağırlı, sırtı yaralı deve". Başkası da böyledir.

يُلَرْلِغْ yularlığ: Yularlı. " يُلَرْلِغْ اَتْ yularlığ at = yularlı at".

يَبغْلِغْ yapığlığ: Kapalı. " يَبغْلِغْ قَبُغْ yapığlığ kapuğ = kapalı kapı".

يَدِغْلِغْ yadhığlığ: Yayılı. " يَدِغْلِغْ تُشَاكْ yadhığlığ töşek = yayılı döşek".

يَرَغْلِغْ yarağlığ: Mümkün. " يَرَغْلِغْ اِيشْ yarağlığ ış = mümkün olan iş".

يَزِغْلِغْ yazığlığ: Çözülmüş. " يَزِغْلِغْ اَتْ yazığlığ at = bağından çözülmüş at". Başkası da böyledir.

يِشغْلِغْ yışığlığ: İpli. " يِشغْلِغْ اَرْ yışığlığ er = ipli, ipi olan adam".

يُلغْلُغْ yolugluğ: Fidyeli. " يُلغْلُغْ كِشِي yolugluğ kişi = fidyesi verilmiş kişi".

يَغَلْغْ yamağlığ: Yamalı. " يَغَلْغْ تُونْ yamağlığ ton = yamalı geysi".

يَرَغْلِغْ yaraglığ: Zırhlı, cebeli. " يَرَغْلِغْ اَرْ yaraglığ er = zırhlı adam".

يَزْقَلْغْ yazukluğ: Günahlı.

يِشْقِلْغْ yışıklığ: Tulgalı. " يِشْقِلْغْ اَرْ yışıklığ er = başına tulga, demir başlık giymiş adam".

يَسِغْلِغْ yasıglığ: Gedeleçli. " يَسِغْلِغْ يا yasıglığ ya = gedeleçli yay".

يَغَقْلِغْ yagaklığ: Cevizli. "يَغَقْلِغْ يِغَاجْ yagaklığ yıgaç = cevizli ağaç".

يُرُنْلَغْ yurunluğ: İpek kumaş parçaları olan. "يُرُنْلَغْ اُرَاغُتْ yurunluğ uragut = ipek kumaş parçalarına sahip olan kadın".

يَشْنِلْغْ yaşınlığ: " يَشْنِلْغْ بُلِتْ yaşınlığ bulıt = şimşekli bulut".

يَغَنْلِغْ yaganlığ: Fili olan. " يَغَنْلِغْ اَرْ yaganlığ er = fili olan adam", (filci kimse).

Bu bölüm bir takım anlamları kucaklamaktadır. Birisi, ismi meful anlamına gelmektir : "يَذِغْلِغْ تُشَكْ yadhığlığ töşek", " يَزِغْلِغْ اَتْ yazığlığ at" gibi ki,"yayılmış döşek","çözülmüş at" demektir. Birisi de, adı verilen şeyin sahibi olmak anlamınadır: " يِبَرْلِغْ اَرْ yıparlığ er = anberi bulunan kimse" gibi. Bu yol, yukarıda geçtiği üzere "sahip" anlamınadır. " اَيَقْلِغْ تَشْبِى ayaklığ tewsi" ve " اُيُغْلُغْ اَفْ uyugluğ ew" gibi ki, "kâseli tepsi", "kemerli ev" demektir.

يَرِنْدَقْ yarındak: Türk sırımı. Keçi derisinden yapılır tasma gibi bir şeydir.

يَبْشْغاقْ yapuşgak: Dikenli bir ot. Fındık kadar olur, üzeri tüylüdür. Atların ve başka hayvanların kuyruklarına yapışır; pıtrak. Her söylenen işe karışan kimseye de böyle denir.

يَبْرُغاقْ yapurgak: Ağacın yaprağı. Kitabın yaprağına da "يَبْرُغاقْ yapurgak" denir.

يِغَجْلِقْ yıgaçlık: Ağaçlık, ağaçlı olan yer. Kereste bulunan yere de böyle denir.

يذغلق yadhağlık: Yayalık, yaya yürüyüş. [+]

يذغلق yıdhığlık: Kokmuşluk; yıpramışlık.

يَغَلْقْ yamağlık: Yamalık. "يَغَلْقْ بُوزْ yamağlık böz = yama olmak üzere hazırlanmış bez".

يِلغْلِقْ yılığlık: Ilıklık, sıcaklık.

يَغَقْلِقْ yagaklık: Cevizlik, ceviz biten yer.

يَرُقْلُقْ yarukluk: Nur, ışık, aydınlık.

يِرَقْلِقْ yıraklık: Iraklık, uzaklık.

يَلِنْدَقْ yalındak: Çıplak. "يَلِنْدَقْ آرْ yalındak er = çıplak adam".

يِكِتْلِكْ yigitlik: Yiğitlik, gençlik. Bundan alınarak "اَسِزْ اَنِكْ يِكِتْلِكِي esiz anınğ yigitliği" denir ki, "yazık onun yiğitliğine" demektir.

يُرَكْلِكْ yürekliğ: Yürekli. "يُرَكْلِكْ آرْ yürekliğ er =

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda harekesiz olan يذغلق kelimesi "يَذْغِلِقْ yadhağlık" şeklinde olacaktır. B.A.

yüreği pek, cesur adam".

يَتِرْلِكْ yetizlik: Genişlik, bir şeyin eni.

يُلَكْلِكْ yülekliğ: Dayanmış. " يُلَكْلِكْ يِغَاجْ yülekliğ yıgaç = bir şeye dayanmış, söykenmiş ağaç".

يِلَكْلِكْ yilikliğ: İlikli. " يِلَكْلِكْ سُنَكُوكْ yilikliğ sünğük = ilikli kemik".

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعَلْعَانْ AYRIMI

اَيِتْغَانْ ayıtgan: Soran. "اُلْ كِشِي اُلْ تِلِمْ سُوزْ اَيِتْغَانْ ol kişi ol telim söz ayıtgan = o kişi daima söz sorandır".

يَرَتْغَانْ yaratgan: Yaratgan. "تَنْكْرِي اُلْ يِيرِكْ يَرَتْغَانْ Tenğri ol yeriğ yaratgan = yeri yaratan Tanrıdır". Başkası da böyledir.

يَرُتْغَانْ yarutgan: Aydınlatan. " كُنْ اُلْ اَجُنْغْ يَرُتْغَانْ kün ol ajunuğ yarutgan = her zaman dünyayı aydınlatan güneştir".

يُرُتْغَانْ yorutgan: Osurgan. " [+]يُرُتْغَانْ كِشِي yorutgan kişi = osurgan adam".

يَغُتْغَانْ yagutgan: Yaklaştıran. " اُلْ كِشِي اُلْ اُوزِنْ يَغُتْغَانْ ol kişi ol özin yagutgan = o, iyilikle kendisini daima insanlara yaklaştırandır".

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يَرُتْغَانْ şeklinde çıkan bu kelime " يُرُتْغَانْ yorutgan" olacaktır. Ayrımın gereği budur. Bk. Dv. II, 254, 11. B. A.

يَغِتْغانْ yagıtgan: Yağdıran. "تَنْكْرِي اُلْيُغْرُ يَغِتْغانْ Tenğri ol yağmur yagıtgan = yağmur yağdıran Tanrıdır".

يَغِتْغانْ yagıtgan: Duşmanlık eden. "اُلْكِشِي اُلْ تُتْجِي يَغِتْغانْ ol kişi ol tutçı yagıtgan = o kişi barıştan sonra daima duşmanlık edendir".

يُمِتْغانْ yumıtgan: Toplanan. "اُلْكِشِيلارْ اُلْ يُمِتْغانْ ol kişiler ol yumıtgan = o adamlar daima bir işte toplanandır".

يَبُرْغانْ yapurgan: Örten, kapayan. "بُو اَرْ اُلْ اِيشِنْ يَبُرْغانْ bu er ol ışın yapurgan = bu adam, işini daima saklıyan kişidir". Herhangi bir şey saklamak ta böyledir.

يَشُرْغانْ yaşurgan: Gizliyen. "اُلْ اَرْ اُلْ نَنكِنْ يَشُرْغانْ ol er ol nenğin yaşurgan = o adam malını gizliyendir". Başkası da böyledir.

يَبُشْغانْ yapuşgan: Yapışkan. "اُلْ اَرْ اُلْ اِيشْقا يَبُشْغانْ ol er ol ışka yapuşgan = o adam işe yapışandır, işe yapışmak âdetidir". Herhangi bir şey, bir şeye bağlanırsa yine böyle denir.

يُشُلْغانْ yuşulgan: Akan. "بُو باشْ اُلْ قانِي يُشُلْغانْ bu baş ol kanı yuşulgan = bu,daima kanı akan bir yaradır".

بُشُلْغانْ buşulgan: بُو اَرْ اُلْ اَلِكِي اِيشْقا بُشُلْغانْ bu er ol eligi ışka buşulgan = bu adamın eli işte yeğindir, iş hususunda eli

yatgındır" [+].

يِغِلْغَانْ yıgılgan: Yığılan. "بُو يِيرْ اُلْ مُنْدَا كِشِي يِغِلْغَانْ bu yer ol munda kişi yıgılgan = bu yer, halkın daima yığıldığı yerdir".

يِقِلْغَانْ yıkılgan: Yıkılgan. "اُلْ تَامْ اُلْ تُجِي يِقِلْغَانْ ol tam ol tutçı yıkılgan = bu duvar daima yıkılgandır". Başkası da böyledir.

يُغُرْقَانْ yoğurkan: Yorgan.

يُگُرْكَانْ yügürgen: Koşucu. Çinden çıkarak İslâm diyarına gelmek üzere olan kârvandan daha önce, onların mektubunu, haberlerini getiren kişi. "يُگُرْكَانْ اَتْ yügürgen at = koşucu, yüğrük at". Başkası da böyledir.

يُگُرْكُونْ yügürgün: Darı gibi kırmızı taneleri bulunan bir bitkidir; bunu Türkmenler yer.

يَمُرْكَانْ yemürgen: Söken, koparan. "بُو سُوْ اُلْ يِغَاجِغْ يَمُرْكَانْ bu suw ol yıgaçığ yemürgen = bu su o ağacı daima sökendir". Herhangi bir şeyi kökliyen, söken için de böyle denir.

[+] Brockelmann , bu kelimenin "يُشْلْغَانْ yoşulgan" şeklinde yazılması ihtimalinden bahsediyor. Bu ayrımın kelimeleri ى harfi ile başladığı için Brockelmann'a hak vermemek elde değildir. Bundan başka Kuzay Türkçesinde "يِشْلَاقْ yışılmak" diye bir fiil vardır. "Cilâlanmak, perdahlanmak" anlamlarına gelir. Bk.Rad.III,498. Kuzay Türkleri, bu kelimeyi aynı zamanda "usta olmak" anlamına dahi kullanmaktadırlar. Bu kelimenin يُشْلْغَانْ veya يِشْلْغَانْ şeklinde yazılması yersiz olmasa gerektir. Bununla beraber "بُشْلْغَانْ buşulgan" kelimesi dahi boş değildir; çünkü "بُشْغُتْ buşgut", "çırak" demektir. Anlam yönünden buraya uygun gelmektedir, düşünüle!. B. A.

يِرِلْكَانْ yirilgen: Yirilen. " بُو بُتِقْ اَلْ تُتْجِي يِرِلْكَانْ bu butık ol tutçı yirilgen = bu ağaç daima çatlıyan, yarılandır".

يُمُلْكَانْ yümülgen: Yumulan. "بُو اَرْ اَلْ كُوزِي يُمُلْكَانْ bu er ol közi yümülgen = bu adam daima gözü yumulan adamdır".

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MATVİ OLAN

يَزْغِجِي yazığçı: Yazıcı. Hısımlar arasında mektup getirip götüren elçi. Oğuzca.

يَيِلْغَانْ yayılgan: Yayılan, durmıyan. " يَيِلْغَانْ كِشِي yayılgan kişi = bir kararda durmıyan, bir işte sebat etmiyen kimse" [+].

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعْلَلْ AYRIMI

يُرْكَمَجْ yörgemeç: İşkembe ve bağırsak incecik kıyılır, bağırsak içerisine konur, kızartılarak yahut pişirilerek yenir [++].

يَتْغَشُقْ yatgaşuk: Bir yerde başka biri ile yatan. " يَتْغَشُقْ اُغْرِي yatgaşuk oğrı = yatsı, yatma zamanı".

[+] يَيِلْغَانْ kelimesi "matvi" babından gösterilmiş ise de doğru değildir. Matvi olmak için kelimede harfi illet bulunması lâzımdır. "Yayılgan"ın sonunda böyle bir şey yoktur. Bu kelime bundan evvelki ayrıma konması lâzım iken nasılsa buraya konmuş. B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeye "şirden" manası vermiştir; düşünüle!.. B. A.

يَقْرِقَنْ yakrıkan: Fındık büyüklüğünde kırmızı meyvası olan bir bitkidir; yel dudakları yardığı zaman yapıştırılırsa yarıklar iyi olur.

يَقْرِقَانْ yakrıkan: Buz yağının adı ?. Bu, buz parçalanınca kendisinden yağa benzer saçılan şeydir.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

يُبَاقُلَقْ yubakulak: Sıtmadan titreme. Yabaku ve Yemek dillerince.

يَبَاقُلَقْ yabakulak: Kuşlardan baykuş. Yabaku ve Yemek dillerince.

\+
\+ \+

ALTI HARFLİLER AYRIMI

يَرْسِنْجِغْ yarsınçığ: Murdar, pis, iğrenç. " يَرْسِنْجِغْ نانك yarsınçığ neng = iğrenilen, pis nesne".

يَغْمُرْجِلْ yagmurçıl: " يَغْمُرْجِلْ يِيرْ yagmurçıl yer = yağmuru çok olan yer".

Bu bir kuraldır. Herhangi bir şey bir nesne üzerine çok devam ederse, ardı kesilmeden sürerse, o isme " جِلْ çil" getirilir. Bu şekilde elde edilmiş olan kelime sıfat olur. Nitekim " تُجُلْ يِيرْ tüpçil yer" denir;

" تُبِّي tüpi = tipi" anlamınadır. Buna " جِلْ çil" getirilince çokluğun vasfı olmuştur. Yine böylece hastaya " اِيجِلْ igçil" denir. Yalnız bu kural dardır; çok kere yürümez.

Ulu Tanrıya öğüş, misal olan -başında harfi illet bulunan- isimler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ ADİYLE

BU,BAŞINDA HARFİ İLLET BULUNAN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

يَبْتِي yaptı: Kapadı. " اَرْقَبْغْ يَبْتِي er kapuğ yaptı = adam kapıyı kapadı";" اَرْتُوْرْ يَبْتِي er tor yaptı = adam tuzak kurdu", (adam, kuş ve başkalarını yakalamak için tuzak kurdu); " اِشْلاوْ اُتْمَاكْ يَبْتِي işler ötmek yaptı = kadın ekmek yapıştırdı", (kadın tandıra ekmek yapıştırdı); " اَرْتَامْ يَبْتِي er tam yaptı = adam duvar yaptı"; (يَبَازْ - يَبْمَاقْ yapar - yapmak).

يَرْدِي yardı: Yardı. "اَرْيِغَاجْ يَرْدِي er yıgaç yardı = adam ağaç yardı". Başkası da böyledir. Yere sınır çizse veya sınarlasa yine

böyle denir; (يَرَاڤْ - يَرَاڤْ yarar - yarmak).

يُرْدِي yördi: Çözdü. "اُرَاغْتْ اُغْلَنْ بَشِكْتِنْ يُرْدِي uragut oglın beşiktin yördi = kadın oğlunu beşikten çözdü". (يُرَاڤْ - يُرْمَاكْ yörer - yörmek).

يَرْدِي yerdi: " اُلْ بُتُوْ يَرْدِي ol butık yerdi = o, dalı yirdi". Başkası da böyledir. Bu, demirle kesmeksizin yaş bir şeyi uzunlamasına yirmekten ibarettir.(يَرَاڤْ يَرْمَاكْ yerer - yermek) [+]. "Yarmak", bir şeyi keserek zorla yarmaktır."Yirmek" te kolaylıkla yarmaktır. Nitekim şu savda dahi gelmiştir : " تَبُغْ تَاشْ يَرَاڤْ . تَاشْ بَاشِغْ يَرَاڤْ tapuğ taş yarar, taş başığ yarar = hizmet taşı yarar, taş başı yarar [++]. Bu sav,

---

[+] Basma nüshada " يَرَاڤْ - يَرْمَاكْ yerer - yermek" şeklinde çıkan bu fiil, yazma nüshada يَرَاڤْ - يَرْمَاكْ imlâsındadır. ى harfinin altında esre, üstünde de üstün vardır. Bay Kilisli yalnız üstün harekesini göz önüne alarak gördüğünüz şekilde yazmıştır. Bize kalırsa kelime " يِرَاڤْ - يِرْمَاكْ yirer - yirmek" imlâsında olacaktır. Bk. Dv. III, 41, 12. Halbuki يَرْمَاكْ kelimesinin manası ayrıdır, buraya hiç gelmez.Bk. Dv.I,131,10. Bununla beraber, yazma nüshada bu fiilin mastarı önceden ماك li iken sonradan bir düzeltme görerek يِرْمَاڤْ şekline konmuştur. Bundan anlaşıldığına göre kelime "yırmak" olacaktır. B. A.

[++] Basma nüshada تَبُغْ تَاشْ يَرَاڤْ sözü yazma nüshada dahi bu şekilde ise de sonradan yanlış bir düzeltme görerek تَاشْ şekline konulmak istendiği anlaşılmaktadır. Aslında تَاشْ kelimesi تَاشِغْ şeklinde imiş, sonradan غ harfi kazınmış. Fakat dikkatle bakılacak olursa bu harf görünmektedir. Kelimenin " تَاشْ taşığ" olması daha doğrudur, " بَاشِغْ başığ" gibi; çünkü fiil müteaddidir. B. A.

efendisinden iyilik gören, yahut ona duşmanları üzerine yardım eden hizmetçi için söylenir.

يَزْدِى yazdı: Çözdü. "اُلْ تُكُونْ يَزْدِى ol tügün yazdı = o, düğüm çözdü"; "اُلْ بِتِكْ يَزْدِى ol bitik yazdı = o, kitap yazdı". Oğuzca. "اُلْ سُوزِنْدا يَزْدِى ol sözinde yazdı = o, sözünde yanıldı"; "اُلْ آنِى اُرُو يَزْدِى ol anı uruyazdı = o, onu döğe-yazdı"; "اُلْ كِيكْنِى يَزْدِى ol keyikni yazdı = o, ava atışta yanıldı". Şu savda dahi gelmiştir:" يَزْماسْ آتِمْ بُلْماسْ يَنِكْلماسْ بِلْكا بُلْماسْ yazmas atım bolmas, yangılmas bilge bolmas = şaşmadık atış olmaz, yanılmadık bilgin olmaz",(يَزارْ- يَزْماق yazar - yazmak).

يُوزْدِى yüzdi: Yüzdü. "اَرْ سُقْدا يُوزْدِى er suwda yüzdi = adam suda yüzdü"; "اِرِنْكْ يَزْدِى iring yüzdi = irin yayıldı, dağıldı", (bedende irin yayıldı); "اَرْ تُغُمْ يُزْدِى er tugum yüzdi = adam kesilmiş hayvanı yüzdü ve açtı", (يُزارْ - يُزْمالْ yüzer - yüzmek).

يَسْدِى yasdı: "بَكْ سُوسِنْ يَسْدِى Beg süsin yasdı = Bey askerini yurtlarına dağıttı". Bu kelimenin aslı "اَرْ يَاسِنْ يَسْدِى er yasın yasdı" sözünden alınmıştır, "adam yayının kirişini yasdı, çıkardı" demektir.

"خانْ جُواجْ يَسْدِى Xan çuvaç yasdı = Han çadır çözdü", (Han, başı üzerinde bulunan Hanlık çadırının düğümünü çözdü). (يَسَارْ - يَسْمَاقْ yasar - yasmak).

يَشْدِى yaşdı: Saklandı. " اُلْ مَنِى كُرُبْ يَشْدِى ol meni körüp yaşdı = o, beni görüp saklandı". Şu savda dahi gelmiştir: " تَڤَى مُنُبْ قُوُىْ اَرَ يَشْمَاسْ tewey münüp koy ara yaşmas = deveye binip koyun arasında gizlenilmez", (deveye binen kendini koyunlar arasında saklıyamaz). Bu sav, her tarafa yayıldıktan sonra gizlenmek istenen iş için kullanılır).(يَشَارْ يَشْمَاقْ yaşar - yaşmak).

يُشْدِى yüşdi: Akıttı. " اُلْ بَكْنِى يُشْدِى ol bekni yüşdi = o, bozayı akıttı", (o, bozayı testinin emziginden akıttı). Boza,buğday, arpa, darı gibi şeylerden yapılan içkidir. (يُشَارْ - يُشْمَاكْ yüşer - yüşmek) [+].

يَغْدِى yagdı: Yağdı. "يَغْمُرْ يَغْدِى yagmur yagdı = yağmur yağdı". Nitekim şu savda da gelmiştir: " قُتْلُغْ قَاقُشَا يَغَارْ kutluğka koşa yagar = kutluya çift

---

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu fiil, yazma nüshada dahi bu şekilde iken sonradan ك harfi bir düzeltme görerek ڭ kılığına sokulmuş. Şu hale göre fiil "يُشْدِى - يُشَارْ - يُشْمَاقْ yuşdı - yuşar - yuşmak" olacaktır. Nitekim Divanın başka bir yerinde de böyledir. Bk. Dv.III, 57,3. B. A.

yağar", (taliliye çift yağar), (يَغَارْ يَغْمَاقْ yagar - yagmak). Yağmur ve dolu yağarsa yine böyle denir.

يِغْدِي yıgdı: Alıkoydu. " اُلْ مَنِي اَشْقَا يِغْدِي ol meni aşka yıgdı = o, beni yemekten alıkoydu". Başkası da böyledir. " اُلْ تَرِغْ يِغْدِي ol tarığ yıgdı = o, buğday ve buğdaya benzer şeyler topladı, yığdı". Herhangi bir şeyi yığan kimse için de böyle denir; (يِغَارْ - يِغْمَاقْ yıgar - yıgmak).

يُقْدِي yuwdı: Yuvarladı. " اَرْ تُبُقْ يُقْدِي er topık yuwdı = adam top yuvarladı". Başkası da böyledir; (يُقَارْ - يُقْمَاقْ yuwar - yuwmak). Şu beyitte de gelmiştir:

تَغَرْ يِغِبْ سُقْ اَقِنْ اَنْدِي سَقِنْ
قُرُمْ كِبِي اِيذِ شِنْ قُودِي يُقَارْ

Tawar yıgıp suw akın indi sakın
Korum kibi idhişin kodı yuwar

"Yığılmış malı sel geldi zannet; sahibini kaya yuvarlar gibi aşağıya yuvarlar".

(Mal toplamağı anlatarak diyor ki : Dağdan inen sel taşı yuvarladığı gi-

bi, onun malını yuvarladı zannetsin)[+].

يُقْدِي yuwdı: Koştu. "اَشْيالْ يُقْدِي eşyek yuwdı = eşek koştu", "اُلْ اَنِى اَرْدِي يُقْدِي ol anı ardı yuwdı = o, ona hile etti, aldattı"[++]. "اَرْ قَدَاشِنْ قَرْدِي يُقْدِي er kadaşın kurdı yuwdı = adam, hısımına erişti", (adam yakınlarına vardı, ona mal vererek gönlünü aldı). (يُقْمَاقْ - يُقْمَارْ yuwar - yuwmak).

يَقْدِي yakdı: Yaktı. "اَرْ بَشْقَا يَقِغْ يَقْدِي er başka yakığ yakdı = adam yaraya yakı yaktı"; " اُلْ اَنَكَرْ يَقْدِي ol angar yakdı = o, ona yaklaştı", " اَنِكْ كَلْمَاكِى يَقْدِي anıng kelmegi yakdı = onun gelmesi yaklaştı", " اُلْ اَنَكَرْ اِلِكْ يَقْدِي ol angar e-

---

[+] Beyitin metninde " سَقِنْ sakın" şeklinde geçen bu kelime emri hazırın müfret sıygası olduğu halde bu beyitin arapça tercümesinde Kaşgarlı emri gaip manası vermiştir, düşünüle... Bundan başka beyitin ikinci parçasında bulunan اِيذِشِنْ kelimesi yanlıştır. "İdhiş", testi, bardak ve kadeh anlamlarına gelir. Burada kelimenin doğrusu " اِيذِسِنْ idhisin" olacaktır. "İdhi","sahip" anlamınadır; buraya yaraşır. Bu beyitin ilk parçası bizce biraz karışık görünüyor. Beyitin arapça izahı Türkçe metne aykırı düşmektedir. Arapçasını olduğu gibi buraya alıyoruz: يَصِفُ جَمْعَ الْمَالِ وَيَقُولُ بِاَنَّ جَامِعَهُ فَلْيَظُنَّ كَاَنَّ السَّيْلَ نَزَلَ مِنَ الْقُنَّةِ وَدَحْرَجَ مَتَاعَهُ كَمَا يُدَحْرِجُ الْجُنْدَلَ Biz, arapçası ile Türkçesi arasındaki ayrılığı elden geldiği kadar düzeltmeğe çalıştık. B. A.

[++] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan يُقْدِي kelimesi,yazma nüshada تَقْدِي şeklindedir. Dikkatle bakılacak olursa تَقْدِي kelimesinin ilk harfinin altında iki nokta varken sonradan nasılsa kazınmış, düzeltmek istenirken büyük bir yanlışlık yapılmıştır. B. A.

liğ yakdı = o, ona eliyle, başka şeyle dokundu"; (يَقْماقْ - يَقَارْ yakar - yakmak).

يُقْدِي yukdı: Bulaştı, sıvandı. " اَلِكْ كا ياغ يُقْدِي eliğge yağ yukdı = ele yağ bulaştı", " اَنِكْ اُذُوزِي اَنگَرْ يُقْدِي anıng udhuzı angar yukdı = onun uyuzu ona geçti". Herhangi bir şey başka bir şeye bulaşır veya sıvaşırsa yine böyle denir; (يُقَارْ يُقْماقْ yukar - yukmak).

يِقْدِي yıkdı: " اُلْ اَوِنْ يِقْدِي ol ewin yıkdı = o, evini yıktı". Başkası da böyledir; (يِقَارْ يِقْماقْ yıkar - yıkmak).

يَلْدِي yaldı: Yalımlandı, alevlendi. " اوُت يَلْدِي ot yaldı = ateş alevlendi", " باشْ يَلْدِي baş yaldı = yara iltihaplandı", " كُونْ يُوزُكْ يَلْدِي kün yüzüğ yaldı = güneş yüzü yaladı, çaldı ve kararttı", (يَلارْ يَلْماقْ yalar - yalmak).

يُلْدِي yoldı: Kurtardı, bıraktı. " اَرْ بُلُنْقْ يُلْدِي er bulunuk yoldı = adam tutsağı salıverdi, bıraktı" [+]. " اَرْ تُتُغْ يُلْدِي er tutuğ yoldı = adam tutuyu kurtardı, rehini feketti", " اَرْ قُشْ يُلْدِي er kuş yoldı = adam kuş yoldu", (adam kuşu,

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " اَرْ بُلُنْقْ يُلْدِي er bulunuk yoldı" cümleşindeki بُلُنْقْ kelimesi yanlış olmalıdır; doğrusu " بُلُنْغْ bulunuğ" olacaktır, çünkü mefulu bih edatı غ dır, ق değildir. B. A.

tüylerini yolmak için, kaynar suya bıraktı). Deriden kıl yolarsa yine böyle denir. Başkası da böyledir." اُراغت بَشِن يُلدِی uragut başın yoldı = kadın başını kurtardı", (kadın mihrinden ve başka şeylerden vazgeçerek kocasından ayrıldı);(يُلماق - يُلاز yolar - yolmak). " اُل بِتِك يُلدِی ol bitik yoldı = o, kitap yazdı, istinsah etti".

يَلدِی yeldi: Koştu. " آتلغ يَلدِی atlığ yeldi = atlı koştu", (يَلماك - يَلاز yeler - yelmek).

يِلدِی yeldi: Yendi. " آش يِلدِی aş yeldi = yemek yendi". Başkası da böyledir; (- يِلوز يِلماك yelür - yelmek).

يُمدِی yümdi: Yumdu. " آر كوز يُمدِی er köz yümdi = adam göz yumdu", (يُماز - يُمّاك yümer - yümmek) [+].

يَندِی yandı: Döndü. " آر يولدن يَندِی er yoldan yandı = adam yoldan döndü". Başkası da böyledir. " بك آنی يَندِی Beg anı yandı = Bey onu korkuttu, tehdit etti". Başkası da böyledir. Nitekim şu savda da gelmiştir: " يِلنكو منكو تِرلماس

+ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " يُمَر - يُمّاك yümer-yümmek" şeklinde olan bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu " يُمَر - يُماق yumar - yummak" olmalıdır. Çünkü kelimenin bugün bile kullanılışı böyledir. Dv. III, 74, 7 de " يُملَشُور - يُملَشماق yumlaşur - yumlaşmak" imlâsında gelmiştir. B. A.

سِينْ قاكِرُوبْ كِرُو يَنْماسْ yalnğuk menğgü tirilmes, sınka kirüb kirü yanmas = kişi ebedî yaşamaz, mezara giren geri dönmez" [+]. " اُوتْ يَنْدِى ot yandı = ateş yandı". " يَلْدِى yaldı" demek dahi lûgattir. Kıpçakça. " اَرْ يَنْدِى er yandı = adam kustu", (يَنارْ - يَنْماقْ yanar - yanmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

يَنْدِى اَرِنْجْ اُغْرَغِى كَلْدِى بَرُو تِغْرَغِى
اُوزِى قُيِى اُغْرَغِى اَلْبْ لارْ قَمُغْ تِرْكَشُورْ

Yandı erinç ograğı
Keldi berü tıgrağı
Özi kuyı ograğı
Alplar kamuğ tirkeşür

"Bolaki (belki) kurduğundan vazgeçti, onun elçisi geldi, kendi derenin uğrağında; yiğitler bütün toplaşır".

(Duşmanı anlatarak diyor ki: Umulur ki o, azminden geri dönmüştür. Onun bize postacısı geldi. O, derenin içerisindedir. Savaş için yiğitler

---

[+] Bu sav, bundan evvelki kelimenin örneği olacak iken nasılsa buraya konulmuş, biz de bozmadık. B. A.

toplanıyor) [+].

يُنْدِى yundı: Yundu. " اَرْ سُڤْدا يُنْدِى er suwda yundı = adam suda yundu, yıkandı", " اَرْ يُنْدِى er yundı = adam abdest aldı". Oğuzca. (يُنارْ - يُنْماقْ yunar - yunmak).

يِنْدِى yindi: Aradı, sordu. " اُلْ اَنِكْ اَڤِنْ يِنْدِى ol anınğ ewin yindi = o, onun evini aradı, sordu". Aslı " يِنْدْتِى yindti" dir; yeğniltilmiştir. (يِنْدارْ - يِنْدْماكْ yinder - yindmek) [++].

+

\+ +

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

يُودِى yudı : Yıkadı. " اَرْ تُونْ يُودِى er ton yudı = adam elbise yıkadı". Başkası da böyledir; (يُورْ - يُوماقْ yur - yumak). Şu savda dahi gelmiştir: " قانِغْ قانْ بِلا يُوماسْ kanığ kan bile yumas = kanı, kanla yıkamazlar", (kan kanla yıkanmaz, fitne fitne ile bastı-

---

[+] Bu parça, bundan üç kelime evvel gelen kelimenin örneğidir. Orada gelmesi lâzımken nasılsa buraya konulmuş, biz de dokunmadık. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " يِنْدارْ - يِنْدْماكْ yinder - yindmek" şeklinde çıkan bu fiil yanlıştır; doğrusu " يِنارْ - يِنْماكْ yiner - yinmek" olacaktır; çünkü mazi sıygası " يِنْدِى yindi"dir, muzari ve mastarının dahi buna benziyerek " يِنارْ - يِنْماكْ yiner - yinmek" gelmesi lâzımdır, ayrımın icabı da budur. B. A.

rılmaz, barışla bastırılır) demektir [+].

يِيدِي yedi: Yedi. " اَرْ اَشْ يِيدِي er aş yedi = adam aş, yemek yedi". Başkası da böyledir; (يِيرْ - يِيمَاكْ yer - yemek).

\+
\+ +

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN فَعَلْدِي ÜZERİNE ÜÇLÜLER AYRIMI

يَبُرْدِي yapurdı: Parlattı, süpürdü. " اُلْ يِيرِكْ يَبُرْدِي ol yeriğ yapurdı = o, yeri parlattı, süpürdü"; " اَرْ سُوزُكْ يَبُرْدِي er sözüğ yapurdı = adam sözü gizledi, sakladı", (يَبُرْ - يَبُرْمَاقْ yapurur - yapurmak).

يِتُرْدِي yitürdi: Kaybetti, yitirdi. " اَرْ يَرْمَاقْ يِتُرْدِي er yarmak yitürdi = adam para yitirdi". Başkası da böyledir; (يِتُرْ - يِتُرْمَاكْ yitürür - yitürmek).

يُذُرْدِي yüdhürdi: Yükledi. " اُلْ تِشْ كَا يُكْ يُذُرْدِي ol teweyge yük yüdhürdi = o, deveye yük yükledi". Başkası da böyledir; (يُذُرْ - يُذُرْمَاكْ yüdhürür - yüdhürmek). Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَغْرُقْ اَغْرِ اِشِنْكِنِي اَذْنَا غُقَا يُذُرْمَا
اَجْرُبْ اُزُنْكْ اُشَارِبْ اَذْنَا غُنِي تُذُرْمَا

[+] Bu sav, bugün Anadoluda "kan kanla yıkanmaz, kan su ile yıkanır" şeklinde hâlâ söylenmektedir. B. A.

Agruk agır işinğni adhnaguka yüdhürme

Açrub özünğ öşerib adhnagunı todhurma

"Ağır yükünü başkasına yükleme, kendini aç bırakarak gözünü döndürüp başkasını doyurma".

(Kendi yükünü başkasına yükleme. Gözün kararacak kadar kendini aç bırakarak başkasını doyurma).

يَشَرْدِى yaşardı: Yeşerdi. " اُتْ يَشَرْدِى ot yaşardı = ot yeşerdi", (يَشَارُرْ - يَشَرْماقْ yaşarur - yaşarmak).

يَشُرْدِى yaşurdı: Gizledi. " اُلْ نانكْ يَشُرْدِى ol nenğ yaşurdı = o, nesneyi gizledi", (- يَشُرُرْ يَشُرْماقْ yaşurur - yaşurmak).

يَقُرْدِى yakurdı: Yaklaştırdı. " اُلْ اَتِغْ مَنكا يَقُرْدِى ol atığ manğa yakurdı = o, atı bana yaklaştırdı". Başkası da böyledir; (- يَقُرُرْ يَقُرْماقْ yakurur - yakurmak).

يَقُرْدِى yakurdı: Sık sık soludu. "كِشِى يَقُرْدِى kişi yakurdı = adam sık sık soludu, onu yüksek bir soluma aldı", (- يَقُرُرْ يَقُرْماقْ yakurur - yakurmak).

يُكُرْدِى yügürdi: Koştu, seğirtti. " اَرْ يُكُرْدِى er yügürdi = adam seğirtti, koştu". (يُكُرُورْ يُكُرْماكْ yügürür - yügürmek). Şu beyitte dahi gelmiştir:

اُنْدَبْ اُلُغْ تَبَارُو تَقْرَقْ كَلِبْ يُكُرْكِلْ

قُرْغَقْ يِلِنْ بُذُنْ كُرْقَنْدا تُشْرُقُودِى اِلْ

Ündeb uluğ tabarı tawrak kelip yügürgil
Kurgak yılın budhun kör kanda tüşer kodı ıl

"Seni, yaşlı bir adam çağırırsa davranarak koş! Kuraklık yıllarda millete bak! Nereye konarlarsa sen de birlikte kon !".

(Seni, yaşlı bir adam çağırırsa, çağırmasına icabet et, ona doğru koş ! Kıtlık yıllarında kavmin nereye konarsa onlarla beraber in). Kavmine gelen her felâkette onlarla beraber ol demektir.

" اُلْ بُوْزْ يُكْرُدِى ol böz yügürdi = o, beze eriş yaptı", (يُكْرُمَاكْ - يُكْرُرْ yügürür - yügürmek).

يَمُرْدِى yamurdı: Kesti. "اَرْيِغَاجْ يَمُرْدِى er yıgaç yamurdı = adam ağaç kesti". Başkası da böyledir; (يَمُرُرْ - يَمُرْمَاقْ yamurur - yamurmak) [+].

[+] Yazma nüshada bu fiil önceden "يَمُرْمَاكْ yemürmek" şeklinde iken sonradan altına "تَمُرْمَاقْ - تَمُرْدِى tomurdı - tomurmak" diye aynı kalemle yazılmış. Bay Kilisli, her iki şekli de almıyarak yukarıda gördüğünüz gibi "يَمُرْمَاقْ yamurmak" şeklini almıştır. Halbuki buraya "يَمُرْمَاكْ yemürmek" şekli dahi gelebilirdi; çünkü Dv.III,41,10 da "بُو سُوفْ اَلْ يِغَاجْ يَمُرْكَانْ bu suw ol yıgaç yemürgen" cümlesindeki "يَمُرْكَانْ yemürgen" kelimesinin "يَمُرْمَاكْ yemürmek" mastarından geldiğine şüphe yoktur; anlamları da birdir. Bununla beraber, yazma nüshada düzeltme şeklinde yazılmış bulunan "تَمُرْدِى - تَمُرْمَاقْ tomurdı - tomurmak" fiili dahi buraya gelmez değildir; çünkü "تَمُرْمَاقْ tomurmak", ağacı tomruk şeklinde kesmek demektir. Dv.II,70, 5 teki "اَرْيِغَاجْ تَمُرْدِى er yıgaç tomurdı" sözü bunu gösterir. Yalnız تَمُرْمَاقْ şekli bu ayrıma gelmez, çünkü bu ayrımın kelimelerinin ilk harfi ى harfiyle başlamaktadır, düşünüle!.B.A.

يَبِشْدِی yapışdı: Yapıştı. "يَلِمْ يُوكَا يَبِشْدِی yelim yükke yapışdı = tutkal kuş yeleğine yapıştı". Herhangi bir nesne bir şeye yapışırsa veya takılırsa yine böyle denir. "اِت كِيكَا يَبِشْدِی ıt keyikke yapışdı = köpek ava yapıştı", (يَبِشُرْ - يَبِشْماق yapışur - yapışmak).

يَذِشْدِی yadhışdı: Yayıştı. "اُلْ اَنَكَرْ يَشَاكْ يَذِشْدِی ol angar töşek yadhışdı = o, ona döşek yaymakta yardım etti". Yarış için de böyle denir, (يَذِشُورْ - يَذِشْماق yadhışur - yadhışmak).

يُذُشْدِی yodhuşdı: "اُلْ قِلِجْ تِنْ قَانْ يُذُشْدِی ol kılıçtın kan yodhuşdı = o, kılıçtan kan silmekte yardım etti". Kitaptan bir şey silmek ve herhangi akarın bir şey üzerindeki izini gidermek te böyledir.(- يُذُشُورْ يُذُشْماق yodhuşur - yodhuşmak).

يِدِشْدِی yıdışdı: "يِدِشْدِی نانكْ yıdışdı neng = bir şeyin parçaları birbiri içinde çürüştü, yıpraştı". (يِدِشُورْ - يِدِشْماقْ yıdışur - yıdışmak).

يِدِشْدِی yedişdi:[+] "اُلْ مَنكَا يَنكَا يِدِشْدِی ol manga yenğek yedişdi = o, bana heybenin kenarını dikmekte yardım etti". Bohçanın ve buna benzer şeylerin kenarını dikmek

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يَنكَاك şeklinde yazılan bu kelime yanlış olmalıdır, çünkü Dv. III, 320, 14; III, 56, 9 da " يَنكَاك yetgek" şeklindedir. B. A.

te böyledir. (يدشور - يدشمالك yedişür - yedişmek).

Bundan evvelki fiilin mastarı " يدشماق yıdışmak" şeklinde ق iledir.

يُذُشْدِى yüdhüşdi: Yükleşti. "اُلْ اِكِّى تَرِغْ يُذُشْدِى ol ikki tarığ yüdhüşdi = o ikisi buğday yükletmekte birbirine yardım ettiler". Başkası da böyledir, yarış için de böyle denir, (يُذُشُوْر - يُذُشْماك yüdhüşür - yüdhüşmek).

يَرَشْدِى yaraşdı: Uyuştu, anlaştı. " اُلاْرْاِكِّى يَرَشْدِى olar ikki yaraşdı = onlar, ikisi birbiriyle bir işte uyuştu, anlaştı". Şu parçada dahi gelmiştir :

اُرْتُوبْلُبْ بِلِشْدِى مَنِكْ تَقْرْسَتِشْدِى

بِسْتَا بِلاَ يَرَشْتِى كِزْلَبْ تُتَارْ تَايِمِى

Ortak bolub bilişdi
Meninğ tawar satışdı
Biste bile yaraşdı
Kizleb tutar tayımı

"Ortak olup tanıştı, benim malımı satmakta yardım etti. Biste ile anlaştı, gizliyerek benim tayımı tutuyor". (Uzlaştıktan sonra kendisine gadreden bir adamı anlatarak diyor ki: O, benimle tanıştı ve ortaklık etti. Malımı satmak üzere bana yardım etti. Ev

sahibiyle uzlaştı. Benden tayımı saklıyor).

"Biste" tecimeni evinde konuklıyanın ismidir. Tecimen onun evine iner; bu, tecimenin malını satıverir, koyunlarını toplar, onu evinde konuk eder. Tecimenin gideceği zaman, on koyunda bir koyun baş alır. Toxsı, Yağma, Çiğil kabilelerinde böyledir, ben gördüm. (يَرَشْوُرْ - يَرَشْماقْ yaraşur - yaraşmak).

يَرِشْدِى yarışdı: Yarıştı. "اُلْ اَنِكْ بِرْلا اَتْ يَرِشْدِى ol anıng birle at yarışdı = o, onunla at yarışı yaptı". " اُلْ اَنِكْ بِرْلا تَڤارْ يَرِشْدِى ol anıng birle tawar yarışdı = o, onunla malı yarı yarıya üleşti". Miras üleşmesinde de böyle denir; (يَرِشْوُرْ - يَرِشْماقْ yarışur - yarışmak).

يُرِشْدِى yorışdı: Yürüştü. " اُلْ مَنِكْ بِرْلا يُرِشْدِى ol meniğ birle yorışdı = o, benimle yürümekte yarış etti". " تُرْقُو يُرِشْدِى torku yorışdı = ipek kumaş yol yol oldu". Başkası da böyledir. Bu, ipek kumaş yıpramağa yüz tuttuğu zaman söylenir, (يُرِشْوُرْ - يُرِشْماقْ yorışur - yorışmak).

يِرِشْدِى yirişdi: Yirişti. " يِرِشْدِى نانكْ yirişdi neng= nesne yirişti, yirildi, ayrıldı";" اَرْ يِرِشْدِى er yirişdi = adam gülümsedi". Başkası da böyledir; يِرِشْوُرْ - يِرِشْماكْ

yirişür - yirişmek). " اِتْ تِيشِي يِرِشْدِي ıt tışı yirişdi = köpeğin dişi kuvvetsizleşti". Başkası da böyledir.

يَزِشْدِي yazışdı: "اُلْ اَنكارْتُكُونْ يَزِشْدِي ol anğar tügün yazışdı = o, ona düğüm çözmekte yardım etti". Yarışma da böyledir; (يَزِشُورْ - يَزِشْماقْ yazışur - yazışmak).

يَزِشْدِي yazışdı: " اُلْ مَنكايا يَزِشْدِي ol manğa ya yazışdı = o, bana yaydan kirişi çıkarmakta yardım etti". Başkası da böyledir, (يَزِشُورْ - يَزِشْماقْ yazışur - yazışmak).

يَغُشْدِي yaguşdı: Yaklaştı. " بِيرْ نانكْ بِيرْكا يَغُشْدِي bir nenğ birge yaguşdı = bir nesne bir nesneye yaklaştı", (يَغُشُورْ - يَغُشْماقْ yaguşur - yaguşmak).

يِغِشْدِي yıgışdı: Yıgıştı. " اُلْ مَنكا بُغْداي يِغِشْدِي ol manğa bugday yıgışdı = o, bana buğday yığmakta yardım etti". Başkası da böyledir. (يِغِشُورْ - يِغِشْماقْ yıgışur - yıgışmak).

يُفُشْدِي yufuşdı: " اُلارْ اِكِّي يُفُشْدِي olar ikki yufuşdı = onlar ikisi yardımlaştı, birbirleriyle dost oldular", (يُفُشُورْ - يُفُشْماقْ yufuşur - yufuşmak) [+].

[+] Bu fiil basma nüshaya يُفُشْماقْ şeklinde alınmış ise de yazma nüshada يُفُشْماكْ şeklindedir. Bize kalırsa bu fiil hem يُفُشْماقْ hem يُفُشْماكْ şekillerinde yazılabilecektir; çünkü Dv. III, 9 da geçen, " يُفُشْلُكْ yüfüşlüğ" kelimesi ile III, 47 de geçen " يُفْماقْ yufmak" mastarı da iki türlü yazışın caiz olabileceğini göstermektedir. B. A.

يُقُشْدِی yuwuşdı: "اُلار بیرْ بیرْکا تُوْ یُقُشْدِی olar birbirge topık yuwuşdı = onlar, birbirine top yuvarlaştı", (یُقُشْمَاقْ - یُقُشُوْرْ yuwuşur - yuwuşmak).

یَقِشْدِی yakışdı: "اُلْ اَنکَرْ یَقِغْ یَقِشْدِی ol anğar yakığ yakışdı = o, ona yakı yakmakta yardım etti", (o, yara üzerine yakı koymakta ona yardım etti", "اَنِکْ کَلْمَاکِی یَقِشْدِی anınğ kelmegi yakışdı = onun gelmesi yaklaştı". Herhangi bir şeyin bulunması, gelmesi yaklaştığında yine böyle denir. Uz dilli adam konuştuğu zaman "اَنِکْ اِرُنِی یَقِشْمَاسْ anınğ irni yakışmas" denir ki, "sözü çabuk konuştuğu için dudakları birbirine yaklaşmaz" demektir. (یَقِشْمَاقْ - یَقِشُوْرْ yakışur - yakışmak).

تُقُشْدِی tokuşdı: "اُذُزْ تُقُشْدِی udhuz tokuşdı = uyuz yayıldı", (yaşlık dolayısiyle uyuz, bedende bir yerden öbür yere yayıldı), (تُقُشْمَاقْ - تُقُشُوْرْ tokuşur - tokuşmak).

یِقِشْدِی yıkışdı: "اُلْ اَنکَرْ تَامْ یِقِشْدِی ol anğar tam yıkışdı = o, ona duvar yıkmakta yardım etti". Başkası da böyledir, (یِقِشْمَاقْ - یِقِشُوْرْ yıkışur - yıkışmak).

یِلِشْدِی yılışdı: Ilıştı, ılıklaştı. "سُوْلَارْ قَمَغْ یِلِشْدِی suwlar kamuğ yılışdı = bütün sular ılıdı". Başkası da böyledir, (یِلِشُوْرْ -

يِلِشْماقْ yılışgur - yılışmak).

يِلِشْدِى yılışdı: "اُلار بِيرْ اَكِنْدِيكا اُغرِي يِلِشْدِى olar bir ekindige ogrı yılışdı = onlar birbirini hırsızlıkla itham etti",(يِلِشُورْ - يِلِشْماقْ yılışgur - yılışmak) [+].

يُلُشْدِى yoluşdı: Yağmalaştı. "بُدُونْ بِيرْ اَكِنْدِينِي يُلُشْدِى budhun bir ekindini yoluşdı = kavm birbirini yağma etti",(يُلُشُورْ - يُلُشْماقْ yoluşgur - yoluşmak).

يَمَشْدِى yamaşdı: " اُلْ اَنكَرْ تُونْ يَمَشْدِى ol anğar ton yamaşdı = o, ona elbise yamamakta yardım etti". Başkası da böyledir,(يَمَشُورْ - يَمَشْماقْ yamaşgur - yamaşmak). Yarış için de böyle denir.

يُنُشْدِى yonuşdı: " اُلار بِيرْ بِيرْكا اُقْ يُنُشْدِى olar birbirge ok yonuşdı = onlar birbirine ok yontmakta yardım ettiler". Yarışmak ve başkası için de böyle denir;(يُنُشُورْ - يُنُشْماقْ yonuşgur - yonuşmak).

[+] Basma nüshada " يِلِشْدِى - يِلِشُورْ - يِلِشْماقْ yılışdı - yılışgur - yılışmak" şeklinde çıkan bu kelimeler yanlıştır. Brockelmann da basma nüshayı tetkik etmeden olduğu gibi ayniyle kabul edip geçmiş. Bu kelimelerin harekesi yukarıdaki şekilde olmayıp "يَلِشْدِى - يَلِشُورْ - يَلِشْماقْ yalışdı - yalışgur - yalışmak" olacaktır. Yazma nüshada yalnız ilk kelimenin ilk harfi esredir; ve ilk harf يـ değil ب dir, بِلِشْدِى şeklindedir. Şüphesiz bu harf yanlıştır, يـ olacaktır. Bu kelimenin muzariine ve mastarına gelince, yazma nüshada ilk harf olan يـ de hiç bir hareke ve nokta yoktur, يلشُورْ şeklindedir. Dv.III,59,4 teki " يَلْدِى yalaldı", " يَلَكْماقْ yalalmak" kelimeleriyle III, 63, 15-16 da bulunan " يَلَدِى - يَلَماقْ yaladı - yalamak" kelimeleri bizi teyid eder. Her üç fiil de aynı manadadır. B. A.

يَتِقْتِى yatıktı: " يَغُوْ كِشِى يَتِقْدِى yaguk kişi yatıktı = hısım olan adam yabancılaştı, yadlaştı", (يَتِقَارْ - يَتِقْمَاقْ yatıkar - yatıkmak).

يُتِقْتِى yutıktı: " يِلْقِى يُتِقْتِى yılkı yutıktı = yılkı yutadı",(yılkı ve davar kardan öldü). Bu, soğuktan yılkı ve davar öldüğü zaman söylenir; (يُتِقَارْ - يُتِقْمَاقْ yutıkar - yutıkmak).

يَزِقْتِى yazıktı: " يِلْ يَزِقْتِى -yıl yazıktı = zaman ilk yaz oldu, yazlaştı", (يَزِقَارْ - يَزِقْمَاقْ yazıkar - yazıkmak).

يَشِقْتِى yaşıktı: " كُوْزْ يَشِقْتِى köz yaşıktı = göz yaşlandı", (göz, güneşten ve güneşin tel tel olan ışığından kamaştı), (يَشِقَارْ - يَشِقْمَاقْ yaşıkar - yaşıkmak).

يَغِقْتِى yagıktı: Duşmanlaştı. " بَكْلَارْ بِيرْ بِيرْكَا يَغِقْتِى Begler birbirge yagıktı = Beyler, birbirleriyle duşmanlaştı", (يَغِقَارْ - يَغِقْمَاقْ yagıkar - yagıkmak).

يَبْلْدِى yapuldı: Kapandı. " قَبَغْ يَبْلْدِى kapuğ yapuldı = kapı kapandı". Herhangi bir şey kapansa yine böyle denir; (يَبْلُوْرْ - يَبْلْمَاقْ yapulur - yapulmak).

يُبَلْدِى yubaldı: İhmal edildi, yüzüstü bırakıldı. " ايشْ يُبَلْدِى iş yubaldı = iş yüzüstü bırakıldı, üzerinde durulmadı", (يُبَالُوْرْ - يُبَلْمَاقْ yubalur- yubalmak).

يِتِلْدِی yetildi: Erişildi. " اُلْ سُوکا يِتِلْدِی ol süge yetildi = o askere yetişildi". Başkası da böyledir, (يِتِلُوْر - يَتِلْمَاقْ yetilür - yetilmek).

يَذِلْدِی yadhıldı: " سُو يَذِلْدِی sü yadhıldı = asker yayıldı, dağıldı". Başkası da böyledir. " تُوْنْ کُوْنَکَا يَذِلْدِی ton künge yadhıldı = elbise güneşe yayıldı". Yayılan herhangi bir şey için de böyle denir; (يَذِلُوْر - يَذِلْمَاقْ yadhılur - yadhılmak).

يَذِلْدِی yadhıldı: " يَاغْ تُوْنْدَا يَذِلْدِی yag tonda yadhıldı = yağ elbiseye yayıldı". Başkası da böyledir, (يَذِلُوْر - يَذِلْمَاقْ yadhılur - yadhılmak).

يُذُلْدِی yodhuldı: " قَانْ قِلِجْتِنْ يُذُلْدِی kan kılıçtın yodhuldı = kan kılıçtan silindi, yok edildi", " اَنِكْ اَتِی اَيْدِنْ يُذُلْدِی anınğ atı aydın [+] yodhuldı = onun adı Hakanın defterinden silindi". Silinen ve yok edilen her şey için de böyle denir, (يُذُلُوْر - يُذُلْمَاقْ yodhulur - yodhulmak).

يَذِلْدِی yèdhildi: " يَتْکَاکْ يَذِلْدِی yetgek yèdhildi = bohça dikildi ve içerisine eşya kondu", (يذلر - يذلماق [++] yèdhilür - yèdhilmek).

يَرِلْدِی yarıldı: " قَابْ يَرِلْدِی kap yarıldı = kap yarıl-

---

[+] Yazma nüshada bu kelime önceden " اَيْدِنْ aydın" şeklinde iken, sonradan " اَنْدِنْ andın" şekline konulmuştur. B. A.

[++] Basma nüshada يذلماق şeklinde olan bu kelime yanlış olacaktır. Her ne kadar yazma nüshada da önceden böyle yazılmış ise de sonradan bir düzeltme görerek يذلماقْ şekline konulmuş ve ق harfinin başına kırmızı mürekeple küçük bir çizgi çizilmiştir. B. A.

dı, tulum yarıldı". Başkası da böyledir, (يَرِلْمَاقْ - يَرِلُوْرْ yarılur - yarılmak).

يَرِلْدِي yarıldı: "بُتِقْ يَرِلْدِي butık yarıldı = dal yirildi", (dal ağaçtan yirildi). Herhangi yaş bir şey yirilirse yine böyle denir, (يَرِلْمَاقْ - يَرِلُوْرْ yarılur - yarılmak) [+].

يُرُلْدِي yoruldı: "اُغْلْ بَشِكْتِنْ يُرُلْدِي ogul beşiktin yoruldı = çocuk beşikten çözüldü",(يُرُلُوْرْ - يُرُلْمَاقْ yorulur - yorulmak).

يَزِلْدِي yazıldı: "تُكُوْنْ يَزِلْدِي tügün yazıldı = düğüm çözüldü". Başkası da böyledir;(يَزِلُوْرْ - يَزِلْمَاقْ yazılur - yazılmak) [++].

يَسِلْدِي yasıldı: "اِيشْ يَسِلْدِي ış yasıldı = iş bırakıldı", (iş terkolundu, sebepleri dağıldı), "يَا يَسِلْدِي ya yasıldı = yay yasıldı, kiriş yaydan çıkarıldı", "سُو يَسِلْدِي sü yasıldı = asker dağıldı". Başkası da böyledir. Dağılan her-

---

[+] Basma nüshada "يَرِلْمَاقْ yarılmak" şeklinde olan bu fiil yanlıştır; doğrusu "يِرِلْمَاكْ yirilmek" olacaktır. Yazma nüshada önceden يرلماق şeklinde iken sonradan يرلماك haline konmuştur. Dv. III, 41, 12 deki "يِرِلْكَانْ yirilgen" kelimesi de buna tanıklık eder. Bu son üç fiilin ona göre düzeltilmesi lâzımdır. Bundan başka bu fiillerin ilk harflerinin harekesi de üstün değil "يِرِلْكَانْ yirilgen" kelimesinde olduğu gibi esre olacaktır; kullanış ta böyledir. B. A.

[++] Metinde bu fiilin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

hangi bir şey için de böyle denir; (يَسِلُوْر - يَسِلْماق yasılur - yasılmak).

يُشُلْدِى yuşuldı: " قانْ يُشُلْدِى kan yuşuldı = kan fışkırdı", (kan yaradan fışkırdı). Başkası da böyledir, (يُشُلُوْر - يُشُلْماق yuşulur - yuşulmak).

يِشِلْدِى yuşıldı: "اَنِكْ اَلِكِى اِيشْقا يِشِلْدِى anıng eligi ışka yuşıldı = onun eli işe yatıştı, eli işe udumlaştı". Sirke veya boza [+] gibi şeyler güğümün emziğinden akıtılırsa yine böyle denir; (يِشِلْدِى - يِشِلُوْر - يِشِلْماقْ yüşildi - yüşilür - yüşilmek) [++].

يَغِلْدِى yagıldı: "يَغْمُرْ يَغِلْدِى yagmur yagıldı = yağmur yağdırıldı". Başkası da böyledir, (يَغِلُوْر - يَغِلْماقْ yagılur - yagılmak).

يِغِلْدِى yıgıldı: " اَرْ اِيشِنْ يِغِلْدِى er ıştın yıgıldı = adam işten çekindi, kaçındı". Başkası

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda şöyle bir ibare vardır: ... وَكَذٰلِكَ الْخَلُّ اَوْ مِنَ الْمُرِى (؟) (المرى) kelimesi yanlıştır. Bay Kilisli dahi bu yanlışlığın farkına vardığı için basma nüshada istifham koyup geçmiş, fakat işi halletmemiştir. Bize kalırsa bu kelime المزر olacaktır. Nitekim Dv.III,46 da şu ibare geçmektedir. اَسَالُ الْمُزْرِ مِنْ صُنْبُوْرِ الدِّبْسِ Bundan başka basma nüshanın وكذلك الخل او من المرى cümlesindeki من fazladır. İbare şöyle olacaktır: وكذلك الخل او المزر B.A.

[++] Basma nüshada يُشُلْدِى - يُشُلُوْر - يُشُلْماقْ şeklinde olan bu kelimeler yanlış olacaktır. Yazma nüshada dahi önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek يُشِلْماقْ şekline konulmuştur. Bk. Dv. III, 57, 3.

Bundan başka, bu kelimelerin harekeleri de karışıktır. Bize kalırsa son üç kelimenin harekesinde olduğu gibi dördü de "يُشِلْدِى - يُشِلُوْر - يُشِلْماقْ yuşıldı - yuşılur - yuşılmak" olacaktır. B. A.

alıkorsa yine böyle denir. Bu fiil hem müteaddi, hem lâzımdır, (يِغِلُوْرْ - يِغِلْماقْ yıgılur - yıgılmak).

يِغِلْدِى yıgıldı: "بُذُوْنْ يِغِلْدِى budhun yıgıldı = halk toplandı". "يَرْماقْ يِغِلْدِى yarmak yıgıldı = para toplandı". Başkası da böyledir. "تُبْراقْ يِغِلْدِى toprak yıgıldı = toprak yığıldı". Başkası da böyledir ; (يِغِلُوْرْ - يِغِلْماقْ yıgılur - yıgılmak).

يُڤُلْدِى yuwuldı: "اُغْلانْ يُڤُلْدِى oglan yuwuldı = oğlan uslandırıldı", (oğlanın haşarılığı yatıştırıldı), (يُڤُلور - يُڤلماقْ yuwulur - yuwulmak). "تُبُقْ يُڤُلْدِى topık yuwuldı = top yuvarlandı". Başkası da böyledir; (يُڤلُوْرْ - يُڤلماق yuwulur - yuwulmak). Şu parçada da gelmiştir :

اَيْدِمْ اَنكَرْ سَڤُلْما قُلْبَقْ اُذُو يُڤُلْما
يُڤْغا سڤن سڤلما قَبْتِى مَنِكْ قايِمِى

Aydım anğar sawulma
Kulbak udhu yuwulma
Yuwga suwın suwulma
Kaptı meninğ "Kay"ımı

"Ona, gitme dedim, Kulbak tarafına akma, yufka su ile sulanma, benim "Kay"ımı kaptı".

(Gadre uğrıyan bir adamı anlatarak diyor ki: Ona, Kulbak'a meyletme de-

dim; -bu bir adamın adıdır- onun izinde yuvarlanma, köklü olmıyan gelip geçici su ile sulanma. Kay oymağından getirilmiş kölemi kaptı).

يِغِلْدِي yıgıldı: "سُويِغِلْدِي sü yıgıldı = asker erişti" [+].

يَقُلْدِي yewüldi: "بَكْنِي يَقُلْدِي bekni yewüldi = boza olgunlaştı", (bu, buğday ve darıdan yapılan bir içkidir).

يِغِلْدِي yıgıldı: "بِلِكْ يِغِلْدِي [++] bilig yıgıldı = akıl olgunlaştı". Herhangi bir şey olgunlaşır, çağını bulur ise yine böyle denir, (يَقُلُوْرْ - يَقُلْمَاقْ yewülür - yewülmek).

يَقِلْدِي yakıldı: "اَنكَرْ يَقِلْدِي angar yakıldı = ona dokunuldu", (ona yaklaşıldı).(يَقِلُوْرْ - يَقِلْمَاقْ yakılur - yakılmak).

يُقُلْدِي yukuldı: "تُونْقَا قَرَا يُقُلْدِي tonka kara yukuldı = elbiseye kara bulaştı, sıvandı". Başkası da böyledir, (يُقُلُوْرْ - يُقُلْمَاقْ yukulur - yukulmak).

يِقِلْدِي yıkıldı: "تَامْ يِقِلْدِي tam yıkıldı = duvar yıkıldı". Başkası da böyledir, (- يِقِلُوْرْ

[+] Her iki nüshada da يِغِلْدِي şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Aşağıdaki kelimelerden anlaşılacağına göre bu kelime "يَقُلْدِي yewüldi" olacaktır. B. A.

[++] بِلِكْ يِغِلْدِي sözü her iki nüshada da böyle ise de yanlıştır. Bu kelimeden evvel geçen kelimeden ve bundan sonra gelen muzari ve mastar şekillerinden anlaşıldığına göre "يَقُلْدِي yewüldi" olacaktır. B. A.

يقلماق yıkılur - yıkılmak).

يَمَلْدِى yamaldı: " تُونْ يَمَلْدِى ton yamaldı = elbise yamandı". Başkası da böyledir, (يَمَلُوْرْ - يَمَلْماقْ yamalur - yamalmak).

يَنُلْدِى yanuldı: " بِجاكْ يَنُلْدِى biçek yanuldı = bıçak bilendi", (kılıç bilendi). Herhangi bir şey ele sürtülerek bilenirse yine böyle denir, (يَسنُوْرْ - يَنُلْماقْ yanulur - yanulmak).

يُنُلْدِى yonuldı: " يِغاجْ يُنُلْدِى yıgaç yonuldı = ağaç yonuldu". Başkası da böyledir, (يُنُلُوْرْ - يُنُلْماقْ yonulur - yonulmak).

\+

\+ +

BU AYRIMIN MUZAAFI

يَلَلْدِى yalaldı: " اَنكَرْ قُرُغْ يَلا يَلَلْدِى angar kuruğ yala yalaldı = o, kuru töhmetle töhmetlendi", (o, yalancı bir töhmetle itham edildi), (يَلَلُوْرْ - يَلَلْماقْ yalalur - yalalmak).

يُلَلْدِى yüleldi: " تامْ يُلَلْدِى tam yüleldi = duvara direk dikildi", (يُلَلُوْرْ - يُلَلْماكْ yülelür - yülelmek).

يُلِلْدِى yülildi: " سَچْ يُلِلْدِى saç yülildi = saç yolundu", (يُلِلُوْرْ - يُلِلْماكْ yülilür - yülilmek).

يَبِنْدِى yapındı: " اَرْ قَلْقَنْ يَبِنْدِى er kalkan yapındı = adam kalkanla örtündü". " اُلْ قَبُغْ يَبِنْدِى

ol kapuğ yapındı = o kapıyı kendi başına kapattı", (يَبِنَاقْ - يَبِنُوْرْ yapınur - yapınmak).

يُبَنْدِى yubandı: " آرْ ايشْتِنْ يُبَنْدِى er ıştın yubandı = adam işten çekindi", (adam işi bıraktı).(يُبَانُوْرْ - يُبَنَاقْ yubanur - yubanmak).

يَجَنْدِى yaçandı: " اُلْ مَنْدِنْ يَجَنْدِى ol mendin yaçandı = o, benden utandı, ocundu", (o, benden sıkıldı, iş üzerinde üstelememek üzere ocundu), (يَجَنُوْرْ - يَجَنَاقْ yaçanur - yaçanmak).

يَذِنْدِى yadhındı: " اُلْ تُوْنِ كُوْنَكا يَذِنْدِى ol tonın künge yadhındı = o, elbisesini güneşe yayındı". Elbiseden başkası da böyledir; (يَذِنُوْرْ - يَذِنَاقْ yadhınur - yadhınmak).

يُذُنْدِى yodhundı: " اُلْ كوزدن ياشْ يُذُنْدِى ol közden yaş yodhundı = o, gözden yaş silindi",(adam gözünden yaşı silindi). Bir kimse bir şeyi başka bir şeyden başlı başına silse yine böyle denir; (يُذُنُوْرْ - يُذُنَاقْ yodhunur - yodhunmak).

يَرَنْدِى yarandı: " اَتْ يَرَنْدِى at yarandı = at koşakta (koşu yerinde) koşturularak alıştırıldı, öğretildi", " اُلْ مَنكا يَرَنْدِى ol manğa yarandı = o,bana yaltaklık etti", (يَرَنُوْرْ - يَرَنَاقْ yaranur - yaranmak).

يَرِنْدِى yarındı: " اُلْ بُتُوْ يَرِنْدِى ol butık yarındı = o,

kendi kendine dal yarınmaya kalkıştı, yarındı". Başkası da böyledir, (يَرِنُوْرْ- يَرِنْماقْ yarınur - yarınmak).

يَزِنْدِى yazındı: "اَرْقُورِنْ يَزِنْدِى er kurın yazındı = adam kuşağını çözündü, kendi kendine çözdü". Başkası da böyledir. (يَزِنُوْرْ- يَزِنْماقْ yazınur - yazınmak).

يِغِنْدِى yıgındı: "اَرْاُوزِنكا يَرْماقْ يِغِنْدِى er özinğe yarmak yıgındı = adam kendisi için para yığındı", (يِغِنُوْرْ- يِغِنْماقْ yıgınur - yıgınmak).

يُكُنْدِى yükündi: "قُلْ تَنكرِى كا يُكُنْدِى kul Tenğrige yükündi = kul Tanrıya secde eyledi", "تُيِنْ بُرْخانقا يُكُنْدِى toyın burxanka yükündi = Toyun -Buda dininin ulusu- puta secde etti", "اُلْ مَنكا يُكُنْدِى ol manğa yükündi = o, bana boynunu eğdi, beni saydığı için eğildi", (يُكُنُوْرْ- يُكُنْماكْ yükünür - yükünmek). Şu parçada da gelmiştir :

يُكُنْبْ مَنكا اِمْلَدِى كُزُمْ ياشِنْ يَمْلَدِى
بَغْرُمْ باشِنْ اَمْلَدِى اَلْكِنْ بُلْبُلْ لْجَارْ[+]

Yüknüp manğa imledi
Közüm yaşın yamladı

[+] Bu kelime yazma nüshada " جَارْ keçer" şeklinde yazıldığı halde Bay Kilisli basma nüshaya " جُارْ köçer" şeklinde almıştır. Arapçası da bizi tanıklamaktadır. B. A.

Bagrım başın emledi

Elkin bolup ol keçer

"Boyun eğip bana işaret etti, gözüm yaşını sildi, bağrımın yarasını sağalttı, konuk olup geçti".

(Sevgilisinin hayalinin geçtiğini anlatarak diyor ki: O, beni yeniden diriltti; benim tarafıma hizmetle işaret etti; kendini görmekle, gözümün çapağını sildi, sağalttı; ciğerimin yarasını emledi; o,misafirdi, geçti, gitti).

يَلِنْدِى yalındı: "اَرْ يَلِنْدِى er yalındı = adam soyundu". Başkası da böyledir,(يَلِنُوْر - يَلِنْمَاق yalınur - yalınmak).

يُلُنْدِى yolundı: "سَنْجْ يُلُنْدِى saç yolundı = saç yolundu","قَلْ يُلُنْدِى kul yolundı = kul azad edildi", (köle efendisine kendisinın kıymetini vererek azad olundu). "بُلُنْ يُلُنْدِى bulun yolundı = tutsak yolundu, tutsak bırakıldı", (tutsak fidye vererek bırakıldı). " اُرَاغُتْ يُلُنْدِى uragut yolundı = kadın kocasına para vererek boşandı", (يُلُنُوْر - يُلُنْمَاق yolunur - yolunmak).

يَمَنْدِى yamandı: " اَرْ تُوْنْ يَمَنْدِى er tonın yamandı = adam elbisesini kendi yamadı", (يَمَانُوْر يَمَانْمَاق yamanur - yamanmak).

يُمُنْدِى yumundı: " اُلْ كُوزِنْ يُمُنْدِى ol közin yumundı = o, kendini, gözünü yumar gibi gösterdi", (يُمِنُوْرْ - يُمِنْماقْ yumınur - yumınmak).

يُنُنْدِى yonundı: " اُلْ يِغاجْ يُنُنْدِى ol yıgaç yonundı = o kendini ağaç yonar gösterdi". Başkası da böyledir. (يُنِنُوْرْ - يُنِنْماقْ yonınur - yonınmak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

يَيِنْدِى yayındı: " اُلْ سُقْدا تُونِنْ يَيِنْدِى ol suwda tonın yayındı = o, elbisesini kendi suya yaydı", (يَيِنُوْرْ - يَيِنْماقْ yayınur - yayınmak).

\+
\+ +

SONU HARFİ İLLETLİ OLANLARDAN

يُبادِى yubadı: " اَرْ اِيشِغْ يُبادِى er ışığ yubadı = adam işi ihmal etti, yüzüstü bıraktı, üstüne düşmedi", (يُبارْ - يُباماقْ yubar - yubamak).

يِذْيِدِى yıdhıdı: " اَتْ يِذْيِدِى et yıdhıdı = et koktu". Herhangi bir şey kötü kokarsa yine böyle denir, (يِذْيِرْ - يِذْيِماقْ yıdhır - yıdhımak).

يَرُودِى yarudı: " كُونْ يَرُودِى kün yarudı = güneş ışıdı". Karanlık bir yere ışık girerse

yine böyle denir, (يَرُوْر - يَرُوماقْ yarur - yarumak).

يَرَادِي yaradı: "اُلْ نانكْ آنكَرْ يَرَادِي ol neng angar yaradı = o şey ona uygun geldi, yaradı", (يَرَارْ - يَرَاماقْ yarar - yaramak). Herhangi bir şey yaraşırsa, caiz olursa yine böyle denir. Şu savda dahi gelmiştir : " آتاتُونِي اُغُلْ قايَرَا سا آتاسِنْ تِلا ماشْ ata tonı ogulka yarasa atasın tilemes = atasının elbisesi oğluna uygun gelirse ondan sonra atasını istemez", (bundan sonra babasının mirasını almak için onun yaşadığını istemez). Bu savda başka bir anlam daha vardır, o da şudur: Artık o çağda çocuk babasına muhtaç olmaz. Bu sözden alarak Oğuzlar " يُولْ يَرَاسُنْ yol yarasun" derler ki, "yol dileğine uygun olsun" demektir.

يُرِيدِي yorıdı: " آزْ يُرِيدِي er yorıdı = adam yürüdü". Başkası da böyledir. Herhangi bir şey yürürse yine böyle denir, (يُرِيرْ - يُرِيماقْ yorır - yorımak). Şu savda dahi gelmiştir : " تُنْلا يُرُبْ كُنْدُزْ سَقْنُورْ تُنلا يُرُبْ كِجِكْدا اذلنب اُلْغادُوسَقْنُورْ tünle yorup kündüz sewnür, kiçikde eflenip ulgadhu sewnür = geceleyin yürüyüp gündüz sevinir, küçüklüğünde evlenip yaşlandı-

ğında sevinir",(yolu gece yürüyen gündüz sevinir; çünkü o yolu görmeden yürümüştür. Genç iken evlenen kimse de yaşlandığı zaman sevinir; çünkü çocukları onun ihtiyacı için çalışırlar da adam rahat eder" [+].

يرادي yıradı: "يرادي نانك yıradı neng = nesne uzaklaştı", (يـراڤ - يـراڤ yırar - yıramak).

يزادي yazadı: "ارقشلاغ دايزادي er kışlağda yazadı = adam baharı kışlakta geçirdi". Başkası da böyledir, (يزاڤ - يزاڤ yazar - yazamak).

يزادي yozadı: "قوي يزادي koy yozadı = koyun kısır kaldı". Herhangi bir hayvan kendisine aygır aşar da döl tutmazsa yine böyle denir. (Kısraktan başka herhangi bir hayvana erkeği aşar da döl tutmazsa yine böyle denir). Kısrak için " بي [+ +] قيسر بلدي bi kısır boldı = kısrak kısır kaldı" denir. (يزاڤ - يزاڤ yozar-yozamak).

يزادي yezedi: "يزاك قغ بيرك يزادي yezek kamuğ yériğ yezedi = askerin öncüsü bütün yeri do-

---

[+] Bu savda اذلنب şeklinde geçen bu kelime yanlıştır, اَقْلَنَبْ olacaktır. Yazma nüshada bu kelime savın ilk yazılışında unutulmuş iken sonradan اُلغاذو kelimesinin üzerine ve satırlar arasına اقلنب kelimesi ince bir kalemle yazılmış. Bizi teyid eden bir şey de bu kelimenin "evlenmek" manasına gelmiş olmasıdır. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalardaki " بي bi" kelimesi Radloff'ta ve Çagatay Lûgati'nde "biye" şeklindedir; Doğuda kullanış ta böyledir. B. A.

laştı", (askerin öncüsü düşmandan kimse var mı diye her tarafı dolaştı), (يَزَارْ - يَزَا مَاقْ yezer - yezemek). Bu kelime az kullanılır.

يَشَادِي yaşadı: "اَرْ اُزُونْ يَشَادِي er uzun yaşadı = adam uzun zaman yaşadı", (يَشَارْ - يَشَامَاقْ yaşar - yaşamak).

يَرُودِي يَشُودِي yarudı yaşudı: "اَرْ يَرُودِي يَشُودِي er yarudı yaşudı = adam keyflendi, sevindi". يَرُودِي kelimesi yalnız kullanılmaz, يشودي ile birlikte kullanılır. (يَرُودْ يَشُودْ - يَرُومَاقْ يَشُومَاقْ yarur yaşur - yarumak yaşumak).

يَغُودِي yagudı: " بَكْ كَلْمَاكِي يَغُودِي Beg kelmegi yagudı = Beyin gelmesi yaklaştı". Başkası da böyledir, (يَغُورْ - يَغُومَاقْ yagur - yagumak).

يَلَادِي yaladı: " اُلْ اَنكَرْ اُغْرِي يَلَادِي ol angar ogrı yaladı = o, onu hırsızlıkla töhmetledi". Başkası da böyledir, (يَلَارْ - يَلَمَاقْ yalar - yalamak).

يُلَادِي yüledi: " اُلْ تَامِغْ يُلَادِي ol tamığ yüledi = o, duvarı destekledi, duvara destek vurdu". Başkası da böyledir;(يُلَارْ - يُلَامَاقْ yüler - yülemek). Şu parçada dahi gelmiştir :

اُلْغُ نِي تِلَارْ مَنْ تَقَارِينْ يَلَارْ مَنْ
تِلَكْ نِي بُلَارْ مَنْ يِلْقِيمْ اَنكَرْ اَبْلَنُورْ

Uluğnı tilermen

Tawarın yülermen

Tilekni bularmen

Yılkım ağar üplenür

"Büyüklük isterim, malla güvenirim, dileğimi bulurum, onun için sürüm yağmalanır".

(Bilgi isterim, mala dayanırım, -bununla ululuk murad ediyor- dileğimi bulurum. Bu yüzden malım ve yılkım yağma edilir) [+].

يُلِيدِي yülidi: " آرْ سَجْ يُلِيدِي er saç yülidi = adam saç yülüdü, tıraş etti", (- يُلِيرْ يُلِيمَاكْ yülir - yülimek).

يُلَيْدِي yuludı: "[++] بَكْ بُذُونْغْ يُلَيْدِي Beg budhunuğ yuludı =

[+] Burada şu parçanın arapça ibaresini olduğu gibi yazıyoruz: اَطْلُبُ الْعِلْمَ وَاَعْتَمِدُهُ بِالْمَالِ يَعْنِي الْمَجْدَ الْمُرَادَ فَلِذَلِكَ يُنْتَهَبُ مَالِي وَدَوَابِّي Bu ibarede bir yanlışlık vardır. Bize göre ibare şöyle olsa gerektir:... اَطْلُبُ الْمَجْدَ وَاَعْتَمِدُهُ بِالْمَالِ وَاَجِدُ الْمُرَادَ فَلِذَلِكَ Biz bu doğru bildiğimiz şekle göre mana verdik. B. A.

[++] Burada hem arapça ve hem Türkçe ibare yanlıştır. Tercümemizde arapça harflerle basma nüshanın Türkçesi ayniyle alınmış ve arapça ibarenin anlamı Türkçeye bulduğumuz gibi çevrilmiştir. Yazma nüshanın buradaki parçasını olduğu gibi alıyoruz: يُلَيدِى اَىْ اَغَانَ الْاَمِيرُ عَلَى الْقَوْمِ يُلَيرِ يُلَيمَاقْ Burada gerek arapça ve gerekse Türkçe sözler yanlıştır. Türkçe kelimeler " يُلَمَاقْ - يُلُرْ - يُلَدِى yuludı - yulur - yulumak" şeklinde olacaktır. Bk. Dv. II, 255, 10; III, 54, 15. Bundan başka arapça ibaredeki اَغَانَ kelimesi اَغَارَ olacaktır. Buracıkta cilt, sahife ve satırlarını gösterdiğimiz parçalardan anlaşılan budur. Buna göre anlam "Bey, kavm üzerine çapul etti, yağma etti" demektir; doğrusu da budur. B. A.

Bey budun üzerine yardım etti",(يُلَيَر - يُلَيماق yulur - yulumak).

يِلِيدِي yılıdı: Ilıdı. "سُقْ يِلِيدِي suw yılıdı = su ılıdı". Başkası da böyledir,(يِلِيرْ - يِلِماقْ yılır - yılımak).

يَمَادِي yamadı: "اُلْ تُونْ يَمَادِي ol ton yamadı = o, elbise yamadı". Başkası da böyledir;(يَمَارْ - يَمَاماقْ yamar - yamamak) [+].

يَنُودِي yanudı: "آرْ بِجاكْ يَنُودِي er biçek yanudı = adam bıçak biledi". Kılıç ve kılıca benzer şeyler bilenirse yine böyle denir. Bir şey bilendikten sonra el üzerinde sürtülürse dahi böyledir, (يَنُورْ - يَنُوماقْ yanur - yanumak).

يَنِيدِي yenidi: "اُراغْتْ يَنِيدِي uragut yenidi = kadın doğurdu", (يَنِيرْ - يَنِيمالْـــــــ yenir - yenimek).

Bu kelime ancak kadın doğurursa söylenir. Hayvan doğurduğu zaman, doğan şeyin adı alınır ve "لادِي ladı" eki getirilerek fiil yapılır. Nitekim inek yavrularsa "اِنَكْ بُزاغُولادِي inğek buzaguladı" denir ki , "inek buzağı doğurdu" demektir. " بُزاغُو buzağu" kelimesine "لادِي ladı" eki getirilerek fiil yapılmıştır. Kuş yavrusuna " بَلا bala" denir. Kuş yavru çıkarırsa bu kural

---

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve mastarı yoksa da biz koyduk. B. A.

üzerine " قُشْ بَالَادِی kuş balaladı" denir. Yalnız kısrak için böyle söylenmez. Kısrak yavrusuna " قُلُنْ kulun" denir, kısrağın yavruladığını bildirmek için " قِسْرَقْ قُلْنَا دِی kısrak kulnadı" denir. Burada gereken " قُلُنْلَادِی kulunladı" demek idi, böyle denmedi; çünkü ن ile ل in ikisi bir çıkaktandır, bunlar değişirler [+]. Bunun için kelime yeğniltilmiştir. Yine "اَرْسْلَانْ اَنُوكْلَادِی arslan enükledi" derler. Başkası da böyledir. " اُرَاغُتْ يَنِيدِی uragut yenidi" sözünün türevinde (iştikakında) iki yol vardır :

Birincisi: " يَنِكْ نَانَكْ yeniğ neneğ" sözünden alınmış olmasıdır, "yeğni nesne" demektir. Kadın, çocukladığı zaman yeğnilmiştir, onun için " يَنِيدِی yenidi" denir. ن harfi esre yapılmıştır. Halbuki kurala göre burada ن un ötre olması lâzımdı.

İkincisi: " يِينْ yin" sözünden alınmış olmasıdır. " يِين yin" beden demektir. Kadın kendi vücudundan bir vücut çıkarmıştır. Bu yolun ikisi de güzeldir.

Üçlü ayrımlar bitti.

\+

\+ \+

[+] " قُلْنَادِی kulnadı" kelimesinde değişen harf yoktur, düşen harf vardır; dikkat.. B. A.

DÖRTLÜ AYRIMLAR

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE ORTASI SÂKİN OLAN فَعْلَلْدِى AYRIMI

يِلْبِرْدِى yelpirdi: " يَلْ يِلْبِرْدِى yel yelpirdi = rüzgâr esti", " اَرْ يِلْبِرْدِى er yelpirdi = adam yelpirdi, cin tutmuş gibi adam sağına soluna sallandı, bakındı"," گَبَكْ يِلْبِرْدِى kepek yelpirdi = kepek nemlendi". Yeryüzüne çisenti düşse yine böyle denir. " يَغْمُرْ يِلْبِرْدِى yagmur yelpirdi = yağmur yeri ıslattı"; (يِلْبِرْاَرْ - يِلْبِرْمَاقْ yelpirer - yelpirmek) [+].

يَبْتُرْدِى yapturdı: " اُلْ اَنْكَرْقَبُغْ يَبْتُرْدِى ol anğar kapuğ yapturdı = o, ona kapı kapattı"," اُلْ اَنْكَرْ تَامْ يَبْتُرْدِى ol anğar tam yapturdı = o, ona duvar yaptırdı"," اُلْ اَنْكَرْ اِتْمَاكْ يَبْتُرْدِى ol anğar etmek yapturdı = o, ona ekmek yaptırdı", (يَبْتُرُرْ - يَبْتُرْمَاقْ yapturur - yapturmak).

يَتُّرْدِى yatturdı: " اُلْ اَنْكَرْ تُشَاكْ يَتُّرْدِى ol anğar töşek yatturdı = o, ona döşek yaydırdı". Yayılan herhangi bir şey için de böyle denir; (يَتُّرُرْ - يَتُّرْمَاقْ yatturur - yatturmak). Aslı " يَذْتُرْدِى yadhturdı"dır;

[+] Basma nüshada يَلْ يِلْبِرْدِى şeklinde olan bu cümle, yazma nüshada " يَلْ يِلْدِرْدِى yel yelpirdi" şeklindedir. " يَلْدِزْمَاكْ yeldirmek" kelimesinin haşiyesine bakınız! B. A.

idgam olunmuştur." مَنْ اَنكَرْ سُوسِنْ يَتُّرْدُمْ men anğar süsin yatturdum = ben ona askerini ayırttım, yaydırdım". Başkası da böyledir.

يُتُّرْدُمْ yotturdum: " مَنْ اَنكَرْ بِتِكْ يُتُّرْدُمْ men anğar bitik yotturdum = ben ona yazı sildirdim". Aslı " يُذْتُرْدُمْ yodhturdum" dur. Herhangi bir şey izi kaybolasıyadek sildirilirse yine böyle denir; (يُتُّرُرْمَنْ - يُتُّرْمَاقْ yottururmen - yotturmak) [+].

يِتُّرْدِى yittürdi: " اُلْ اَنكَرْ يَرْمَاقِنْ يِتُّرْدِى ol anğar yarmakın yittürdi = o, ona parasını kaybettirdi". Başkası da böyledir; (- يِتُّرُرْ يِتُّرْمَاكْ yittürür - yittürmek). Bir kimseye bir malı bohçada veya bohçaya benzer bir şeyde saklatmak için de böyle denir. Aslı " يَذْتُرْدُمْ yadhturdum"dur; idgam olunmuştur [++].

يَرْتُرْدِى yarturdı: " اُلْ اَنكَا يِغَاجْ يَرْتُرْدِى ol anğa yıgaç yarturdı = o, ona ağaç yardırdı". Başka-

---

[+] Brockelmann bu kelimeyi "yutturmak" şeklinde yazmış ise de hiç bir senet göstermemiştir. Bize kalırsa bu kelime "yotturmak" imlâsında olacaktır. Çünkü, bugün bile Doğu Türkçesinde kullanılan şekil böyle olduğu gibi, Güney Anadoluda dahi bu kelime "yoydurmak" şeklinde kullanılmaktadır.Rad.III,397 de dahi böyledir. B. A.

[++] Bu parça gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buraya konulmuş ise de bunun yeri burası değildir. Yeri iki mastar yukarısında bulunan " يَتُّرْمَاقْ yatturmak" fiili ve " يَذْتُرْدِى yadhturdı" sözünden sonra olacaktır. B. A.

sı da böyledir. (يَرْتُرُرْ - يَرْتُرْماقْ yarturur - yarturmak).

يَرْتُرْدِي yertürdi: "اُلْ اَنْكَرْ بُتِقْ يَرْتُرْدِي ol anğar butık yertürdi = o, ona dal yirdirdi"; (يَرْتُرُرْ - يَرْتُرْماكْ yertürür - yertürmek).

يَزْتُرْدِي yazturdı: " اُلْ اَنْكَرْ تُكُونْ يَزْتُرْدِي ol anğar tügün yazturdı = o, ona düğüm çözdürdü", " اُلْ اَنِي اُقْتَا يَزْتُرْدِي ol anı okta yazturdı = o, onu ok atmakta yanılttı". Sözde yanıltırsa yine böyle denir; (يَزْتُرُرْ - يَزْتُرْماقْ yazturur - yazturmak).

يُزْتُرْدِي yüztürdi: " اُلْ اَنْكَرْ قُوْي يُزْتُرْدِي ol anğar koy yüztürdi = o, ona koyun yüzdürdü". Başkası da böyledir. " اُلْ اَنِي سُڤْدَا يُزْتُرْدِي ol anı suwda yüztürdi = o, onu suda yüzdürdü"; (يُزْتُرُرْ - يُزْتُرْماكْ yüztürür - yüztürmek).

يَغْتُرْدِي yagturdı: " تَنْكْرِي يَغْمُرْ يَغْتُرْدِي Tenğri yagmur yagturdı = Tanrı yağmur yağdırdı". Başka şey yağdırırsa yine böyledir. (يَغْتُرُرْ - يَغْتُرْماقْ yagturur - yagturmak).

يِغْتُرْدِي yıgturdı: " اُلْ اَنْكَرْ تَرِغْ يِغْتُرْدِي ol anğar tarığ yıgturdı = o, ona buğday yığdırdı". Başkası da böyledir. Adamı, yemekten ve başka şeyden alıkoydurmak ta böyledir; (يِغْتُرُرْ - يِغْتُرْماقْ yıgturur -

yıgturmak).

يِغْتُرْدِى yigtürdi: " اُلْ قَدَاشِنكا نانڭ يِغْتُرْدِى ol kadaşınğa neng yigtürdi = o, hısımlarına veya kardeşine bir şey vermekle iyilik ettirdi". (يِغْتُرُرْ - يِغْتُرْماقْ yigtürür - yigtürmek) [+].

يُقْتُرْدِى yuwturdı: " اُلْ بُتُوْ يُقْتُرْدِى ol topık yuwturdı = o, top yuvarlattı". Her yuvarlanan şey de böyledir; (يُقْتُرُرْ - يُقْتُرْماقْ yuwturur - yuwturmak).

يَقْتُرْدِى yakturdı: " اُلْ باشْقا يَقِغْ يَقْتُرْدِى ol başka yakığ yakturdı = o, yaraya yakı yapıştırttı"." اُلْ اَنِڭْ اَقِنكا اُوْتْ يَقْتُرْدِى ol anınğ ewinge ot yakturdı = o, onun evinde ateş yaktırdı, evine ateş verdirdi"; (يَقْتُرُرْ - يَقْتُرْماقْ yakturur - yakturmak). Bir kimse bir şeye dokunursa da böyledir.

يُقْتُرْدِى yukturdı: " اُلْ اَنِڭْ تُونِنكا يِباذْ يُقْتُرْدِى ol anınğ tonınğa yipar yukturdı = o, onun elbisesine misk sürdürdü, bulaştırdı"; (يُقْتُرُرْ - يُقْتُرْماقْ yukturur - yukturmak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " يِغْتُرْدِى ، يِغْتُرُرْ ، يِغْتُرْماكْ yigtürdi - yigtürür - yigtürmek" şeklinde olan bu kelimeler, yanlış yazılmış olmalıdır. Mastar buna delâlet etmektedir. Doğrusu " يِكْتُرْدِى ، يِكْتُرُرْ ، يِكْتُرْماكْ yiktürdi - yiktürür - yiktürmek" olacaktır.Bu kelimeden evvel" يِغْتُرْماقْ yigturmak" fiili geçmiştir;anlamca bu fiilden ayrıdır. B.A.

يِقْتُرْدِى yıkturdı: " اُلْ اَنِكْ اَڤِنْ يِقْتُرْدِى ol anınğ ewin yıkturdı = o, onun evini yıktırdı". Başkası da böyledir; (يِقْتُرُرْ - يِقْتُرْمَاقْ yıkturur - yıkturmak).

يِكْتُرْدِى yigtürdi: " تَارْاَتُكْ اَذَاقِغْ يِكْتُرْدِى tar etük adhakığ yigtürdi = dar pabuç ayağı incitti", (يِكْتُرُرْ - يِكْتُرْمَاكْ yigtürür - yigtürmek).

يَلْتُرْدِى yalturdı: " تُبِى اُوتُغْ يَلْتُرْدِى tüpi otuğ yalturdı = yel ateşi alevlendirdi", (يَلْتُرُرْ - يَلْتُرْمَاقْ yalturur - yalturmak).

يُلْتُرْدِى yolturdı: " اُلْ بُلُنْغْ يُلْتُرْدِى ol bulunuğ yolturdı = o, esire kurtuluş parası verdirdi", " اُلْ تَقَاغُونِى يُلْتُرْدِى ol takagunı yolturdı = o, tavuğu yoldurdu". Başkası da böyledir. Herhangi kıllı bir şeyi yoldurmak ta böyledir. " اُلْ قُلِنْ يُلْتُرْدِى ol kulın yolturdı = o, köleyi para verdirerek azad ettirdi". (يُلْتُرُرْ - يُلْتُرْمَاقْ yolturur - yolturmak).

يُمْتُرْدِى yümtürdi: " اُلْ اَنِكْ كُوزِنْ يُمْتُرْدِى ol anınğ közin yümtürdi = o, onun gözünü yumdurdu", (يُمْتُرُرْ - يُمْتُرْمَاكْ yümtürür - yümtürmek).

يَبْجُرْدِى yapçurdı: اُلْ أَقَّايُكْ يَبْجُرْدِى ol okka yük [+]

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " يُكْ yük" şeklinde görünen bu kelime "yünğ" olsa gerektir. "Yünğ" aynı zamanda Uygurcada "kuş yeleği" anlamınadır. Bk. Radloff. III, 596. B. A.

yapçurdı = o, oka kuş tüyü yapıştırtı". ق ile "يَقْجُرْدِي yawçurdı" dahi diyenler vardır. (يَقْجُرْمَاقْ - يَقْجُرُرْ yapçurur - yapçurmak).

يُنْجُرْدِي yunçırdı: "اَرْ اِيشِي يُنْجُرْدِي er ışı yunçırdı = adamın işi kötüledi", (يُنْجُرَارْ - يُنْجُرْمَاقْ yunçırar - yunçırmak).

يِلْدِرْدِي yeldirdi: "[+] يَلْ يِلْدِرْدِي yel yeldirdi = yel esti", (يِلْدِرَارْ - يِلْدِرْمَاكْ [++] yeldirer - yeldirmek).

يُمْدَرْدِي yumdardı: "اُلْ كِشِنِي يُمْدُرْدِي ol kişini yumdardı = o, halkı topladı". Başkası da böyledir. (يُمْدَرُرْ - يُمْدَرْمَاقْ yumdarur - yumdarmak).

يُنْدُرْدِي yundurdı: "اُلْ اَنِي اَقْكَا يُنْدُرْدِي ol anı ewge yundurdı = o, onu eve döndürdü". Başkası da böyledir. "اَرْ يُنْدُرْدِي er yundurdı = adam kustu", "يُنْدِي yundı" da-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يِلْدِرْدِي kelimesinin ilk harfinde hem üstün, hem esre vardır. Bu, bizim anladığımıza göre "kapalı ė" ye işaret olsa gerektir. Nitekim biz daima bu yolda yazıyoruz. B. A.

[++] Bu iki kelime gerek basma ve gerek yazma nüshalarda "يِلْدِرَارْ يِلْدِرْمَاكْ yeldirer - yeldirmek" şeklinde yazılmış. Bu ayrımın ilk kelimesi olan يِلْبِرْدِي kelimesinin muzari ve mastarında her iki nüshada da "يِلْبِرَارْ - يِلْبِرْمَاكْ yelpirer - yelpirmek" imlâsında görüyoruz. Burada aykırılık vardır. Bir yerde ي harfi esre, bir yerde üstün olarak geçmektedir. Yukarıda dahi söylediğimiz veçhile bu kelimelerin doğru harekesi ne üstün, ne esre olacak. Üstünle esrenin ortasında bir sesle söylenecek; biz ona "kapalı ė" diyoruz ve öyle yazıyoruz. B. A.

hi denir. Korkutmak (tehdit) için dahi böyle denir; (يِنْدُرُ - يِنْدُرْماقْ yundurur - yundurmak) [+].

يِنْدُرْدِى yindürdi: " اَنِكْ اَوِنْ يِنْدُرْدِى anıng ewin yindürdi = o, onun evini arattırdı", (o, şüphe üzerine yiten nesneyi onun evinde arattırdı), (يِنْدُرُرْ - يِنْدُرْماكْ yindürür - yindürmek).

يَبْشُرْدِى yapşurdı: " اُوقّايِلِمْ يَبْشُرْدِى okka yilim yapşurdı = o, oka ökse ile tüy yapıştırdı". ج ile dahi lûgattir. (يَبْشُرُرْ - يَبْشُرْماقْ yapşurur - yapşurmak). Nitekim bu, arapçada dahi vardır. " بَهْرامْ چُوبِينْ Behram Çûpin"e arapçalaştırılarak شُوبِينْ denir.

يَتْغُرْدِى yatgurdı: " اُلْ اَنِى يَتْغُرْدِى ol anı yatgurdı = o, onu yatırdı, uyuttu"; (يَتْغُرُرْ - يَتْغُرْماقْ yatgurur - yatgurmak).

يَلْقُرْدِى yalwardı: " اُلْ مَنْكا يَلْقُرْدِى ol manğa yalwardı=

[+] " اُلْ اَنِى اَوْكَهْ يُنْدُرْدِى ol anı ewge yundurdı", " اَرْ يُنْدُرْدِى er yundurdı", " يُنْدِى yundı", " يُنْدُرُرْ - يُنْدُرْماقْ yundurur - yundurmak" kelimeleri her iki nüshada da bu şekilde ise de yanlış olmalıdır; doğrusu "يَنْدُرْدِى ، يَنْدُرُرْ ، يَنْدُرْماقْ yandurdı - yandurur - yandurmak" olacaktır. Bk. Dv.III, 6-7 deki " يانْغْ yanığ" kelimesi "kusmak" ve "korkutmak" anlamlarınadır. Radloff III, 85 te " يَنِمَقْ yanımak", "korkutmak, tehdit etmek" anlamına geçmektedir.

Bundan başka yazma nüshada اُلْ اَنِى اَوْكا يُنْدُرْدِى ve اَرْ يُنْدُرْدِى cümlelerindeki يُنْدُرْدِى kelimesinin ilk harfi olan ى harfinin üzerinde bulunan ötre harekesi önceden üstün iken, sonradan kötü bir düzeltme görerek ötre haline konulmuş olduğu görünüp durmaktadır. B. A.

o, bana yalvardı, o, benden dileğinin yapılmasını istedi"; (يَلْڤَرُرْ - يَلْڤَرْماقْ yalwarur - yalwarmak).

يَلْڤِرْدِى yalwırdı: " تُلْڤِر يَلْڤِرْدِى tülwir yalwırdı = gelin odasının tülleri yėlpidi" [+]; (يَلْڤِرارْ - يَلْڤِرْماقْ yalwırar - yalwırmak).

يِلْمِرْدِى yilmirdi: "سُوڤْ يِلْمِرْدِى suw yilmirdi = su ılıdı, ılır gibi oldu"; (يِلْمِرارْ - يِلْمِرْماكْ yilmirer - yilmirmek).

\+
\+ +

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

يَيْتُرْدِى yayturdı: " اُلْتُونِنْ سُڤْدا يَيْتُرْدِى ol tonın suwda yayturdı = o, elbisesini suda çırptırdı". Çırptırılan, kımıldatılan herhangi bir şey için de böyle denir ; (يَيْتُرُرْ - يَيْتُرْماقْ yayturur - yayturmak).

يَلْبِشْدِى yėlpişdi: " اُلْ اَنْكَرْ سِنْكاكْ يَلْبِشْدِى ol anğar sinğek yėlpişdi = o, ona sinek kovmakta yardım etti". Yelpazelemekte yardım ederse

---

[+] Basma nüshada " يَلْڤِرْماقْ yalwırmak" şeklinde çıkmış olan bu kelime, yazma nüshada dahi böyle ise de doğrusu " يَلْڤِرْماكْ yėlwirmek" olmalıdır. Çünkü يَلْ kelimesi yeğni kelimelerdendir, "mek" alması lâzımdır. Yazma nüshaya dikkat edilecek olursa önceden يَلْڤِرْماقْ şeklinde yazılmış iken, sonradan bir düzeltme görerek يلڤرماك şekline sokulmuştur. Yukarıda dahi " يَلْ yėl" kelimesiyle yapılan her mastarın"mek" ile yapılmış olduğunu gördük. B. A.

yine böyle denir; (يَلْبِشُوْرْ - يَلْبِشْمَاقْ yelpişür - yelpişmek).

يِلْبِشْدِى yelpişdi: "كَبَاكْ يِلْبِشْدِى kepek yelpişdi = kepek nem çekti, nem aldı", (yaşlıktan kepeğin taneleri birbirine yapıştı), (يَلْبِشُوْرْ - يِلْبِشْمَاكْ yelpişür - yelpişmek).

يِرْتِشْدِى yırtışdı: "اُلْ اَنْكَرْ بُوْزْ يِرْتِشْدِى ol angar böz yırtışdı = o, ona bez yırtmakta yardım etti". Başkası da böyledir; (يِرْتِشُوْرْ - يِرْتِشْمَاقْ yırtışur - yırtışmak).

يُرْتُشْدِى yortuşdı: "اُلْ مَنِكْ بِلَا يُرْتُشْدِى ol meniñ bile yortuşdı = o, benimle at yürütmekte yarış etti"; (يُرْتُشُوْرْ - يُرْتُشْمَاقْ yortuşur - yortuşmak).

يَبْرُشْدِى yapruşdı: "اُلْ اَنْكَرْ يِيرْ يَبْرُشْدِى ol angar yer yapruşdı = o, ona yer düzlemekte yardım etti", (يَبْرُشُوْرْ - يَبْرُشْمَاقْ yapruşur - yapruşmak).

يَتْرُشْدِى yetrüşdi: "اُلَارْ اِكِى بِيرْ بِيرْكَا اَتْ يَتْرُشْدِى olar iki birbirge at yetrüşdi = onlar, birbirine atla erişmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (يَتْرُشُوْرْ - يَتْرُشْمَاكْ yetrüşür - yetrüşmek).

يَشْرُشْدِى yaşruşdı: "اُلَارْ سُوزُكْ يَشْرُشْدِى olar sözüğ yaşruşdı = onlar, sözü gizli tutmakta birlik oldular". Başkası da böyledir. (يَشْرُشُوْرْ - يَشْرُشْمَاقْ yaşruşur - yaşruş-

mak).

يغرشدى yogruşdı: " اُلْ اَنكَرَاوُنْ يغرشدى ol anğar un yogruşdı = o, ona un yoğurmakta yardım etti"," سُذُقْ اَغِزْدا يغرشدى sudhuk ağızda yogruşdı = tükrük ağızda yoğruldu"; (يغرشور - يغرشماق yogruşur - yogruşmak).

يكرشدى yügrüşdi: " اُغْلانْ يكرشدى oglan yügrüşdi = çocuklar koşuştu". Başkası da böyledir; (يكرشور - يكرشماق yügrüşür - yügrüşmek) [+].

يمرشدى yamraşdı: " قوزى يمرشدى kuzı yamraşdı = kuzu anasiyle karıştı", (kuzular analariyle karıştı). Şu parçada dahi gelmiştir:

قجنكار تكا سشلدى سغلق سرك قشلدى
سوتلر قمغ يشلدى اغلق قزى يمرشور

Koçnğar teke seşildi
Saglık sürüğ koşuldı
Sütler kamuğ yuşuldı
Oglak kuzı yamraşur

"Koç, teke ayrıldı; sağmal sürü koşuldu; sütler bütün aktı; oğlak, ku-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يكرشماق şeklinde çıkan bu kelime yanlış olsa gerektir. Kelimede ك harfi bulunduğuna göre mastarın "mek" alması gereklidir. Kelime غ lı olsaydı mastarı "mak" ile gelebilirdi. Bundan başka Divanın, aşağıda cilt ve sahifelerini gösterdiğimiz yerlerinde bu kelime hep yeğni olarak geçmektedir. Bk. Dv.I,101,2; I,301,3; III,271,12. B. A.

zu karışır".

(Yazı anlatarak diyor ki: Yaz geldiği için koç ve teke, dişi koyundan ve keçiden ayrıldı. Sağılmak için dişi koyun sürüleri katıldı. Memelerden sütler aktı. Kuzular analarına karışır) [+].

يَمْرُشْدِى yemrüşdi: " اُلْ اَنْكَرْ يِغَاجْ يَمْرُشْدِى ol ağar yıgaç yemrüşdi = o, ona ağaç sökmekte yardım etti", (يَمْرُشُوْرْ - يَمْرُشْمَاقْ yemrüşür - yemrüşmek).

يَتْغَشْدِى yatgaşdı: " اُلْ اَنِكْ بِرْلا يَتْغَشْدِى ol anıng birle yatgaşdı = onlar birbiriyle yatıştılar, ikisi birlikte yattı"; (يَتْغَشُوْرْ - يَتْغَشْمَاقْ yatgaşur - yatgaşmak).

يَلْغَشْدِى yalgaşdı: " اُلار بالْ يَلْغَشْدِى olar bal yalgaşdı = onlar bal yalaştı". Başkası da böyledir. (يَلْغَشُوْرْ - يَلْغَشْمَاقْ yalgaşur - yalgaşmak).

يُلْقَشْدِى yolkaşdı: "يُلْقَشْدِى نانكْ yolkaşdı neng = nesne sıyrıldı", (يُلْقَشُوْرْ - يُلْقَشْمَاقْ yolkaşur - yolkaşmak).

يُلْقُشْدِى yolkuşdı: "اُلار بِرْ اَكِنْدِيدِنْ نانكْ يُلْقُشْدِى olar bir ekindidin neng yolkuşdı = onlar birbirin-

---

[+] Her iki nüshada da يَمْرَشْدِى ve يَمْرَشُوْرْ kelimelerinin muzarii ve mastarı gösterilmemiştir. Bize kalırsa bunlar unutulmuş olmalıdır. Nitekim Radloff IV,63 te " جَمْرَشْمَاقْ çamraşmak" kelimesi kuzuların analariyle karışması anlamına olduğuna göre yukarıdaki kelimelerin mastarı " يَمْرَشْمَاقْ yamraşmak" olacaktır. B. A.

den fayda, kâr elde ettiler"; (يُلْقُشُوْر - يُلْقُشْماق yolkuşur - yolkuşmak).

يُرْكَشْدِى yörkeşdi: "يغاجْقايبْ يُرْكَشْدِى yıgaçka yıp yörkeşdi = ağaca ip sarıldı, dolaştı". Başkası da böyledir. Herhangi bir şey başka bir şeye sarılırsa yine böyle denir; (يُرْكَشُوْر - يُرْكَشْماق yörkeşür - yörkeşmek).

يِبْلَشْدِى yıplaşdı: "اُراغْتْ لارْيُوزِنْ يِبْلَشْدِى uragutlar yüzin yıplaşdı = kadınlar birbirlerinin yüzünü iple yoldular"; (يِبْلَشُوْر - يِبْلَشْماق yıplaşur - yıplaşmak).

يِذْلَشْدِى yıdhlaşdı: "يِلْقِى يِذْلَشْدِى yılkı yıdhlaşdı = sürü koklaştı". Başkası da böyledir; (يِذْلَشُوْر - يِذْلَشْماق yıdhlaşur-yıdhlaşmak). Şu savda dahi gelmiştir: "كِشِى سُوْزْلَشُو . يِلْقِى يِذْلَشُو kişi sözleşü yılkı yıdhlaşu = insan söyleşerek, hayvan koklaşarak", (insanlar birbiriyle konuşarak anlaştıkları gibi, hayvanlar da birbiriyle koklaşarak anlaşırlar)[+].

يَذْلِشْدِى yadhlışdı: "سُو يَذْلِشْدِى sü yadhlışdı = asker dağılıştı, yayılıştı". Sulu mürekebin kötü kâğıt üzerinde dağılması gibi bir şey herhangi bir şey üzerinde dağılırsa yine böyle denir; (يَذْلِشُوْر - يَذْلِشْماق

[+] Bu sav, bugün Anadoluda şu şekilde söylenmektedir: "İnsan konuşa konuşa, hayvan koklaşa koklaşa tanışır". B. A.

yadhlışur - yadhlışmak).

يُذْلُشْدِى yodhluşdı: "بِتِكْلارْ يُذْلُشْدِى bitikler yodhluşdı = kitaplar silindi". Başkası da böyledir. (يُذْلُشُوْرْ - يُذْلُشْماقْ yodhluşur - yodhluşmak).

يَزْلِشْدِى yazlışdı: "تُكُوْنْلارْ يَزْلِشْدِى tügünler yazlışdı = düğümler çözüldü". Başkası da böyledir; (يَزْلِشُوْرْ - يَزْلِشْماقْ yazlışur - yazlışmak).

يِغْلِشْدِى yıglışdı: " سُوْ قَمُغْ يِغْلِشْدِى sü kamuğ yıglışdı = bütün asker toplaştı, yığıldı". (يِغْلِشُوْرْ - يِغْلِشْماقْ yıglışur - yıglışmak).

يُفْلُشْدِى yufluşdı: " قُرُمْلارْ قَمُغْ يُفْلُشْدِى korumlar kamuğ yufluşdı = bütün kayalar yuvarlandı". Başkası da böyledir; (يُفْلُشُوْرْ - يُفْلُشْماقْ yufluşur - yuwluşmak).

يَمْلَشْدِى yamlaşdı: " اُلْ اَنْكَرَاقْ يَمْلَشْدِى ol anğar ew yamlaşdı = o, ona ev süpürmekte yardım etti". Başkası da böyledir; (يَمْلَشُوْرْ - يَمْلَشْماقْ yamlaşur - yamlaşmak).

يُمْلُشْدِى yumluşdı: " كُوْزْلارْ يُمْلُشْدِى közler yumluşdı = gözler yumuldu"; (يُمْلُشُوْرْ - يُمْلُشْماقْ yumluşur - yumluşmak).

يَرْسِقْدِى yarsıkdı: " اَرْ اُغْلُنْدِنْ يَرْسِقْدِى er oglundın yarsıkdı = adam oğlundan ayrı düştü". Oğlu ile babasından birisi kırda yollarını kaybedip te birinin bir tarafa öbürünün başka bir tarafa düşmesi ve duşma-

na yakalanması gibi. (يَرْسِقارْ - يَرْسِقْماقْ yarsıkar - yarsıkmak).

يَتْسِكْتِ yėtsikti: " اَرْيَتْسِكْتِ er yėtsikti = adam çok yaşlandı, iyice kocadı". Ve yine " قَجْغَىْ اَرْيَتْسِكْتِ kaçıgay er yėtsikti" denir ki, "kaçan adama erişildi" demektir [+]. (يَتْسِكارْ - يَتْسِكْماكْ yėtsiker - yėtsikmek).

يِرْتِلْدِى yırtıldı: " تُوْنْ يِرْتِلْدِى ton yırtıldı = elbise yırtıldı". Nitekim şu beyitte de gelmiştir :

اَتْسا اُقْنْ كَزْ كَرِبْ كِمْ تُرانِى يِغْدَجِى
تاغِغْ اَتِبْ اُغْرَسا اُوزِى قُيِى يِرْتِلُوْرْ

Atsa okın kez kerip kimtür anı yıgdacı
Tagığ atıp ograsa özi kuyı yırtılur
"Okunu gezleyip atsa ona engel olacak kimdir ? Atılan ok dağa uğrasa, dağın özü ve kuytusu yırtılır".
(Zamanı anlatarak diyor ki: Zaman okunu gezledikten sonra atarsa ve ona bir dağı amaç tutarsa, dağın düzü ve koynu parça parça olur, yırtılır).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَجْغَىْ kaçıgay" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " قَجْغِنْ kaçgın" olacaktır. Yazma nüshada bu kelimenin son harfi üzerine bir nokta konularak düzeltilmek istenilmiş ise de yine büsbütün düzeltilememiştir. Dv. I, 20, 7 de geçen قَجْغِنْ اَرْ يِتْسِكْتِ sözündeki " قَجْغِنْ kaçgın" kelimesi de bize tanıklık etmektedir. B. A.

(يِرْتِلوُرْ - يِرْتِلْماقْ yırtılur - yırtılmak).

يَسْتَلْدِى yastaldı: "يَسْتُقْ يَسْتَلْدِى yastuk yastaldı = yastık yastandı", "اُقْ اَمجقا يَسْتَلْدِى ok amaçka yastaldı = ok, amacın bir yanına ildi; (يَسْتَلوُرْ - يَسْتَلْماقْ yastalur - yastalmak).

يَنجِلْدِى yançıldı: "قاغُونْ يَنجِلْدِى kagun yançıldı = kavun ezildi". Kavuna benzer şeyler ezilirse yine böyle denir; (يَنجِلوُرْ - يَنجِلْماقْ yançılur - yançılmak).

يَبْرُلْدِى yapruldı: "بِرْ نانكْ بِرْكا يَبْرُلْدِى bir neng birge yapruldı = bir nesne bir nesneye yapıştı, (bir şey bir şeye keçeleşerek yapıştı). "تُونْ يَبْرُلْدِى ton yapruldı = elbise yıprandı", (elbisenin iplikleri keçeleşerek yıpradı), (يَبْرُلوُرْ - يَبْرُلْماقْ yaprulur - yaprulmak).

يَتْرُلْدِى yetrüldi: "سُنكُوْ بُرُنْقا يَتْرُلْدِى sonğuk burunka yetrüldi = bir şeyin sonu önüne eriştirildi", (يَتْرُلوُرْ - يَتْرُلْماكْ yetrülür - yetrülmek).

يُغْرُلْدِى yogruldı: "اُونْ يُغْرُلْدِى un yogruldı = un yoğruldu", (يُغْرُلوُرْ - يُغْرُلْماقْ yogrulur - yogrulmak).

يِغْرِلْدِى yıgrıldı: "اَرْ تُلغُنْقا يِغْرِلْدِى er tumluğka yıgrıldı = adam soğuktan büzüldü, titredi", "تُونْ يِغْرِلْدِى ton yıgrıldı = elbise -yıkanma yüzünden- büzüldü, çekildi",

(يِغْرِلْمَاقْ - يِغْرِلُورْ yıgrılur - yıgrılmak).

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

يَيْقَلْدِى yaykaldı: "سُوفْ يَيْقَلْدِى suw yaykaldı = su çalkandı". Herhangi bir akarın çalkanması da böyledir. Her şeye karşı meyil gösteren adam dahi buna benzetilerek "اَرْكُنْكِلِى يَيْلْدِى يَيْقَلْدِى er könğli yayıldı yaykaldı" denir. Bu lûgat zayıftır. (يَيْقَلُورْ - يَيْقَلْمَاقْ yaykalur - yaykalmak).

يَلْبِنْدِى yèlpindi: " اُغْلانْ يَلْبِنْدِى oglan yèlpindi = çocuk yele, cine çarpıldı", " اُلْ اُوزِنْكَا يِيلْ يَلْبِنْدِى ol özinğe yèl yèlpindi = o, kendi için yel yelpindi", (o, kendisi için yelpaze salladı), (يَلْبِنْمَاقْ - يَلْبِنُورْ yèlpinür - yèlpinmek).

يِرْتِنْدِى yırtındı: " اُلْ تُونِنِى يِرْتِنْدِى ol tonın yırtındı = o, elbisesini yırtar göründü". Başkası da böyledir. (يِرْتِنْمَاقْ - يِرْتِنُورْ yırtınur - yırtınmak).

يَبْجُنْدِى yapçundı: " اُقَايِلِمْ يَبْجُنْدِى okka yilim yapçundı = oka ökse ile kuş tüyü yapıştırıldı". Bir şey başka bir şeye yapıştırılır ve takılırsa yine böyle denir, (يَبْجُنْمَاقْ - يَبْجُنُورْ yapçınur - yapçınmak). Bu kelime ش ile söylenerek " يَبْشُنْدِى

yapşundı", ق ile söylenerek "يَقْشُنْدِى yawçundı" denir.

يِكْرَنْدِى yigrendi: "اَنِكْ يِينِي يِكْرَنْدِى [+] anıng yini yigrendi = onun tüyleri ürperdi," "اَرْ اَتْنِ يِكْرَنْدِى er etni yigrendi = adam,eti çiy bularak iğrendi, yemekten vazgeçti", (يِكْرَنُوْرْ - يِكْرَنْمَاكْ yigrenür - yigrenmek).

يَخْسِنْدِى yaxsındı: "اَرْ قَفْتَانْ يَخْسِنْدِى er kaftan yaxsındı = adam,kollarını yenlerine sokmadan, belini iliklemeden kaftanı omuzuna aldı". Bu, hırka ve hırkaya benzer şeylerde dahi yapılır. (يَخْسِنُوْرْ - يَخْسِنْمَاقْ yaxsınur - yaxsınmak).

يَرْسِنْدِى yersindi: "اَرْ يِيرِكْ يَرْسِنْدِى er yerig yersindi = adam bir yeri yurt edindi", (يَرْسِنُوْرْ - يَرْسِنْمَاكْ yersinür - yersinmek).

يَمْسِنْدِى yemsindi: "اَرْ اَشْ يَمْسِنْدِى er aş yemsindi = gerçekten yemek yemediği halde adam kendini yer gösterdi", (يَمْسِنُوْرْ - يَمْسِنْمَاكْ yemsinür - yemsinmek).

يَلْغَنْدِى yalgandı: "اَرْ چَنَاقْ يَلْغَنْدِى er çanak yalgandı =

[+] Bu kelime basma nüshada "تُكْرَنْدِى tügründi" şeklinde çıkmış ise de yanlıştır; doğrusu "يِكْرَنْدِى yigrendi" olacaktır. Kendinden sonra gelen üç kelime bunun böyle olacağını göstermektedir. Bundan başka yazma nüshada "اَنِكْ يِينِي تُكْرَنْدِى anıng yini tügründi" şeklinde olan bu parçanın üçüncü kelimesinin ilk harfi üzerinde ötre vardır. Fakat bu harf yazma nüshada önceden يـ iken sonradan silinerek تـ ye çevrilmiş ise de altında iyice kazınmamak yüzünden noktanın birisi görülüp durmaktadır. Şu hale göre bu kelime يِكْرَنْدِى olmalıdır. B. A.

adam çanak yaladı". Başkası da böyledir; (يَلْغَنُوْر - يَلْغَنْماق yalganur - yalganmak)

يَلْقَنْدِى yalwandı: " اَرْ اَغِزِنْ يَلْقَنْدِى er agzın yalwandı = adam dilini çıkardı, ağzının içinde dolaştırdı"; (يَلْقَنُوْر - يَلْقَنْماق yalwanur - yalwanmak).

يُلْقُنْدِى yolkundı: " يُلْقُنْدِى نانْك yolkundı neng = nesne sıyrıldı", (يُلْقُنُوْر - يُلْقُنْماق yulkunur - yulkunmak).

يُرْكَنْدِى yörkendi: " اُرُق يِغاجْقا يُرْكَنْدِى uruk yıgaçka yörkendi = ip, urgan ağaca sarıldı", " اَرْ يُغُرْقا نْقا يُرْكَنْدِى er yoğurkanga yörkendi = adam yorgana sarıldı". Başkası da böyledir; (يُرْكَنُوْر - يُرْكَنْماك yörkenür - yörkenmek).

يِذْلَنْدِى yıdhlandı: " اَتْ يِذْلَنْدِى et yıdhlandı = et bozuldu". Başkası da böyledir. (يِذْلَنُوْر يِذْلَنْماق yıdhlanur - yıdhlanmak).

يَزْلِنْدِى yazlındı: " تُكُوْن يَزْلِنْدِى tügün yazlındı = düğüm çözüldü". Başkası da böyledir. (يَزْلِنُوْر - يَزْلِنْماق yazlınur - yazlınmak).

يُزْلَنْدِى yüzlendi: "[+] اُلْ مَنْكا يَزْلِنْدِى ol manga yüzlendi = o, bana yönünü döndü, yüzünü dön-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelime يَزْلِنْدِى şeklinde yazılmışsa da yanlıştır; aşağıdaki üç kelimenin tanıklığı ile anlıyoruz ki kelime " يُزْلَنْدِى yüzlendi" olacaktır. B. A.

dü"." اَرْيُزْلَنْدِى er yüzlendi = adam halk yanında saygı sahibi oldu". Halktan bir hizmet isterse yine böyle denir; (يُزْلَنُوْر - يُزْلَنْمَاق yüzlenür-yüzlenmek).

يَغْلَنْدِى yaglandı: "يَغْلَنْدِى نَانْك yaglandı neng = nesne yağlandı, yağ sürüldü", (يَغْلَنُوْر يَغْلَنْمَاق yaglanur - yaglanmak).

يُقْلُنْدِى yuwlundı: "يُقْلُنْدِى نَانْك yuwlundı neng = nesne yuvarlandı", (يُقْلُنُوْر - يُقْلُنْمَاق yuwlunur - yuwlunmak).

يَرْمَنْدِى yarmandı: " اَرْ تَامْقَا يَرْمَنْدِى er tamka yarmandı = adam duvara tırmandı". Başkası da böyledir. (يَرْمَنُوْر - يَرْمَنْمَاق yarmanur - yarmanmak).

Kural: Herhangi ikili müteaddi bir fiil, kendisine ل harfi getirildiği zaman ya lâzım ya da meçhul olur; bunu yukarıda söylemiştik.

Müteaddi bir fiile ن getirildiği zaman fiil, lâzım olur; bu, arapçaya uygundur; çünkü arapçada "kapıyı açtı" demek için فَتَحَ الْبَابَ denir; bu fiil müteaddidir. اِنْفَتَحَ الْبَابُ denirse ن getirilmekle fiil müteaddiden lâzıma geçmiş olur; "kapı açıldı" demektir. Bir adam bir şeyi kırdığı zaman كَسَرَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ denir; kırıldığı zaman اِنْكَسَرَ denir. Bu son fiil lâzımdır. Bu dilde (Türkçede) " اَرْتُكُوْنْ يَزْدِى er tügün yazdı" denir ki, "adam düğüm çözdü"

demektir. Bu fiile ن getirilirse "تكُوْنْ يَزْلِنْدِى [+] tügün yazlındı" denir ki, "düğüm çözüldü" anlamınadır. ن gelmekle bu fiil, lâzım olmuştur. Fiile ل getirilerek "تكُوْنْ يَزْلْدِى tügün yazıldı" denir, "düğüm çözüldü" demektir. ن , ل getirilirse kelime "يَزْلِنْدِى yazlındı" olur, "kendi kendine çözüldü" demektir. Yine böyle "اَرْ بُوْقْ يُقْدِى er topık yuwdı" denir ki, "adam top yuvarladı" demektir. Sonra "تُبُوْقْ يُقْلِنْدِى topık yuwuldı = top yuvarlandı" denir. Burada fiil, meçhuldur ve top başkasının yuvarlamasiyle yuvarlanmıştır. Top kendi kendine yuvarlanırsa kelimeye bir ن getirilerek "يُقْلُنْدِى yuwlundı" denir. ل dan sonra ن getirilmezden evvel, bu fiil iki yönden lâzım idi:

Birincisi, fiil, tanınmıyan bir fail tarafından işin yapılmış olması idi. Bu şekilde fiil, lâzım fiil

---

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: « وَتَقُوْلُ فِىْ هٰذِهِ اللُّغَةِ « اَرْ تكُوْنْ يَزْدِى اَىْ حَلَّ الرَّجُلُ الْعُقْدَةَ ثُمَّ يُلْحِقُ بِهِ النُّوْنَ فَيُقَالُ « تكُوْنْ يَزْلِنْدِى » اَىْ اِنْحَلَّتِ الْعُقْدَةُ فَصَارَ الْفِعْلُ لِاِزْمًا بِالْحَاقِ النُّوْنِ »

Burada bir yanlışlık olsa gerektir. تكُوْنْ يَزْلِنْدِى sözü yanlış olacaktır. Doğrusu تكُوْنْ يَزْنْدِى olmalıdır. Her ne kadar يَزْنْدِى fiili, müteaddi ise de ibarenin gelişinden anlaşıldığına göre fiile yalnız ن getirilecek. Önce يَزْدِى kelimesi örnek veriliyor, sonra bir ن getiriliyor, يَزْلِنْدِى örneği veriliyor. يَزْدِى kelimesine ن getirilirse يَزْنْدِى olması tabiidir. Zâten aşağıda ل bahsinde bu يَزْلِنْدِى şekli gelecektir. Şu halde burada bir karışıklık vardır, dikkat! B. A.

yerinde bulunuyordu. ن harfinin yanına ل getirmekle başkasının tesiri olmaksızın fiilin lâzım olmuş bulunmasıdır. Nitekim yukarıda "يُقْدِى yuwdı" kelimesinde söylemiştik. Bu fiil iki harfli ve müteaddidir. Buna ل getirilerek fiil "يُقْلُدِى yuwuldı" şekline konulduğunda başkasının yuvarlamasiyle yuvarlandı veya kendi kendine yuvarlandı, demek olur. Fiil üç harfli ve iki yönden lâzım olur. Bundan sonra ل ile beraber ن getirilirse "يُقْلُنْدِى yuwlundı" denir ki, "kendi kendine yuvarlandı" demektir. Fiil ikiliden üçlüye, üçlüden dörtlüye geçirilerek dörtlü ve lâzım bir fiil olur.

Kuralların çoğu sâlim kitabında geçmişti. Bu fiillerin hepsinde emir, nehi ve buna benzer şeyler yukarıda söylendiği gibidir.

Dörtlüler ayrımı bitti.

X

X X

BEŞLİ AYRIMLAR

فَعَنْلَعْلَدِى AYRIMI

يِغَجْلَنْدِى yıgaçlandı: "يِيْرْ يِغَجْلَنْدِى yer yıgaçlandı = yer ağaçlandı". Yerde ağaç çoğalırsa yine böyle denir; (يِغَجْلَنُوْرْ - يِغَجْلَنْماقْ yıgaçlanur - yıgaçlanmak).

يَغِرْلَنْدِى yagırlandı: "تَوِى يَغِرْلَنْدِى tewey yagırlandı =

deve yağırlandı, devenin yağırı çoğaldı". Başkası da böyledir; (يَغِرْلَنُوْر - يَغِرْلَنْماق yağırlanur - yağırlanmak). Yağırdan kaşınırsa yine böyle denir.

يُمُرْلَنْدِى yumurlandı: " سُو يُمُرْلَنْدِى sü yumurlandı = asker toplandı". Başkası da böyledir. Oğuzca. (يُمُرْلَنُوْر - يُمُرْلَنْماق yumurlanur - yumurlanmak).

يُلَرْلَنْدِى yularlandı: " اَتْ يُلَرْلَنْدِى at yularlandı = at yularlandı, ata yular takıldı"; (يُلَرْلَنُوْر - يُلَرْلَنْماق yularlanur - yularlanmak).

يَقُزْلَنْدِى yawuzlandı: " اُلْ اَتِغْ يَقُزْلَنْدِى ol atığ yawuzlandı = o, atı kötü buldu". Başkası da böyledir; (يَقُزْلَنُوْر - يَقُزْلَنْماق yawuzlanur - yawuzlanmak).

يَقَشْلَنْدِى yawaşlandı: " اَرْ يَقَشْلَنْدِى er yawaşlandı = adam yavaşlandı, dölekleşti, yumşak huylu oldu"; (يَقَشْلَنُوْر - يَقَشْلَنْماق yawaşlanur - yawaşlanmak).

يَمِشْلَنْدِى yemişlendi: " يِغاجْ يَمِشْلَنْدِى yıgaç yemişlendi = ağaç yemişlendi, yemiş verdi"; (يَمِشْلَنُوْر - يَمِشْلَنْماقْ yemişlenür - yemişlenmek).

يَلِغْلَنْدِى yalığlandı: " تَقُوْ يَلِغْلَنْدِى takuk yalığlandı = horoz ibiklendi". At yelelenirse yine böyle denir; (يَلِغْلَنُوْر - يَلِغْلَنْماق yalığlanur - yalığlanmak).

يَرَقْلَنْدِى yarıklandı: " اَرْ يَرَقْلَنْدِى [+] er yarıklandı =

[+] Basma nüshada " يَرَقْلَنْدِى yaraklandı" şeklinde geçen bu kelime ve bundan sonra gelen iki kelime yanlıştır. Yazma nüshada " يَرِقْلَنْدِى yarıklandı" imlâsındadır. Dv.III, 12, 3 te zırh anlamına geçen " يَرَقْ yarık" kelimesi bize tanıklık etmektedir. B. A.

adam zırhlandı, zırhlı gömlek giydi, cebelendi". Zırhlı göğüslük giyerse yine böyle denir; (يَرَقْلَنُوْر - يَرَقْلَنْماق yarıklanur - yarıklanmak).

يَرَقْلَنْدِى yıraklandı: "اَرْ يِيرِ يَرَقْلَنْدِى er yeriğ yıraklandı = adam yeri uzak buldu", (يَرَقْلَنُوْر - يَرَقْلَنْماق yıraklanur - yıraklanmak).

يُلَقْلَنْدِى yulaklandı: " يِيرْ يُلَقْلَنْدِى yer yulaklandı = yer pınarlandı", (yerde pınarlar çoğaldı), (يُلَقْلَنُوْر - يُلَقْلَنْماق yulaklanur - yulaklanmak).

يُرَكْلَنْدِى yüreklendi: " اَرْ يُرَكْلَنْدِى er yüreklendi = adam cesaret gösterdi, yiğitlendi". Başkası da böyledir; (يُرَكْلَنُوْر - يُرَكْلَنْماق yüreklenür - yüreklenmek).

يَرِمْلَنْدِى yarımlandı: " يَرِمْلَنْدِى نانماق yarımlandı neng = nesne yarımlandı", (يَرِمْلَنُوْر - يَرِمْلَنْماق yarımlanur - yarımlanmak).

يِشِمْلَنْدِى yişimlendi: " اَرْ يِشِمْلَنْدِى er yişimlendi = adam tozluk giydi", (bu, dolak gibi bir şeydir) ; (يِشِمْلَنُوْر - يِشِمْلَنْماق yişimlenür - yişimlenmek) [+]

يَلِمْلَنْدِى yelimlendi: " اُق يَلِمْلَنْدِى ok yelimlendi = ok tutkallandı", (يَلِمْلَنُوْر - يَلِمْلَنْماق yelimlenür - yelimlenmek). Başka bir şey yapıştırılırsa yine böyledir.

\+
\+ \+

[+] Radloff III, 529 da " يِشِمْ yişim" kelimesine "çorap" anlamı vermiştir. B. A.

يَلغَنْدُرْدِى yalgandurdı: "اَرْ يَلغَنْدُرْدِى er yalgandurdı = adam yalanladı", (يَلغَنْدُرْ - يَلغَنْدُرماق yalgandurur - yalgandurmak).

يِلْدِزْلَنْدِى yıldızlandı: "يِغاجْ يِلْدِزْلَنْدِى yıgaç yıldızlandı = ağaç köklendi". Bir adam bir yere yerleşmek için hazırlanırsa ve yerleşirse yine böyle denir. "اَرْ يِلْدِزْلَنْدِى er yıldızlandı = adam soylandı, sanki onun kökü bir yerde yerleşti, yayıldı, yahut soyu arı oldu"; (يِلْدِزْلَنُوْر - يِلْدِزْلَنماق yıldızlanur - yıldızlanmak).

يُدْرُقْلَنْدِى yudruklandı: "اَرْ يُدْرُقْلَنْدِى er yudruklandı = adam elini yumruk yaptı"; يُدْرُقْلَنُوْر - يُدْرُقْلَنماق yudruklanur - yudruklanmak).

يَرْمَقْلَنْدِى yarmaklandı: "اَرْ يَرْمَقْلَنْدِى er yarmaklandı = adam para sahibi oldu"; (يَرْمَقْلَنُوْر - يَرْمَقْلَنماق yarmaklanur - yarmaklanmak).

يُمْشَقْلَنْدِى yumşaklandı: "اَرْ مَنكا يُمْشَقْلَنْدِى er manğa yumşaklandı = adam bana karşı yumşadı", yaltaklandı", (يُمْشَقْلَنُوْر - يُمْشَقْلَنماق yumşaklanur - yumşaklanmak).

يُمْغَقْلَنْدِى yumgaklandı: "يُمْغَقْلَنْدِى نانك yumgaklandı neng = nesne yumak yapıldı, yuvarlak yapıldı"; (يُمْغَقْلَنُوْر - يُمْغَقْلَنماق yumgaklanur - yumgaklanmak).

يَڤْغَنْلَنْدِى yawganlandı: "اَرْ اَشِغ يَڤْغَنْلَنْدِى er aşığ yawganlandı = adam, aşı yavan buldu", (adam,

yemeği etsiz buldu, onu az yedi) ;
(يَڤْغَنْلَنُوْر - يَڤْغَنْلَنْمَاڤ yawganlanur - yawganlanmak).

يِلْغُنْلَنْدِى yılgunlandı: " يِيْر يِلْغُنْلَنْدِى yer yılgunlandı = yerde ılgın ağacı bitti", (يِلْغُنْلَنُوْر - يِلْغُنْلَنْمَاڤ yılgunlanur - yılgunlanmak).

Tanrıya öğüş misal kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BU, ÜÇLÜLER KİTABIDIR

İSİMLERDEN İKİ HARFLİLER

AYRIMI [+]

تَاهْ تَاهْ tah tah: Salındıktan sonra Şahin'in (Doğan) ın çağırıldığı bir söz. Buradaki ه soluk almak için gelmiştir.

جُوهْ جُوهْ çuh çuh: Atı yürütmek ve azarlamak için çıka-

[+] Kaşgarlı Mahmud'un, üç harfliler kitabı bittikten sonra "iki harfli isimler ayrımı" diye bir ayrım açmasındaki sebebi biz ancak şu yolda anlıyoruz : Bu ayrımda gösterdiği kelimelerin iki türlü yazıldığı görülmektedir. تَاهْ ، جُوهْ ، مَاهْ ، يَاهْ ، كَاهْ şeklinde yazıldığında üç harfli oluyor. Böyle olunca bu kelimeler yukarıda söylenilen "üç harfliler kitabı"na girebilir. Yine Kaşgarlı'nın bu kelimeleri " تَهْ ، جُهْ ، كَهْ ، مَهْ ، يَهْ gibi söylenir" demesinden de bunların iki harfli isimler sırasına konulmuş olduğu anlaşılıyor. Şu halde bu kelimeler için "yazılışta üç harfli, okunuşta iki harfli" demek istiyor. B. A.

rılan ses.

كاهْ كاهْ kâh kâh: Köpeği çağırmak için çıkarılan ses.

ماهْ mah : İşte, mah, al anlamınadır; bir şey verildiği zaman söylenir.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

ياهْ yah : Evet, peki anlamına bir kelimedir; bu, " اَتْ تُتْ at tut = atı tut" denildiği zaman cevap veren adam " ياهْ yah = peki" der. Çabuk söylendiği zaman yumşak harf (harfi liyn) düşer, تَهْ تَهْ , يَهْ , مَهْ , كَهْ كَهْ , جُهْ جُهْ , denir. Bu sebeple biz bu kelimeleri menkus babında söyledik; çünkü yazılışta değil, söylenişte yumşak harf düşer; ﻫ harfi burada soluk almak içindir. Ulu Tanrının فَبِهُدَاهُمُ اقْتَدِهْ وَلَمْ يَتَسَنَّهْ sözlerinde olduğu gibi. Buralarda ﻫ harfi soluk almak içindir.

Aslî olan ﻫ harfine gelince,o öz türk dilinde bulunmaz.Yalnız " آرْاَهْلَدِي er ahladı" sözü vardır;"adamcağız göğsünü geçirdi,ah dedi,ahladı" demektir. Bu söz, göğüsten bir sesin çıkmasını anlatır. Baykuş için " اُوهِي ühi" denirse de, öz Türkler buna " اُوگِي ügi" derler. Xotan ve Kencek dillerinde

ھ bulunursa da bunlar asıl Türk ilinden olmayıp Türk ülkesine göç etmiş kimselerdir.

\+
\+ \+

ORTASI SÂKİN, HER HAREKESİYLE فَعْلٍ، فَعَلٍ، فِعْلٍ AYRIMI

تُوبْ tüp : Herhangi bir şeyin aslı, kökü. "يِغَاجْ تُوبِي yıgaç tüpi = ağaç kökü".

تُوبْ tüp : Temel. "تَامْ تُوبِي tam tüpi = duvar temeli". İnsanın aslına da "تُوبْ tüp" denir. Buradan alınarak "تُوبْلُكْ اَرَنْ tüplüğ eren" derler ki, "asaletli adamlar, soylu kişiler" demektir.

تُوبْ top : "تُبْق topık" kelimesinin kısaltılmışıdır.

جُوبْ çöp : Herhangi bir şeyin çökeli, bir şey sıkıldıktan sonra kalan çörçöpü."اُزُمْ جُوبِي üzüm çöpi = üzüm cibresi", "ياغْ جُوبِي yag çöpi = yağ tortusu", "بُوزْ جُوبِي bor çöpi = şarap tortusu". Başkası da böyledir. "تُمَاجْ جُوبِي tutmaç çöpi = tutmaç yapılmak için kıyılan yufka parçalarının her biri".

قُوبْ kop : "اُلْ مَنِي كُرُبْ قُوبْ قِلْدِي ol meni körüp kop kıldı= o,beni görünce sevindi, hop etti".

كُوبْ küp : Küp.

كِيبْ kip : Kalıp. Herhangi bir şeyin kalıbı." كَرَبِيجْ كِبِي kerpiç kipi = kerpiç kalıbı".

كِيبْ kip : Benzer, öğür. Oğuzca. " بُوَارْ اَنِكْ كِبِي bu er anınğ kipi" denir ki, "bu adam

onun gibidir, onun öğürüdür" demektir.

بُوتْ but : But.

بُوتْ but : Değerli, büyük peruzeye denir ki, büyüklerin oğullarının ve kızlarının alınlarına, alınlarındaki kesmelerine takılır. " قِزْبُوتْ اُرِيدِي kız but üridi [+] = kız peruze takındı".

بُوتْ but : Bir büyük adam tarafından gönderilen armağanı getiren kişiye verilen bahşiş. Bu, bir adamın,birisine armağan olarak gönderdiği atı getiren kimseye verilen para, koyun gibi bir şeydir. Bu suretle verilen koyuna " بُوتْ but" denir.

تِيتْ tıt : Çam fıstığı ağacı; dağlarda biter.

جِيتْ çit : Üzerinde alacalı nakışlar bulunan Çin kumaşı.

سُوتْ süt : Süt.

شُوتْ şüt : Soy, asıl. Xotan dilince.

تُوجْ tuç : Tunç.

كُوجْ küç : Güç, kuvvet.

كُوجْ küç : Zulum. " كُوجْ اِيلْدِنْ كِرْسا تُرُوتُنْكُلْكِتِنْ جِقارْ küç eldin kirse törü tünğlüktin çıkar = zor vilâyetten girerse, görenek bacadan çıkar", (zulüm kapıdan girerse, görenek -merhamet- bacadan çıkar).

[+] Buradaki اُرِيدِي kelimesinin nasıl yazılacağı pek belli değil ise de biz bunu "اُرْدِي urdı" şeklinde okumak istiyoruz. "Başına taç urdı", "feracesini urdı", "ata beçkem urdı" gibi sözler bizi bu kanaate götürmüştür. B. A.

Zulmeden kimse için " كُجَمَجِى küçemçi", kuvvetli kimseye " كُوجْلُكْ küçlüğ" denir.

كُوجْ küç : Susam, künçü [+]. Susam yağına "كُوجْ يَاغِى küç yağı" denir. Çiğilce. Yine, küçü otunun tohumuna da -büyüklüğünden dolayı- " اِنكَاكْ كُوجِى inğek küçi" denir.

كِيجْ kėç : Geç. Bu sözden alınarak " كِيجْ كَلْدِى kėç keldi" denir ki "geç geldi" demektir.

بوذ bodh: Boy. " اُزُونْ بُوذْلُغْ كِشِى uzun bodhluğ kişi = uzun boylu adam".

بُوذْ bodh: Toy kuşu.

بُوذْ bodh: " بُوذْ مُنْجُقْ bodh monçuk = misk ile râmek'ten yapılan boncuk". Bunu kadınlar takınırlar.

بُورْ bor : Şarap. Şu savda dahi gelmiştir: " بُورْ بُلْمَاذِبْ سِرْكَا بُلْمَا bor bolmadhıp sirke bolma = şarap olmadan sirke olma". Bu sav, büyüklük taslıyan çocuk için söylenir.

بِيرْ bir : Bir. " بِيرْ يَرْمَاقْ bir yarmak = bir para".

تُورْ tör : Odanın en iyi yeri. " تُورْكَا كَجْ törge keç = üst başa geç".

تُورْ tor : Tuzak, kuş ve balık avlanan ağ.

جُورْ çor : " جُورْ اُرَاغُتْ çor uragut = avret yeri bitişik olan kadın". Oğuzlar sarılgan

---

[+] Bugün Orta Anadoluda "susam"a "küncü" derler. B. A.

bitkilere "جُوْرْاوُتْ çor ot" derler. Asıl olan evvelki anlamdır.

سُوْر sur : "اَرْسُوْرْسُوْرْمُوْنْ اُبْتِي er sur sur mün öpti = adam şarul şurul çorba içti". Bu, dudağın sesini anlatır.

قُوْر kor : Ziyan. " اَرْقُوْرْقِلْدِي er kor kıldı = adam ziyan etti".

قُوْر kor : Yoğurt mayası. Bu, gelişmiş yoğurttan veya olmuş kımızdan kabın dibinde artan bir parça olup bunun üzerine süt dökülerek yoğurt veya kımız yapılır.

قُوْر kur [+]: Kuru. Oğuzca. Bu kelime " قُرُغْ kuruğ" kelimesinin kısaltılmışıdır. Şu savda dahi gelmiştir: "قُلانْ قُدُغْقاتُشْسا قُوْرْبَقا اَيْغِرْبُلُوْرْ kolan kuduğka tüşse kurbaka aygır bolur = kolan -yaban eşeği- kuyuya düşse kara kurbağası aygır olur". Bu, arapların اِنَّ الْبُغَاثَ بِاَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ sözü gibidir.

بُوْز boz : Boz. " بُوْزْاَتْ boz at = boz renkli at". Bu, fasih değildir. Herhangi bir hayvan beyazla kırmızı arasında olursa yine böyle denir. " بُوْزْقُوْى boz koy = boz renkli koyun".

بُوْز böz : Bez.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قُوْر kur" şeklinde görünen bu kelimenin son harfinin altına, yazma nüshada, sonradan bir esre konarak قُوْرِ şekline konulmuştur. Şu hale göre kelime, bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

بُوْز buz : Buz. Şu savda dahi gelmiştir: "بُوْزْدَنْسُوْڤْ تَمَارْ buzdan suw tamar = buzdan su damlar". Bu sav, huyu babasının huyuna benziyen kimse için söylenir.

بِيزْ bėz : Bez. Etle deri arasında bulunan bez.

تُوْزْ toz : Toz.

تُوْزْ toz : Yaylara sarılan sırım.

تُوْزْ tüz : Halk, reaya. " اِيلْ تُوْزْنَتَكْ ėl tüz netek = vilâyet ve halk nasıl".

تُوْزْ tüz : Asıl, kök. " اَنِكْ تُوْبِى تُوْزِى كِمْ anınğ tüpi tüzi kim = onun soyu sopu, aslı, nesli kim".

تُوْزْ tüz : " تُوْزْيِيْرْ tüz yėr = düz yer".

تُوْزْ tuz : tuz.

تِيزْ tiz : Diz.

تَيِزْ tiz : Yüksek yer. Farslılar buradan alarak kaleye " دِزْ diz" demişlerdir [+].

تَيِزْ tiz : Kaşgar'a yakın bir yaylaya yüksekliği dolayısiyle " تَرِغْ اَرْتْ تَيِزْ Tarığ art tiz" derler.

تَيِزْنَكْ تَيِزْ ?...: Başka bir yaylanın adı.

يِيزْ yiz : " يِيزْ اڤِى تِيزْ Yiz ewi tiz = Barsgan yakınında bir yayla adı".

جِيژْ çij : Demir çivi.(İki çıkak arasındaki ژ ile).Reze çivilerinin ucuna da " جِيژْ

[+] Gerek bu, gerek bundan sonraki kelime her iki nüshada da تَيِزْ imlâsında yazılmış ise de yanlış olacaktır. Çünkü bâbın gereğince kelimeler " تِيزْ tiz" olmalıdır. Farsçaya geçmiş olan دِزْ kelimesinden anlaşılan da budur.Dv.III, 276,12 de dahi bu kelime " تِيزْ tiz" olarak geçmektedir.B.A.

çij" denir.

سوز söz : Söz.

سیز siz : Çiğilcede büyüklere, sayılan kişilere aytanan bir kelimedir; " سن sen" demektir. Asıl anlamı " سیز siz"dir. Küçük olanlara " سن sen" diye aytanır; Oğuzlar bunun aksini yaparlar.

قوز kuz : " قوز تاغ kuz tağ = güneş görmiyen dağ, dağın kuz yeri".

بوس pus : "کوك بوس بلدی kök pus boldı = gök puslandı".

بوس pus : "ار کوزی بوس بلدی er közi pus boldı = adamın gözüne duman indi, kursağının buğusundan gözü puslandı".

توس توس tus tus: "انی توس توس اردی anı tus tus urdı= onun elbisesi üzerine çabuk çabuk vurdu" [+].

بوش boş : " بوش کشی boş kişi = hür adam"." بوش اوغت boş uragut = boşanmış kadın", " بوش الك boş eliğ = boş el, işten veya bir şeyden kurtulmuş,boş kalmış olan el";" بوش ات boş et = sölpük,pörsük

---

[+] Basma nüshada توش توش şeklinde olan bu kelime, yazma nüshada önceden بوس بوس şeklinde iken sonra bir düzeltme görerek siyah mürekkeple ilk harfin üzerine iki nokta konarak kelimeler " توش توش tus tus" şekline sokulmuş. Burada göz önüne alınacak iki şey vardır: Birincisi, kelimelerin yeri burası ise kelimeler بوس بوس şeklinde olmalıdır. Çünkü burası baş tarafında ب harfi bulunan kelimelerin yeridir. İkincisi, kelimeler توس توس olacaksa -ki Dv.I,276,10 da da böyledir- yerleri burası değil, bundan üç kelime aşağısı olup ت harfindedir. Nasılsa yanlışlıkla buraya yazılmış olmalıdır. B. A.

et". Gevşek toprak için de böyle denir. "بوش آت boş at = salıverilmiş at", "بوش آف boş ew = boş ev". Boşaltılan bir kap, veya bir iş yapılarak bırakılan aygıt için dahi böyle denir.

بیش beş : Beş. Sayıda beş.

توش tuş : Denk, öğür, benzer. "آنڭ توشی anıng tuşı = onun dengi".

توش tuş : Karşı. Bir şeyin karşısı, arnaç." آقم توشی ewim tuşı = evimin karşısı".

توش töş : Döş. Göğsün başı.

توش tuş : Kemer kayışlarının ucuna takılan altın veya gümüşten yapılmış toka.

توش tüş : "توش اودی tüş ödi = kuşluk vakti".

توش tüş : Düş azması, ihtilâm. "توش کرمش اغلان tüş körmiş oglan = düşü azmış çocuk".

توش tüş : Düş, rüya. "توش یوردی tüş yordı = düş yordu, rüya tâbir etti".

تیش tış : Diş. İnsan ve insandan başkasının dişleri.

تیش tış : Sapan demiri.

تیش tış : "تیش آت tış at = alnındaki beyaz akıtma, gözünün önlerine kadar varıp, kulaklarına kadar çıkmayan, -burnuna kadar inmeyen, bunun ikisi ortası kalan- at".

سیش sış : Tutmaç şişi, tutmaç dizgeçi.

سیش siş : Şişmiş olan her nesne, yumru.

سَيِشْ ?...: [+] (İmale ile) ödenek." مَنْ اَنگَرْ سَيِشْ بِيرْدِمْ men angar ?... berdim = ben ona ödenek verdim" (tazminat verdim).

قُوشْ koş : " قُوشْ اَتْ koş at = Hakanın yanında giden yedek at".

قُوشْ koş : Herhangi bir şeyin çifti, eşi. Bu sözden alınarak makasa da " قُوشْ بِجاقْ koş biçek" denir, "çift bıçak" demektir. Arguca. Şu savda dahi gelmiştir : قُرْقِمِشْ كِشِيكا قُوْيْ بَشِي قُوشْ كُرُوْنْ" korkmış kişige koy başı koş körünür = korkmuş adama koyun başı çift görünür". Bu sav, bir şeyden korkan ve her dakika bir hayal gördüğünde sıçrıyan kişi için söylenir.

كِيشْ kiş : Samur. Bunun kuyruğuna " كِيشْ قُذْرُقِ kiş kudhrukı" denir.

كِشْ kiş : Sadak. Oğuzlar ve Oğuzların kardeşi

[+] Burada yazma nüshanın ibaresini olduğu gibi veriyorum: سَيِشِ بالامالة الضمان يقال منه مَنْ انگر سَيِشْ بيرْدِمْ اى انى اديت ضمانه Bu parçada geçen iki سَيِشْ kelimesinin harekeleri birbirine uymamaktadır.

İlk kelime yukarıda görüldüğü üzere "سَيِشْ seyiş", ikinci kelime "سَيْشْ seyş" imlâsındadır. Basma nüshada her ikisi de "سَيِشْ seyş" imlâsında görülmektedir. Bize kalırsa kelime buraya yanlış girmiş olmalıdır. Çünkü kelime "sayış" olacaktır. Bugün bile ödeşmek anlamına "sayışmak" kelimesi kullanılmaktadır. Bundan başka "seyiş" kelimesi bu ayrımın ölçüsüne uymamaktadır.

Ayrıma göre kelime "siş" olmalıdır. Burada "alt", "üst" kelimelerinde olduğu gibi üç harfi bir hareke ile okumak düşünülebilir.Kaşraglı'nın "imale ile" demesi buna hak verdirir gibi görünüyorsa da yine düşünüle. B. A.

bulunan Kıpçaklar bunu bilmezler.

لیش liş : Salya. Çiğilce.

لیشْ liş : Balgam. Çiğilce. " لیشْ اَقتی liş aktı" denir ki, "salya veya balgam aktı" demektir.

موُش muş : Kedi. Çiğilce. Oğuzlar " جَتُك çetük" derler.

بوُغ boğ : Eşya konan heybe, boğ, bohça.

توُغ toğ : At ayaklarının kazdığı çukurlardan çıkan toz.

توُغ tuğ : Hakanın yanında çalınan kös ve davul. " خانْ توُغ اُردی Xan tuğ urdı = Han nöbet davulu vurdu, mehterhane çaldı".

توُغ tuğ : Sancak. " توُقوُز توُغلُغ خانْ tokuz tuğluğ Xan = dokuz tuğlu Han veya Hakan". Her ne kadar vilâyeti çok, payesi yüksek olursa olsun tuğ dokuzdan artık olamaz. Çünkü, dokuz sayısıyla uğurlanırlar. Bu tuğlar, turuncu renkte ipekten veya kumaştan yapılır. Bunu da uğur sayarlar.

توُغ tuğ : Su bendi, büvet, germeç. " سُقْقا توُغ اُرْ suwka tuğ ur = suya germeç ger, büvet yap".

توُغ tuğ : Herhangi bir nesnenin tıkacı, kapacı. Buradan alınarak " تُنْكُك توُغی tünglük tuğı" denir, "pencere, ocak gibi evdeki deliklerin kapağı" demektir.

تیغْ tığ : " تیغْ اَت tığ at = kırmızı ile doru rengi arasındaki at, konur al".

جاغ جوُغ çağ çuğ: " جاغ جوُغ قبتی çağ çuğ koptı = gürültü koptu, çar çur oldu", " جُغی قبدی çuğı koptı = gürültü koptu".

جوُغ çoğ : Eşya konan heybe, bohça.

جوُغ çoğ : Güneşin yalını, güneşin saçakları. " کوُن جوُغی kün çoğı = güneşin saçakları, yalını".

جوُغ çoğ : Ateşin alevi; odun yandıktan ve köz olduktan sonra, közün üstünde uçuşan yalın.

جیغ çığ : Göçebelerin sele sazından (çığ otundan) yaptıkları çadır örtüsüdür. Bu, kamıştan daha ince ve daha yumşaktır.

جیغ çığ : Bir Türk arşınıdır. Arap arşınının üçte ikisi kadardır; göçebeler bununla bez ölçerler.

سیغ sığ : Benzetme harfidir. Arzu edileni ve söyleneni kendisine benzetilmek için ismin sonuna getirilir. " قلسیغ آر kul sığ er = kula benziyen adam", " بوُقری اُل اغلانسیغ bu karı ol oglansığ = bu ihtiyarın huyu çocuk gibidir".

Kelime ك li, yahut ince âhenkli olursa غ yerine ك gelir: " بوُ آر اُل بگسیك bu er ol begsiğ = bu adamın huyu Beyin huyuna benziyor", " بوُ اُغل اُل آرسیك bu ogul ol ersiğ = bu çocuğun huyu erlere benzer, onların huyu ile huylanır".

قوُغ koğ : Göze veya yemeğe düşen çörçöp, pislik.

قاغ قوُغ kağ kuğ: " قاز قاغ قوُغ آتی kaz kağ kuğ etti =

kaz, bu suretle ses çıkararak bağırdı".

قِيغ kığ : Toprağı kabartmak için kullanılan gübre.

[+] ثُوف suf : Yün ipliklerinden elle örülen kuşak.

سُوق suw : Su. Şu savda da gelmiştir: "سُوقْ بِيرْماسْ كا سُوتْ بِيرْ suw bermeske süt ber = su vermiyene süt ver", (sana su vermiyen adama süt ver). Bundan murat, sana kötülük edene sen iyilik et, çünkü senin iyiliğin onu sana köle yapar.

قَاقْ قُوقْ kaw kuw: " تُونْ قَاقْ قُوقْ بُلْدِى ton kaw kuw boldı = elbise dikilirken büzüldü, çekildi".

[++] بُوقْ pow : Bayatsımaktan veya kokuşmaktan ekmeğin üzerinde beliren yeşillik. Başkası da böyledir.

بُوقْ bok : Bok. Oğuzca.

بُوقْ buk : "قَاغُونْ بُوقْ بِيرْ كا تُشْدِى kagun buk yerge tüşdi = kavun pat diyerek yere düştü". İçi boş olan herhangi bir şey yere düşüp yarılırsa " بُوقْ اَتْتِى buk etti" de-

---

[+] Türkçede ث harfi bulunmadığına ve bulunmadığı Kaşgarlı tarafından söylendiğine göre burada yazılmış olan ثُوف kelimesi yanlış olmalıdır. Kelimenin س li kelimeler arasında bulunması da bize gösteriyor ki bu kelime aslında سوف şeklinde yazılacak iken nasılsa ثوف yazılmış olmalıdır. Bundan anlaşılan kitabı asıl nüshadan çeken Şamlı Mehmet, kitabı yazarken bir başkası okumuş, o yazmış olacaktır. B. A.

[++] Yazma nüshada بُوقْ şeklinde olan bu kelimeyi, basma nüshada Bay Kilisli بُوقْ şeklinde yazmış ise de biz doğrusunu yazdık. B. A.

nir, bu, sesi anlatır.

جُوق çok : " جُوق اَر çok er = kötü, alçak adam". Oğuzca.

جِيق çık : " جِيق اَت كُرَيِن çık et köreyin = çıt et te göreyim, ufak bir ses çıkar da göreyim". Bu, inciten kişiye karşı koyamıyacak kimse için söylenir.

سُوق suk : " سُوق اَر suk er = aç gözlü, alçak kimse", " سُوق اَرنگاك suk ernğek = işaret, şahadet parmağı". Bu, yarsılı (haris) parmaktır. Çünkü ilk önce yemeğe bu uzanır.

سِيق sık : Az. " [+] الارْدا قُوى سِيق اُل olarda koy sık ol = onlarda koyun azdır".

قاقُوق kak kuk: " قاز قاقُوق اَتتى kaz kak kuk etti = kaz kak kuk diye ses çıkardı".

قاقُوق kakuk: Yarma, kurutulmuş et yahut erik, kayısı gibi kurutulmuş meyva (?) [++].

بُوك bök : Aşığın sırtının, tümseğinin oyunda yukarıya gelmesi. Buna " چِك بُوك çik bök" dahi denir.

[+] Bu kelime yazma nüshada سِيقْ imlâsındadır. Bu kelime ayrıma uymazsa da anlam yönünden buraya uygun gelmektedir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قاقُوق kakuk" şeklinde geçen bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu bundan evvelki kelime gibi " قاقُوق kakkuk" olmalıdır. Bizi bu kanaate iki şey götürmüştür: Birincisi, " قاقُوق kakuk" kelimesinin ayrıma uymamasıdır. İkincisi, Kaşgarlı'nın عَلى طَرِيق الاتباع dediğinden anlaşıldığına göre burada iki kelime olacaktır. Birincisinin " قاق kak", ikincisinin de " قُوق kuk" olması icap eder. " قُوق kuk" kelimesinin yalnız kullanılmıyarak " قاق kak" ile beraber kullanıldığını göstermek istemiştir. Bundan evvelki kelimede bulunan şedde gibi burada da bir şedde olacak imiş; düşmüş olsa gerektir. B. A.

بُوكْ böğ : Bir çeşit örümcek, böğ. Türk ve Türkmen dillerinin birinde.

كُوكْ köğ : (Yumşak ك ile) şiirin aruzu, ırın ölçüsü. " بُويِيرْ ناكُوكْ اُزا اُلْ bu yır ne köğ üze ol = bu şiirin ölçüsü, vezni ne üzerinedir, bu şiirin tartısı ne üzerinedir".

كُوكْ köğ : Irlamakta sesin yükselip alçalışı. " اَرْكُوكْلَنْدِى er köğlendi = adam sesini alçalta yükselte şarkı çağırdı".

كُوكْ köğ : Bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece. " بُويِلْ بُوكُوكْ كَلْدِى bu yıl bu köğ keldi = bu yıl bu gülmece geldi, bu yılın gülmecesi budur".

كُوكْ köğ : " كُوكْ يِلْقِى köğ yılkı = başıboş yayılan hayvan". Şu parçada dahi gelmiştir:

كُوكْلَرْقَمُغْ تُزُلْدِى اِڤْرِقْ اِذِشْ تِزِلْدِى
سَنْسِزْ اُزُمْ اُزَلْدِى كَلْكِلْ اَمُلْ اُيْنَلِمْ [+]

Köğler kamuğ tüzüldi
Iwrık idhiş tizildi [++]
Sensiz özüm özeldi
Kelgil amul oynalım

"Irlamlar bütün düzüldü. İbrik, ka-

[+] Bu parça, bundan üç kelime evveline konacak iken nasılsa buraya konmuş. Her iki nüshada da böyledir; biz de bozmadık. B. A.

[++] Basma nüshada اِڤْرِقْ şeklinde olan bu kelime yazma nüshada اَڤْرِقْ imlâsındadır. B. A.

deh dizildi, sensiz özüm özledi. Gel de yavaş yavaş oynıyalım".

(Şarkılar ve ırlamalar arası uzlaştı, kadehler, ibrikler dizildi, gönlüm seni istiyor. Hemen gel de yüreğim dinlenerek oynıyalım).

كُوكْ köğ : Koçun yahut başka hayvanların kışa yakın aşması. " قُوْىْ كُوكِى بُلْدِى koy köği boldı = koç katımı oldu". Başkası da böyledir.

كُوكْ köğ : Aynanın yüzünde peyda olan pas. Bu sözden alınarak "كُوزُنكُوكا كُوكْ تُشْدِى közünğüge köğ tüşdi = aynaya pas düştü" denir.

كُوكْ köğ : Kadınların yüzüne düşen çillik. Başkasının yüzüne düşen çillik için de böyle denir.

كُوكْ kök : Gök. Şu savda dahi gelmiştir:" كُوكّا سُذْسا يُوزْكا تُشُورْ kökge sudhsa yüzge tüşür = göğe tükürse yüze düşer", (bir kimse göğe tükürürse tükrük yüzüne düşer). Bu sav, başkasına kötülük yaparken kötülüğü kendi üzerine düşen kimse için söylenir.

كُوكْ kök : Gök rengi. " كُوكْ تُوْنْ kök ton = gök renkli elbise". Göğün renginde olan her şeye de böyle denir.

كُوكْ kök : " كَنْدْ كُوكِى kend köki = şehrin dört

yanında bulunan bağları, bostanları; şehrin karaltısı". Bununla ağaçların yeşilliği murad edilir.

كوكيوق Kökyuk: Köylülerle Türkmenlerin büyüklerine verilen ad.

بِيلْ bėl : Bel. " اَنِى بِيلِنْدا تُتْ anı bėlinde tut = onu belinden tut", " اُلْ اَنكَرْ اَنْجا اَشْ بِيرْدِى بِيلْ قِلْدِى ol anğar ança aş bėrdi bėl kıldı = boş böğrü dolasınca ona yemek verdi". Bir adama dileğinden çok yemek veren kimse için " بِيلْ قِلْدِى bėl kıldı" denir. Çiğilce.

تُولْ tul : Dul. " تُولْ اُراغُتْ tul uragut = dul kadın". Şu savda dahi gelmiştir: " يَڤْلاقْ تِيلِغْ بِيكْدَنْ كرُو يَلِنكُوس تُولْ يِيكْ yawlak tıllığ bėgden kerü yalnğus tul yėğ = kötü dilli kocadan yalnız dul daha iyidir", (karının dul olması, kendine söven bir kocası bulunmaktan daha iyidir).

تُولْ töl : Yavrulama zamanı. Oğuzca. Yavruya da " تُولْ töl" denir.

تِيلْ tıl : Dil. Şu savda dahi gelmiştir: " اَرْدَمْ باشى تِيلْ erdem başı tıl = faziletin başı dil". Bu, arabın اَلْمَرْءُ مَخْبُوٌّ تَحْتَ لِسانِهِ sözü gibidir.

تِيلْ tıl : Lûgat. " اُيْغُرْ تِيلِى Uygur tılı = Uygur dili", " خِتاى تِيلِى Xıtay tılı = Çin

dili".

تِيلْ tıl : Söz. " اُلْ بَكْكا تِيلْ تَكُرْدِي ol Begge tıl tegürdi = o, Beye dil uzattı".

تِيلْ tıl : Çaşıt, casus. " يَغِيدَنْ تِيلْ تُتِّي yagıdan tıl tuttı = duşmandan dil yakaladı, dil aldı".

جِيلْ çil : Çirkinlik; çil. Oğuzca.

جِيلْ çil : Vücutte kalan dayak izi.

سُولْ sül : Ette ve ağaçta olan yaşlık." سُولْ لُكْ اَتْ süllüğ et = iyice pişmemiş olan, kendisinde kan izleri kalmış olan et". Şu savda dahi gelmiştir:" سُكُتْ سُولِنكا قَذِنكْ قاسِنكا söğüt sülinğe kadhınğ kasınğa = söğüde tazelik, kayın ağacına katılık", (söğüt ağacına yaşlık daha uygun, kayın ağacına katılık daha yaraşıklıdır).

سُولْ sol : " سُولْ اَلِكْ sol eliğ = sol el".

سِيلْ sil : " سِيلْ كِشِي sil kişi = her yemekten tiksinen boğazsız kimse", " سِيلْ اَتْ sil at = yemi az yiyen at".

قُولْ kol : Kol.

قُولْ kol : Dağın tepesinden aşağıya doğru inen ve derenin ortasından yüksekçe olan yer. "اُوبْرِي قُولِي oprı kolı = derenin kolu".

قُولْ kol : Kılıcın veya bıçağın üzerinde bulunan yol biçimindeki oyma. Burası

çok kere altınla işlenir; buna " قِلِجْ قولى kılıç kolı" denir.

كُولْ köl : Havuz.

كُولْ köl : Birikmiş su, göl.

اِسِكْ كُولْ İsiğ köl: Barsganda bir göl. Uzunluğu 30 fersah, eni 10 fersahtır.

كُرُنك Körüng: Kaşgar dağlarında " بيز. Biyiz" [+] de bulunan bir gölün adı. Çevresi 30 fersahtır.

سِدِنك كُولْ Sidhing köl: " قُنغار باشى Koçngar Başı"na yakın -yukarıdaki gibi- bir göl.

يُلدُز كُولْ Yolduz köl: Küçe, Kingüt [++] ve Uygurlar sınırında bulunan bir göl.

اى كُولْ Ay köl: Uç yakınında bir yerin adı.

تَرِنك كول Tarıng köl: İki öğüz arasında bulunan bir gölün adıdır.

Bu göllerden her birinin

[+] Her iki nüshada da بيز. şeklinde geçen bu kelimenin nasıl yazılıp nasıl okunacağını bilemiyoruz. Brockelmann " بيز. Biyiz" şeklinde yazmıştır. Yalnız sezinti halinde bir ihtimal ile kelimenin " يِيزْ yiz" olması akla yatıyor. Çünkü az aşağıda görüleceği üzere " يِيزْ yiz", sele otunun adıdır. Bu, kamışa benzer fakat ondan daha ince ve daha yumşaktır. Kaşgarda bulunan bu göl, adını bu kelimeden almış olmasın ?. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كيكت şeklinde yazılmış olan bu kelime yanlıştır. Bunu Brockelmann da böyle yazmış ise de biz doğru bulmadık. Dv. I, 126 da " كُنكُتْ Küngüt", yine Dv. III, 268, 4 teki "كِنكُتْ Kingüt" kelimeleri bize tanıklık etmektedir. B. A.

yöresi 30 - 40 fersah arasındadır. Bunun gibi Türk ülkelerinde birçok göller vardır. Ben ancak İslâm diyarında olan göllerin büyüklerini söyledim.

کُوْل köl : Denizin kendisi. Buradan alınarak deniz köpüğüne " کُوْل کُبکی köl köpüğü" denir de " تَنگِز کُبکی tenğiz köpüği" denmez.

تِیْم tim : Şarap dolu tulum. " تِیْمجی timci = şarapçı, meyhaneci". Bir takımları şarap satana da " تِیْم tim" derler ise de doğru olan evvelkidir; çünkü (ج ی = cı, ci) sanatkârın belgesidir.

سیم سماق sımsımrak: Bir çeşit yemek. Baş pişirildikten sonra ufak ufak doğranarak bir gövece konur, baharat karıştırılır ve üzerine ekşi yoğurt dökülür; olması için bir müddet bırakılır, sonra yenir. Çiğilce.

قُوْم kom : Deve havudu. Bu, devenin çulu alınarak içerisine saman doldurulur, devenin hörgücü kadar yükseltilir, sonra devenin üzerine konur; buna " تَوِی قُومی tewey komı" denir.

قُومْ kum : Dalga, su dalgası. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كُلُمْ قُومِي قُبْسَا قَلِي تَامِغْ اِتَارْ
كُرْسَا اَنِي بِلْكَا كِشِي سُوْزْكَا بُتَارْ

Kölüm kumı kopsa kalı tamığ iter
Körse anı bilge kişi sözge büter

"Gölümün dalgası yükselse evimi nasıl iter, onu akıllı bir adam görse sözüme inanır".

(Gölüm dalgalansa köşkümün duvarına çarparak sanki onu yerinden oynatır ve iter. Aklı başında bir adam bunu görürse sözümün doğruluğuna inanır).

نُومْ nom : Millet, şeriat, yasa. Buradan alınarak " تَنْكْرِي نُومِي Tenğri nomı" denir ki, "Allahın dini ve şeriatı" demektir. Bütün dinlere de " نُومْ nom" denir ; bu, Çince bir kelimedir.

تُونْ ton : Elbise.

تُونْ tun : Tunma, dinlenme. " كُنْكُلْ تُونْ بُلْدِي könğül tun boldı = gönül tundı, rahat etti".

تُونْ tun : " تُونْ اُغُلْ tun ogul = bir kadının ilk çocuğu", (ister erkek, ister kız olsun); " تُونْ قِيزْ tun kız = kadının ilk doğurduğu kız çocuğu", kadının ilk kocasına da " تُونْ بَكْ tun beg" denir.

تین tın : " تین کشی tın kişi = dinmiş adam, bir işle uğraşmıyan haylaz kişi". Bir müddet rahat ederek harınlaşan, tenbelleşen herhangi bir hayvana da böyle denir.

تین tin : Yular, dizgin.

جین çın : " جین سوز çın söz = doğru söz".

جین çın : " جین کشی çın kişi = doğru adam, inanılır adam".

خون xun : " خون ایش xun ış = kaba, faydasız olan iş". " خون خرا ایشلما xun xara ışlama = kaba, faydasız iş işleme".

سون sun : " سون کشی sun kişi = yumşak huylu, yüreği selek kişi".

سون son : " سون التون son altun = som altın". Bu, bir parmaktan bir arşına kadar uzunluğunda olabilir.

سین sın : Boy bos. Bu sözden alınarak " بود لغ سین لغ کشی bodhluğ sınlığ kişi = boylu boslu adam" denir. Buradan alınarak mezara da " سین sın" denir. Çünkü mezar insanın boyunca olur.

سین sın : Mezar.

قاتون سینی Katun sını: Çin ile Tangut ülkesi arasında bir şehrin adı".

سین sin : Sen. Kençek dilince. Türkler " سن sen" derler. Kençek dilinde kelimeler çok kere esreye uyarlar; esre olur.

Çünkü onların dili kötüdür. Yukarı Çinedek Çiğil, Yağma, Toxsı dillerinde ötre olur. Rum ülkesinedek Oğuzlar, Suvarlar ve Kıpçaklar üstün kullanırlar. Bu, Türklerin deveye ت harfinin esresiyle "تِوِي tiwi", Oğuzların ت harfinin üstüniyle "تَوَا teve" demeleri gibidir [+]. Türkler "بَرْدِمْ bardım" derler, "gittim" demektir, د harfi esredir; kural olan da budur.

[+] Kaşgarlı'nın buradaki arapça ibaresini yazma nüshadan olduğu gibi almayı işe daha uygun buluyoruz. كَمَا تَقُولُ التُّرْكُ تِوِي بِكَسْرِ التَّاءِ Buradan anlaşıldığına göre ت harfi esre olacaktır. Halbuki Divanda birçok yerlerde geçen bu kelimenin ilk harfi olan ت harfi hiç bir yerde esre olarak geçmemiştir. Burada da yazma nüshada önceden ت harfi üstün iken çizilerek ت nin altına bir esre çekilmiş. ت harfi esre olsa bile ف harfinin esre olacağına dair hiç bir işaret yoktur. Basma nüsha I,32,14 te "تُوِي tewey" ve "دَوَى devey" şeklinde geçen bu kelimeler, yazma nüshanın 26 ncı sahifesinde تُوْ ve دَوَىْ imlâsında geçmektedir. Basma nüshanın I,114,5 te "تِوِي tiwi" şeklinde geçen kelime, yazma nüshada "تُوْ tewey" şeklindedir. Basma nüsha II,26,7 de geçen kelime "تِوِي tiwi" ise de bunun yazma nüshanın 306 ncı sahifesindeki karşılığı تُوْ şeklindedir. ت harfinin altında esre, üstünde üstün olduğu gibi ف harfi de böyledir. Basma nüsha II, 63, 8 deki kelimenin nokta ve harekesi yok ise de, yazma nüshanın 311 nci sahifesinde تُوَ imlâsında geçmektedir. II,143,8 deki تُفْسِينُ kelimesi, yazma nüshanın 357 nci sahifesinde yine böyledir. Bundan başka yazma nüshanın 364 üncü sahifesindeki ibareyi buraya aynen yazıyorum: نَحْوَ مَا تَقُولُ تُوْ لِلْإِبِلِ وَالْغَزِيَّةِ تَقُولُ دُوَا basma nüsha II,163,1 de تُوْ şeklinde geçen kelime, yazma nüshanın 369 uncu sahifesinde yine böyledir. Divanın III ncü cildinde dahi böyledir. Burada "ت harfinin esresiyle" denmesinin sebebini anlıyamadık. Ufak bir sezinti olarak arapça ibaredeki بِكَسْرِ التَّاءِ sözü yanlış olmasın? Doğrusu بِكَسْرِ الفَاءِ olmak ihtimali vardır. Bu hale göre تِوِي iş düzelir. Nitekim Kaşgarlı'nın Türkler için verdiği تِوِي ve Oğuzlar için verdiği تَوَا örnekleri bizi teyit eder gibi görünmektedir. B. A.

Oğuzlar ve başkaları د harfini üstün söyliyerek " بَرْدَمْ bardam" derler, kural değildir. Argular د harfini ötre kılarak mâzi fiillerin hepsinde " بَرْدُمْ ، كَلْدُمْ bardum, keldüm" derler; bu söyleyiş kuraldan büsbütün uzaktır. Bu bölükler arasındaki ayrılık böyledir.

شِينْ şın : Taht, sedir. Çiğilce.

قُونْ kon : Koyun. Arguca. ن harfi ى den çevrilmiştir. Yukarıda söylendiği üzere kural böyledir.

قِينْ kın : Bıçak ve kılıç kını.

كُونْ kön : At derisi, gönü. "اَتْ كُونِي at köni" denir ve en çok burada kullanılır. Arasıra insan derisi için de bu kelime kullanılır, " اَنِكْ كُونِي قُرِيدِي anıng köni kurıdı" denir ki, "o, öldü, onun derisi kurudu" demektir. Buradan alınarak deve gönüne de " تَوِي كُونِي tewey köni" denir. Kön kelimesi, deri sepilenmeden -tabaklanmadan- evvel söylenir. Sepilendikten sonra "قُغُوشْ koguş" denir.

مُونْ mun : Hastalık, ayıp. " مُونْ كِيشِي mun kişi = yüreği dölek, gönlü selek kişi" [+].

[+] Burada arapça ibare şöyledir : مُونْ كِيشِي لِلرَّجُلِ السَّلِيمِ الْقَلْبِ "mun" kelimesi "ayıp ve hastalık" anlamlarına geldiğine göre bu ibare burada yakışık almamaktadır. Herhalde bir yanlışlık olsa gerektir. B. A.

Şu savda dahi gelmiştir : " يَلنكُوْ اُغْلِى مُوْنْسُزْ بُلْمَاسْ yalnğuk oglı munsuz bolmas = insan oğlu ayıpsız ve hastalıksız olmaz".

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MATVİ OLAN

بُوْى boy : Yenilen bir ottur. Oğuzca.

بُوْى böy : Örümcek nevinden bir böcek. " بُوْكْ böğ" dahi denir, doğru olan budur.

بُوْى boy : Kavm, kabile, aşiret, hısım. Oğuzca.

Birbirini tanımıyan iki adam karşılaştıkları zaman önce selâmlaşırlar, sonra " بُوْى كِمْ boy kim" diye sorarlar. "Hangi kabiledensin?" demektir. " سَلْغُرْ Salgur" diye cevap verir. Yahut kitabın baş tarafında söylediğim boy adlarından birisini söyler. Bundan sonra konuşmaya başlarlar. Yahut durmaksızın ayrılırlar. Böylelikle birisi öbürünün kabilesini tanımış olur.

تُوْى toy : Ordu kurağı, ordu karargâhı. Bu sözden alınarak "خَانْ تُوْى Xan toy" denir ki, "Hakanın ordu kurduğu yer" demektir. Bunu Oğuzlar bilmezler.

تُوْى toy : " تُوْى اُوْتِى toy otı = ilâç yapılan bir ot".

تُوْى toy : Çanak yapılan çamur. Bu sözden alına-

rak çömleğe de " تُوْیْ اَشِجْ toy aşıç" denir.

تُوْیْ toy : Toy kuşu. Bu, ذ harfini ی yapanların dilincedir. " تُوْذْ todh" dahi denir. Çiğilce.

قُوْیْ koy : Koyun.

قُوْیْ یِلِی koy yılı: Türklerin on ikili yıllarından birisi.

قُوْیْ koy : Elbisenin koynu. " اَلِكْ قُوْیْقا سُقْ eliğ koyka sok" denir ki, "elini elbisenin koynuna sok" demektir.

قُوْیْ koy : Derenin koyağı, dibi, düzlüğü.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

یابْ یُوبْ yap yup: Hile, al. " یُوبْ yup" kelimesi yalnız kullanılmaz. Buradan alarak Oğuzlar " اُلْ اَنِی یُوبْلادِی ol anı yupladı" derler ki, "o, ona al etti, hile yaptı" demektir.

یُوتْ yut : Kışın soğukta hayvanları öldüren felâket.

یارْ yar : Yar, suların açtığı yer.

یِیرْ yėr : Yer.

یِیرْ yėr : Kumaşın bir yüzü, yahut argacın bir yüzü. Kendisinde renklerden birisi çok olan eriş, argaç gibi şey ki öbür renkler buna uyarak : " یَشِلْ یِیرْلِكْ بَرْجِنْ

yaşıl yerliğ barçın = yeşil yüzlü ipek kumaş" demektir. Yeşillik bu kumaşta asıl olup öbürleri az bulunur.

يِيرْ yır : Gazel, ır.

يُوزْ yüz : Yüz. Şu savda dahi gelmiştir : " يُوزُكا كُورْما آرْدَمْ تِلا yüzge körme erdem tile = yüze bakma fazilet ara", (yüzün güzelliğine, çirkinliğine bakma, adamdan edep ara). Bu " عِصامْ Isam"ın :

إِنَّمَا الْمَرْءُ بِأَصْغَرَيْهِ بِقَلْبِهِ وَلِسَانِهِ

sözü gibidir.

يِيزْ yiz : Çığ otu, sele sazı. Göçebeler bundan çadır örtüsü yaparlar; kamıştan daha ince ve yumşaktır.

ياشْ يُوشْ yaş yuş: Yeşillik. " يُوشْ yuş" kelimesi yalnız kullanılmaz.

يِيشْ yış : İniş. Buradan alınarak "اَرْتْ يِيشْ art yış" denir ki, "yokuş, iniş" demektir.

يُوغْ yoğ : Ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek.

ياقْ يُوقْ yak yuk: Kaptaki bulaşıklık. Bu sözden alınarak " اَياقْ يُقى ayak yukı" denir ki, "kap bulaşığı" demektir. Ve yine uzak hısımlara " ياقْ يُوقْ قَداشْ yak yuk kadaş" denir.

يُوقْ yok : Yok. " اُلْ مُنْدا يُوقْ ol munda yok = o burada yok".

يُوكْ yök : Kuş tüyü.

يِيكْ yiğ : " يِيكِي يُكُونْ [+] yügün yigi = gemin damağa gelen parçası".

يِيكْ yeğ : Hayır. Bu, ancak bir şeyin bir şey üzerine olan üstünlüğünü bildirir." بُو اَتْ اَنْدَا يِيكْ bu at anda yeğ = bu at ondan hayırlıdır, üstündür, yeğdir" demektir.

يِيكْ yiğ : " يِيكْ اَتْ yiğ et = pişmemiş çiy et". Çiy olan her şeye de " يِيكْ yiğ" denir.

يِيكْ yik : (Sert ك ile) iğ. الف ile " ايِكْ ik" demek te lûgattir. Bu, arapçanın değişme yoliyle اَلْمَعِيُّ وَيَلْمَعِيُّ وَاَلَنْدَدُ وَيَلَنْدَدُ sözleri gibidir.

يُولْ yol : Yol. Sefere de " يُولْ yol" denir." اَنْگَرْ يُولْ جِقْتِی anğar yol çıktı" derler ki, "ona yol göründü" demektir. Bu, ancak ansızın yol görünürse söylenir.

يُولْ yul : Su pınarı, gözü.

يِيلْ yel : Yel, rüzgâr.

يِيلْ yel : Cin. " اَرْ يِلْپِنْدِی er yelpindi" denilir, "adama yel çarptı, cin çarptı" demektir.

يِيمْ yem : Yemek, taam. " يِيمْ كَلْدُرْ yem keldür = yemek getir".

يُونْ yun : " يُونْ قُشْ yun kuş = tavus kuşu".

[+] Basma nüshada gördüğünüz şekilde olan bu kelime yazma nüshada يُكُونْ imlâsındadır. Doğrusu " يُكُونْ yügün" olacaktır. Bk. Rad. III, 596. B. A.

يُونْ اَرِقْ Yun arık: Balasagun'a yakın bir yayla adı.

يِينْ yin : İnsan bedeni.

\+
\+ \+

و LI (?) KELİMELERDEN BAŞI VE ORTASI HAREKELİ OLAN فَعَلْ AYRIMI

تابْ tap : Yaralama veya döğme izeri. " اُلْ اَنِى تابْ تابْ اُرْدِى ol anı tap tap urdı = o, onun her yanına çabuk çabuk vurdu".

سابْ sap : Kılıç veya bıçak sapı. Şu savda da gelmiştir : "اُغْلانْ ايشِى ايشْ بُلْماسْ اُغْلاقْ مُنكُرِى سابْ بُلْماسْ oglan ışı ış bolmas oglak müngüzi sap bolmas = çocukların işi iş olmaz. Oğlak boynuzu iyi sap olmaz".

سابْ sap : Bir söze verilecek cevapta sıra, yanıt. Değirmende tahıl üğütmekte, toprak sulamakta sıra, gezek için de böyle denir. "اُلْ سُوزْ كا سابْ بِيرْماسْ ol sözkeli sap bèrmes [+] = o, söze sıra vermez". Tahıl üğütmekte ve başka şeylerde "سَنِكْ سابْ كَلْدِى seninğ sap keldi = senin sıran, senin nöbetin, senin gezeğin geldi" demektir.

شابْ شابْ şap şap: " اَنِى شابْ شابْ بُيُنْلَدِى anı şap şap boyunladı = onun şap şap boynuna vurdu,

---

[+] Her iki nüshada da اُلْ سُوزْ كا سابْ بِيرْماسْ sözünde ufak bir yanlışlık olsa gerektir. Buradaki لى fazla olmalıdır. Doğrusu " اُلْ سُوزْ كا سابْ بِيرْماسْ ol sözge sap bèrmes" olacaktır. B. A.

şaplakladı".

شابْ شابْ şap şap: "اُلْ قاغُونُغْ شابْ شابْ يِيدِي ol kagunuğ şap şap yedi = o, kavunu şapur şupur yedi". Şeftali ve başkası gibi sulu şeyleri şapırdatarak yerse yine böyle denir. Bu kelime arapçaya uygundur. Çünkü arapçada الشِيب dudağın çıkardığı sestir.

قابْ kap : Tulum.

قابْ kap : Zarf. Herhangi bir kaba da " قابْ kap" denir. Bu, arapçada اَلْفَرَسُ kelimesi gibidir; aslında boyun vurmak anlamına olan bu kelime, sonra her türlü öldürme için de kullanılır olmuştur.

قابْ kap : Anası karnında çocuğun içerisinde bulunduğu torba. Bu, çocukla beraber doğar; böyle olursa o çocuk uğurlu sayılır ve " قابْلِغْ اُغُلْ kaplığ ogul" denir.

قابْ kap : Eğreti olarak (istiare yoliyle) hısım. " اُلْ مَنِكْ بِرْلا اُيا قابْ اُلْ ol meninğ birle uya kap ol = o, benimle bir karından doğmuş gibi hısımdır".

جاتْ çat : Kuyu. Oğuzca.

قاتْ kat : Muğaylan dikeninin meyvası. " اَفِلْغُو قاتِي afılgu katı = bir deniz ağacının meyvası ?"; " سِنْجْغانْ قاتِي sınçgan katı = muğaylan dikeninin meyvası"dır; sıkılarak yoğurda katılır. Sonra renk ver-

mek için tutmaça katılır. Yemek, Kıpçak, Kay, Tatar, Çomul dillerinde herhangi bir ağacın meyvasına da "قات kat" denir.

ساج saç : Tava.

قاذ kadh: İnsan öldüren bora, tipi. Bu sözden alınarak "قاذ بولدی kadh boldı" denir ki, "tipi oldu" demektir. Bu, ancak yaz ve kış dağlarda, kışın ovalarda olur. Şu parçada dahi gelmiştir:

كلدی ایسن اسنیو قاذ قاتكل اسنیو
كزدی بذن قسنیو قرا بلت كوكرشور

Keldi esin esneyü
Kadhka tükel üsneyü
Kirdi budhun kasnayu
Kara bulıt kökreşür

"Rüzgâr eserek geldi; büsbütün tipiye benziyordu. Halk titreşiyordu. Kara bulut kükreşir".

بار bar : Var. Bir şeyin bir yerde bulunduğunu gösteren kelimedir. "سندا یرماق بارمو sende yarmak bar mu = sende para var mı" demektir. Başkası da buna "بار bar" diye cevap verir. Bu kelime arapçadaki لیس kelimesinin karşıtıdır; Türkçede "یوق yok" denir.

بار bar : "بار یكدا bar yiğde = büyük iğde".

تار tar : Dar. Dar olan herhangi bir şeyin vasfı. " تارْ اَفْ tar ew = dar ev". Başkası da böyledir.

تارْ tar : Kelek (ırmaklarda kullanılan kelek). Bu,tulumların başları bağlanarak şişirilir. Sonra birbirine bağlanır. Suyun üzerinde dam gibi bir şey yapılır. Üzerine oturularak böylelikle su geçilir. Bu, kamıştan ve ağaç dallarından dahi yapılır. Yabaku ve Tatar dillerince.

تارْ tar : Yağ tortusu. Bu, yağ eritilip süzmesi alındıktan sonra kabın dibinde çöken süt pıhtıları.

تَرْ ter : Ücret, çalışana verilen para. Bu sözden alınarak ırgata " تَرْجِی terçi" denir.

تَرْجِی terçi: Ter [+].

جارْجَرْمَقْ çar çarmak: Çoluk çocuk.

قارْ kar : Kar.

بازْ baz : Yat, yabancı, garip. " یاتْ بازْ یاذِلْدِی yat baz yadhıldı = yat, yabancı dağıldı, ayrıldı".

تازْ taz : Daz, kel.

تازْ taz : " تازْاَتْ taz at = alacalı at".

تازْ taz : " تازْقُویْ taz koy = kel koyun,boynuzsuz koyun".

تازْ taz : " تازْیِیرْ taz yèr = bitkisi az olan

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تَرْجِی şeklinde çıkmış olan bu kelime yanlıştır,doğrusu " تَرْ ter" olacaktır.B.A.

çorak yer, kel toprak. Şu savda dahi gelmiştir: " تازْاَت تَفارْجِى بُلْماسْ taz at tafarçı bolmas = alaca at yük taşımaz", çünkü onun tırnağı kötüdür [+].

قازْ kaz : Kaz.

قازْ Kaz : Afrasyab'ın kızının adı. " قَزْوِيْنْ Kazvin" şehrini bu kurmuştur. Aslı " قازْ اُيْنِى Kaz oynı"dır. Çünkü Afrasyab'ın kızı orada oturur, orada oynarmış. Türklerden bir takımları, Türk ülkesi sınırını Kazvinden sayarlar; " قُوُمْ Kum" şehri de sınır sayılır. Çünkü kum kelimesi Türkçedir. Afrasyab'ın kızı burada avlanırmış.Bir takımları da Türk sınırının "مَرْوَالشاهِجازْ Merv-eş-şahıcan" dan başladığını söylerler. Çünkü Kaz'ın babası olan " تُنْكا اَلْبْاَرْ Tonğa Alper" Afrasyab demektir; " مَرْوْ Merv" şehrini yapan zattır. Afrasyab burayı, "طَهْمُورَثْ Tahmures" tarafından şehrin iç kalesi yapıldıktan üçyüz sene sonra kurmuştur. Bir takımları da bütün "ماوَراءالنَّهْرْ Mavera en nehr"in (Çayardı'nın) her tarafını Türk ülkesi saymışlardır.Bu, " يَنْكَنْدْ Yenkend"den başlar."يَنْكَنْدْ Yenkend"in bir adı da " دِزْرُوِيِنْ Dizruyin"dir, -sarılığı dolayısiyle- "Bakır Kale" demektir. Bu-

[+] Bu savın yeri bura değildir. Bundan iki kelime öncesine koymak gerek iken her iki nüshada da buraya konmuş olduğundan biz de bozmadık. B. A.

rası " بُخارا Buhara"ya yakındır. Afrasyab'ın kızı olan Kaz'ın kocası " سِیاوُشْ Siyavuş" burada öldürülmüştür. Ateşe tapanlar her sene bir gün buraya gelirler, " سِیاوُشْ Siyavuş"un öldüğü yerin yöresinde ağlarlar, kurbanlar keserler. Kurban kanını mezarın üzerine dökerler. Görenekleri budur. Bu görüşün tanığı bütün " ماوَرَاءالنَّهْر Mavera en nehr"den (Çayardı'ndan) , " یَنکَنْد Yenkend"den Doğuya kadar Türk ülkesidir. " سَمَرْقَنْدْ Semerkand"a " سِمِزْکَنْد Semiz Kend" denir. " شاشْ Şaş" şehrine " تَشْکَنْدْ Taşkent" denildiği gibi, " اوُزْکَنْدْ Özkent", " تُنْکَنْدْ Tünkent" adları da vardır. Bu şehirlerin hepsinin adı Türkçe olan " کَنْدْ Kend" ile yapılmıştır. Bu şehirleri Türkler yaparak adlarını kendileri koymuşlardır. Bu adlar olduğu gibi şimdiye kadar gelmiştir. Bu yerlerde Farslılar çoğaldıktan sonra Acem şehirleri gibi olmuş. Bugün Türk ülkesinin sınırı " آبِسْکُوْن Abisgûn" (Hazar) denizi ile çevrili olarak Rum diyarından ve Özçent'ten Çin'e kadar uzanır. Uzunluğu beşbin fersah, eni üçbin fersahtır; hepsi sekizbin fersah eder.

قازْسُڤى Kaz suwı: " ايلا Ila = Ilı" deresine akan büyük bir çay. Bu adın verilmesinin sebebi, Afrasyab'ın kızının bunun kenarında bir kale yaptırmasıdır; bu ad oradan kalmıştır.

قازْ kaz : Her ağacın kabuğu. Şu savda dahi gelmiştir: "قَاذِنكْ قاسِنكا kadhınğ kasınğa = kayına katılık". Burada ز harfi س e çevrilmiştir. Çünkü kendisinden evvel ز harfi söyleyişte nasibini almış olup kendisinden sonra س harfinin gelmesiyle söyleyişte ز harfine yer kalmamıştır. Nitekim arapçada dahi ز harfi س e çevrilmiştir.

بُوزِى وَبُوصِىّ ، لزق ولصق ، بُزاقٌ وَبُصاقٌ gibi [+].

باشْ baş : Baş.

باشْ baş : Yara. Şu savda dahi gelmiştir: " كُنى بَرِرْكَيِكْ نِكْ كُوزِنْدا اَذِنْ باشِى يُوقْ köni barır keyikninğ közinde adhın başı yok = düz giden geyiğin gözünden başka

---

[+] Buradaki arapça ibare her iki nüshada dahi yanlış ve karışıktır. Biz doğru bildiğimiz şekilde dilimize çevirdik. Arapça ibareyi olduğu gibi koyuyoruz. Siz düşünün.

وَاِنَّمَا قُلِبَتِ السِّينُ لِاَنَّ الزَّاىَ سَبَقَتْهَا فَاسْتَوْفَتْ حَظَّهَا مِنَ الْكَلَامِ فَلَمَّا تَلَتْهَا السِّينُ لَمْ يَبْقَ لَهَا مَجَالٌ فِى الْكَلَامِ وَقَدْ تُبْدَلُ الزَّاىُ بِالسِّينِ كَمَا يُقَالُ لِلسَّفِينَةِ بُوزِى وَبُوصِىٌّ ، لزق ولصق ، بُزَاقٌ وَبُصَاقٌ

Doğrusu şöyle olsa gerektir:

اِنَّمَا قُلِبَتِ الزَّاءُ بِالسِّينِ لِاَنَّ الزَّاءَ سَبَقَتْهَا فَاسْتَوْفَتْ حَظَّهَا مِنَ الْكَلَامِ

B. A. فَلَمَّا تَلِيهَا الزَّاءُ لَمْ يَبْقَ لَهَا مَجَالٌ فِى الْكَلَامِ وَقَدْ تُبْدَلُ الزَّاءُ بِالصَّادِ فِى الْعَرَبِيَّةِ

yarası yok", (doğru giden, iki tarafına bakmıyan geyiğin gözünden başka yarası yoktur). Bununla, "göz, hakikatte yara değildir" demek ister. Bu sav, ağır işe atılıp ta herkes tarafından kınanan kimse için söylenir.

تاشْ taş : Taş.

تاشْ تونْ taş ton: Dış elbise, dışa giyilen elbise.

تاشْ يِيرْ taş yer: Geniş açıklık, yazı; gurbet, yabancı yer.

ساشْ saş : "ساشْ اَتْ saş at = ürkek at".

قاشْ kaş : Gözün üstündeki kaş.

قاشْ kaş : Beyaz veya siyah temiz taş. Bunun beyazını yüzük kaşına korlar. Bununla şimşekten, susuzluktan ve yıldırım düşmesinden korunurlar.

قاشْ اَكُوزْ Kaş öküz: "خُتَنْ Xotan" şehrinin iki yanından akan iki deredir. Birine "اُرُنْك اُرُنْك قاشْ اَكُوزْ Ürüng kaş öküz" denir, temiz beyaz taş burada bulunur; dere, adını bu taştan almıştır. Birisine "قَرَاقاشْ اَكُوزْ Karakaş öküz" derler, temiz siyah taş burada bunulur. Bu taş, bütün dünyada ancak burada bulunmaktadır.

قاشْ kaş : Herhangi bir şeyin kıyısı. "يارْ قاشِى yar kaşı = yarın kıyısı".

باغْ bağ : Bağ, üzüm asması.

باغْ bağ : Odun ve oduna benzer şeylerin bağlam-

ları. " اُتُنك باغی otunğ bağı = odun bağlamı, odun demeti".

تاغْ tağ : Dağ. Şu savda dahi gelmiştir: " تاغ تاغقا قشماس . کشی کشیکا قشور tağ tağka kawuşmas, kişi kişige kawuşur = dağ dağa kavuşmaz, adam adama kavuşur", (iki dağ birbirine kavuşmaz, çünkü onlar yerlerinde çivilenmiştir. İnsanlar zaman geçse de birbirine kavuşabilir). Bu sav, uzun müddet sonra sevgilisini gören kimse için söylenir.

داغْ dağ : Atlara ve başka hayvanlara vurulan dağ, dağlama. Farslılar bu kelimeyi Türklerden almışlardır. Çünkü Türklerde olduğu gibi,onlarda sürü bulunmaz ki dillerinde böyle kelimeler bulunabilsin. Halbuki ben bu kelimeyi İslâm sınırlarında dahi işittim.

داغْ, ذاغْ dağ, dhağ: Yok, değil anlamınadır. Arguca. " اُلْ اَنْدَغْ داغْ اُلْ ol andağ dağ ol" denir ki, "o, öyle değil" demektir. Bu sözü Oğuzlar Argulardan almış, "اُلْ ذاغْ dhağ ol" sözünü bozmuşlar," تگُلْ tegül" demişlerdir. Çünkü Oğuzlar Argulara komşudur, dilleri birbiriyle karışmıştır.

ساغْ sağ : Akıl. Oğuzca.

ساغ sağ : Zeyreklik, anlayış. Oğuzca. "سَنْدا ساغ يُوقْ sende sağ yok = sende akıl yok, anlayış yok".

ساغ sağ : Sağlık, esenlik. "يِينِكْ ساغمُو yining sağ mı = vücudun sağ mı".

ساغ سُوقْ sağ suw: Sağ su, tatlı su.

ساغ اَلكْ sağ eliğ: Sağ el. Oğuzca. Öbür Türkler bu kelimeleri bilmezler.

ساغ sağ : Sağ. Yün atmak, yün kabartmak için kullanılan çubukların adı.

ساغ ياغ sağ yağ: Sadeyağ, sağyağ.

ساغ كُنكُلْ sağ köngül: Temiz, sağlam, sıcak kalp.

ساقْ saw : Atalar sözü, darbı mesel. "ساقدا مُنْدَغ كِلِرْ sawda mundağ kelir = atalar sözünde böyle gelir".

ساقْ saw : Kıssa, tarihsel şeyler.

ساقْ saw : Hikâye.

ساقْ saw : Mektup, risale.

ساقْ saw : Söz.

ساقْ saw : Haberler, salıklar. Buradan alınarak elçiye "ساقِجِى sawçı" denir. Çünkü elçi bir takım haberler söyler ve yazılan şeyi eriştirir. "ساقِجِى sawçı" güveyiler, kayınlar, dünürler arasında gelip giden, elçilik yapan kişi. Çünkü "ساقِجِى sawçı" -yukarıda söylendiği üzere- onun sözünü buna, bunun sözünü ona anlatır. Şu beyitte dahi gelmiştir:

بِلْكا اَرَنْ سَقْلَرِنْ اَلْغِلْ اَكْتْ
اَذْكُو سَقِغْ اَذْلَسا اُوْزكا سِنكارْ

Bilge eren sawların algıl öğüt
Edhgü sawığ edhlese özge siñer
"Bilgin adamların sözlerini öğüt olarak al, iyi söz tesir ederse öze siner".

شاقْ şaw : Çöğen gibi bir ottur; Uç'ta biter, bununla elbise temizlenir.

قاقْ kaw : Kav. Çakmak çakıldığında tutuşturan kav.

قاقْقُوقْ kaw kuw: "تُوْنْ قاقْ قُوقْ بُلْدِی ton kaw kuw boldı = kötü dikilmekten elbise kıvrıştı, büzüldü".

لاقْ law : Mühür mumu.

قاقْ kak : Şeftali kakı,yarması; başkası da böyledir.

قاقْسُوقْ kak suw: Su birikintisi.

باكْ Beg : Bey.

باكْ Beg : Karının kocası. Evinde Beye benzediği için böyle denmiştir.

تاكْ tek : Benzetme kelimesi. " اُلْ اَنْدَغْ تاكْ ol andağ tek = o, onculayın, ona benzer".

جاكْ çek : Kumaş biçiminde bir pamuk dokumadır. Bundan örtü yapılır. "Yemek"ler giyer.

ناكْ nek : Timsah.

ناكْ يِلانْ nek yılan: Ejderha.

ناكْ يِلِي nek yılı: Türklerin on ikili yıllarından birisi.

Şu kitabı yazdığımız (dörtyüz) altmış dokuz senesi " ناكْ يِلِي nek yılı"dır.

بالْ bal : Bal. Suvarlar, Kıpçak ve Oğuz dillerince. Öbür Türkler buna " آرِي ياغى arı yagı" derler. Şu beyitte dahi gelmiştir :

بَرْدِى سَنكا ياكْ اوْتْرُو تُتْبْ بالْ
بَرْجِنْ كَذِبَنْ تَلُو يُقْنا بُلْبْ قالْ

Bardı sanğa yek otru tutup bal
Barçın kedhiben talu yuwga bolup kal
"Şeytan bal tutarak sana vardı, ipek elbise giyerek yufka akıllı,deli olarak kal".

(Şeytan sana karşı çıktı, sana bal sundu -bununla dünya lezzetini murat ediyor- ipek elbise giydirdi, sen ona kıvandın. Onun hilesini bilmedin, artık sen delilikle yaşa).

تالْ tal : Yaş dal. Boyu düzgünce kişiye de " تالْ بُوْدْلُغْ tal bodhluğ" denir; yumşaklıkta taze dala benzetilir, ve en ziyade ince uzun cariyeler için kullanılır.

جالْقُوْى çal koy: Alacalı koyun.

سالْ sal : Sal. Keleklerden veya sazlardan yapı-

lan sal. " تارْ tar" da bu anlamdadır.

سالْ sal : Sır, tutkaldan yapılan yapışkan bir şeydir. Çin kaplarına ve buna benzer şeylere sıvanarak üzerine nakış yapılır.

تامْ tam : Duvar.

آمْ سامْ em sem: İlâç. " سامْ sem" kelimesi yalnız kullanılmaz [+].

قامْ kam : Kâhin, şaman.

تانْ tan : Sabah akşam esen serin esinti.

خانْ Xan : Türklerin en büyük başbuğu. Afrasyab oğullarına da " خان Xan" denir; Afrasyab " خاقانْ Xakan"dır. Bu adın verilmesinde uzunca tarihsel bir hikâye vardır.

سانْ san : Sayı. " قوُیْ سانی بخا koy sanı nece = koyunun sayısı ve hesabı nicedir, kaçtır".

قانْ kan : Kan. Şu savda dahi gelmiştir : " قانغ قانْ یرْلا یوُماسْ kanığ kan birle yumas = kan kanla yunmaz", (fesat, bozut, barışla yatıştırılır) demek istiyor.

مانْ قشْلاغ Man kışlağ: Oğuz ülkesinde bir yer adı.

مانْ کنْد Mankent: Kaşgar yakınında bir şehrin adı; bugün haraptır.

مانْ man : " مانْ یاشْلغ قوُیْ man yaşlığ koy = dört yaşını geçen koyun". Koyundan başkası için söylenmez.

\+

\+ \+

[+] Batı Anadoluda bu kelime "o adam eme seme yaramaz" diye bugün bile kullanılmaktadır. B. A.

SONU HARFİ İLLETLİ OLAN

بایْ bay : Zengin.

بایْ یِغاجْ Bay yıgaç: " کُجا Küçe" şehriyle " اُجْ Uç" arasında, Uç'a yakın bir yer adı.

تایْ tay : Tay. Şu beyitte dahi gelmiştir :

تکُرْمَنِكْ ساقِمِي بِلْكا لَكا [+] اَیْ
تِنَرْ قَلِي اَتَتْسا قِسْرَقْ سِنِي تایْ

Tegür meninğ sawımı bilgelège ay
Tınar kalı atatsa kısrak sıpı tay [++]
"Hey, benim sözümü bilgelere eriştir, kısrakların yavrusu olan tay at olursa kısrak dinlenir", çünkü anasının yerine taya binilir.

سایْ say : Kara taşlık.

سایْ یَرِقْ say yarık: Vücude giyilen zırh.

قایْ Kay : Türklerden bir bölük.

\+
\+ +

[+] Kelime birinci ciltte بِلْكا لِكا imlâsında olduğu halde burada ikinci ل üstündür. Bize kalırsa bu, üstünle esre arasında bir hareke olmalıdır. Onun için biz yeni harflerle yazılışında e nin üzerine bir nokta koyduk. Kelimenin aslı " بلْكا لارْكا bilgelerge" olacaktır. Dv. I, 401, 13 teki "atlaka", "tatlaka" kelimelerinde olduğu gibi burada da ر harfi düşmüştür. Bu hal bugün bile görülmektedir, ki düşen ر harfinin yerine ل harfi azacık yana doğru çekilmektedir. B. A.

[++] Bu beyitin ikinci mısraındaki سِنِي kelimesi yanlıştır. " سِبِي sıpı" olacaktır. Bu beyit birinci ciltte dahi geçmiştir. Orada uzun uzadıya anlatmıştık. B. A.

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN, BAŞ TARAFINDA HARFİ İLLET BULUNAN

يابْ يُوبْ yap yup: Hile, al. " يابْ يُوبْ قِلْدِى yap yup kıldı = hile kıldı, al etti".

ياتْ كِشِى yat kişi: Yabancı kişi. Bu sözden alınarak " ياتْ بازْ يَذِلْ yat baz yadhıl" denir ki, "yat, yabancı ayrılsın" demektir[+].

ياتْ yat : Taşlarla yağmur ve rüzgâr getirmek için yapılan kamlık.

ياز yaz : Yaz. Şu savda dahi gelmiştir: " يازْنْ قَيغْلَنسا قِيشِنْ سَقْنُورْ yazın katıglansa kışın sewnür = yazın çalışan kışın sevinir".

ياسْ yas : Ziyan, zarar. Buradan alınarak " اَنِكْ تَلِمْ ياسِى تَكْدِى anıng telim yası tegdi = ona çok ziyan erişti" denir.

ياسْ yas : Ölüm, helâk. Oğuzca. " اَنِكْ اُغْلى ياسْ بُلْدِى anıng oglı yas boldı = onun oğlu öldü".

ياشْ yaş : Göz yaşı. " كوزُمْ ياشِى اَقْدِى közüm yaşı akdı = gözümün yaşı aktı".

ياشْ yaş : Sebze, zarzavat, yeşillik. " ياشْ يِيدِمْ yaş yedim = sebze yedim".

ياشْ yaş : Yaş, taze. " ياشْ اَتْ yaş et = taze et".

ياغْ yağ : Yağ.

ساغْ ياغْ sağ yağ: Sağ yağ, sade yağ. Oğuzlar iç yağına da " ياغْ yağ" derler.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ياتْ بازْ يَذِلْ şeklinde olan bu söz yanlış olmalıdır.Doğrusu -arapçasına bakarak- " ياتْ بازْ يَذِلسُونْ yat baz yadhılsun" olacaktır. B. A.

ياقْ يُوقْ yak yuk: Kaptaki bulaşık. Uzak olan hısımlara da " ياقْ يُوقْ قَدَشْ yak yuk kadaş" denir ki, "uzak hısım" demektir. Sanki o bize kabın bulaşığı gibi yapışıktır.

ياكْ yek : Şeytan. Şu savda dahi gelmiştir:" بِلْمِشْ ياكْ بِلْماذُكْ كِشِيدًا يِيكْ bilmiş yek bilmedhük kişiden yeg = tanınmış şeytan, tanınmadık adamdan daha iyidir". Bu sav, tanıdıklarına hürmet etmekle emrolunan kimse için söylenir.

يالْ yal : Atın yelesi. Bütün Türk dillerince. " اَتْ يالِى at yalı = at yelesi, yelenin bittiği yer, uzuv".

يامْ yam : Göze ve başka şeye kaçan çörçöp.

يانْ yan : Uca kemiğinin başı. Uca kemiğine de " يانْ yan" derler.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

ياىْ yay : İlkbahar. Şu savda dahi gelmiştir : "كُوزْكَلِكِى يايِنْ بَلْكُولُكْ küz keligi yayın belgülüğ = güzün gelişi ilk yazdan belli olur". Bu sav, sonu, daha önceden belli olan iş için kullanılır. Şu parçada dahi gelmiştir :

ياىْ كُرْكِنْكا اِنَنْما سُڤْلر اُزاتَيَنْما
اَسِزْلِكِكْ اَنُنْما تِلْداجِقارْاَذْكُوسُوزْ

Yay körkinğe inanma
Suwlar üze tayanma
Esizligiğ anurma
Tılda çıkar edhgü söz

"Baharın güzelliğine inanma, suya dayanma, kötülüğe hazırlanma, iyi söz dilden çıkar".

(Baharın renklerinin güzelliğine güvenme, ondan hayır bekleme, suya güvenme, dünya nimetlerinin tadına ve baharın serin esinine güvenen suya dayanmış gibidir. Şerre hazırlanma, halkı hoşnut edecek güzel sözleri dilinden eksik etme).

Kural: Bu ayrım ve bu ayrımın benzerine "menkus" dedik, çünkü bu ayrımdaki kelimelerin ortasında bulunan yumşak harf -harfi liyn- düşer. Kelime, yazışta değil, söyleyişte iki harfli kalır. "Kol" anlamına olan kelime, yazılışta harfleri tamamlanarak " قوُلْ kol" yazılır, söyleyişte و harfi düşer. " آنِكْ قُلْنْ آلدِى anıng kolın aldı" denir ki, "onun kolunu yakaladı" demektir. و harfini atarak köle için قُلْ denmesi de buna benzer. Esinti anlamına olan " يِلْ yėl" sözü de böyledir. Söyleyişte ى harfi düşer. " آنِكْ يِلِى كُوجْلُكْ anıng yėli küçlüg" denir, "onun yeli kuvvetlidir"

demektir [+]. Sene anlamına gelen "يِلْ yıl" dahi böyledir. Bu, menkus ayrımında bulunan bütün isim ve fiiller için yürüyen bir ölçüdür. Görmez misin Türk dili Arap diliyle yanyana yürümektedir. Çünkü arapça fiillerde زَانَ ، يَزِينُ ، زِنْ و كَالَ ، يَكِلُ ، كِلْ denir; yumşak harf düşmüştür. Türkçede bu ölçü bir yolda hem fiillerde, hem isimlerde yürür, çünkü Türk dili geniştir.

Arapçada bu hal ancak fiillerde yürür, isimlerde yürümez. Bunu iyi belle.

\+
\+ \+

و LI OLARAK فَعَلَ KÖKÜ ÜZERİNE GELEN KELİMELERDEN

قِزِلْجُوتْ kızıl çüvüt: Kızıl boya, zincifre, sülegen.

اَلْجُوتْ al çüvüt: Al boya.

كُوكْجُوتْ kök çüvüt: Lâcivert boya.

ياشِلْجُوتْ yaşıl çüvüt: Yeşil boya.

سارِغْجُوتْ sarığ çüvüt: Sarı boya, zırnık. Yumşak ف ile " جُوتْ çüvüt" dahi denir. " جُوتْ çüvüt" kelimesi bu renklerin hepsini toplıyan bir kelimedir. Aralarını ayırmak için "çüvüt" kelimesine renk

---

[+] Bu kelimelerde gösterilen kural, kelimelerin arapça harflerle yazılışına göredir. Yeni harflerimizle bu kuralın yeri yoktur. Onun için sesli harflerin atılarak kelimelerin yazılış şeklini yeni harflerimizle yazamadım. B. A.

isimleri getirilerek söylenir [+].

قَوُت kavut: " قاغوُت kağut" dahi denir. Kavut, darı unu yağla, şekerle karıştırılır, yeni doğuran kadınlara yemek olarak verilir [++]

قُوُج kovuç: Cin çarpması eseri. Böyle olan adamın yüzüne soğuk su serpilir, sonra " قُوُج قُوُج kovuç kovuç" denir. Üzerlik ve öd ağacı ile tütsülenir. Bu " قَج قَج kaç kaç" demek olsa gerektir.

كُوُج küvüç: " كُوُج يِكُوُن küvüç yügün=küçük yular, çilbir".

قُوُز kovuz: Oğuzlar " قُوُج kovuç" yerinde kullanırlar. " يِيل قُوُز بِتكي yel kovuz

---

[+] Ayrımın başından beri yedi tane جوت kelimesi geçmektedir. Yazma nüshada bunun iki tanesi جُوُت şeklinde yazılmış, و harfinin üstüne ötre, altına esre konmuş. İki tanesi جُوُت imlâsında, iki tanesi جُوُت yazılmış iken و harfinin altında bulunan esre çizilmiş. جُت kelimesi de gördüğünüz yazılıştadır. Birbirine uymıyan bu yazılışlardan doğru bir şey çıkarmak güç ise de, beş kelimede و ın üzerinde ötre bulunması, iki kelimede و ın altındaki esrenin çizilmiş olması bize bu kelimeyi " جُوُت çüvüt" şeklinde yazdırdı. Brockelmann "çuvut" ve "çuvıt" imlâlarında yazmış ise de bir tanık verememiştir. "Çivit" diye bütün Türk illerinde kullanılan bu kelimenin âhengi yeğni olduğundan biz de yeğni âhengi üstün tuttuk. B. A.

[++] Basma nüshada ق harfinin üstünde hem üstün hem ötre olmak üzere قُوُت şeklinde yazılmış ise de yanlıştır. Yazma nüshada, önceden قَوُت imlâsında iken sonradan bir düzeltme görerek قُوُت haline konmuş. Başka bir diyelekte " قاغوُت kağut" denmesi de bize hak verdirmektedir. Bugün de kelime ق harfinin üstüniyle söylenmektedir. B.A.

bitigi" denir ki, "cin çarpmasına karşı afsun,üfürük" demektir [+].

قوز kavuz: Şarapta bulunan çörçöp, tortu. " قوز سچك دن كار kavuz süçikden kèter = çöpü, tortuyu şaraptan gider" [++].

كوز küvüz: Yaygı, yünden dokunmuş olan döşek ve yaygı gibi şeyler.

يوغ yuvuğ: Sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları. " يقغ Yuvuğ" dahi denir.

سوق suvuk: Sıvık, cıvık. Yoğurt, pekmez gibi durultularak akar haline getirilen herşeye de böyle denir. " سوق يغورت suvuk yoğurt", "sulu yoğurt" demektir. " سوق قذرق suvuk kudhruk = katır kuyruğu gibi kılsız ve uzun kuyruk". Ağaç ve ağaca benzer şeyler de böyledir. Kıpçakça.

قوق kovuk: İçi boş olan her şey. " قفق kowuk" dahi denir.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قوز ve قوج şeklinde yazılan bu kelimelerin yazılışı yanlıştır. Bu kelimelerden bir kelime evvel geçen قوج kelimesi ile ilgili olan bu kelimelerin yazılışı da " قوز kovuz" ve " قوج kovuç" olacaktır. Çünkü bunların anlamları yukarıda geçen " قوج قوج kovuç kovuç" manalarının aynıdır. Bu ayrımda gelen kelimelerin ortaları harekeli olacağı için bu kelimeler " قوج koç", " قوز koz" şeklinde yazılamaz. Bu kelimeden önce gelen كوج kelimesi de " كوج küvüç" olacaktır. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قوز şeklinde geçen bu iki kelime yanlış olmalıdır; doğrusu " قوز kavuz" olsa gerektir; bugün bile söylenilen şekil budur. Bundan başka ayrımın gereği de böyledir. B. A.

قَوُوْق kavuk: Mesane, sidiklik, kavuk. " قَفُوْق kawuk" dahi denir.

قَوُوْق kavuk: Kepek, darı kepeği. Bu kelimelerdeki و harfi yumşak ڤ den çevrilmiştir.

كُوُوْك küvük: " كُوُوْك موُوْش küvük muş = erkek kedi".

كُوُوْك küvük: Saman. Oğuzca.

[+] تُوُوْل tovıl: Davul, avda doğan kuşu için çalınan davul. Bu kelimenin arapçadan alınarak -çıkaklarının yakınlığı dolayısiyle- ط harfinin ت ye çevrilmiş olduğunu sanıyorum. Bu hal arapçada da vardır. غَلِتَ ، غَلَطَ . قَتَّرَ ، قَطَّرَ kelimelerinde olduğu gibi. Nitekim ثابت kelimesini çevirerek تبت demişlerdir. Lâkin ben bu kelimeyi, İslâm ülkesinin öbür ucunda, öz Türklerden dahi işittim.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN ى HARFİYLE GELEN

قَيِر kayır: Türklerce "kaba topraklı yer"; oğuzlar kuma " قَيِر kayır" derler.

تَوُوْش tavuş: Duygu, kımıldanma " تَقِشْ tawış" dahi denir.

تَيِغ tayığ: " تَيِغ يِيرْ tayığ yer = kaygın yer".

تُيِغ tuyağ: Hayvan tırnağı, tuynak. " اَتْ تُيِغى at tuyağı = at tırnağı".

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu kelimedeki و harfinin üzerinde ötre, altında da esre vardır. B. A.

قُيُغ koyuğ: " قُيُغ نانك koyuğ neng = akarlardan koyu olan nesne", " قُيُغ سُجاك koyuğ süçik = koyu şarap".

قَيَغ Kayığ: Oğuzlardan bir oymak.

قُيُغ kuyuğ: Kuyu. " قُدُغ kudhuğ" dahi denir.

قَغ kayığ: " [+] قَغ يِيرْ kayığ yer = yoldan sapa olan yer". Başkası da böyledir.

بَيِق bayık: " بَيِق سُوزْ bayık söz = doğru söz". Oğuzca.

تَيُق tayuk: " تَيُق آرْ tayuk er = ince, kibar genç adam" [++].

تَيَق tayak: Dayak, dayangaç. "كُذاكُو تَيَق بِيرْدِى küdhegü tayak berdi = güveyi dayak verdi", (güveyi, gelin attan inerken omuzuna dayansın diye cariye yahut köle verdi) demektir. Bu, zenginlerde görenektir. Cariye veya köle, gelinin malı olur. Şu savda dahi gelmiştir: " تَيَق بِلا تَيَماس . تَنُق سُوزُن تَماس tayak bile taymas, tanuk sözün bütmes = dayangaç ile olan kaymaz, tanık sözü ile inanılmaz", (elinde dayangacı bulunan kimsenin ayağı kaygın yerde kaymaz; tanığın sözü ancak tanıklık zamanında belli olur).

تُيُق tuyuk: " تُيُق كِشِى tuyuk kişi = canı sıkıl-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ortadaki harf noktasız olarak قغ şeklindedir. Bu ayrımın gereği olarak kelimenin orta harfi ى olacaktır. Şu hale göre kelime, " قَيَغ kayığ" şeklinde olmalıdır. B. A.

[++] Bugün Türkiyede "dayı adam" sözü köylüler arasında bu anlamdadır. B. A.

mış kişi".

تُیُوق tuyuk: " تُیُوق کُوْن tuyuk kün = sisli, puslu gün".

تُیُوق tuyuk: " تُیُوق قَبُغ tuyuk kapuğ = kapalı kapı".

[+] قِیَق kayak: Kaymak. Şu parçada da gelmiştir

سَذْ رَمِشْ اَلْغُنْ قِیَاق سَرْ مَمِشْ سُوتْ تُنْ قِیَاق

Sedhremiş olgun koyak [++]

Sarmamış sütten kayak

"Olgun konak darısı seyremiş, sütten kaymak tutmamış".

(Konak darısının taneleri azaldı, sütten kaymak süzüldü, yenebilmek için ikisini birlikte pişirmek gerektir).

قِیِق kıyık: Sözde durmamak. Bu kelime bazı kere sıfat olur, ve "قِیِق کِشِی kıyık kişi" denir, "sözünde durmıyan adam" demektir.

قِیِق kıyık: " قِیِق نَانْ kıyık neng = iğri olan her şey", (iğri kesilmiş kalem gibi). Başkası da böyledir.

مَیَق mayak: Deve gübresi. En ziyade burada kullanılır. Sonra buradan alınarak " قُوْرُ مَیَق koy mayakı" dahi denir, "koyun

---

[+] Basma nüshada قیق kelimesinin ilk harfi üzerinde üstün, altında esre vardır. Dv. III, 24, 6 da bu kelime " قِیَاق kıyak" şeklinde geçmiştir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قُیَاق şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır; kelimenin doğrusu Kuzay Türklerinin bugün bile kullandıklarına göre " قَنَاق konak" olacaktır. Bk. Dv. I, 321, 10 da قَنَق şeklinde geçmektedir; Radloff'ta da böyledir. B. A.

gübresi" demektir. At gübresine ancak " يُنْدَقْ yundak" denir. Şu savda dahi gelmiştir: " تَقِى بَدُكْ اَرْسا مَيَقِى بَدُكْ اَرْماسْ tewey bedük erse mayakı bedük ermes = deve büyük ise de pisliği büyük olmaz". Bu sav, kendinde büyüklük gören kimse için söylenir."Büyüklük, senin yanında kölesi bulunduğun adama yaraşır" demektir.

كَيِكْ keyik: Aslında yabani olan her şey için söylenir. Bu söz eti yenen hayvanlardan ceylan, sığın, dağ keçisi gibi hayvanlar için kullanılır.

كَيِكْ keyik: " كَيِكْ كِشِى keyik kişi = maymun yapılı kişi".

كَيِكْ keyik: " كَيِكْ سُكُتْ keyik söküt = yaban söğüdü". Her şey iki sınıftır: Birisi ehlîdir (evcildir), ikincisi vahşidir; vahşi için " كَيِكْ keyik" denir.

كَيُكْ keyük: Kebe ve kepenek gibi şeyler. ذ harfini ى yapanların dilince.

كُيُكْ köyük: " كُيُكْ نانْكْ köyük nenğ = yanmış şey".

مَيل mayıl: " مَيل يَمِشْ mayıl yémiş = olgun şeftali ve büyük kavun gibi meyvaların çürümeye yaklaşması, ulması".

قِيمْ kıyım: Duşmanın gelmesi yüzünden bir vilâyet halkının korku ve dehşete düşmesi", " قُرْقُنْج قيم بُلْدِى korkunç kıyım boldı = korkunç kıyım oldu".

كيم كيم kiyim kiyim: " اُلْ كيم كيم كُوْنْ كجَرْدِي ol kiyim kiyim kün keçürdi = o, uyuşuklukla gün geçirdi",(o, ne çalışarak, ne büs- bütün işi bırakarak, gaflet içinde gün geçirdi, elevaylıkla [+] gün ge- çirdi".

بُيْنْ boyın: Boyun, insanın boynu. Kılıcın tuta- mağına da " قِيلِجْ بُيْنِي kılıç boynı" denir. Bıçağınkine " بِجاقْ بُيْنِي bıçek boynı" derler.

بُيُوْنْ buyun: Kavim, ulus. ذ harfini ى yapanla- rın dilince.

تُيِنْ tuyın: " تُيِنْ اَرْ tuyın er = pinti, sıkıntılı kişi".

تُيْنْ toyın: İslâm olmıyanların din ulusu. Bu,biz- deki imam ve müftü gibidir.Toyın,her zaman putun yanında bulunur, kitap- lar ve gâvurluk hükümlerini okur. On- dan Yüce Tanrıya sığınırız. Şu savda dahi gelmiştir : " بِرْ تُيِنْ بَشِي اَغْرِيسا قَمُغْ تُيِنْ بَشِي اَغْرِماسْ bir toyın başı agrısa kamuğ toyın başı agrımas = bir din ulusunun başı ağrımakla bütün din u- lularının başı ağrımaz". (Bu sav, ar- kadaşlarının yediği bir şeyi,bir se-

[+] Kuzey Türkçesinde buna "yalagay" derler. B. A.

bep dolayısiyle yemekten çekinen kişi için söylenir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MATVİ OLAN

قَيا kaya : Kaya.

قِيا kıya : غ lı, ق lı ve tok kelimelerde küçültme harfidir. " اُغُلْقِيا ogulkıya = oğulcağız", " قِيزْقِيا kızkıya = kızcağız".

كُيا küye : Güve. Keçe ve keçeye benziyen şeyleri yiyen böcek.

كِيا kiye : Yeğni ve yumşak ك li kelimelerde küçültme edatıdır. " اَرْكِيا erkiye = adamcağız". " يِرْكِيا yerkiye = yercik".

يَنا yana : Geri dönme bildiren edattır. " يَنا كَلْدِمْ yana keldim = yine geldim, tekrar geldim".

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

يَيا yaya : İnsanın oturamağı. Ancak insanlar için söylenir.

İsimlerden bu çeşit ne söylenişte, ne yazılışta harfçe eksiltilemez. Çünkü bunlarda kelimenin ortası harekelidir. Eksiltme ancak ortası sâkin

olanlarda yapılır.

Mücerret ayrımlar bitti.

\+
\+ \+

ZİYADELİ AYRIMLAR

فاعَلٍ AYRIMI

تادُنْ tadun: Bir yaşındaki buzağı.

تُوذُونْ tudhun: Kaynaktan suyu dağıtan adam, su beyi.

تذينْ tıdhın: Vakit bildiren bir kelimedir. "بُو تِيذِنْ كَلْدِى bu tıdhın keldi = bu vakitte geldi".

\+
\+ \+

فَعَالٍ Ayrımı

بَيَاتْ Bayat: Ulu Tanrının adı. Arguca.

بَيَاتْ Bayat: Oğuzlardan bir oymağın adı.

قُيَازْ koyar: Hayvanlara ve kölelere söğülen bir kelimedir. "بُو قُيَارِى bu koyarı ?[+] = bu, ağzından salya saçan birisidir". Bu söz "سُوُفْ قُيْدِى suw koydı" cümlesindeki "قُيْدِى koydı" kelimesinden alınmıştır, "su ve suya benzer şeyleri döktü" demektir.

[+] Burada arapça ibare "بُوقِيَارِى ، اَىْ هٰذَا صَابٌ وَمَاجٌ بِنْتَهُ" şeklinde gelmiş ise de yanlış olacaktır. Doğrusu "بوقيار، اَىْ صَابٌ وَمَاجٌ بِفِيهِ" şeklinde olsa gerektir. Biz bu yolda tercüme ettik. Son kelimenin بِنْتَهُ şeklinde olmasının hiç bir anlamı yoktur. B. A.

قَيَاسْ Kayas: Toxsı, Çiğil ülkelerinde bir takım şehirlerin adı. Üç kale bu adla anılır. Birincisi " سابْلِغْ قَيَاسْ Saplığ Kayas", ikincisi " اُرُنْكْ قَيَاسْ Ürüng Kayas", üçüncüsü " قَرَا قَيَاسْ Kara Kayas".

قُيَاشْ kuyaş: Koyu sıcak. Güneşin şiddetle vurması.

اَيَاغْ ayağ : Lâkap, takma ad. Şu beyitte de gelmiştir :

قُذْغِلْ مَنكا اَقِيلِقْ بُلْسُنْ مَنكا اَيَاغا
اِذْغِلْ مَنِي تُقِشْغا يُقْكِلْ مَنكا اُلاغا

Kodhgıl manğa akılık bolsun manğa ayağa
Idhgıl meni tokışka yüwgil manğa ulaga

"Beni bırak, seleklik benim takma adım (lâkabım) olsun. Beni savaşa gönder, bana at yardımı et".

(Beni bırak, tâ ki selek, cömert olayım, seleklik benim takma adım olsun; beni savaşa gönder, savaşa beni götürecek olan bir at vererek bana yardım eyle).

مُيَانْ muyan: Sevap. " مُيَانْلِقْ muyanlık = yollarda gelip geçenlerin su içmeleri için yapılan hayrat".

+
+ +

بُوجِي buçı: " بُوجِي قُبُزْ buçı kupuz [+] = inliyen utlardan bir ut. Bu, kaz göğsü (barbat) adı verilen sazlardan bir sazdır.

قَيْدا kayda: Nerede." قَيْدا سَنْ kayda sen = nerdesin". ن ile " قَنْدا kanda" dendiği gibi " قَيُودا kayuda" dahi denir.

كَيْدا köyde: Altın ve gümüş eritilerek süzülen ocak.

قُيْقا koyka: Deri. Aslında deri için kullanılan bu kelime kürk için dahi kullanılır. "[+] اُلْ قُوُيْغْ قُيْقا لَدِي ol koyuğ koykaladı = o, soymadan derinin kıllarını yakarak temizledi". Bu, kaynar suda derinin yününü temizlemektir.

قِيما kıyma: " قِيما اُكْرا kıyma ügre = bir çeşit erişte. Hamuru serçe dili gibi iğri kesilir.

قُيْما kuyma: Bir çeşit yağlı ekmektir. Hamur, kadayıf hamuru gibi ince ince kesilir; tencerede kaynamakta olan yağa atılır, karıştırılır, üzerine şeker dökülerek yenir. Herhangi bir madenden,çekiçle dövme suretiyle değil, eriterek dökme

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بُوجِي şeklinde geçen bu kelime ayrımın başlığına uymamaktadır. B. A.

[++] قُوُيْغْ kelimesi yazma nüshada قُوُيْغ şeklinde olup hem قُوُيْغ, hem قُوِيْغ okunabilmektedir. B. A.

suretiyle yapılmış olan havan,kandil ucu ve çekiç gibi aygıtların hepsine " قُيْما kuyma" denir.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعالُو AYRIMI

تَيَاغُو tayagu: Taş ve tezek parçası.

تُرْيغا turıga: Turga kuşu, bir çeşit serçe.

سُيَاغُو suyagu: Horozun ayağındaki mahmuz.

بِتِيكُو bitigü: Türk diviti ve buna benzer şeyler.

كُلِيكا kölige: Koyu gölge.

قَلِيما kalıma: Güneşlik, yüksek çardak.

اكاما ekeme : Bir çeşit çalgı.

كُشِيكا köşige: Zayıf gölge, gölgemsi.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يُرْيغا yorıga: " يُرْيغا اَتْ yorıga at = yorga at".

يُلِيكُو yüligü: Saç tıraş eden ustura. Bunu Oğuzlar bilmez. Oğuzlar " كَرَايْ kerey" der - ler.

اَيَاكُو eyegü: Her hayvanın eyegisi, eye kemiği.

\+
\+ \+

فَعْلانْ AYRIMI

تَيْغانْ taygan: Tazı. Şu savda dahi gelmiştir :

" تَيْغَانْ يُكْرُكِنْ تِيلْكُو سَڤْمَاسْ [+] taygan yügrügin tilkü sewmes = tilki, tazının yüğrüğünü sevmez". Bu sav, birbirini çekemiyen iki bilgin için söylenir.

كَيْكَانْ Keyken: Kayas'tan Ila'ya akan iki derenin adı. Birisine " كِجِكْ كَيْكَانْ Kiçik Keyken" denir, bu küçüktür. Öbürüsüne " اُلُغْ كَيْكَانْ Uluğ Keyken" denir, bu büyüktür.

+
+ +

HER HAREKESİYLE فَيْعَلْ AYRIMI

قِيْمَجْ kıymaç: " قِيْمَجْ بُرْكْ kıymaç börk = tiftikten yapılan beyaz başlık olup Çiğiller giyer.

بَيْنَقْ baynak: Pislik, gübre. Oğuzca.

بُيْنَقْ boynak: Dağ boynu, belen.

بُيْنَقْ boynak: Yılana ağı veren keler.

قَيْغِقْ kaygık: Kayık.

مَيْغُقْ mayguk: Paytak kimse. Çatal tırnaklı olmıyan, top tırnaklı hayvanlardan tüyleri kısa olan.

كَيْلِكْ keyliğ: Maymun. Buna benzetilerek sarhoş veya yabanî gibi iki tarafına bakarak yürüyen kişiye " كَيْلِكْ كِشِي keyliğ kişi" denir.

[+] Dv.II,14,9 da bu sav " تَيْغَانْ يُكْرُكِنْ تِيلْكُو سَڤْمَاسْ taygan yugürgenni tilkü sewmes" şeklindedir, düşünüle. B. A.

بُيْمُل boymul: " بُيْمُل آت boymul at = boynunda beyazlık olan at". Koyun ve koyundan başkasına da denir.

بَيْرَم beyrem: Oğuzca. Bunun, sevinç ve eğlence günü demek olan " بَذْرَم bedhrem" kelimesinden bozulmuş olduğunu sanıyorum. Çünkü İslâmlıktan evvel bayram bilmezlerdi ki adı olsun. Eğer olsaydı, bunu bütün Türkler bilirdi. Bunu ancak dillerinde ذ harfini ى yapanlar biliyor [+].

جَيْدَم caydam: Yatağa doldurulan ve yağmurluk yapılan ince keçe [++].

سَيْرَم Sayram: " إِسْبِجَاب isbicab" dahi denen " بَيْضَاء Beyza" şehrinin adı [+++]. Bu şehre " سَرْيَم Saryam" dahi denir.

سَيْرَم sayram: " سَيْرَم سُوْق sayram suw = topuktan yukarı çıkmıyan su, sığ".

\+

\+ \+

[+] Brockelmann bu iki kelimeyi "bayram", "badhram" şeklinde almıştır. Bugünkü kullanış ta budur, düşünüle. B.A.

[++] Basma ve yazma nüshalarda bu kelimenin ilk harfinin üzerinde üstün, altında esre vardır. Biz üstün olanını aldık. B. A.

[+++] Şimdi "Çimkend" denir. B. A.

HER HAREKESİYLE فَعَالِلْ AYRIMI

بَقَـانِقْ bakanak, bakayak [+]: Çatal tırnaklıların iki tırnaklarının arası ve iki tırnaktan biri.

بَقَـانُقْ bakanuk, bakayuk[++]: At tırnaklarının ortasında bulunan tümsecik et parçası.

تُقْـمَقْ tokımak: Tokmak, çamaşır tokmağı.

قَيَاجُقْ kayaçuk: Güzel kokulu bir dağ otudur. Turfa yaprağına veya zağfırana denildiğini zannederim.

\+

\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

مُنْدِى mündi: Bindi. " اَرْ اَتِنْ بَيِتَقْ مُنْدِى er atın yapıtak mündi = adam,çıplak ata bindi, keçesiz ve eğersiz ata bindi".

\+

\+ +

[+][++] Her iki kelime yukarıda yeni yaziyle gördüğünüz şekilde kelimenin beşinci harfi bir yazılışta (n), bir yazılışta da (y)dir. Eski yaziyle yazılmış bulunan iki kelimenin dördüncü harfi olan ـد ın altına iki ve üzerine bir nokta konmuş. Şu hale göre kelimeler hem "bakanak", hem "bakayak", hem "bakanuk",hem de "bakayuk" okunabilmektedir. Gerek ن harfiyle, gerek ى harfiyle okunsun doğrudur. Doğu Türkçesinde bugün bile "bakay" bu anlama gelmekte olduğu gibi Türkiyede "bakanak" denilmektedir. B. A.

BEŞLİ AYRIMLAR

HER HAREKESİYLE فَعَلْعَلٍ AYRIMI

قَيِرْلِغْ kayırlığ: " قَيِرْلِغْ يِيرْ kayırlığ yer = düz ve kaba topraklı yer".

قُيسَلْغْ Kuyaslığ: " قُيسَلْغْ اَرْ Kuyaslığ er = Kuyaslı adam, Kuyas şehrinden olan adam".

تُيغَلْغْ tuyaglığ: " تُيغَلْغْ يِلْقِي tuyaglığ yılkı = tırnaklı hayvan".

قُيغُلُقْ koyuğluk: Koyuluk, akarlarda koyuluk.

\+
\+ +

ORTASI SÂKİN OLAN

سَنْدُواجْ sanduvaç: Bülbül. Şu parçada da gelmiştir :

سَنْدَا قَجَرْ سُنْدِلاجْ مَنْدَا تِنَرْ قَرْغِلاجْ
تَتْلِغْ اُتَرْ سَنْدُواجْ اَرْكَكْ تِشِي اُجْرُشُورْ

Senden kaçar sundılaç
Mende tınar kargılaç
Tatlığ öter sanduvaç
Erkek tişi uçruşur

"Yund kuşu senden kaçar, bende kırlangıç dinlenir. Bülbül tatlı öter, erkek dişi uçuşur".

(Yazla kışın karşılaşma deyişlerini anlatarak diyor ki: "Yaz, kışa,yund

kuşu senden kaçar; birçok kuşlar ile kırlangıç bende bulunur. Bülbül öter, sesiyle herkes zevk bulur. Yazın erkek ve dişi çiftleşir).

بُلْغَيُوق bulgayuk: " بُلْغَيُوق سُوف bulgayuk suw = bulanık su".

سَرْقَيُوق sarkayık: Hayvanların içerisinde kırkbayır adı verilen bir işkenbe. ن ile " سَرْقَنُوق sarkanık" dahi denilir. Bu, arapçada dahi böyledir: مِيزَاب، مِيزَان؛ مِنْشَار، مِنْشَار gibi.

قُدُوجَق [+] kuduçak: Kuyruk sokumu.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

يَنْبَيُوق baybayuk: Kelebek kuşu denilen bir kuştur. Yuvasını ağaç dalları arasında zenbil şeklinde yapar, güzel öter.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN ALTI HARFLİLER

بِيُنْدُرُوق boyunduruk: Her iki öküzün birden boynunun üzerine konulan boyunduruk.

مُيَخْلِق muyançılık: Muyancılık, aracılık, barıştırmak için iki kişinin arasına girme. " سَنْ مُيَخْلِق قِلْ sen muyançılık kıl" denir ki, "sen bize aracılık et" demektir. Aslı sevap anlamına olan " مُيَان muyan"dır.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قُدُوجَق imlâsında yazılmış olan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " قُدْرُوجَق kudruçak" olmalıdır. Çünkü, ayrımın gereği budur. B. A.

Menkustan isimler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN,KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BURASI MENKUSTAN FİİLLER KİTABI

İKİ HARFLİLER AYRIMI

كِجْتِى kèçti: " اَرْ كِجْتِى er kèçti = adam işte geçikti", (كِجْمَاكْ - كِجَارْ kèçer - kèçmek).

بُوْرْدِى burdı: " يِبَارْ بُوْرْدِى yıpar burdı = misk koktu", " سُوْقْ بُوْرْدِى suw burdı = su koktu, suyun buğusu yükseldi, buğulandı".Herhangi bir şey güzel koku verdiği ve buğulandığı zaman da böyle denir, (بُرَارْ - بُرْمَاقْ burar - burmak)

بِيرْدِى bèrdi: "اُلْ مَنكَا يَرْمَاقْ بِيرْدِى ol manga yarmak bèrdi = o, bana para verdi". Başkası da böyledir.(بِيرْمَاكْ - بِيرُرْ bèrür - bèrmek).

تَارْدِى tardı: "بَكْ سُوسِنْ تَارْدِى Beg süsin tardı = Bey askerini yaydı, dağıttı". Bir kimse herhangi bir şeyi dağıtırsa yine böyle denir, (تَارْمَاقْ - تَارَارْ tarar - tarmak).

تُرْدِى turdı: " اَرْ يُقَارُو تُرْدِى er yukaru turdı = adam yukarı durdu, dikildi". Başkası da böyledir, (تُورْمَاقْ - تُورُرْ turur - turmak).

تُورُرْ turur: Mazisi ve mastarı olmıyan bir müs-

takbel fiildir. Arapçanın يَدَعُ ve يَذَرُ kelimeleri gibi. Bu kelime, bir şeyin, söylendiği zaman bir yerde durduğunu ve bulunduğunu haber verir." اُلْ اَقْدا تورُرْ ol ewdeturur" denir ki, "o,evde hazırdır, bulunuyor" demektir. Bununla ayağa kalkmak murad edilmez. Ve yine " اَرْ سَكَلْ تُرُرْ er sökelturur" denir ki, "adam hastadır" demektir. Bu sözle adam ayağa kalktı demek istenilmez.

تورْدِی turdı: "اَتْ تورْدِی at turdı = at zayıfladı, durdu". Başkası da böyledir, (تورارْ - تورْماقْ turar - turmak).

تِیرْدِی terdi: " اُلْ تَقارْ تِیرْدِی ol tawar terdi = o, mal topladı". Başkası da böyledir ; (تِیرارْ - تِیرْماكْ terer - termek).

سارْدِی serdi: "اُلْ اَنِی سارْدِی ol anı serdi = o, ona serteldi, sert söz söyledi ve ona karşı kaba sözler söyledi".(سَرارْ - سَرْماكْ serer - sermek) [+].

سُرْدِی sordı: "كَنْجْ سُوتْ سُرْدِی kenç süt sordı = çocuk süt emdi". Başkası da böyledir. " اَرْ سُوزْ سُرْدِی er söz sordı = adam haber sordu", " اَرْ یِتُكْ سُوْرْدِی er yitük sordı = adam yitik sordu, yitik aradı", (سُرارْ - سُرْماقْ sorar - sormak).

[+] Basma nüshada " سَرْماكْ sermek" şeklinde olan bu kelime yazma nüshada dahi önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek سَرْماقْ şekline sokulmuştur. B. A.

Bu iki kelime Oğuzcadır.

قارْدِی kardı: "اَرْ سُقْقا قارْدِی er suwka kardı = adamın boğazında su durdu", "سُوْفْ اَرِقْتِنْ قارْدِی suw arıktın kardı = su arktan taştı", (kışın ırmaktan su taştı). Bu, su ve kar donarak ırmağın suyunun buz üzerine çıkması yüzünden taşmasına denir. (قَرارْ - قَرْماقْ karar - karmak).

توزْدِی tözdi: "اَرْ تُلْغُقا توزْدِی er tumluğka tözdi = adam soğuktan acıktı", (توزارْ - توزْمالِكْ tözer - tözmek). Kıpçakça.

سِیزْدِی sızdı: "یاغ سِیزْدِی yag sızdı = yağ eridi"; "اُلْماذِنْ سُوْفْ سِیزْدِی olmadhın suw sızdı = testiden ve buna benzer şeylerden su sızdı"; "کُوْنْ سِیزْدِی kün sızdı = güneş belirdi, güneşin ucu doğudan göründü", (سِیزارْ - سِیزْماقْ sızar - sızmak).

قِیشْدِی kışdı: "اَرْ یُولْدَنْ قِیشْدِی er yoldan kışdı = adam yoldan meyletti, çekildi, kaydı". Güneş göğün ortasından çekilirse yine böyle denir, (قِیشارْ - قِشْماقْ kışar - kışmak) [+].

[+] Bu fiiller basma nüshada gördüğünüz şekilde ise de yazma nüshada قِیشْماقْ، قِیشارْ، قِیشْدِی şeklinde geçmektedir. Bize göre bu kelimeler yanlış olmalıdır. Doğrusu "قِیدِی، قِیارْ kaydı - kayar - kaymak" olacaktır. Çünkü burada fiilin ش ile gelmesine lüzum yoktur. Bundan başka ayrımın gereği de fiilin iki harfli olmasındadır. Her ne kadar basma nüshada Bay Kilisli "قِیشْدِی قِیشارْ kışdı - kışar" şeklinde almışsa da bu da doğru olmaşa gerektir. Dv.III,142,2-3 te bu anlamda "قِیشْدِی قِیشُوْرْ قِیشْماقْ kayışdı - kayışur - kayışmak" fiili vardır ve ortaklaşmayı göstermektedir.

Her ne kadar Radloff, Lûgatine (Osmanlı kelimesi olarak) "kışmak" şeklinde bir fiil almış ve Zenkerden aldığını göstermiş ise de Zenker, bu kelimenin Doğu Türkçesine ait olduğunu söylemektedir. Şu halde Radloff yayanılmıştır. Bundan başka Doğu Türkçesindeki bu kelime "kışmak" değil, "kıyşaymak" ve "kıyşamak"tır. B. A.

توُغْدِى toğdı: " توُغْ توُغْدِى toğ toğdı = toz göğe ağdı", (توُغارْ - توُغْماقْ toğar - toğmak).

Şu parçada dahi gelmiştir:

اَغْدِى قِزِلْ بَيْراقْ توُغْدِى قَرا تُبْراقْ
يَتْشُو كَلِبْ اُغْراقْ تُقْشِبْ اَنِنْ كِيجْتِمِزْ

Agdı kızıl bayrak
Toğdı kara toprak
Yetşü kelip Ograk
Tokşıp anın kėçtimiz

"Kızıl bayrak yükseldi, kara toprak havalandı, Oğraklar yetişip geldi, savaş yapıp onun için geçiktik".

(Müslümanların kırmızı bayrağı yükseldi. Kara toz göklere ağdı. Bize Oğrak binicileri de gelip katıştı, birlikte savaş yaptık. Onun için dönmekte geciktik).

اِيڤْدِى ėwdi: " اَرْ اِيڤْدِى er ėwdi = adam acele etti", (اِيڤارْ - اِيڤْماكْ ėwer - ėwmek).

قُوڤْدِى kowdı [+]: " اَرْ اَتِنْ قُوڤْدِى er atın kowdı = adam atını sürdü ve kovdu". Herhangi bir şey sürülür ve kovulursa yine böyle denir.

جِيڤْدِى çıkdı: " تُونْ جِيڤْدِى ton çıkdı = elbise nem-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin muzari ve mastarı gösterilmemiş ise de Dv. II, 14 - 15 te " قُڤارْ قُڤْمق kowar - kowmak" şeklinde geçmektedir. B. A.

lendi". Herhangi bir şey kendi kendine topraktan nem alırsa yine böyle denir. (جیقاق - جیقار çıkar - çıkmak).

قوقدی kokdı: "ات قوقدی et kokdı = etin kokusu yükseldi". Kandil söndürüldüğünde dumanının yükseldiği zaman da böyle denir. "سوق قوقدی suw kokdı = su, bulunduğu halde sendi, sâkinleşti", "سیش قوقدی sış kokdı = şiş sendi", (قوقار - قوقماق kokar-kokmak).

توکدی tögdi: "ار توز توکدی er tuz tögdi = adam tuz döğdü, inceltti". Başkası da böyledir. (توکار - توکماك töger - tögmek).

سوکدی sökdi: "ال انی سوکدی ol anı sökdi = o, ona söğdü", (سوکار - سوکماك söker - sökmek).

تاندی tandı: "ال المنی تاندی ol alımnı tandı = o, alacağını ve buna benzer şeyleri inkâr etti". Herhangi bir şeyi inkâr eden kimse için de böyle denir,(تانز - تانماق tanar - tanmak).

توندی töndi: "ال اوغا توندی ol ewinğe töndi = o, evine döndü", (تونار - تونماك töner - tönmek). Oğuzca.

قاندی kandı: "ال سوقدن قاندی ol suwdın kandı = o, suya kandı", (قانار - قانماق kanar - kanmak).

قوندی kondı: "قش قوندی kuş kondı = kuş kondu",

"بُذُوُنْ قوُنْدِی budhun kondı = halk kondu", (oymak, göçtükten sonra kondu), (قوُنَاقْ - قوُنَارْ konar - konmak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يِيرْدِی yerdi: "اَرْ اَشغْ يِيرْدِی er aşığ yerdi = adam aştan iğrendi, beğenmedi, yerdi", (يِيرَارْ - يِيرْمَاكْ yerer - yermek). Oğuzca.

يِيرْدِی yerdi: "اُلْ اَرِكْ يِيرْدِی ol erig yerdi = o, adamı yerdi, zemmetti", (يِيرَارْ - يِيرْمَاكْ yerer - yermek). Oğuzca.

يوُرْدِی yördi: "اُراغتْ اُغْلِنْ بَشِكْتِنْ يوُرْدِی uragut oglın beşiktin yördi = kadın çocuğunu beşikten çözdü". Herhangi bir şeyin bağı çözülürse yine böyle denir, (يوُرَارْ - يوُرْمَاكْ yörer - yörmek).

يِيلْدِی yeldi: "اَشْ يِيلْدِی aş yeldi = yemek yendi". Başkası da böyledir, (يِيلُوُرْ - يِيلْمَاكْ yelür - yelmek).

Bu ayrım, öz ikili ayrım değildir; üçlü de değildir. Biz bunu ikiliye getirip koyduk; çünkü, söylenişte kısa ve fasihtir. Bu kelimeler arap harfiyle yazıldığı zaman iki harf üzerine yazılır. Türk harfleriyle yazıldığı zaman, yukarıda gördüğün gibi, sesli

harf getirilir.

\+
\+ \+

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE فَعَلْدِی AYRIMI

بِیرْدِی buyurdı: " اُلْ اَنگَرْ اَیلا بِیرْدِی ol angar ayla buyurdı = o, ona öyle buyurdu, emretti", (بِیرُرْ - بِیرْماقْ buyurur - buyurmak). Oğuzca.

باقِرْدِی bakırdı: " تَوِی باقِرْدِی tewey bakırdı = deve bağırdı". Oğuzca. (باقِرْاُرْ - باقِرْماقْ bakırar - bakırmak).

تاتُرْدِی taturdı: "اُلْ مَنکا اَشْ تاتُرْدِی ol manğa aş taturdı = o, bana yemek tattırdı". Başkası da böyledir. (تاتُرُرْ - تاتُرْماقْ taturur - taturmak).

تِیتُرْدِی tètürdi: " اُلْ اَنْدَغْ تِیتُرْدِی ol andağ tètürdi = o, öyle söyletti, o, öyle dedirtti", (تِیتُرُرْ - تِیتُرْمالْ tètürür - tètürmek).

تُوزَرْدِی tozardı: "تُوزْ تُوزَرْدِی toz tozardı = toz tozardı, yükseldi", (تُوزُرْ - تُوزْماقْ tozar - tozmak) [+].

ساتُرْدِی saturdı: "اُلْ اَنگَرْ قُوُنْ ساتُرْدِی ol angar koy saturdı = o, ona koyun saydırdı". Başka-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تُوزُرْ - تُوزْماقْ tozar - tozmak" şeklinde çıkmış olan bu iki kelime yanlıştır. Doğrusu "تُوزُرْ - تُوزْرْماقْ tozarur - tozarmak" olmalıdır. Çünkü ayrımın ve تُوزَرْدِی fiilinin gereği budur. B. A.

sı da böyledir, (ساتُرُرْ - ساتُرْماقْ saturur - saturmak).

سِيتُرْدِي sıturdı: " اُلْ اُتُنْكْ سِيتُرْدِي ol otunğ sıturdı = o, odun kestirdi, kıydırdı, kırdırdı". Başkası da böyledir, (سِيتُرُرْ - سِيتُرْماقْ sıturur - sıturmak).

قِيجُرْدِي kıçurdı: " اُلْ اَنْكَرْ قِيجُرْدِي ol anğar kıçurdı = o, onu kınadı", (o, onu bir işte kınadı, ayıpladı, ona gelen bir kaygı yüzünden ferah duydu", (قِيجُرارْ - قِيجُرْماقْ kıçurar - kıçurmak).

كُوتُّرْدِي küttürdi: "اُلْ اَنْكَرْ قُوِيْ كُوتُّرْدِي ol anğar koy küttürdi = o, ona koyun güttürdü". Başkası da böyledir, (كُوتُّرُرْ - كُوتُّرْماكْ küttürür - küttürmek).

كِيتَرْدِي kiterdi: "اُلْ تاشِغْ يُولْدَنْ كِيتَرْدِي ol taşığ yoldan kiterdi = o, taşı yoldan giderdi, kaldırdı". Herhangi bir şey yerinden kaldırılır, giderilirse yine böyle denir, (كِيتَرُرْ - كِيتَرْماكْ kiterür - kitermek).

كِيجُرْدِي kėçürdi: " اُلْ اِيشِغْ كِيجُرْدِي ol ışığ kėçürdi = o işi geçiktirdi", (كِيجُرُرْ - كِيجُرْماكْ kėçürür - kėçürmek).

كُيْتُرْدِي köytürdi [+]: " اَرْ اُتُنْكْ كُيْتُرْدِي er otunğ köytürdi = adam odun yaktırdı". Başkası da böyledir, (كُيْرُرْ - كُيْرُمْاكْ köyürür -

---

[+] Bu kelime yanlış olacaktır. Doğrusu " كُيْرُرْدِي köyürdi" olmalıdır. Ayrımın gereği budur. Muzarii ve mastarı dahi bu kılıkta gelmiştir. B. A.

köyürmek).

تَيِشْدِى tayışdı: " اُلْ اَنِكْ بِرْلا تَيِشْدِى ol anınğ birle tayışdı = o, onunla kaymakta yarış etti", (تَيِشُوْرْ - تَيِشْماقْ tayışur - tayışmak).

سُيُشْدِى soyuşdı: " اُلْ مَنكا تَرِى سُيُشْدِى ol manğa teri soyuşdı = o, bana koyunun derisini soymakta yardım etti". Başkası da böyledir. Yumurtanın ve ağacın kabuğunu soymak ta bunun gibidir. (سُيُشُوْرْ - سُيُشْماقْ soyuşur - soyuşmak).

قَيِشْدِى kayışdı: " اُلارْاِكِّى بِيْرْ بِيْرْكا قَيِشْدِى olar ikki birbirge kayışdı = onlar ikisi birbirine acıdı, birbirini kayırdı",(قَيِشُوْرْ - قَيِشْماقْ kayışur - kayışmak). Şu parçada dahi gelmiştir:

نَلُكْ اَنكَرْ بِلِشْتِمْ قُجْشُبْ تَقِى قَقُشْتُمْ
تُزُنْلُكِنْ قَيِشْتِمْ اَلْقْتِى مَنِكْ يايِمِى

Nelük anğar biliştim
Koçşup takı kawuştum
Tüzünlügin kayıştım
Alktı meninğ yayımı

"Niçin onunla biliştim, kucaklaşıp kavuştum, yumşaklıkla kayırdım, benim yazımı, yaz günlerimi öldürdü". (Kendisine kötülük eden birini anlatarak diyor ki: Ben,onunla niçin tanış-

tım, niçin kucaklaştım, niçin arkadaş oldum. Yumşaklıkla -hilmile- onu kayırdım. Hareketsizlik içinde benim yazımı yok etti).

قُيُشْدِى koyuşdı: "اُلْ اَنكَرسُوفْ قُيُشْدِى ol angar suw koyuşdı = o, ona su koymakta yardım etti", (قُيُشُوْرْ - قُيُشْماقْ koyuşur - koyuşmak).

قِيِشْدِى kıyışdı: "اُلْ مَنكَا يِغَاجْ قِيِشْدِى ol manga yıgaç kıyışdı = o, iğrilemesine ağaç kesmekte bana yardım etti". Yarış ta böyledir, (قِيِشُوْرْ - قِيِشْماقْ kıyışur - kıyışmak).

مَيِشْدِى mayışdı: "اَرْ يِرْكَا مَيِشْدِى er yerge mayışdı = adam tenbelliği yüzünden yere yapıştı", (مَيِشُوْرْ - مَيِشْماقْ mayışur - mayışmak)[+]. Bu, bir iş buyurulduğunda o işi yapmaktan çekinmektir.

يَمَشْدِى yamaşdı: Ufak bir çevirme ile "مَيِشْدِى mayışdı" bu şekli alır. (يَمَاشُوْرْ - يَمَشْماقْ yamaşur - yamaşmak).

سُيُقْتِى soyuktı: "اَرْ سُيُقْتِى er soyuktı = adam soyuldu, malı soyuldu", (سُيُقَارْ - سُيُقْماقْ soyukar - soyukmak).

سَيِقْتِى sayıktı: "يِرْ سَيِقْتِى yer sayıktı = yer kara

[+] Basma nüshada bu üç kelimenin ikinci harfi olan ى harfinin üzerinde ötre, altında esre vardır. Yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan ötre harekesi çizilmiş. Şu hale göre doğrusu bizim yazdığımız gibi "مَيِشْدِى، مَيِشُوْرْ، مَيِشْماقْ mayışdı - mayışur - mayışmak" olacaktır. Bu kelime bugün Batı Anadoluda "gevşemek, teslim olmak" gibi anlamlarda kullanılır. "O, parayı görünce mayışıverdi", "sıcaktan mayıştım kaldım" denir. B. A.

taşlı oldu", (سَيِقَارْ - سَيِقْماقْ sayıkar - sayıkmak).

سُيُلْدِي soyuldı: " بُلُتْ سُيُلْدِي bulut soyuldı = bulut açıldı, dağıldı", " قُوُيْ تَرِيسِي سُيُلْدِي koy terisi soyuldı = koyunun derisi soyuldu", " اَرْدِنْ تُونْ سُيُلْدِي erdin ton soyuldı = adamdan elbise soyuldu", (سُيُلُوْرْ - سُيُلْماقْ soyulur - soyulmak).

قُيُلْدِي koyuldı: " يُغُرتْ قُيُلْدِي yogurt koyuldı = yoğurt koyuldu". Herhangi bir akar koyulaşırsa yine böyle denir,(قُيُلُوْرْ - قُيُلْماقْ koyulur - koyulmak).

قِيلْدِي kıyıldı: " كُوُنْ قِيلْدِي kün kıyıldı = güneş baş üzerinden -zeval noktasından- indi"; " اُوُدْ قِيلْدِي ödh kıyıldı = zaman geçti"; " يِغَاجْ قِيلْدِي yıgac kıyıldı = iğrilemesine ağaç kıyıldı"; " سُوُزْ قِيلْدِي söz kıyıldı = verilen sözden dönüldü", (قِيلُوْرْ - قِيلْماقْ kıyılur - kıyılmak).

مَيِلْدِي mayıldı: " قَاغُوُنْ مَيِلْدِي kagun mayıldı = kavun gevşedi", (sulu, taze kavun bozuldu). Bu, kavunun keçelenerek sölpümesidir. Başka meyvalar için de böyle denir. (مَيِلُوْرْ - مَيِلْماقْ mayılur - mayılmak).

تَيَنْدِي tayandı: " اُلْ مَنكا تَيَنْدِي ol manga tayandı = o, bana dayandı". Herhangi bir şey üzerine dayanmak ta böyledir; (تَيَنُوْرْ -

تَيَنْماقْ tayanur - tayanmak).

[+] قَيِنْدَى kayındı: " اَشِجْ قَيِنْدَى aşıç kayındı = tencere kaynadı". Başkası da böyledir, (قَينارْ - قَيْنَماقْ kaynar - kaynamak). Şu sayda dahi gelmiştir: " قَينارْ اُكُزْ كَجِكْ سِيزْ بُلْماسْ kaynar öküz keçiksiz bolmas = kaynıyan dere geçitsiz olmaz". Bu sav, bir kaygılı ve karışık işte kullanılır, "o işin bir çıkacak yeri vardır" demek istenilir.

قُيُنْدِى koyundı: "اُلْ اُوزُنْكا سُوڤْ قُيُنْدِى ol özünğe suw koyundı = o, kendi kendine su koydu, su dökündü", (قُيُنُورْ - قُيُنْماقْ koyunur - koyunmak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

يَيِقْتِى yayıktı: " اُوذْ يَيِقْتِى ödh yayıktı = zaman baharlaştı, bahar oldu", (يَيِقارْ - يَيِقْماقْ yayıkar - yayıkmak).

يَيِلْدِى yayıldı: " يِغاجْ يَيِلْدِى yıgaç yayıldı = ağaç ırgalandı", (ağaç, yel esmesi yüzünden sağa sola ırgalandı). Herhangi bir şey

---

[+] Yazma ve basma nüshalarda "kaynadı" anlamına olan bu kelime قَيِنْدَى şeklinde yazılmış ise de yanlıştır. Her ne kadar bu yazılış " قَيِنْدِى kayındı" şeklinde okunabilmekte ve bu şekil ayrıma uygun gelmekte ise de bu ölçüde başka bir fiil geçmemiştir. Bununla beraber yazma ve basma nüshalarda bu fiilin muzarii ve mastarı " قَيْنارْ - قَيْنَماقْ kaynar - kaynamak" şeklindedir. Şu hale göre bu kelimelerin buraya girmesi doğru değildir. B. A.

kendi kendine eğilerek kımıldar ve ırgalanırsa yine böyle denir." يَيلدِي سُو yayıldı sü = asker yayıldı". Başkası da böyledir. ذ ile " يَذلدِي yadhıldı" dahi denir, (يَيلوُر - يَيلماق yayılur-yayılmak).

Bu fiillerden bu ayrımda görülen ortası sâkin olan fiiller her ne kadar görünüşte dörtlü ise de hakikatte üçlüdür. " اُلْ قوُيغْ باتُرْدِي ol koyuğ baturdı", " ساتُرْدِي saturdı" sözlerinde olduğu gibi. "Koyun bağlattı", "saydırdı" demektir.

\+
\+ \+

DÖRTLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَلْدِي AYRIMI

تَيْتُرْدِي tayturdı: " اُلْ اَنِي سُقْقا تَيْتُرْدِي ol anı suwka tayturdı = o, onu suda kaydırdı, zıyındırdı", (تَيْتُرْماقْ - تَيْتُرُرْ [+] tayturur - tayturmak).

تُيْتُرْدِي tuyturdı: " اُلْ مَنكا سُوزْ تُيْتُرْدِي ol manga söz tuyturdı = o, bana söz duyurdu, tarif etti", (تُيْتُرُرْ - تُيْتُرْماقْ tuyturur - tuyturmak).

[+] Yazma ve basma nüshalarda تَيْتُرْ، تَيْتماقْ şeklinde gelen bu kelimeler yanlıştır. Doğrusu " تَيْتُرْماقْ - تَيْتُرُرْ tayturur - tayturmak" olacaktır; ayrımın gereği budur. B. A.

قَيْتُرْدِي kayturdı: " اُلْ اَنكَرْ قَيْتُرْدِي ol angar kaytur-
dı = o, onu kayırttırdı", (o, kardeşi-
ne yardım etti), (قَيْتُرْ - قَيْتُرْماقْ
kayturur - kayturmak).

قَيْتَرْدِي kaytardı: " اُلْ اَتِغْ قَيْتَرْدِي ol atığ kaytar-
dı = o, atı çevirdi", (atı yöneltisin-
den dönderdi", (قَيْتَرْ - قَيْتَرْماقْ kay-
tarur - kaytarmak). Oğuzca. Türkler
" قَتَرْدِي katardı" derler.

قُيْتُرْدِي koyturdı: " اُلْ مَنِكْ اِلِكْكا سُوْ قُيْتُرْدِي ol mening
eliğge suw koyturdı = o, benim elime
su döktürdü", (قُيْتُرْ - قُيْتُرْماقْ koyturur-
koyturmak).

قِيْتُرْدِي kıyturdı: " اُلْ اَنكَرْ قَمِشْ قِيْتُرْدِي ol angar kamış
kıyturdı = o, ona iğrilemesine kamış
kıydırdı". Başkası da böyledir, (قِيْتُرْ -
قِيْتُرْماقْ kıyturur - kıyturmak).

كُيْتُرْدِي köytürdi: " اُلْ اَنِكْ تُوْنِنْ كُيْتُرْدِي ol anıng
tonın köytürdi = o, onun elbisesini
yaktırdı". Başkası da böyledir, (كُيْتُرْ -
كُيْتُرْماكْ köytürür - köytürmek). Bu keli-
me fasih değildir.

سَيْغِرْدِي saygırdı: " يِيرْ سَيْغِرْدِي yer saygırdı = yer
kara taşlı olayazdı", (سَيْغِرْ - سَيْغِرْماقْ
saygırar - saygırmak) [+].

قَيْغُرْدِي kaygurdı: " اَرْ قَيْغُرْدِي er kaygurdı = adam ka-
yırdı, kaygulandı". دْ ile dahi söyle-

[+] " سَيْ say" kelimesi bu anlamda İçel taraflarında bugün bile kullanılmaktadır. B. A.

nir. (قَيْغُرَارْ - قَيْغُرْمَاقْ kaygurar - kaygurmak).

بُيْمَشْدِى boymaşdı: " اِيشْ قَمُغْ بُيْمَشْدِى ış kamuğ boymaşdı = iş bütün bütüne karıştı". Başkası da böyledir, (بُيْمَشُورْ - بُيْمَشْمَاقْ boymaşur - boymaşmak).

سَيْرَشْدِى sayraşdı: "اُلارْ تَلِمْ سَيْرَشْدِى لارْ olar telim sayraşdılar = onlar çok konuştular", (onlar, sayıklar gibi çok söz konuştular). " قُشْ لارْ سَيْرَشْدِى kuşlar sayraşdı = kuşlar ötüştü". Şu parçada dahi gelmiştir :

يَرُقْ يُلْدُزْ تُغَزْدَا اُذْنُو كَلِبْ بَقَرْمَنْ
سَاتُولَيُو سَيْرَشِبْ تَتْلِغْ اُونُنْ قُشْ اُتَارْ

Yaruk yulduz togarda udhnu kelip bakarmen
Satulayu sayraşıp tatlığ ünün kuş öter

"Parlak yıldız doğduğunda uyanıp gelir bakarım. Kuşlar gevezelik yapıp tatlı sesle ötüşerek şakırlar".
(Parlak yıldız doğduğunda uykudan uyanır, ağaçlara bakarım ve kuşların tatlı seslerle ötüşünü işitirim).
(سَيْرَشُورْ - سَيْرَشْمَاقْ sayraşur - sayraşmak).

قَيِرِشْدِى kayrışdı: " اُلارْ اِكِّى بُيُونْ قَيِرِشْدِى olar ikki boyun kayrışdı = onlar boyun bükmekte yarış ettiler". Başkası da böyledir, (- قَيِرِشُورْ

قیرشماق [+] kayrışur - kayrışmak).

قیلشدی koyluşdı: "تاغدن سوقلار قیلشدی tağdın suwlar kamuğ koyluşdı = dağdan bütün sular dökülüştü". Başka akarlar için de böyle denir, (قیلشور - قیلشماق koyluşur - koyluşmak) [++].

قیلشدی koyluşdı: " سوت لار قیلشدی sütler koyluşdı = sütler koyulaştı". Başkası da böyledir, (قیلشور - قیلشماق koyluşur - koyluşmak) [+++].

قیتشدی kaytışdı: " اولار اکی قیتشدی olar ikki kaytışdı = onlar birbiri ardınca gitti", (قیتشور - قیتشماق kaytışur - kaytışmak) [++++].

تیسقدی tuysukdı: " ار تیسقدی er tuysukdı = adam duysuktu, duyar gibi oldu", (adam,kendisine yapılan alı, hileyi anladı) ; (تیسقار - تیسقماق tuysukar - tuysukmak).

کیجلدی kèçildi: " ایش کیجلدی ış kèçildi = iş geçikti", (کیجلور - کیجلمالک kèçilür - kèçilmek).

[+] Bu üç kelime her iki nüshada dahi قیرشدی قیرشور قیرشماق imlâsında çıkmış ise de başlığa uymadığından biz yeni yazımızla ayrıma uyması için " قیرشدی، قیرشور، قیرشماق kayrışdı - kayrışur - kayrışmak" şeklinde yazdık. B. A.

[++] Bu üç kelime ayrımın başlığına uymamaktadır. Biz yeni harflerle başlığa uyar şekilde yazdık, arapça harflerle metindeki şekli olduğu gibi aldık. B. A.

[+++] Bu kelimeler de yukarıdaki kelimeler gibi başlığa uymamaktadır. Biz bildiğimize göre düzelttik. B. A.

[++++] Bu kelimeler de öbürleri gibi ayrıma uymamaktadır, dikkat! B. A.

بِيلَدِي beleldi: " اَرْ تَرْكا بِيلَدِي er terke beleldi = adam tere battı, terledi"; " اُغلان بِيلَدِي oglan beleldi = çocuk beşikte bağlandı, belendi", (بِيلَمَاك - بِيلَوُر belelür - belelmek).

Bu fiil müteaddi, bundan evvelki lâzımdır.

" اَتْ قانقا بِيلَدِي at kanka beleldi = at, kana boyandı, battı". Bu, öldürülenlerin çok olmasından ileri gelir. Bunun mastarı da bundan evvelki mastar gibidir [+].

كِيفْنَدِي küyfendi: " اَرْ ايشقا كِيفْنَدِي er ışka küyfendi = adam işte gevşedi, üstüne düşmedi", (كِيفْنَمَاك - كِيفْنُوْر küyfenür - küyfenmek). Bir diyelekte çevirme yoliyle " كُفِينَدِي küfyendi" denir.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

قَاتْلَنْدِي katlandı: " يِغَاجْ قَاتْلَنْدِي yıgaç katlandı = ağaç meyvalandı". Kıpçak, Yemek, Ograk dillerince. (قَاتْلَنَمَاق - قَاتْلَنُوْر

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بِيلَدِي ، كِيجِلْدِي şeklinde geçen bu fiillerle bunların muzari ve mastarları bu ayrımın ölçüsüne uymamaktadır. Uyması için " كِيجِلْدِي، كِيجِلُوْر، كِيجِلْمَاك keyçildi - keyçilür - keyçilmek", " بِيلَدِي، بِيلَوُر، بِيلَمَاك beyleldi - beylelür - beylelmek" şeklinde yazmak lâzımdır. B.A.

katlanur - katlanmak). Başkalarının dilinde bu kelime bir takım dikenli ağaçların yemişine denir. Evsel (ehlî) ağaçların meyvası için "يَمِشْلَنْدِى yémişlendi" denir.

قَارْلَنْدِى karlandı: "اَرْتْ قَارْلَنْدِى art karlandı = dağ sırtı karlandı, sırta kar yağdı", (قَارْلَنُوْرْ- قَارْلَنْمَاقْ karlanur - karlanmak).

قُوْرْلَنْدِى kurlandı: "اَرْتَقَارِنكا قُوْرْلَنْدِى er tawarınğa kurlandı = adam malına acıdı", (adam, elinden giden malı için acıdı, tasalandı"; "قِيمِزْ قُوْرْلَنْدِى kımız kurlandı = kımız ekşidi", (içerisinde olan meyva dolayısiyle kımız ekşidi". Yoğurt koyulaşırsa yine böyle denir, (قُوْرْلَنُوْرْ- قُوْرْلَنْمَاقْ kurlanur - kurlanmak).

\+
\+ \+

ASIL ÜZERİNE GELENLERDEN

تَيَقْلَنْدِى tayaklandı: "اَرْ تَيَقْلَنْدِى er tayaklandı = adam dayak, baston sahibi oldu", (تَيَقْلَنُوْرْ- تَيَقْلَنْمَاقْ tayaklanur - tayaklanmak).

تَيُقْلَنْدِى tayuklandı: "يِكِتْ تَيُقْلَنْدِى yigit tayuklandı = genç, dayılandı, kibarlandı, kibar kılığına girdi", (تَيُقْلَنُوْرْ - تَيُقْلَنْمَاقْ tayuklanur - tayuklanmak).

قَيُقْلَنْدِى kayuklandı: "سُوْتْ قَيُقْلَنْدِى süt kayuklandı = süt kaymaklandı", (قَيُقْلَنُوْرْ - قَيُقْلَنْمَاقْ

kayuklanur - kayuklanmak).

Kural: Fiillerin bu türlüsü bu kitapta bir takım anlamlar için üç harfli isimlerden yapılmıştır.

Anlamlardan birincisi: Söylenen şeyin birlikte bulunması, yahut söylenen şeye sahip olunması anlamınadır: " اَرْ تَيَقْلَنْدِى er tayaklandı", "سُوْت قَيْقْلَنْدِى süt kayuklandı" gibi, "adam dayak sahibi oldu", "süt kaymaklandı" demektir.

İkincisi: Söyleyen kimse "bir şeyi söylenen nesne cümlesinden saydı" anlamınadır: " اَرْ اَتِغْ قِيزْلَنْدِى er atığ kızlandı"," اَلْ اَنِى قِيزْلَنْدِى ol anı kızlandı" gibi ki, "adam atı pahalı buldu", "o, onu kendi kızları sırasında saydı, kendi kızları yerinde tuttu" demektir.

Üçüncüsü: Meçhul fiil anlamına gelmesidir. "تَفَارْجُوغْلَنْدِى tawar çoğlandı", " بُوْزْجِغْلَنْدِى böz çığlandı" gibi ki, "mal boğlandı, heybelendi"; "bez ölçüldü" demektir.

Dördüncüsü: Adı söylenen şeye benzemek anlamına gelen bir fiil olmaktır. " اَرْ تَيَقْلَنْدِى er tayuklandı" gibi ki, "adam dayılandı, kibar kılığına girdi" demektir.

Burada, başka iki yol daha var-

dır. Yukarıya kıyas edilerek iki yolda dahi söylenmesi caizdir.

Birincisi: Söyliyen kimsenin söylenenle birlikte olması, yahut o şeye sahip bulunmasıdır: " تاغ تیتلندی tağ tıtlandı", " ارقابلندی er kaplandı" gibi,"dağ, çama sahip oldu, çamlandı", "adam kaba sahip oldu" demektir.

İkincisi: Söyliyen, o şeyi söylenen şey cümlesinden saydı, anlamınadır. " اُل نانکنی قیزلندی ol nenğni kızlandı" gibi ki, "o, o şeyi pahalı buldu" demektir.

Bundan başkası da söylediğimiz yoldadır. Bir kimse başka yolları göz önüne alarak ölçümlese ve bu anlamları dileyerek söylese -kelime yapsazararı yoktur. Çünkü isimlerin hepsi de kendilerinde bir takım anlamlar bulunan harflerin getirilmesiyle bazı sıygaları kabul etmekten, bazı şekiller almaktan geri durmaz.

Bununla beraber bütün Türk dillerinde her isimden fiil kalıbı yapmak olamaz; çünkü "adam atalar sözü söyledi", "adam ün sahibi oldu" anlamlarında " ارساقلندی er sawlandı",

" اَرْجاقْلَنْدِی er çawlandı" denmez. Halbuki kurala göre her isimden fiil yapıp kullanmak olabilir; kullananı kimse kınamaz.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

كُرْبالَنْدِی körpelendi: " اُتْ كُرْبالَنْدِی ot körpelendi = yeniden ot çıktı, ot bitti", (كُرْبالَنُوْرْ - كُرْبالَنْماكْ körpelenür - körpelenmek).

كِرْبِيلَنْدِی kirpilendi: "كِشِی كِرْبِيلَنْدِی kişi kırpilendi = adam sertelerek kirpi gibi büzüldü, yüzü asıldı", (كِرْبِيلَنُوْرْ - كِرْبِيلَنْماكْ kirpilenür - kirpilenmek).

برتلَنْدِی bertlendi: " اَرْ بِرتلَنْدِی er bertlendi = adam hırkalandı, hırka giydi", (برتلَنُوْرْ - برتلَنْماكْ bertlenür - bertlenmek) [+].

بُرْتُلَنْدِی burtalandı: " بُرْكْ بُرْتُلَنْدِی börk burtalandı = külâh altın kırıklariyle süslendi", (برتلَنُوْرْ - برتلَنْماقْ burtalanur - burtalanmak) [++].

بُغْرَلَنْدِی bogralandı: " تُوْ بُغْرَلَنْدِی tewey bogralandı =

[+] برتلَنْدی، برتلَنُوْرْ، برتلَنْماكْ şeklinde geçen bu kelimeler ayrıma uymamaktadır. Fiil " برتُلَنْماقْ - bertülenmek" şeklinde harekelenirse uymaktadır. Nitekim Brockelmann da böyle okumuştur. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç kelime arapça harflerle yukarıda gördüğünüz şekilde yazılmış ise de yanlıştır. Doğrusu " بُرْتَلَنْدِی burtalandı"," بُرْتَلَنُوْرْ burtalanur"," بُرْتَلَنْماقْ burtalanmak" olacaktır. Bk.Dv.I,348,16.B.A.

deve pohurlandı, pohurlaştı", (بُغْرَلَنُوْرْ - بُغْرَلَنْمَاقْ bogralanur - bogralanmak).

تُزْغُلَنْدِى tuzgulandı: " اُلْ مَنكَا تُزْغُلَنْدِى ol manğa tuzgulandı = o, bana yemek hediye etti". Başkası da böyledir, (تُزْغُلَنُوْرْ - تُزْغُلَنْمَاقْ tuzgulanur - tuzgulanmak).

قَذْغُلَنْدِى kadhgulandı: " اُلْ بُوا ايشْقا قَذْغُلَنْدِى ol bu ışka kadhgulandı = o, bu işte kaygulandı". Başkası da böyledir, (قَذْغُلَنُوْرْ - قَذْغُلَنْمَاقْ kadhgulanur - kadhgulanmak).

قُذْغُلَنْدِى kudhgulandı: " اَتْ قُذْغُلَنْدِى at kudhgulandı = at sineklendi, at kendisinden sineği koğdu", (قُذْغُلَنُوْرْ - قُذْغُلَنْمَاقْ kudhgulanur - kudhgulanmak).

قُرْغُلَنْدِى kurgulandı: " اَرْ قُرْغُلَنْدِى er kurgulandı = adam taşkınlık etti ve yeğnilik gösterdi", (قُرْغُلَنُوْرْ - قُرْغُلَنْمَاقْ kurgulanur - kurgulanmak).

تَلْقِلَنْدِى talkalandı: " اُزُمْ تَلْقِلَنْدِى üzüm talkalandı = üzüm talkalandı = üzüm koruklandı, salkım koruk oldu", (تَلْقِلَنُوْرْ - تَلْقِلَنْمَاقْ talkalanur - talkalanmak).

بُرْكَلَنْدِى berkelendi: " تَمَرْ بُرْكَلَنْدِى tamar berkelendi = insanın damarı kanla doldu" [+] . Baş-

---

[+] بُرْكَلَنْدِى kelimesi gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu şekilde ise de yanlıştır. Doğrusu " بَرْكَلَنْدِى berkelendi" olacaktır. Çünkü, bundan sonra gelen üç kelime bununla ilgilidir. Her ne kadar Brockelmann bu kelimeyi " بُرْكَلَنْدِى bürkelendi" şeklinde almışsa da yer gösterememiştir. Bize kalırsa aşağıdaki üç kelimenin bununla ilgisi açıktır. Çünkü, damar kanla dolduğu zaman "ince kamçı"ya benzetilmiş olabilir. Bundan başka bizi teyid eden kuvvetli bir tanık ta " بَرْكَا berke" kelimesinin Türkçede "kamçı" manasına gelmiş olmasıdır. B. A.

kası da böyledir. "اَرْ بَرْكَلَنْدِى er berkelendi = adam kamçı sahibi oldu". (بَرْكَلَنُورْ - بَرْكَلَنْمَاكْ berkelenür - berkelenmek).

بُرْكَلَنْدِى bürgelendi: "اَرْ بُرْكَلَنْدِى er bürgelendi = adam öfkesinden pire gibi sıçradı, pirelendi", (بُرْكَلَنُورْ - بُرْكَلَنْمَاكْ bürgelenür - bürgelenmek).

بِلْكَلَنْدِى bilgelendi: "اَرْ بِلْكَلَنْدِى er bilgelendi = adam akıllandı, âkıllaştı". (بِلْكَلَنُورْ - بِلْكَلَنْمَاكْ bilgelenür - bilgelenmek). En iyisi "بِلْكِسِنْدِى bilgimsindi"dir, "adam kendisini akıllı gösterdi" demektir. Başka ayrımlar da böyledir. Gerçekten bir iş olmadığı halde olmuş gibi göstermek anlamına gelen fiillerde emir kalıbı üzerine س , ن , م getirilerek bütün ayrımlarda bu yolda fiil yapılabilir.

تِلْكُولَنْدِى tilkülendi: "اَرْ تِلْكُولَنْدِى er tilkülendi = adam tilkilik etti, yaltaklandı", (تِلْكُولَنُورْ - تِلْكُولَنْمَاكْ tilkülenür - tilkülenmek).

سِرْكَلَنْدِى sirkelendi: "اُغْلاَنْ سِرْكَلَنْدِى oglan sirkelendi= çocuk sirkelendi, çocuğun başı bit yavrusu ile doldu", (سِرْكَلَنُورْ - سِرْكَلَنْمَاكْ sirkelenür - sirkelenmek).

تُكْمَلَنْدِى tügmelendi: "اَرْ تُكْمَلَنْدِى er tügmelendi =

adam düğmelendi", (adam gömleğinin iliklerini ilikledi", (تُكْمَلَنُوْرْ - تُكْمَلَنْمَاكْ tügmelenür - tügmelenmek).

كَسْمَلَنْدِى kesmelendi: "قِيزْ كَسْمَلَنْدِى kız kesmelendi = kız zülüflendi", (كَسْمَلَنُوْرْ - كَسْمَلَنْمَاكْ kesmelenür - kesmelenmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَقْرِلَنْدِى yakrılandı: "قُوْى يَقْرِلَنْدِى koy yakrılandı = koyun yağlandı". (يَقْرِلَنُوْرْ - يَقْرِلَنْمَاقْ yakrılanur - yakrılanmak).

يُڤْغَلَنْدِى yuwgalandı: "اُغُلْ يُڤْغَلَنْدِى ogul yuwgalandı = çocuk yaramazlaştı", (يُڤْغَلَنُوْرْ - يُڤْغَلَنْمَاقْ yuwgalanur - yuwgalanmak).

يُفْقَلَنْدِى yufkalandı: "اُلْ مَنْكَا يُفْقَلَنْدِى ol manğa yufkalandı = o, bana yaltaklandı, yavuncıdı", (يُفْقَلَنُوْرْ - يُفْقَلَنْمَاقْ yufkalanur - yufkalanmak).

يَغْمَلَنْدِى yagmalandı: "اَرْ يَغْمَلَنْدِى er yagmalandı = adam Yağma kılığına girdi, onların huyu ile huylandı", (يَغْمَلَنُوْرْ - يَغْمَلَنْمَاقْ yagmalanur - yagmalanmak).

Bu, arapçada da böyledir: وَقَيَّسَ غَيْلَانُ وَمَنْ تَقَيَّسَا denir ki, "onların kılığına girdi, onlara benzedi" demektir. Ve yine arapçada تَمَعْدَدَ الرَّجُلُ denir ki, "adam kendisini Maat kabile-

sinden gösterdi" demektir.

Bu fiillerin bu çeşidi dört harfli isimlerden yapılmış olur; yalnız beş harfli kelimenin son harfi atılmış bulunur. Bu, söylenişte dir; yazıda böyle değildir [+]." قُوْيَقْرِلَنْدِي koy yakrılandı", "اَرْيُفْقَلَنْدِي er yufkalandı" gibi ki, "koyun yağlandı", "adam yaltaklandı" demektir. "İç yağı" anlamına olan " يَقْرِي yakrı"dan ي, "ince nesne" anlamına gelen " يُفْقَا yufka"dan الف düşmüştür. Başka isimler de bu kurallarla işaret ettiğim anlamlar üzerine ölçümlenebilir.

\+

\+ \+

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَهٰذَا النَّوْعُ مِنَ الْاَفْعَالِ تَكُوْنُ مُرَكَّبَةً مِنَ الْاَسْمَاءِ الرُّبَاعِيَّةِ فَيُنْقَصُ مِنْهُ اٰخِرُ الْكَلِمَةِ خُمَاسِيَّةً فِي اللَّفْظِ دُوْنَ الْخَطِّ. نَحْوُ قَوْلِهِمْ " قُوْيَقْرِلَنْدِي " وَقَوْلِهِمْ " اَرْيُفْقَلَنْدِي " اَيْ تَمَلَّقَ الرَّجُلُ

Bu ibarede yanlışlık olmalıdır. Çünkü ibareden anlaşıldığına göre "yazıda değil, söylenişte beş harfli kelimenin sonu atılarak dört harfli kalan isimlerden mürekkep olan fiiller" demek olur. Halbuki ne يَقْرِي ne de يُفْقَا kelimeleri beş harfli değildir. Şu hale göre ibare: وَهٰذَا النَّوْعُ مِنَ الْاَفْعَالِ تَكُوْنُ مُرَكَّبَةً مِنَ الْاَسْمَاءِ الثُّلَاثِيَّةِ فَيُنْقَصُ مِنْهُ اٰخِرُ الْكَلِمَةِ رُبَاعِيَّةً ....

olmalıdır. Çünkü yine يَقْرِي ve يُفْقَا kelimelerinin son harfleri atıldıktan sonra يَقْرِ , يُفْقِ şekli kalır. Bundan başka ibarenin son parçası da yanlış olmalıdır. Doğrusu فِي الْخَطِّ دُوْنَ اللَّفْظِ olacaktır. Biz, yukarıdaki tercümeyi metinde bulduğumuz şekilde yaptık. Doğrusu şudur: "Fiillerin bu çeşidi -söylenişte değil, yazıda dört harfli olan kelimenin sonunun düşmesiyle üç harfli kalan- isimlerden yapılmıştır". Nitekim az aşağıdaki ayrım bize tanıklık etmektedir. B. A.

سَرَاغُجْلَنْدِي saraguçlandı: "اُرَاغْتْ سَرَاغُجْلَنْدِي uragut saraguçlandı = kadın baş örtüsü örttü", (سَرَاغُجْلَنُوْر saraguçlanur - saraguçlanmak).

بِلَازُكْلَنْدِي bilezüklendi: "اِشْلَارْ بِلَازُكْلَنْدِي işler bilezüklendi = kadın bilezik takındı", (بِلَازُكْلَنُوْر bilezüklenür - bilezüklenmek).

Fiillerden bu çeşitleri dört harfli isimlerden yapılmıştır [+] ; beş harfli, altı harfli isimlerden yapsan dahi olabilir. Bütün Türk dillerinde kural bir düzüye yürümektedir: "اَرْسَقَلْدُرُقْلَنْدِي er sakalduruklandı = adam sakalduruğunu bağladı", "اَرْاَلاجُوْلَنْدِي er alaçulandı = adam alaçuk edindi". "اَرْخُمَارُوْلَنْدِي er xumarulandı = adam mirasa kondu", (adam bir dostunun veya başkasının malından kendisine azık edindi", "اَرْكَرَاكُوْلَنْدِي er keregülendi = adam çadırlandı, çadır edindi ve çadıra girdi".

سَيْرَمْلَنْدِي sayramlandı: "سُوْقْ سَيْرَمْلَنْدِي suw sayramlandı = su azaldı, bir parça çekildi, içerisinden geçilebilecek hal aldı", (سَيْرَمْلَنُوْر sayramlanur - sayramlanmak).

[+] "يَقْرِي yakrı" ve "يُفْقَا yufka" kelimelerindeki yazımızın doğruluğunu bu parça göstermektedir. B. A.

قاتونلندی katunlandı: "اراغت قاتونلندی uragut katunlandı = avrat hanımlandı, Han karısı şekline girdi", (قاتونلنور - قاتونلنماق katunlanur - katunlanmak).

قاغونلندی kagunlandı: "ار قاغونلندی er kagunlandı = adam kavun sahibi oldu", (قاغونلنور - قاغونلنماق kagunlanur - kagunlanmak).

Kuralların hepsi sahih kitabında geçti, orada tanıtıldı, belletildi

Tanrıya öğüş, üç harfliler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ ADİYLE

İKİ HARFLİ İSİMLERDEN YAPILMIŞ DÖRTLÜLER KİTABI

با be : Koyun melemesi bildirir. "قوی بالادی koy beledi = koyun meledi".

بو bu : Buğ, buhar, buğu. "اشج بوسی aşıç busı = tencere buğusu". Başkası da böyledir.

بو bu : Bu. "بو ار bu er = bu adam".

بی bi : Kısrak. Türklerce; Oğuzlarca değil.

بی bi : "بوی böy" denilen böcek. Oğuzca.

تو tü : Tüy. " بیر تو سچ bir tü saç = bir tüy saç, bir tel saç".

تو tü : Renk. " تودش تو نلار tüdeş tonlar = hepsi bir renkte olan elbiseler".

تو tü : At donu. " اتینگ ناتولگ atıng ne tülüg = atın ne dondadır, atın ne renktedir".

تو to : Bulamaç gibi pişirilen bir undur. Bir kaba konarak ekşitilir, sonra içilir.

جا ça : Benzetme edatıdır. Arapçadaki benzetme لگ ine benzer. " ال منگ جا ol meninğ çe = o, benim gibi" [+], " بو انگ bu anınğ ça = bu onun gibi".

جی çi : Yaşlık. " جی یر çi yer = yaş yer".

جو çü : Emir ve nehiylerin sonuna gelerek emirde ve nehide pekitme (tekit) bildirir. " کل جو kel çü", " بارماجو barmaçu","hele gel, her halde gel", "hele gitme, her halde gitme". Bu şekil ancak hitap halinde söylenir.

سا sa : Şart bildiren edattır. " ال افکا بارسا ol efke barsa = o, eve giderse", " سن قاچان بارساسن sen kaçan barsa sen = sen ne zaman gidersen". Bu ancak fiillere

---

[+] ال منگ جا ibaresinin arapça izahında اَیْ اَنَّهُ کَمِثْلِ هٰذَا denilmiş ise de burada ufak bir yanlışlık olsa gerektir. Nitekim sayın üstat Bay Kilisli de bu yanlışlığa işaret etmiştir. Bize kalırsa ibare اَیْ اَنَّهُ کَمِثْلِی olmalıdır. Çünkü Türkçesinin gereği budur. Bundan başka satırın ikinci parçasında بو انگ جا sözü gelmektedir ki, izahında اَیْ اَنَّ هٰذَا کَمِثْلِ ذٰلِکَ denilmektedir. B. A.

gelir.

سا sa : "Sen" anlamına bir kelime." سا اَيُرْمَنْ sa ayurmen = sana söylerim". Buradaki الف harfi سَنْ kelimesindeki ن dan çevrilmiştir. سَنكا kelimesinde نك atılmıştır. الف in ن dan çevrilmiş olması arapçada dahi vardır. Ulu Tanrının : لَنَسْفَعًا sözü gibi. Şair اَعْشىٰ nin: وَٱللّٰهَ رَبَّكَ فَاعْبُدا

sözü gibi.

سُو sü : Asker. Şu savda dahi gelmiştir: "اُتاغْقا اُبْكَلابْ سُوكا سُوْزْلامادُكْ otağka öpkelep süge sözlemedük = otağa kızıp askerle konuşmadı", (çadırdaki arkadaşlarına kızarak ondan sonra askerle görüşmedi). Bu sav, birisinin işlediği iş yüzünden, öbür arkadaşlarına kızarak konuşmıyan kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir :

سُوكَلْدِي يِيرْيَبا قرارقر سا

قَجتى اَنكَرَالْبَ اَيا اُفُتْ بُلُبْ اُلْ يَشارْ

Sü keldi yer yapa

Karar kar ....

Kaçtı anğar Alp Aya

Ufut bolup ol yaşar

"Asker geldi, atların tırnaklariyle -tırnaklarından çıkan tozla- karlı dağ ufku kapattı. Alp Aya adındaki adam kaçtı. Yenildiği için sıkıldı, utancından gizleniyor" [+].

سی si : İzafet edatıdır. Kelimenin sonu sâkin olursa سی gelir; harekeli olursa yal-

---

[+] Bu parçanın ikinci mısraı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda gördüğünüz şekildedir. Bu mısrada bir kelime eksik, iki kelime de harekesiz ve noktasızdır. Biz bu iki kelimenin birincisini " قِرقاز karıkar", ikincisini " تَبا tapa" diye okumak istiyoruz. Eksik olan kelime de " تاغ tağ" olmalıdır. Bunun böyle olduğunu arapça metindeki جَبَلْ kelimesinden anlıyoruz. قِرقاز kelimesine gelince, bu da Dv. II, 92, 12 de geçen "قِرقاق karıkmak" fiilinin muzarii olmalıdır. Buna göre mısraın doğru şekli " قِرقاز تاغ تبا karıkar tağ tapa" olmalıdır. Şu hale göre parçanın anlamı aşağıdaki şekilde olacaktır : "Asker yeryüzünü örterek geldi. Dağdan yana göz kamaşır v.s...". Burada bir ihtimal daha vardır; o da, asıl metinde geçen قرارقر kelimesindeki ikinci قر "göz" anlamına olan "قاق karak" olmalıdır. Biz, bu mısraın anlamını gösteren, esasen "göz" kelimesini almış bulunuyoruz. Buraya bir kelime katmakla nazmın ölçüsü bozulmuş olmıyor.

Buradaki arapça ibare de karışıktır. Olduğu gibi yazıyorum:

سُوكَلدِي يِيرْيَا قرارقر سا

قَحْتِي أَنكَرالْبايا أُفْتْ بُلْبُ الْيَتاز

يَقُولُ جاءَ الْجُنْدُ وَقَدْ سَدَّ أُفُقَ الْأَرْضِ بِالْجَبَلِ الثَّلْجِ بِحَوافِرِ الْخَيْلِ فَهَرَبَ عَنْهُ " اَلْبْ اَيا " وَهُوَ اِسْمُ رَجُلٍ وَهُوَ اِسْتَحْيَى مِنَ الْهَزِيمَةِ فَيَخْتَفِي حَياءً

Bu parça Şehnamedeki Turan ve İran savaşını anlatırken "atların tırnaklariyle yerden kalkan tozlar yüzünden yer altı kat kaldı, gök sekiz kat oldu" sözüne benzemektedir. B. A.

nız ى gelir. " اَتا ata" kelimesinin sonundaki الف sâkindir. İzafet yapıldığı zaman " اَنِكْ اَتاسى anıng atası" denir, "onun babası" anlamınadır. " انا ana" kelimesi de böyledir, bunun sonundaki الف sâkindir. İzafet halinde " اَنِكْ اَناسى anıng anası" denir. İki ى ile " اَنِكْ اَتايِي anıng atayı" denemez; çünkü, bir kelimede üç tane yumşak harf toplanmaz. Söyleniş tatlılansın için harflerden birisi س e çevrilerek ve yumşak harf atılarak " اَنِكْ اَتاسى anıng atası" denir.

Sonu harekeli olana örnek: " اُغُلْ ogul" kelimesi gibi?. İzafet zamanında " اَنِكْ اُغْلِى anıng oglı" denir. Çünkü izafetle ل harfi harekelenmiş, س e lüzum kalmamıştır. " اَتْ at" kelimesi için izafet zamanında " اَنِكْ اَتِى anıng atı" denir; ت harfi harekelendiği için س harfine lüzum kalmamıştır.

Bütün Türk dillerinde kural böyledir. Her zaman kelimenin sonundaki hareke veya sükûn göz önüne alınarak ona göre izafet yapılır [+].

[+] Kaşgarlı bütün bu kuralları arapçayı göz önüne alarak kurmuştur. Bugün için bunun aksi söylenmek lâzımdır. B. A.

شا şa : Alacalı bir kuştur. مَالِكُ ٱلْحَزِينِ adı verilen kuşa benzer. Bu, bazı kimselere de lâkap olur ve " اَرْدَمْ سِزْشا erdemsiz şa" denir ki, "faydasız kuş" demektir. Bu kuş daima yere yakın uçar.

شو şu : " جُو çu" kelimesi yerinde kullanılır. " بَرْغِلْ شُو bargıl şu","كَلْ شُو kel şu" denir ki, "hele git, gitsene","hele gel, gelsene" demektir.

شِی şi : Çin Hakanlarının selâmlandığı bir kelime. Bu, arabın اَبَيْتَ ٱللَّعْنَ sözü gibidir, "Tanrı fenalık vermesin, kötülükten korunasın" demektir.

غُو gu : Fiillerden emir sıygası üzerine gelir bir edattır. Bu suretle kelime, zaman, mekân, âlet isimleri olur." بَرْغُويِيرْ bargu yèr", " تُرْغُويِيرْ turgu yèr" denir ki, "varılacak yer", "durulacak yer" demektir.

قا ka : Kap. Bu kelime, içerisine akarlar konan kap için kullanılır ve " قاقَا kakaça" [+] denir.

قا ka : "De" anlamına zarf bildiren bir edattır. ق lı, غ lı ve kalın âhenkli tok kelimelere gelir [++]. " باغْقاكِيرْ

[+] Bugün Türkiyede bu söz "kap kaçak" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

[++] Buradaki arapça ibare şöyledir :

وَهُوَ يَلْحَقُ اَوَاخِرَ ٱلْاَسْمَاءِ ٱلْقَافِيَةِ اَوِ ٱلْمُشْبَعَةِ اَوِ ٱلرَّكِيكَةِ

Burada اَوِ ٱلرَّكِيكَةِ sözü fazladır. Bunun kuralı az aşağıda gelecektir. ركيك dediği kelimelere ق gelmez. B. A.

bağka kir"," تاغقا يقلا tağka yokla" gibi, "bağa gir","dağa çık" demektir.

قا ka : الى anlamına -mefulu bih edatı- olan bir kelimedir. Arguca." اتامقا بيرديم يرماق atamka bèrdim yarmak = babama para verdim" ve yine " اتامقا تقاد بيرديم anamka tawar bèrdim = anama mal verdim".

Bu edat, izafet ل ı anlamına da gelir [+]. " اتمقا سوز ايدم atamka söz aydım = babama söz söyledim".

قی kı : Nida يا sı, çağırma edatıdır." قی برو كل kı berü kel = hey beri gel!" Kelime ق ile ى arasında uzaltılır [++].

قی kı : Hısımlık bildiren isimlerin sonuna gelen "acıma ve sevme" anlatan bir edattır. " اتاقی atakı = babacığım","اناقی anakı = anacığım" gibi.

كا ge : Zarf "mefulü ileyh edatı"dır. Yumşak âhenkli ve egmeli kelimelerin sonuna gelir. " اول افكا بردی ol efge bardı", "o, eve vardı, o, eve girdi" demektir. Bu edat, izafet ل ı anlamına dahi gelir ?," اول تركا كردی ol terge kirdi = o, ücrete, ücretli bir işe girdi".

كو kü : Ün, san. " كولك بلكا külüg bilge =

[+] Kaşgarlı yine burada işi arapça kurallara göre kurallamış. B. A.

[++] Bu kelime bugün Batı Anadolunun bir takım köylerinde en ziyade kadınlar çağrıldığı zaman söylenmektedir. "kı beri gel" gibi. B. A.

ünlü bilgin".

لا la : İşin tahakkukunu ve bitmesini gösteren bir edat olmak üzere fiillerin sonuna gelen bir harftir. Bunu Oğuzlar kullanırlar. " اُلْ بَرَدْيِ لا ol bardı la = o gitti be", " اُلْ كَلْدِي لا ol keldi la = o geldi be", (onun gitmesi tahakkuk etti)ve(onun gelmesi tahakkuk etti) anlamlarınadır. Bu söz, işin olduğunu bilmediği için dinliyen adamda bir parça inkâr anlamı bulunduğu zaman kullanılır. Bunu öbür Türkler bilmezler [+].

ما ma : Emir kalıbındaki fiillere gelen nehi edatıdır. " قِلْ kıl" kelimesi nehi halinde " ما ma" getirilerek " قِلْما kılma" olur, "yapma" demektir.

Ziyadeli ve ziyadesiz -mücerret ve ziyadeli- fiillerin hepsinde "nehy"in kuralı budur.

ما ma :«Al»anlamına bir kelimedir. " ما ma = al, işte". Bazı kere الف harfi ه ye çevrilerek " مَهْ meh" dahi denir [++]. Nitekim arapçada dahi ى harfi الف e

[+] Bugün bu kelime âhenksiz olarak Orta ve Batı Anadoluda kullanılmaktadır. Gelmesi şüpheli bulunan bir kimse için "geldi le", okuması şüpheli olan ve fakat okuyan kimse için de "okudu le" derler. B. A.

[++] Bu kelime bugün Türkiye köylüleri tarafından "ma", "me", "mah", "meh" şekillerinde bu anlamda kullanılmaktadır.B.A.

çevrilerek اِبْرِيَّةٌ، هِبْرِيَّةٌ ؛ اَرَاقَ، هَرَاقَ denir.

ما me : Oğlakların ve kuzuların seslerini bildirir bir kelimedir. Bu, arapçaya uygun düşmüştür. Nitekim ذِي الرُّمَّةِ nin

بِاسْمِ الْمَاءِ مَبْغُومُ

sözünde de gelmiştir.

مو mu : İsimlerin ve fiillerin sonuna gelen sorgu edatıdır. " بُو اَتْمُو bu atmu", " بُو اِتْمُو bu ıtmu" gibi ki, "bu at mı", "bu köpek mi" demektir. Fiillere geldiğine örnek: " بَرْدِ نگمُو bardıngmu", " كَلْدِ نگمُو keldingmü" gibi ki "gittin mi", "geldin mi" demektir. Oğuzlardan bir takımları, fiili gaib'in sorgusunda, başka Türklere uymıyarak م i esre, و harfini ى yaparlar ve " اُلْ بَرْدِيمِي ol bardımı" derler, "o, gitti mi" demektir. Bu ayrılık yalnız fiillerdedir, isimlerde öbür Türklerden ayrılmazlar." بُو اَتْ سِنِكْ مُو bu at seninğmü", " بُو اُغُلْ سِنِكْ مُو bu ogul seninğmü" derler; "bu at senin mi", "bu çocuk senin mi" demektir.

نا ne : "Ne" anlamına bir edattır." نَا اِيْرْسَنْ ne tirsen = ne dersin".

نا ne : Arapçadaki şaşalama bildiren " ما ma" kelimesi yerine geçmiş bir edattır. " نَاما اَدَمْ كِشِي اُلْ ne me edhgü kişi ol = o,

ne iyi adamdır". Başkası da böyledir. "نا مايڤُزْ نانكْ اُلْ بُو neme yawuz nenğ ol bu = bu ne kadar kötü şeydir" [+].

نُو nü : "Ne" yerinde kullanılan bir edattır ve "ne" anlamınadır. " نُوتِيرْسِنْ nü tėrsen = ne diyorsun". Bunun aslı " ناكُو negü" dür; ا , ك harfleri atılmıştır.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

وا va : "Vay" anlamınadır; söylenen kişi tarafından emreden adamın emrinin inkârı demektir. " وا ناتِيرْسَنْ va ne tėrsen = vay ne söyliyorsun, vay olsun sana". Bir acı ve kaygı zamanında da "va" kelimesi kullanılır.

يا ya : Yay. Şu savda dahi gelmiştir: "قُرْمِشْ كِرِشْ تُكُلْماسْ اُقْرُقُنْ تاغْ اَكِلْماسْ kurmış kiriş tügülmes, ukrukun tağ egilmes = kurulmuş kiriş düğümlenmez, kementle dağ eğilmez". Bu sav, küçük araçlarla büyük işe girişmek istiyen kimse için söylenir .

يا ya : "Va" gibi inkâr edatıdır.

يُو yu : Kadınlar bir şeyden utandıkları zaman söylerler [++].

[+] Bu kelime Doğu Türkçesinde ve Azeristanda "nemene" şeklinde kullanılır."Bu nemene iştir","nemene yavuz nersedir" derler ki,"bu nasıl şeydir","ne kötü nesnedir" anlamlarınadır.B.A.

[++] Bugün bu kelime olduğu gibi Orta ve Batı Anadolu köylüleri arasında yaşamaktadır. B. A.

يِي yi : Elbisenin yivi, dikişi". Bu sözden alınarak terziye " ييجي yiçi" denir.

يِي yi : Yiv, dağ yivi. Bu sözden alınarak "يِي يغاج yi yıgaç" denir; birbirine girmiş, birbirine sarılmış ağaçlar için kullanılır. Aslı " ييكي yigi"dir,"sık ve sıralanmış"anlamınadır. Sık dişe de " ييكي تيش yigi tış" denir.

+
+ +

HER HAREKESİYLE ORTASI HAREKELİ BULUNAN
فَعَلْ، فَعُلْ، فَعِلْ AYRIMI

تَبا taba: Arapçadaki اِلىٰ anlamına bir edattır. " مَنِكْ تَبا كَلْدِي meninğ taba keldi = o, bana geldi, benden yana geldi".

تَبا taba:"Rağmen" anlamına bir kelimedir. " اُلْ اَنِكْ تَباسِي قِلْدِي ol anınğ tabası kıldı = o, ona rağmen yaptı, ona karşı yaptı".

تَبِي tapı: Bir şeye razı olmak. " بُو اِيشْتا اَنِكْ تَبِسِي كَراكْ bu ışta anınğ tapısı kerek = bu işte onun rızası gerek".

تَبِي tapı: Orta; ne uzun, ne kısa. " بُوذِي تَبِي اَرْ bodhı tapı er = boyu orta adam".

تُبُو tüpü: Tepe. " تاغْ تُبُوسِي tağ tüpüsi = dağ tepesi".

تُبُو tüpü: İnsanın başının tepesi.

تُبِي tüpi: Tipi. Şu savda da gelmiştir: " قَلِنْ بُلُتُغْ تُبِي سُرارْ . قَرانْكْقُو اِيشِغْ اُرُنْجْ اَجارْ kalın

bulutuğ tüpi sürer karangku ışığ urunç açar = kalın bulutu tipi sürer, karanlık işi urunç açar", (gök yüzünü karartan bulutları ancak tipi açar. Bunun gibi, Hakanlar kapısında karanlık işi rüşvet açar).Bu sav,sırasına göre rüşvet vermesi gereken kimse için söylenir.

سُبِي söbi: Başı uzun ve sivri olan nesne. Bir adamın başı yuvarlak olmazsa "سُبِي باشْ söbi baş" denir, "söbü kafa" demektir.

قُبا kuba: "قُبا اَتْ kuba at = rengi, donu kumral (konural) ile sarı arasında olan at". Bu çeşit olan her renge de böyle denir.

قَپا kapa: Yüksek olan her nesne. "قَپا يُوكْلُكْ اُقْ kapa yüglüğ ok = yüksek yelekli ok".

كُبا küpe: Küpe.

كُبا kübe: "كُبا يَرَقْ kübe yarık = demirden yapılmış zırh".

كِبا kibe: Az zaman, kısa zaman. Oğuzca."كِبا بُلْدِي kibe boldı = az zaman geçti".

بِتِي biti: Gökten inen kitaplardan birisi.

بُتا büte:"Çok" anlamına bir kelime."مَنْ آنكَرْ بُتا يَرْماقْ بِيرْدِمْ men anğar büte yarmak berdim = ben ona çok para verdim","بُو اِشْقا بُتا بُلْدِي bu ışka büte boldı = bu işte zaman geçti". Bu kelime Oğuzların "كِبا kibe"

kelimesi gibi kısa bir zamanı anlatır.

بُتُق botuk: Boduk, deve yavrusu.

جَتُق çatuk: Bir balık boynuzudur; Çinden getirilir. Bazılarına göre bir ağacın köküdür. Ondan bıçak sapı yapılır. Bir yemekte ağı bulunup bulunmadığı bununla sınanır. İçerisinde ağı bulunursa kaptaki çorbanın üzerine konduğu zaman çorba, kımıldanmıya başlar. Ateş olmadığı halde yemek kaynar, ya da kap buğu çıkarmaksızın terler.

سَتا sata: Mercan [+].

شُتُق şutı: Kırkayak, örümcek, çıyan gibi böcek. Öz Türkçe değildir.

قَتا kata: Gez, defa. "بِرْقَتا آيدِمْ bir kata aydım= bir gez söyledim"[++].

قَيُو kayu: Hangi, hani." خَيُو xayu" dahi denir. ق , خ dan çevrilmiştir. Oğuzlar ve Kıpçaklar ق ı خ ya çevirirler. Bunlar " خَلَج xalaç"lardan bir bölüktür. Bunlar, Türklerin " قِيزِمْ kızım" dediği yerde " خِيزِمْ xızım" derler. Ve yine öbür Türklerin "قَنْدا آرْدِنكْ kanda erding" dedikleri yerde bunlar" خَنْدا آرْدِنكْ xanda erding" derler ki, "nere-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ستا kelimesinin arapça karşılığında البَصَد yazılmış ise de yanlıştır, doğrusu البَسَد olacaktır,"mercan" anlamınadır. B. A.

[++] Bugün Anadoluda bu kelime "kat" şeklinde kullanılır, "bir kat söyledim" derler ki, "bir kere söyledim" demektir. B. A.

de idin" demektir.

كُتُو kötü: Dam.

كَتُو ketü: Çolak. Kıpçakça.

بُجِى buçı: Çok inliyen ut.

سَجَا seçe: Serçe kuşu. Oğuzca.

سَجُو saçu: Elbisenin ve mendilin saçağı.

قُجُو Koçu: Uygur şehri. Orada bulunan bütün şehirlere bu ad verilir.

كَجَا keçe: Keçe. Oğuzca.

كَجِى keçi: Keçi. Oğuzca.

[+] كِجَا kèçe: Gice, gece. Şu parçada dahi gelmiştir.

كجا تورب يرر اردم قراقزل بري كردم
قتغ يانى قرا كردم قيا كورب بقو اغدى

Kèçe turup yorır erdim
Kara kızıl böri kördüm
Katığ yanı kura kördüm
Kaya körüp baku agdı

"Gece kalkıp yürür idim, kara, kızıl kurt gördüm, sert yayımı kurdum, beni görüp yokuşu ağdı".

(Geceleyin kalktım. Kara ve kırmızı kurtlar gördüm. Kuvvetli ve sert yayımı kurdum. Kurtlar bana doğru dönüp

---

[+] Basma nüshada كِجَا şeklinde çıkan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " كَجَا keçe"dir. Yazma nüshada önceden ك harfinin altına bir esre konmuş ise de sonradan bu hareke çizilmiştir. B. A.

baktı. Beni görünce ardına bakarak yokuşu aştı).

كَجَا keçe: Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele ve sepet gibi nesne.

نَجَا neçe: "Kaç" anlamına bir kelimedir. "نَجَا يَرْمَاقْ بِرْدِنْكْ neçe yarmak bėrdinğ = kaç para verdin". Bazı kere bu kelime "sorgu edatı" olarak kullanılır.

تَدُو tadu: İnsanın tab'ı ve tabiatı.

تَتَا، تَدَا tata, tada: On adımdan görülebilecek kadar olan yer parçası.

دَدَا dede: Baba. Oğuzca [++].

قُذِي kudhı: Aşağı, çukur. "قُذِي اِلْدِي kudhı ıldı" denir ki, "aşağıya indi" demektir.

بُرِي böri: Kurt. Şu savda da gelmiştir: "بُرِي قُشْنِيسِنْ يِيمَاسْ böri koşnısın yėmes = kurt komşusunu yemez". Bu sav, komşulara saygı ile emrolunan kişi için söylenir.

بُرِي borı: Okun ucuna geçirilen temrenin oyuğu, halkası. Buna "بَشَقْ بُرِيسِي başak borısı" derler.

بُرِي borı: Hokka ve tas gibi şeylerin yarılmamak için ağzına geçirilen halka.

تُرِي türi: "تُرِي نَانْكْ türi nenğ = tadı, mazı tadı gibi kekre olan her şey. Huyu sert olan adama da "تُرِي كِشِي türi kişi" de-

---

[+] Kelime, bugün "büyük baba" anlamınadır. B. A.

nir.

تُرا tura: " تُرا قَلْقَنْ tura kalkan = duşmandan gizlenmek için kullanılan her şey".

تُرا töre: Evin önemli yeri ve sediri." تُرا يُقْلادِى töre yokladı = sedire çıktı, sedire oturdu". Bazen, " تُورْ tör" dahi denir.

تُرُو törü: Görenek, âdet. Şu savda dahi gelmiştir: " ايلْ قَلِرْ تُرُو قَلْماسْ el kalır törü kalmas = vilâyet bırakılır, görenek bırakılmaz". Bu sav, geçmişlerin göreneklerine uymakla emrolunan kişi için söylenir.

تَرِى teri: Deri.

سَرُو serü: Evlerde üzerine eşya konulan raf [+].

قَرا kara: Kara. Hakaniye Hanlarına " قرا Kara" denir, " بُغْرا قَرَا خاقانْ Bogra Kara Xakan" gibi; bunun bir hikâyesi vardır.

قَراقُشْ karakuş: Karakuş, tavşancıl.

قَراقُشْ karakuş: Müşteri yıldızının adıdır. Bu, tanla beraber doğar. Buna bazen " قَراقُشْ يُلْدُزْ Karakuş yulduz" dahi denir.

قَراقُشْ karakuş: Deve tabanının kenarları. Oğuzca.

قَرا اُرُنْ kara orun: Sin, mezar. Şu beyitte dahi gelmiştir:

بِرْمِشْ سَنكْ بِلْ يَلِنكُوْ تَبَرْ قَرِنْقا
قَلْمِشْ تَقَرْ اَذِنِّكْ كِرْسا قَرا اُرُنْقا

[+] Brockelmann bu kelimeyi "saru" şeklinde harekelemiş ve hiç bir kaynak göstermemiş. Bize kalırsa bu kelime "serü" dür. Nitekim bugün bile Türkiye köylerinin bir çoklarında rafın bir çeşidine "sergen" denilmektedir. B. A.

Bėrmiş seninğ bil yalnğuk tapar karınka
Kalmış tawar adhınnınğ kirse kara orunka

"Bil ki verdiğin senindir; insan oğlu karnına tapar; kişi mezara girdiğinde kalan mal başkasınındır".

(Bilesin ki ancak bağışladığın ve yediğin şey senindir; çünkü insan oğlu ancak kendi karnına hizmet eder. İnsan mezara girdikten sonra bıraktığı mal başkasının olur). Bunun aslı "karanlık yer" anlamına gelen " قَرَاأُرْن kara orun" sözüdür.

قَرَاباشْ karabaş: Kölelere verilen bir adtır. Erkeğe ve dişiye söylenir; "siyah baş" anlamınadır.

قَرَاأُتْ kara ot: Hindistandan gelir ağılı bir bitkidir. Bıldırcın otu.

قَرَايَاغْ kara yağ: Neft.

قَرَاسَنكِرْ Kara senğir: Barsganda bir yer adı [+].

قَرَاإِتْمَاكْ kara ėtmek: Bir çeşit ekmektir. Bu şöyle yapılır: Et erpiyesiye kadar kaynatılır, sonra üzerine un, yağ ve şeker konur, karıştırılarak kaynatılır, sonra yenir.

قَرَاقُرَا kara kura: Bu iki kelime yanyana söylenir.

قَرِي karı: Yaşlı olan herhangi bir şey. Bu sözden alınarak ihtiyar adama " قَرِي آدْ karı

[+] Isparta vilâyetinde "Sinir kent" isminde bir kasaba vardır. B. A.

er" denir." قَرِي اَتْ karı at = azı dişini yarmış olan at". Başkası da böyledir.

قَرِي karı: Karış.

قَرِي karı: Bez ölçülen arşın. Bu kelime, bundan evvelki geçen "karı" kelimesinden alınmıştır. Bu, anlam yönünden arapçaya uygun düşmüştür; çünkü elin karışı ile elbise ölçülen "karı" ikisi de her iki dilde bir kelimedir.

قَرِي قُرِي karı kurı: Tay, kısrağın arkasında geri kaldığı zaman "kurı kurı" diye çağırılır. Bazı kere ى harfi ه ye çevrilerek " قُرْه قُرْه kurıh kurıh" da denir [+].

قُرُو koru: Dikenli tel, demir diken. Kıpçakça.

نَرُو naru: Taraf anlamına bir kelimedir." نَروبارْ naru bar" denir ki, "bu yana git" demektir.

بزى bizi: Yanma dolayısiyle ekmeğin üzerinde peyda olan siyahlık." اَتْماكْ بزى بولدى etmek bizi boldı = ekmeğin yüzü yandı".

قَزِي kazı: Etlilik dolayısiyle insanın karnındaki girinti ve çıkıntılar. At karnının içinden çıkan yağa da böyle denir. Buradan alınarak " يُنْدْ قَزِيسِى ياغْ yund kazısı yağ" denir ki, "yağ, atın karnın-

---

[+] Divan I, 8, 17 de bu kelime "kurrıh kurrıh" şeklinde geçmektedir. B. A.

dan çıkan yağdır" demektir. Bu, Türklerin en çok sevdiği yağdır.

قُزی kuzı: Kuzu.

بَسا basa: Sonra. " مَنْ اَنْدا بَسا كَلْدُمْ men anda basa keldim = ben ondan sonra geldim".

بَسُو basu: Demir tokmak. Bir dilde.

تُسُو tusu: Menfaat, şifa. " اُلْ اُتْ مَنكا تُسُو قِلْدِی ol ot manğa tusu kıldı = o ilâç bana fayda verdi".

قَسی kası: Koyunlar için ağaçtan yapılan ağıl. Başkası da böyledir. " قَسی بادِمْ kası badım = ağıl yaptım".

قَسی Kası: Bizim ilde (Kaşgarda) bir yer adı.

تُشُو تُشُو tuşu tuşu: Eşek durdurulmak istendiği zaman kullanılır. Bazı kere ت ile ش harfleri arasına ر harfi de girer. Fakat bu hiç bir ibarede yazılamaz.

تِشی tişi: Her hayvanın dişisi.

كِشی kişi: Kişi, insan. Müfret, cemi, erkek ve dişi hakkında kullanılır.

كِشی kişi: Kadın, zevce. Ben bunu Yağma ilinde duydum. " اُلْ كِشی اَلْدِیمُو ol kişi aldımu = o, evlendi mi".

بُغا buga: Hindistandan getirilen bir ilâç. Bunun sarısına " سارِغ بُغا sarığ buga", bozuna " بُوزْ بُغا boz buga" denir.

تُغا toga: Hastalık, iç ağırlığı. Buradan alınarak " اِیگْ تُغا iğ toga" denir ki,

"hastalık ve iç ağırlığı" demektir.

جُغی çogı: Gürültü. Argular ج harfini üstün söylerler. Başka Türkler ötre söylerler.

قُغُو kugu: Kuğu kuşu.

سَغُو sagu: Ölçek.

تَوَی tewey: Deve. Bir tek deveye ve topluluğa dahi söylenir. İki çıkak arasındaki ڤ ile. Oğuzlar " دَوا deve" derler.

جَڤا Çawa: Delikanlılara verilen adlardan.

خُتُن Çuwı: " خُتُن Kotan" töresine göre Hakandan iki derece aşağıda bulunan kimselere verilen bir ungundur. Bunda Türklerin bir töreni vardır.

جِڤی çıwı: Cinlerden bir bölük. Türkler şuna inanırlar ki : İki bölük birbiriyle çarpıştığı zaman bu iki bölüğün vilâyetlerinde oturan cinler dahi kendi vilâyetinin halkını kollamak için çarpışırlar. Cinlerden hangi taraf yenerse onlardan yana çıktığı vilâyet halkı da yener. Geceleyin bu cinlerden hangisi kaçarsa onların bulunduğu vilâyetin Hakanı da kaçar. Türk askerleri geceleyin cinlerin attıkları oktan korunmak için çadırlarına saklanırlar. Bu, Türkler arasında yaygındır, görenektir.

قُڤی kowı: " قُڤی یغاج kowı yıgaç = kof ve çürü-

müş ağaç". Bazı kere و ile " قُوِي kovı" dahi denir.

قُڤِي kowı: " قُڤِي اَرْ kowı er = talihsiz, uğursuz kişi". Arguca. Şu savda dahi gelmiştir: " قُڤِي اَرْ قُدُغْقا كِرْسايِلْ اَلْيِرْ kowı er kuduğka kirse yėl alır = kadersiz adam kuyuya girse yel alır", (talihsiz kimse kuyuya girse onu yel,kuyudan çıkarır, sonra sıkıntı çektirir).

بَقَا baka: Kurbağa. Bundan alınarak kaplumbağaya " مُنْكُزْ بَقَا münğüz baka" denir.

بَقَاجُقْ bakaçuk: "Baka"nın küçültmesi (tasgiri). Bu, eğe kemiği ile kol arasındaki et parçasıdır.

بَقُو baku: Tepe, yüksekçe yer.

بُقَا boka: Boğa.

تَقِي takı: Dahi, daha. " تَقِي يَرْماقْ بِيرْ takı yarmak bėr = daha para ver". Oğuzcada "ile" anlamınadır . " اُلْ تَقِي اَنْدا ol takı anda = o da orada".

تُقُو toku: Toka, kemer tokası.

سَقَا saka: Dağ yamacı.

سُقُو soku: Havan. Aslı ق harfinin şeddesiyle - dir. Sonradan yeğniltilmiştir; nitekim "tepe, yüksekçe yer" anlamına gelen " بَقُو baku" kelimesi de böyle olmuştur. Aslında "bakku"dur. "Yağmurluk" anlamına gelen " يَقُو yaku" ke-

limesinin aslı da " يَاغْقُو yağku"dur. Bu,Ulu Tanrının فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ sözü gibidir; aslı فَظَلِلْتُمْ dür, yeğniltilmiştir; bu da öyledir.

اُرِي قِيقِي urı kıkı: Gürültü, haykırış.

بُكَا büke : Ejderha, büyük yılan. Şu savda dahi gelmiştir: " يِتِي بَشْلِغْ بِلْ بُكَا yeti başlığ yil büke = yedi başlı ejderha ?". Yabaku'ların en büyüğüne olduğu gibi yiğitlere de bu ad verilir ve " بُكَا بُدْرَجْ Büke Budraç" denir. Ulu Tanrı bunu, yedi yüz bin askeri olduğu halde müslümanlardan Arslan Tekin Gazi'nin kırk bin askeriyle yapılan bir çarpışmada bozguna uğrattı.

Mahmut der ki : Ben,bu savaşta bulunmuş olanlardan sordum ve kâfirler çok oldukları halde nasıl kaçtı, dedim. Biz de buna şaştık, tutsak olan gâvurlara sorduk ve onlara, bu kadar çok olduğunuz halde niçin yenildiniz, dedik. Cevap olarak, davullar çalınıp borular ötmeğe başladığı zaman başımızın ucunda yeşil bir dağ gördük. Bu dağ göğü kapatmıştı. Dağdan bir takım kapılar açıldı. O kapılardan bize cehennem ateşini yağdırıyorlardı. Biz bundan korktuk. Böylece

bizi yendiniz, dediler. Ben de, bu, Tanrı esenliyesi Yalvaçımızın müslümanlara bırakmış olduğu mucizelerindendir, dedim.

بَكِ Begi: Erkek adlarındandır.

بُكُو bükü: Bilgin, akıllı, hakîm." بِلِكا bilge" kelimesiyle birleştirilerek " بُكُو بِلِكا bükü bilge" denir. Şu parçada da gelmiştir:

بِلِكنِي اِزْدَدِمْ بُكُونِي اُذُرْدُمْ
اُزُمْنِي اَذِرْدِمْ يَلْغِلْ اَتِمْ يَزْلِنُوْرْ

Biligni irdedim
Büküni udhurdum
Özümni adhırdım
Yalgıl atım yazlınur

"Bilgi aradım, akıllı kimseyi seçtim, kendimi ayırdım. Ak yeleli atım çözülür".

(Bilgi ve hikmet aradım. Akıllı ve hakîm kimseyi seçtim, halk arasından kendimi ayırdım. Bu yüzden bu iş için hazırlanmış olan yelesinde beyazı bulunan atım çözülür).

تَكا teke: Boynuzundan yay yapılan erkek geyik.

تَكا teke: Teke. Buradan alınarak, sakalları teke sakalına benzetilerek, köse adamlara " تَكا سَقالْ teke sakal" denir.

تُكا tüge: Düğe, iki yaşına varmış olan buzağı.

تُكا tüge: " تِشِي تُكا tişi tüge = dişi düğe" [+].

تِكُو tikü: Parça. " بِير تِكُوَاتْ bir tikü et = bir parça et". Aslında ك harfi şeddelidir. Bu da öbürleri gibi yeğniltilmiştir.

جِكِي cigi: Sağlam. " جِكِي يِي cigi yi = sağlam dikiş, ikileme dikiş". ج harfi " يِكِي تِكْتِي yigi tikti" sözündeki ى harfinden çevrilmiştir, "sağlam dikti, tekrarlama dikti" demektir. Bu kitabın baş tarafında söylediğim üzere Kıpçaklar ve başkalarının dilinde ج harfi ى den çevrilmiştir. Nitekim onlar inciye " جِنْجُو cincü" derler, aslı ى iledir.

تُكُو تُكُو tükü tükü: Köpek eniğini çağırmak için kullanılır.

تُكِي tögi: Darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan özü. Oğuzca [++].

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda buradaki ibare şöyledir: « تُكا - وَلَدُ ٱلْبَقَرَةِ إِذَا طَعَنَ فِي ٱلسَّنَةِ ٱلثَّانِيَةِ وَٱلْأُنْثَى تُسَمَّى » تُكا Bize kalırsa burada bir kelime eksiktir. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre bu kelime تِشِي kelimesidir. İbare şöyle olacaktır: « تشي تكا » وَٱلْأُنْثَى تُسَمَّى .... B. A.

[++] Bu kelimeyi Brockelmann «tüki» şeklinde yazmıştır. Anadoluda pirinç yetiştiren yerlerin bir çoklarında pirince dügü denmekte ise de bazı yerlerde de dögü denilmektedir. Aslı döğmek fiilinden gelmiş olmalıdır. Çünkü pirinci kabuğundan döğerek ayırırlar. Bu ad onun için verilmiş olsa gerektir. Bundan başka dügü Konya, Bayazıt, İzmit ve Ankara köylerinin bazılarında "ecza" anlamına da gelmektedir. Bu da bize kelimenin aslının döğmek fiilinden gelmiş olduğunu gösterir. Çünkü eski eczacılıkta döğme esastı. Şu halde döğü kelimesi giderek dügü ve dügi şeklini almış olsa gerektir. B. A.

تِكِي tiki: Geceleri işitilen ses. Türkler öyle sanırlar ki, ruhlar sağ iken yaşadıkları şehirlerde her sene bir gece toplanırlar ve halkı ziyaret ederler. Geceleyin bu sesi kim işitirse ölür. Bu, Türkler arasında yaygındır. Kelimede ت harfi esredir. Fakat bence üstün olması daha iyidir. Çünkü kadın evlendikten sonra kendi ailesini ziyaret ettiği zaman "تَكْدِي كَلْدِي tegdi keldi" denir, "ziyaretçi geldi" demekt [+].

سَكُو sekü: Dükkân, seki.

سُكا söke: Diz üstü. " اَرْ سُكا اُلْتُرْدِي er söke olturdı" denir ki, "adam diz üstü oturdu" demektir. Şu parçada dahi gelmiştir :

اَرَنْ ايذِبْ سُكا تُرْدِي بَشِي بُيْنِنْ سُكا تُرْدِي

اُفت بُولُبْ بُكا تُرْدِي اُذُوقَما تَبِنْ نَغْدِي

Eren ıdhıp söke turdı

Başı boynın söke turdı

[+] Her ne kadar ibarede تَكْدِي كَلْدِي denilmiş ise de yanlış olacaktır. Yukarıdan anlaşıldığına göre doğrusu "تَكِي كَلْدِي teki keldi" olmalıdır. B. A.

Ufut bolup büke turdı

Udhu kama tiben tiğdi [+]

"Adamlar gönderip diz üstü oturdu, Başına, boynuna söğmekte devam ederdi. Utanarak büküldü, beni kovalama diye baş eğdi".

(Yenilmiş olan bir adamı anlatarak diyor ki: O, bana bir takım adamlar gön-

---

[+] Bu parçanın dördüncü mısraı gerek yazma ve gerek basma nüshalarda gördüğünüz şekildedir. Burada bir yanlışlık olsa gerektir. Şimdiye değin bunu da gereği gibi halleden bulunmamıştır. Önce Türkçe mısraı ve buna verilen arapça izahı olduğu gibi yazıyorum. Türkçe mısra şudur: أذوقيما تبن عغذي
فقال عليك ان لا تتبعني فوقفت لذلك
Bu mısraın arapça izahı da şudur:
Görünüşe göre bunun Türkçesinde üç yanlış olmalıdır. Birincisi قيما , ikincisi تبن , üçüncüsü عغذي kelimeleridir. قيما kelimesi " قيلما kılma" olsa gerektir. " أذو قيلما udhu kılma" sözü "arkama düşme, bana uyma" demektir; arapçasından anlaşılan budur. Burada çok kuvvetli bir ihtimal daha vardır; "aç" kelimesinden "açılmak", "us" kelimesinden "usukmak" fiili yapıldığı gibi, "udhu" kelimesinden de "udhukmak" gibi bir fiil yapılmış olabilir. Nitekim Kırgızcada "uyukmak" şeklinde bir fiil vardır, "ardına düşmek". anlamınadır. Bk. Rad.I,1634. Şu hale göre "udhukma" şekli أذوقما "udhukmak" fiilinin " أذوقما udhukma" şeklinde nehyi hazır sıygası olabilir;anlamı "ardıma düşme" demektir. Yalnız bu şekilde mısraın vezni bozulmuş oluyor ise de hem Türkçesinin, hem arapçasının anlamları kelimenin böyle olmasını gerekli kılar.

İkinci kelimeye geçiyorum. Yazma nüshada تبن şeklinde harekesiz geçen bu kelime " تبن tiben" olacaktır; "deyüben" yani "deyerek" anlamınadır. Divanda buna benzer kelimeler çoktur. Nitekim Dv.II,148 deki şu beyitte gelmiştir: كنكلي كيب قابي قرب آغزي آچب قتغرار - سيزغرغلر اوذلوا سيزيري بزقرار

Könğli köyüp kanı kurıp agzı açıp Katgurar
Sızgurgalır üdhikler eşsiz yüzi burkarar

Bu beyitin birinci mısraındaki " قرب kurıp" kelimesinin aslı "kuruyup" iken ب edatı geldiğinde sesli harf düşerek bu şekle girmiştir. تبن kelimesi de aslında تيوبن iken iki sesli harf düşerek تبن şeklini almıştır.

Üçüncü kelimeye geçiyorum. Her iki nüshada da عغذي şeklinde olan bu kelime " تغذي tığdı" olacaktır.Başka türlü anlam çıkarmak imkânsızdır. Bk.Dv.II,11-13. B. A.

derdi, onlar diz çökerek yanımda oturdular, -başkanları demek istiyor- yaptıkları iş dolayısiyle başına, boynuna vuruyorlardı ve utandı, büküldü. Halktan utandı, gizlendi, koşup bana geldi, beni koğalama dedi, ben de bunu uygun buldum).

كُكُو kükü: Hala. "كُكُوْى küküy" dahi denir, doğrusu da budur. " كُكُوْيُمْ كَلْدِى küküyüm keldi = halam geldi" demektir.

بَلا bala: Kuş yavrusu. Hayvanlardan yırtıcı olanların ve olmıyanların yavrularına da böyle denir." قُشْ بَلاسِى قُسِنْجِغْ اِتْ بَلاسِى اُخْشَنْجِغْ kuş balası kusınçığ, ıt balası oxşançığ = kuş yavrusu kusunç ve iğrençtir, köpek yavrusu görünüşte ele alıp oynanacak kadar güzeldir".(Büyüdükten sonra iş tersine döner).

بَلُو Balu: Argularda bir kasabacık adı.

بَلُوبَلُو balu balu: Ninni. Kadınlar beşikte çocuğu uyutmak için böyle söylerler.

بَلا bala: Bir adamın işlerinde kendisine yardım eden kimse, çırak. Bu, çok kere çiftlik işlerinde kullanılır.

تَلُو telü: Ahmak. Oğuzca.

تَلُو talu: " تَلُو نانكْ talu nenğ = seçme nesne".

تُلُو tolu: " تُلُو اِذِشْ tolu idhiş = dolu kap". Dolu olan herhangi bir nesneye de böyle

denir.

تُلِي tolı: Gökten yağan dolu, tolu.

تِلِي tili: Ok temreni üzerine sarılan sırım.

جِلا çile: Ögrekte bulunan atın yaş gübresi.

سَلِي salı: Sıva malası.

سُلِي Süli: Kölelere verilen adlardandır." سُلَيْمَانْ Süleyman" kelimesinin kısaltılmışı olmalıdır [+].

قُلا kula: " قُلاَاَتْ kula at = kula renkli at".

قَلِي kalı: Nasıl, ise, olduğunda,anlamlarına gelen bir edattır. Şu beyitte dahi gelmiştir :

كَلْسا قَلِي قَتِغْلِقْ اَرْتَرْتَيُو سَرِنْكِلْ

اُذْلك ايشِنِ بِلِبْتُرْ اَنْجا اَنْكَرْتَرِنْكِلْ

Kelse kalı katığlık erter teyü seringil

Ödhlüğ ışın bilip tur ança anğar tirengil

"Sana şiddetli bir felâket gelirse geçer diye sabret. Zamanenin işini bilerek dur. Ona öylece diren".

(Sana bela ve sıkıntı geldiğinde ona sabret ve o geçer, de; dünyanın halinin böyle olduğunu bil, her felâketin izine kendini kaptırma, üzülme).

" بُوسَنْ بُوا يِشِغْ قَلِي قِلْدِنْكْ bu sen bu ı-

[+] Orta Anadoluda köylüler arasında "Sülü" kelimesi kişi adı olarak kullanılmaktadır. B. A.

şığ kalı kıldıng = sen bu işi nasıl yaptın" [+]. " سَنْ قَلِي بَرْسا سَنْ sen kalı barsa sen = sen artık gidersin".

كُلي küli: Yarmaksızın çekirdeği ile beraber kurutulan kayısı ve zerdali gibi şeyler.

تَمُو tamu: Cehennem. Şu savda dahi gelmiştir: " تَمُو قَبغُن اَجار تَقار tamu kapuğın açar tawar = cehennemin kapısını mal açar", (rüşvet, cehennemin kapısını açar; nasıl olur da başka kapıyı açmaz). Bu, işinin görülmesi için rüşvet vermekle emrolunan kişi için söylenir) [++].

تُما tuma: " تُما بُخسُن tuma buxsun = küpte bulunan darı şarabının köpüren, fışkıran kısmı".

جُغي çoğı: Gürültü, bağırtı. "جُغي جَمي قلدي çoğı çamı kıldı" denir, "o, gürültü, patırdı yaptı" demektir. " جَمي çamı" kelimesi yalnız kullanılmayıp " جُغي çoğı" ile birlikte kullanılır.

سُما suma: Islanmış buğday kurutularak öğütülür; onunla bulamaç, ekmek gibi şeyler ya-

---

[+] Bu ibaredeki بو kelimelerinin birincisi fazla olmalıdır. Doğrusu şöyle olsa gerektir: " سَنْ بو ايشغ قَلي قلدِنك sen bu ışığ kalı kıldıng". B. A.

[++] Bu savda Kaşgarlı'nın verdiği anlam yerinde değildir. Bundan, böyle bir anlam çıkmaz. Benim anladığıma göre bu sav, malına güvenenler, malını hayıra harcamıyanlar için söylenmiş olsa gerektir. Çünkü Türkçe tam anlamı "cehennem kapısını açan maldır" demektir. B. A.

pılır. Şerbet hamuru yapılan ıslatılmış arpa için de böyle denir [+].

كَمِي kemi: Gemi. Oğuzca ve Kıpçakça.

كُمِي kümi: " كُمِي تلاس Kümi talas = Uygurlar sınırında bir yerin adı".

كِمِي kimi: Gemi. Oğuzlardan başka Türkler böyle kullanırlar. Şu parçada dahi gelmiştir :

كِمِي اِجْرا اَلْدُرُوبْ اِلاسُڤِنْ كَجْتِمِيزْ
اُيْغُرْتَبا بَشْلَنِبْ مِنكَلَقْ اِيلِنْ اَجْتِمِيزْ

Kimi içre oldurup
Ila suwın keçtimiz
Uygur taba başlanıp
Mınğlak ėlin açtımız

"Gemi içerisinde oturup Ila suyunu -bu,büyük bir ırmaktır- geçtik. Uygurlardan yana yöneldik. Mınlak elini açtık".

مَما mama: Harman döğerken ortada bulunan öküz. Öbür öküzler bunun etrafında dönerler.

مَمُو mamu: Gerdek gecesi gelinle beraber gönderilen kadın. Bu kelime öz Türkçe değildir.

[+] Bu, nişasta olsa gerektir. B. A.

نَمَا neme [+]: Bilmem anlamına bir kelimedir.

" نَمَا نَا قِلْدِي neme ne kıldı = nasıl yaptı bilmem".

تَنَا tene: Susam, mışmış gibi şeyler. Uç ve Argu dillerince.

[++] تِنو يَمو ?...:"Göreceksin" anlamına iki kelimedir.

" مَنْ بَرْغَاىْ مَنْ يَمُو men bargay men yamu= ben gideceğim, sen de göreceksin".

سُنِي sunı: Evin kirişleri.

[+] Bu kelime bugün Anadolu köylerinde "nemmen" şeklinde kullanılmaktadır. Bize kalırsa, Kaşgarlı'nın bu kelimeye verdiği ilk anlam yanlıştır; çünkü yine kendisinin verdiği " نَمَا نَا قِلْدِي nemene kıldı" misalinin anlamında "ben bilmiyorum, o, ne yaptı" demektedir. Şu hale göre " نَمَا neme" kelimesinin anlamı "bilmem" veya "bilmiyorum" demekten ziyade "ne" anlamınadır. Bugün bile Azeristan Türkleri bu kelimeyi "nemene" şeklinde kullanmaktadırlar. "nemene kıldı" dedikleri zaman "ne yaptı" manası anlaşılır. Rad. III, 690 da Uygurcada ve birçok Türk diyeleklerinde bu kelimenin anlamı bizim verdiğimiz manaya yakındır. Şu hale göre ikinci "ne" pekitme için gelmiş olacaktır. B. A.

[++] تِنو يَمو kelimelerinin nasıl yazılacağı ve nasıl okunacağı tam olarak belli değildir. Burada bir yanlışlık olacaktır. Bu kelimelere örnek olmak üzere getirilen مَنْ بَرْغَاىْ مَنْ يَمُو cümlesinden anlaşıldığına göre ikinci kelime " يَمُو yamu" olacaktır. Nitekim Dv.III,19,10 da dahi gelmiştir. Bir sezinti olmak üzere birinci kelimenin de " يَنُو yanu" olacağını oranlıyoruz. Anlaşıldığına göre istenilirse يَنُو , istenilirse يَمُو kullanılabilecektir. Bundan başka arapça ibare şöyledir :

حَرْفَانِ وَمَعْنَاهُ حَتَّى يَصِيرَ - تِنو يَمو Burada son kelime yanlış olmalıdır. Doğrusu تُبْصِرَ olacaktır. Çünkü bir satır aşağıdaki arapça ibaredeki kelime bize tanıklık etmektedir. مَنْ بَرْغَاىْ مَنْ يَمُو ibaresinin arapça tercümesinde سَأَذْهَبُ حَتَّى تُبْصِرَ denildiğine göre "ben gideceğim, sen de gör" demek olur. B. A.

قَنُو kanu: " قَنُوكِشِى kanu kişi = hangi adam". Arguca. Bu kelimede ن harfi ى den çevrilmiştir.

قَنِى، قانى kanı: Nere anlamına bir edattır." اُغْلُمْ قَنِى oglum kanı = oğlum nerede".

كُنِى köni: " كُنِى نانِكْ köni nenğ = düz nesne". Emniyetli kimseye de " كُنِى اَرْ köni er" denir.

كُنِى küni: Kuma. Şu savda dahi gelmiştir:" كُنِى نِكْ كُلِينا تَكُو يَغِى künininğ küline tegü yagı = kumanın külüne kadar duşman", (kuma, kumaya duşmandır. Hatta birinin külü arkadaşının gözüne karşı savrulur).

مُنُو munu: "İşte bu" anlamına bir edattır. Bu, " قانِى kanı" sözüne cevaptır.

دَوا dava: Ilgın ağacı meyvasıdır. Boyacılar kullanır.

دَوا dava: Yün sümeği. Yün kabartıldıktan sonra halka gibi yapılıp kola geçirilir, sonra eğrilir.

قُوا kova: Kova. Oğuzca.

قُوا kova: Türklerin kullandıkları gemde atların burnuna doğru dikilen kayış.

\+
\+ +

HER HAREKESİYLE فاعِلْ AYRIMI

لستو?...: Bir çeşit şehriye çorbası. Su, kar, buz gibi şeylerle soğutulur. Sonra,

içerisine baharat konur, soğukluk yerinde yenir [+].

قاجا kaça: Kap. " قاقاجا kakaça = kap kaçak" anlamınadır. Kısaltılarak " قجا kaça" dahi dendiği vardır.

قوجو Koçu: Uygur şehirlerinden birinin adı.

جوجو Çuçu: Bir Türk şairinin adıdır.

قيجى kıçı: Hardal.

اونو onu: O, onu. " مونو munu = bu, bunu" demektir.

سونو sunu: Çörek otu.

قانى kanı: Nere.

ليو liyü: Kuruduğu zaman kuru balçık haline gelen ince kumlu çamur.

اوهى ühi : Baykuş. Türklerin çoğu " اوكى ügi" derler.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فعال AYRIMI

ختاى Xıtay: Yukarı Çin.

تغاى tagay: Dayı.

جغاى cıgay: Yoksul, fakir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

كنكل كينك بلسا قلى يوق جغاى
قلسا كون بلمس انى توق باى

[+] Bu kelimenin nasıl yazılıp nasıl okunacağı belli değildir. Yazma nüshada dahi böyledir. " لتو litü" veya " لتو latu" olsa gerektir. B. A.

Köngül kiming bolsa kalı yok cıgay
Kılsa küçün bolmas anı tok bay

"Kimin gönlü yok yoksul olursa güç ile o tok ve zengin yapılamaz". (Kalbi yoksul olarak yaratılan bir kimseyi zengin kılmanın imkânı yoktur).

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعَلَى AYRIMI

تُرْنا turna: Durna, turna.

قَرَوى karvı: " قَرَوى يا karvı ya = ince yay". Buradan alınarak " قَرَوى قَشْلِغ كِشِي karvı kaşlığ kişi" denir ki, "ince kaşlı kimse" demektir. Bu, arapçaya uygun düşmüştür. Çünkü arapçada, yay biçiminde olan her şeye قَرْوَ denir; şairin şu:

رُوبَةُ يَذْكُرُ بَعِيرَهُ
قَرْوَاءَ مِرْجَابَ فُنُقْ

beyitinde gelmiştir.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعَلالْ AYRIMI

شَنْبُوْ şenbuy: Başka bir davetten sonra geceleyin gidilen içki ziyafeti. Kençekçe.

بُخْتَاْ boxtay: Elbise bohçası, heybesi. " بُخْتُوْ boxtuy" dahi denir.

لُخْتَاىْ loxtay: Kırmızı bir Çin ipeklisidir. Üzerinde sarı benekler bulunur.

قُنْجُوىْ kunçuy: Hatun'dan bir derece aşağıda bulunan kadın, bige, prenses. Buradan alınarak "قاتُوْنْ قُنْجُوىْ katun kunçuy" denir.

بُغْدَاىْ bugday: Buğday. Şu savda dahi gelmiştir: "بُغْدَاىْ قَتِنْدَا سَرْفَجْ سُڤَالُوْرْ [+] bugday katında sarkaç suwalur = buğday yanında karamuk ta sulanır",(buğdayın devleti ve bereketi yüzünden karamuk ta su bulur). Bu sav, başka biriyle arkadaş - lık yüzünden iyiliğe erişen kimse için söylenir. Barsgan halkı " بُغْدَاىْ bugday" diyemez, " بُدْغَاىْ budgay" der. "Ben, Barsganlardan değilim" diyen kimse bu sözle sınanır.

جِلْدَاىْ cılday: Atların göğsünde çıkan bir hastalıktır, dağlanarak geçer [++].

سَمْدُوىْ samduy: Sıcakla soğuk arasında, tab'a hoş gelen her yemek.

قُرْدَاىْ korday: Kuğu cinsinden bir kuş. Şu beyitte dahi gelmiştir:

قُرْدَىْ قُغُو اَنْدَا اُجُبْ يُمْغِنْ اُتَارْ
قُزْغُنْ يِنْكَانْ سَيْرَبْ اَنِنْ اُنِى بُتَارْ

Korday kugu anda uçup yumgın öter
Kuzgun yanğan sayrap anın üni büter

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سَرْفَجْ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " سَرْفَجْ sarkaç" olacaktır. Bk. Dv. I, 318, 17. B. A.

[++] Bu hastalığa Türkiyede "cıdavu" derler. B. A.

"Korday, kuğu orada uçup toplanarak öter, kuzgun, alacakarga öterek bu yüzden sesleri kısılır".

(Bulunduğu yerin güzelliğini anlatarak diyor ki: Orada korday, kuğu ve birçok kuşlar suların etrafında uçuşurlar; hepsi de çeşitli seslerle ötüşürler. Karga ve alaca karganın bağırmaktan sesleri kısılır).

قُمْشُوْ komşuy: Kanla dolmuş kene, gene. Bu sav, sidiği tutulan ve işeyemiyen kimseler için söylenir [+].

بُوْرْغُوْ borguy: Üflenerek öttürülen boru.

جِرْغُوْ çırguy: Ok temreninin şişkince olan yeri.

جِرْغُوْ çırguy: Elbise kuşağının geçeceği iki taraflı köprücük.

جَلْغَايْ çalgay: Kuş kanadının uçları.

قِرْقُوْ kırkuy: Atmaca kuşu; atmacaya benziyen bir kuşa da " جبك قِرْقُوْ çibek kırguy" denir [++].

قَرْغُوْ karguy: Dağ doruklarına veya yüksek yerlere minare şeklinde yapılan yüksekçe yapılar olup duşmanın gelmesini haber vererek halkın hazırlanmalarını sağlamak ve eşyalarını almaları için üzerlerinde ateş yakılan kule.

مِنْغُوْ mınguy: Bir çeşit hamur olup bununla kâğıt ya-

[+] Burada arapça metinde وَبِهِ يُضْرَبُ الْمَثَلُ فِي احْتِقَارِ الرَّجُلِ بَوْلُهُ وَلَا يَبُوْلُ denilmekte olduğuna bakılırsa bir sav getirilecek imiş; nasılsa unutulmuş olmalıdır. B. A.

[++] Her iki nüshada قَرْغُوْ kelimesindeki ilk harfin üstünde üstün, altında esre vardır. Bundan başka birinci ciltte iki yerde geçmekte olan bu kelime birinde قَرْغُوْ, öbüründe قِرْغُوْ yazılmıştır. Bundan anlaşıldığına göre her iki şekil de caiz olsa gerektir. B. A.

pıştırılır. İyi yapışması için su konup kaynatılarak iyice koyulaştırılır.

جُلقُوی çulkuy: " جُلقُوی اَتُك çulkuy etük = topuğu bir tarafa çarpılan papuç, mest. Eli çolak olana " جُلقُوی اَلِك çulkuy eliğ" denir.

+
+ +

BEŞLİLER AYRIMI

تَرَغْجی tarığçı: Çiftçi, ekinci.

سُرُغْجی soruğçı: Sorucu, kaybolan bir şeyi sorucu.

قُرُغْجی koruğçı: Korucu, bir koruyu koruyucu.

قُرَنْجی kurunçı: Çadırda ve başka yerde dumandan kirlenmiş olan keçe. Başkası da böyledir.

بُقُرْسی bukursı: Sapan demiri.

+
+ +

BU AYRIMDAN ALTILI OLANLAR

جِجْرغا çançarga: Serçe kuşu.

سُكْلُنْجُو söklünçü: Kebap.

قَمْلَنْجُو Kamlançu: " اِكّی اُوكُوز İkki öküz"e yakın bir küçük kasabanın adıdır.

كِزْلَنْجُو kizlençü: Gizli. Şu savda dahi gelmiştir : " كِزْلَنْجُو كَلِنْدا kizlençü kelinde = gizli şey gelinde bulunur"; çünkü o, iyi şeyleri kocasına saklar.

كَسْلِنْجُو keslinçü: Sarı keler.

+
+ +

فَعُولَى AYRIMI

حُقُوبَرِي hukubarı [+] : Pota yapılan çamur.

قَرَاغُنِي karagunı: Akşamlayın çocukların oynadıkları bir oyunun adı.

+
+ +

فَعْلَالْ [++] AYRIMI

تُرُمْتَايْ turumtay: Yırtıcı kuşlardan birinin adı. Bu ad erkeklere dahi ad olarak verilir ve takma ad olur.

İsimlerden dört harfliler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN,KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BU,DÖRTLÜLERDEN FİİLLER KİTABIDIR

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تَيْدِي taydı: " اَرْتَيْدِي er taydı = adam kaydı". Herhangi bir hayvanın ayağı çamurdan veya yağmurdan kayarsa yine böyle de-

---

[+] Bu kelimenin yanlış olması ihtimali vardır. Çünkü Türkçede ح harfi yoktur. Brockelmann'ın dahi dediği gibi "çukubarı" olsa gerektir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda فَعْلَالْ şeklinde gösterilen bu kelime yanlıştır. Doğrusu فَعْلَالَى olacaktır. Çünkü verdiği örnek bu ölçüdedir. B. A.

nir. (تَيَارْ - تَيْمَاقْ tayar - taymak).

تُيْدِي tuydı: " اَرْ اِيشِنْ تُيْدِي er ışın tuydı = adam işini duydu", (adam işinde gizli kalan yeri duydu ve anladı). (تُيَارْ - تُيْمَاقْ tuyar - tuymak).

تِيْدِي tıydı: " اُلْ اَنِي تِيْدِي ol anı tıydı = o, onu menetti". Aslı ذ harfi ile " تِذْتِي tıdhtı"dır, yeğniltilmiştir. (تِيَارْ - تِيْمَاقْ tıyar - tıymak) [+].

تُيْدِي toydı: " قَرِنْ تُيْدِي karın toydı = karın doydu". Aslı ذ harfiyle " تُذْتِي todhtı" dır. Yukarıda söylediğimiz gibi ذ harfi ى e çevrilmiştir. Bu, kavmin dilidir. (تُيَارْ - تُيْمَاقْ toyar - toymak).

سُيْدِي soydı: " اَرْ قُويُغْ سُيْدِي er koyuğ soydı = adam koyun soydu, koyunun derisini soydu". Başkası da böyledir [++]. (سُيَارْ - سُيْمَاقْ soyar - soymak). Şu savda dahi gelmiştir: " بِيرْ تِلْكُو تَرِيسِنْ اِكِلا سُيْمَاسْ bir tilkü terisin ikile soymas = bir tilki derisi iki gez soyulmaz". Bu sav, bir adam yüzünden iyilik görerek ikinci gez

---

[+] Kaşgarlı bu kelimenin aslının " تذتى tıdhtı" olduğunu söyliyor ve yeğniltilmiş bulunduğuna işaret ediyorsa da burada yeğniltilmiş bir şey yoktur. Ancak değişen harf vardır. B. A.

[++] Yazma nüshada قويغ kelimesinin üçüncü harfinin üzerinde bir nokta vardır.Bu, kelimenin hem "koyuğ",hem de "konuğ" okunabileceğine işaret için yapılmış olsa gerektir. B.A.

yine iyilik istiyen kimse için söylenir.

قَيْدِي kaydı: "قَدَاشِنكا قَيْدِي kadaşınğa kaydı = o, hısımına acıdı, kayırdı". Başkası da böyledir. Şu savda dahi gelmiştir: "قَذَشْ تِمِشْ قَيْمَادُقْ . قَذِنْ تِمِشْ قِمِشْ kadhaş tėmiş kaymaduk kadhın tėmiş kaymış = hısım demiş, kardeş demiş kayırmamış; kayın demiş kayırmış". Bu sav, hısımları, dünürleri kayırmakla emrolunan kişi için söylenir. Şu parçada dahi gelmiştir:

بَرْدِنكْ نَلُكْ اَيْمَدِنكْ كِيرُو كُرُبْ قَيْمَدِنكْ

كِنكَابِر وِيْمَدِنكْ بُلْدُنكْ اَرِنجْ بُلْغُو

Bardınğ nelük aymadınğ
Kirü körüp kaymadınğ
Köngül bėrü yaymadınğ
Boldunğ erinç bolmagu

"Gittin neden söylemedin, geri bakıp kayırmadın, gönül verip meyletmedin, olmıyacak bir şey oldun".

(Gittin, gittiğini ne için haber vermedin, ne için kayırmadın, ne için arkandakilere iltifat etmedin, niçin kalbin bize meyletmez. Yaraşmıyan bir şey oldun).

" كِيرُوقَيْدِى kirü kaydı = arkasına baktı, iltifat etti".(قَيَارْ - قَيْمَاقْ kayar - kaymak).

قُيْدِى koydı: "اَرْكُبْكَاسُوقْ قُيْدِى er küpge suw koydı = adam küpe su koydu ve suyu küpte çalkadı". Herhangi bir akar da böyledir. (قُيَارْ - قُيْمَاقْ koyar - koymak).

قُيْدِى kuydı: " اَتْ قُيْدِى at kuydı = at ürktü". Başkası da böyledir. (قُيَارْ - قُيْمَاقْ kuyar - kuymak).

قِيْدِى kıydı: "اَرْسُوزِنْ قِيْدِى er sözin kıydı = adam sözünden döndü"," اُلْ يِغَاجْ قِيْدِى ol yıgaç kıydı = adam ağaç kıydı, ağaçı iğrilemesine doğradı", (قِيَارْ - قِيْمَاقْ kıyar - kıymak).

كُيْدِى köydi: " اُتُنْكُيْدِى otunğ köydi = odun yandı". Başkası da böyledir.(كُيَارْ - كُيْمَاكْ köyer - köymek).

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

يَيْدِى yaydı: " اُلْسُوقْدَا تُونْغْ يَيْدِى ol suwda tonuğ yaydı = o, suda elbisesini çalkadı, kımıldattı";" اُلْ مَنِنْكْ كُنْكَا يَيْدِى ol meniğ köngül yaydı = o,benim gönlümü meylettirdi".Başkası da böyledir [+].

[+] Yukarıdaki Türkçe cümlede bulunan " كُنْكَا kelimesi " كُنْكُل köngül" olacaktır; doğrusu da budur. Yazma nüshada da böyledir. B. A.

" يِلْ يِغَاجِغْ يَيْدِي yel yıgaçığ yaydı = yel ağacı salladı", (يَيَارْ - يَيْمَاقْ yayar - yaymak).

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

بادي badı: " اُلْ اَتِغْ بادِي ol atığ badı = o, atı bağladı". Herhangi bir şey iple bağlanırsa yine böyle denir, (بارْ - باماقْ bar - bamak).

تودي tudı: " اُلْ اَغِزِنْ تُودِي ol agzın tudı = o,ağzını kapattı". Herhangi bir delik kapatılırsa yine böyledir, (تُورْ - تُوماقْ tur - tumak).

تِيدِي tedi: " اُلْ مَنكا اَنْدَغْ تِيدِي ol manğa andağ tedi = o bana öyle söyledi", (تِيرْ - تِيماكْ ter - temek).

سادي sadı: " اَرْ قُويُغْ سادِي er koyuğ sadı = adam koyun saydı". Başkası da böyledir; (سارْ - ساماقْ sar - samak). Şu parçada dahi gelmiştir :

قَرا تُونُكْ كَجُرْسادِمْ اَغِرْاوُنِي اُجُرْسادِمْ
يَتِيكانِكْ قَجُرْسادِمْ سَقِشْ اِجْراكُمْ تُغْدِي

Kara tünüğ keçürsedim
Agır unı uçursadım
Yetikeniğ kaçursadım
Sakış içre künüm togdı

"Karanlık gecenin geçmesini diledim, ağır uykuyu uçurmak istedim; yedikardeş yıldızını kaçar kerre saydım; sayarken güneşim doğdu".

(Karanlık gecenin geçmesini, ağır uykunun uçmasını istedim; yedikardeşler yıldızının dönüşünü defalarla saydım. Ben sayarken günümün güneşi doğdu) [+].

سُودِی sudı: " اُلْ اَنگَرْ بِیُوْنْ سُودِی ol angar boyun sudı = o, ona boyun eğdi, itaat etti"; " اُلْ مَنگا یُونگْ سُودِی ol manğa yüng sudı = o bana, bükülmek için yün gönderdi", (o, bükülmek için bana yün sümeği gönderdi), (سُوْ - سُوماقْ

[+] Bu parçanın ikinci ve üçüncü mısraları yanlış olsa gerektir. Mısralar şöyle olmalıdır:

اَغِرْ اُوذِی اُجْرْسادِمْ
یَتِیکانْنِی قَجْرْسادِمْ

Ağır udhı uçursadım
Yetikenni kaçarsadım

Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda ikinci mısrada bulunan اونی kelimesi " اوذی udhı" olacaktır. Arapçasından anlaşılan budur. Üçüncü mısradaki " قَجْرْسادِمْ kaçursadım" kelimesi dahi yanlıştır. Doğrusu " قَجْرْسادِمْ kaçarsadım" olacaktır. Bizi bu görüşe götüren iki sebep vardır: Birincisi, eğer kelime "kaçursadım" şeklinde olsa idi, anlamı "kaçmasını istedim" demek olurdu; bu da buraya gelmezdi. İkincisi, Kaşgarlı Mahmut bunu "saymak" anlamına örnek olarak getirmiştir. Brockelmann da yanılmıştır. Şu halde yanlışlık meydana çıkmış demektir. اونی kelimesine gelince: Bunun yanlış olduğu açıktır. Çünkü bu kelimenin burada yeri yoktur. Bunun yerine اوذی kelimesini korsak anlam düzeliyor. " اوذی udhı" uyku demektir. Bk. Dv. I, 42, 16. B. A.

sur - sumak).

سیدی sıdı: " اُلْ اُتُنكْ سیدی ol otunğ sıdı = o, odun kırdı". Başkası da böyledir. "اُلْ سُونی سیدی ol süni sıdı = o, askeri yendi", (سیرْ - سیماقْ sır - sımak).

قادی kadı: " اُلْ اَشجكا[+] اُتُنكْ قادی ol aşıçga otunğ kadı = o, tencerenin etrafına odun kaydı, yığdı", " اُلْ تُونُغْ قادی ol tonuğ kadı = o, elbiseyi sandığa kaydı, yığdı, koydu", (قاذْ - قاماقْ kar - kamak).

Bu, Yağma dilincedir; fasih olanı " قالادی kaladı"dır.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

یُودی yudı: " اُلْ تُونْ یُودی ol ton yudı = o, elbiseyi yıkadı". Başkası da böyledir. (یُورْ - یُوماقْ yur - yumak).

یِیدی yedi: " اُلْ اَشْ یِیدی ol aş yedi = o, aş yedi". Başkası da böyledir. Yabaku dilince " بَكْ كِشینی یِیدی Beg kişini yedi = Bey adamın malını yedi ve telef etti" demektir. (یِیرْ - یِیمالكْ yer - yemek).

Biz, fiillerden bu çeşidine

[+] Bu kelimenin buradaki yazılışına bakılırsa "eşiçge" şeklinde okunması dahi caizdir. B. A.

dört harfli dedik. Çünkü birinci şahıs kalıbında kelime dört harfli olup " اَتْ بادِمْ at badım" ve "قُوْيْسادِمْ koy sadım" cümlelerindeki " بادِمْ badım" ve " سادِمْ sadım" kelimelerinde olduğu gibi anlamları "at bağladım", "koyun saydım" demektir. Bu, arapçada da böyledir. دَعَوْتُ ve غَدَوْتُ kelimeleri dört harflidir; aralarında benzeyiş olduğu için böyle yapıldı.

X

X X

ORTASI ÜÇ HAREKE İLE HAREKELENMİŞ فَعَلْدِي ÖLÇÜSÜ ÜZERİNE ÜÇLÜLER AYRIMI

اَبِيْدِي abıdı: " اُلْ اَبِي كِشِيدَنْ اَبِيْدِي ol anı kişiden abıdı = o, onu halktan gizledi".Herhangi bir şey başkasından gizlenirse böyle denir, (اَبِيْرْ - اَبِيماقْ abır - abımak).

اَتادِي atadı: " اُلْ اَنكِرْ اَتْ اَتادِي ol anğar at atadı = o, ona takma ad (lâkap) verdi". Ad verse yine böyle denir, (- اَتاذْ اَتاماقْ atar - atamak).

اُتادِي utadı: " اُلْ تَرَغْ اُتادِي ol tarığ utadı = o, ekinin yapraklarını kesti", (bozulmasın diye, ekinin yaprağını kesti).

Başağı kesilen ekin için de böyle denir. (اُتارْ - اُتاماقْ utar - utamak).

اُتادِي ötedi: " اُلْ اَنِكْ اَلِمِنْ اُتادِي ol anınğ alımın ötedi = o, onun alacağını ödedi",(-اُتارْ اُتاماكْ öter - ötemek). Şu parçada dahi gelmiştir:

بُلْسا كِمِنك اَلْتُنْ كُمُشْ اِرْلا اِتارْ
اَنْدا بُلُبْ تَنكر بُكروا تَبغِنْ اُتار [+]

Bolsa kiminğ altun kümüş irle iter
Anda bolup tenğrigerü tapgın öter
"Kimin altını, gümüşü olsa yurtluk yapar; orada oturarak Tanrıya karşı tapkısını öder".

[+] Bu beyitte iki önemli yanlışlık vardır; birincisi اِرْلا kelimesinde ve ikincisi, ikinci mısrada bulunan تَنكر بُكروا kelimesindedir. Bize kalırsa ilk kelime " اِرْلا irle" olacaktır, çünkü Dv.I,47 de geldiği üzere " اِرْ ėr" "yer" anlamınadır. " لا la" eki mekân bildirir. Şu hale göre " اِرْلا ėrle" yurt tutulan yer, yurtluk anlamına gelse gerektir. Bundan başka yazma nüshada اِرْ kelimesinin altında bir silinti görülmektedir. Bu silintinin, hemzenin altında bulunan esreyi silmek için yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kelimenin harekesi düzeltilmek istenirken bozulmuştur. İkinci mısradaki yanlışlığa gelince: Basma nüshada تَنكر بُكروا şeklinde geçen bu kelime yazma nüshada böyle olmayıp تَنكر بكروا şeklindedir. Nasılsa basma nüshada bir yanlışlık yapılmış. Bizim anlayışımıza göre bu parça iki kelimeden yuğrulmuş bir kelimedir. "tışkaru, ilkerü, içkerü" kelimelerinde olduğu gibi bu da " تنكريكرو tenğrikerü" imlâsında olsa gerektir. "Tanrıya doğru, Tanrıya yönelerek" demek olacaktır. Nitekim "ilkerü" "ileriye doğru" anlamınadır. Bizi teyit eden en büyük tanık ta cilt III, 207 de geçen parçadaki "yaygaru" kelimesidir, "yay" kelimesine "karu" eki getirilerek yapılmıştır. B. A.

(Altını, gümüşü bulunan kimse yurt tutar; yurdunda yerleştiğinde yüce Tanrıya olan tapgısını öder).

اُتٖيدٖي ütidi: " اُلْ تُونُغْ اُتٖيدٖي ol tonuğ ütidi = o, elbiseyi ütüledi", (o, elbisenin pürüzlerini bir demir parçasiyle ütüledi ve düzeltti);(اُتٖيرْ - اُتٖيماكْ ütir - ütimek).

اُتادٖي otadı: " اُلْ اُتُنُكْ اُتادٖي ol otunğ otadı = o, odunla ısındı, odun yaktı". Bu,ince bir lûgattir; lâkin Yağma ve Yemek dilincedir. " اَمْجٖي اَنكَرْاُتْ اُتادٖي emçi anğar ot otadı = hekim ona ilâç yaptı", (اُتارْ - اُتاماقْ otar - otamak). Oğuzca.

اَجٖيدٖي açıdı: " سِرْكا اَجٖيدٖي sirke açıdı = sirke ekşidi". Yaranın ağrıyıp acımasına da böyle denir), (اَجٖيرْ - اَجٖيماقْ açır - açımak).

اَرٖيدٖي arıdı: " اَرٖيدٖي نانك arıdı nenğ = nesne temiz oldu", (اَرٖيرْ - اَرٖيماقْ arır - arımak).

اَرُودٖي erüdi: " يٖاغْ اَرُودٖي yağ erüdi = yağ eridi". Başkası da böyledir, (اَرُورْ - اَرُوماكْ erür - erümek).

اِرٖيدٖي üridi: " يٖغاجْ اِرٖيدٖي yıgaç üridi = ağaç çürüdü", (uzun zaman durmaktan ağaç çürüdü). Kemik çürürse yine böyle denir,

(اِرِيرْ - اِرِيماكْ ürir - ürimek) [+].

اَزِيدِي azıdı: "كُبْ اَزِيدِي küp azıdı = küp sızdı, küpten bir şey sızdı". Herhangi bir şey toprak kaptan sızarsa yine böyle denir. " قُلاقْ اَزِيدِي kulak azıdı = gürültüden kulak sağır olayazdı", (اَزِيرْ - اَزِيماقْ azır - azımak).

اِسِيدِي isidi: " مُونْ اِسِيدِي mün isidi = çorba ısındı". Başkası da böyledir. "تَمُرْ اِسِيدِي temür isidi = demir ısındı". Başkası da böyledir, (اِسِيرْ - اِسِيماكْ isir - isimek).

اَشادِي aşadı: "اَرْ اَشْ اَشادِي er aş aşadı = adam yemek yedi". Hakanlı Türkleri bu kelimeyi büyüklerin yemeğinde kullanırlar. Onlardan başka Türkler ayırt etmeksizin herkes için bu kelimeyi kullanırlar. Kural bunlarındır. (اَشارْ - اَشاماقْ aşar - aşamak).

اُشادِي üşedi: " اُلْ يِيرِكْ اُشادِي ol yeriğ üşedi = o, yeri aradı, bir yerde bir şey aradı". Başkası da böyledir, (اُشارْ - اُشاماكْ üşer - üşemek).

اَشُودِي eşüdi: " اُلْ انكا رِيغُرْقانْ اَشُودِي ol anğar yogurkan

---

[+] Her iki nüshada da اِرِيماكْ - اِرِير - اِرِيدِي kelimelerinin birinci harfi bulunan hemzenin üstünde ötre, altında esre vardır. Bundan anlaşıldığına göre hemze ötre ile üstün arasında bir sesle okunacak olmalıdır:"öridi - örir - örimek". B. A.

eşüdi = o, ona yorgan örttü". Herhangi bir nesnenin üzerine bir şey örtülürse yine böyle denir, (اَشُوْرْ - اَشُومَاكْ eşür - eşümek).

اُشِيدِي üşidi: " اَرْ اُشِيدِي er üşidi = adam soğuktan üşüdü", (اُشِيرْ - اُشِيمَاكْ üşir - üşimek).

اُقِيدِي okıdı: "اُلْ مَنِي اُقِيدِي ol meni okıdı = o, beni çağırdı"," اَرْ بِتِكْ اُقِيدِي er bitik okıdı = adam kitap okudu",(اُقِيرْ - اُقِيمَاقْ okır - okımak).

اُقِيدِي ukıdı: " اَرْ اُقِيدِي er ukıdı = adam kustu". Bu, yumşak ك ile dir, (اُقِيرْ - اُقِيمَاقْ ukır - ukımak) [+].

اُكِيدِي ügidi: "اَرْ بُغْدَايْ اُكِيدِي er bugday ügidi = adam buğday üğüttü". Başkası da böyledir, (اُكِيرْ - اُكِيمَاكْ ügir - ügimek) [++].

اِكَادِي igedi: " اُلْ بِجَاكْ اِكَادِي ol biçek igedi = o, bıçak eyeledi". Başkası da böyledir. " بُغْرَا تِيشِنْ اِكَادِي Bogra tışın igedi =

[+] Buradaki arapça ibareyi olduğu gibi alıyorum: اَيْ تَقَيَّا اَلرَّجُلُ وَهٰذَا رِكَّةُ الكَافِ Bu parça yanlışlıkla buraya konmuş olsa gerektir. Çünkü burada bulunan اُقِيدِي ، اُقِيرْ ، اُقِيمَاقْ kelimeleri كاف lı değildir. Bize kalırsa bu parça bundan sonra gelen " اُكِيدِي ügidi" kelimesine ait olmalıdır. B.A.

[++] Bu kelimeleri Radloff'tan alarak Brockelmann "ögidi - ögir - ögimek" şeklinde yazmış ise de ikisi de yanılmıştır. Radloff bunu Osmanlıca diye göstermiştir. Türkiye Türkçesinde kelime bizim yukarıda yazdığımız şekildedir. Kırgızcada dahi böyledir. B. A.

aygır dişini gıcırdattı", (اِكارْ - اِكاماكْ iger - igemek).

اِكادِي igedi: "اُلْ اَنكَرْ اِكادِي ol angar igedi = o, ona kafa tuttu, inat etti", (اِكارْ - اِكاماكْ iger - igemek).

اُلادِي üledi: " اُلْ يَرْماقْ اُلادِي ol yarmak üledi = o, para dağıttı, üleştirdi". Başkası da böyledir, (اُلارْ - اُلاماكْ üler - ülemek).

اُلادِي uladı: " اُلْ يِبْ اُلادِي ol yıp uladı = o, ip uladı". Başkası da böyledir. " اُلْ يَغُوقْ اُلادِي ol yaguk uladı = o, hısımını gördü, yurduna ulaştı, hısımlariyle buluştu", (اُلارْ - اُلاماقْ ular - ulamak).

اُلِيدِي ulıdı: " بُرِي اُلِيدِي. böri ulıdı = kurt uludu". Geceleyin köpek korkunç şekilde ulursa da böyle denir. Bir kimse şiddetli bir acı yüzünden kurt uluyuşu gibi bağırırsa yine böyle denir, (اُلِيرْ - اُلِياقْ ulır - ulımak). Şu savda dahi gelmiştir : " يَزْ بِيدا بُرِي اُلِيسا اَقْدا اِتْ بَغْرِي تَرْتِشُورْ yazıda böri ulısa ewde ıt bagrı tartışur = kırda kurt ulusa -kurda acıdığı için- evde köpeğin bağrı sızlar". Bu sav, hısımların birbirine yardım etmeleri için söylenir.

اُلیدی ölidi: " تُوْنْ اُلیدی ton ölidi = elbise ıslandı". Başkası da böyledir, (اُلیرْ - اُلیماكْ ölir - ölimek). " كَذُكْلُكْ اُلیماسْ كُفَجْلِكْ كُریماسْ kedhüklüğ ölimes, küfeçliğ kürimes = kepeneği olan kimse ıslanmaz, gemli, haşarılanmaz, eşinmez", (kepeneği olan kimse yağmurdan ıslanmaz, onunla korunur; gem, damaklı gem olursa at eşinmez ve haşarılık edemez). Bu sav, işlerde hazırlıklı olmak için söylenir.

اَنُودی anudı: " اَنُودی نانكْ anudı nenğ = nesne hazırlandı". Bu fiil lâzım bir fiildir. Arapça söylenmek lâzım gelirse اِنْعَدَّ denir. Fakat bunun arapçası kullanılmaz, (اَنُورْ - اَنُوماقْ anur - anumak).

اُنادی unadı: " اُلْ بُوایشِغْ اُنادی ol bu ışığ unadı = o, bu işe razı oldu". " سَنْ اُنادِنكْ مُو sen unadınğ mu = sen kabul ettin mi, sen bu işe razı oldun mu", (اُنارْ - اُناماقْ unar - unamak).

اِنادی ėnedi: " اُلْ قُوینْ اِنادی ol koyın ėnedi = o, koyun ėnedi", (bilinmesi için o,koyunun kulağının bir parçasını kesti), (اِنارْ - اِناماكْ ėner - ėnemek).

سَبیدی sapıdı: " اَتْ قُدْرُقی سَبیدی at kudhrukı sapıdı = atın kuyruğu sallandı". Başkası

da böyledir, (سَبِيْز - سَبِيَاق sapır - sapımak).

سُبِيدِي subıdı: " سُبِيدِي نانكْ subıdı neng = nesne uzadı, uçları inceldi, söbüleşti". (سُبِيْز - سُبِيَاقْ subır - subımak).

كَبِيدِي kebidi: "تُونْ كَبِيدِي ton kebidi = elbise kurudu", (elbisenin üst tarafı kurudu). Bir şeyin bazı yerleri kurursa yine böyle denir, (كَبِيْز - كَبِيَاكْ kebir - kebimek).

كُبِيدِي kübidi: " اُولْ تُونْ كُبِيدِي ol ton kübidi = o, elbiseyi sık dikişle dikti", (كُبِيْز - كُبِيَاكْ kübir - kübimek).

تَتِيدِي tatıdı: "اَشْ اَغِزْدا تَتِيدِي aş agızda tatıdı = yemek ağıza tat verdi",(yemeğin ağızda tadı bulundu). (تَتِيْز - تَتِيَاقْ tatır - tatımak). Şu savda dahi gelmiştir: " كِشِي اَتِي تِرِكْلا تَتِيْز kişi eti tiriğle tatır = insan eti diri iken tatlıdır",(insan etinin tadı sağlığında bulunur).

Şu demektir ki, insan, sağlığında mal kazanır, o malla tatlı yemekler elde eder; bu yüzden onlarla zevk bulur [+].

[+] Kaşgarlı Mahmut bu savın anlamını yukarıda gördüğünüz şekilde vermiş ise de bizce bu savın anlamı böyle olmasa gerektir. Bize kalırsa bu savın anlamı şöyledir: "İnsan sağ iken tatlıdır, öldüğünde herkes ondan kaçınır". B. A.

سُجِيدِي süçidi: " سُجِيدِي نانك süçidi neng = nesne tatlılandı ve güzelleşti",(سُجِيرْ- سُجِيماكْ süçir - süçimek).

سُجِيدِي suçıdı: " اَتْ سُجِيدِي at suçıdı = at sıçradı". Başkası da böyledir,(سُجِيرْ- سُجِيماقْ suçır - suçımak).

كُجَادِي küçedi: "اُلْ اَنِكْ تَقَارِنْ كُجَادِي ol anıng tawarın küçedi = o, onun malına zulmetti", (كُجَارْ- كُجَامَاكْ küçer - küçemek). Şu parçada dahi gelmiştir :

اُدِكْ مَنِي كُجَايُرْ تُنْ كُنْ تُرُبْ يِغْلَيُو
كُرْدِي كُزُمْ تَقْرَقِنْ يُرْتِي قَلِبْ اَغْلَيُو

Üdhik meni küçeyür
Tün kün turup yıglayu
Kördi közüm tawrakın
Yurtı kalıp aglayu

"Aşk bana zulmediyor, gece gündüz durup ağlıyarak, gözüm onun davrandığını gördü, yurdu boş kalarak".

(Gece gündüz durup ağlıyarak gözüm onun davrandığı, yurdunun boş kaldığını görerek,aşk bana zulmediyor) [+].

[+] Brockelmann parçanın sonundaki اَغْلَيُو kelimesinde "ağlamak" anlamını zannetmiş ve o yolda mana vermişse de yanılmıştır. Kelime "yığlamak" kökünden değildir. "Boş" ve "aylak" manasına olan "ağlak"tandır. Bundan başka bu parça gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bundan sonraki fiilden sonra yazılmış ise de biz buraya aldık; çünkü birinci mısradaki كُجَايُرْ kelimesinin anlamı yukarıdaki kelimenin anlamiyle birdir. B. A.

كُجادِي küçedi: " اُغْلانِغْ كُجادِي oglanığ küçedi = oğlana zorla fenalık yaptı". Cariyelere zorla fenalık yaparsa yine böyle denir, (كُجارْ - كُجاماكْ küçer - küçemek) [+].

كِجِيدِي kiçidi: " اَتِمْ كِجِيدِي etim kiçidi = vücudum kaşındı, gicişti". Başka hayvanlar için de böyledir, (كِجِيرْ - كِجِيماكْ kiçir - kiçimek).

بَدُودِي bedüdi: " اُغْلانْ بَدُودِي oglan bedüdi = çocuk büyüdü". Herhangi bir şey küçükten büyürse yine böyle denir, (بَدُورْ - بَدُوماكْ bedür - bedümek).

بُذِيدِي büdhidi: " قِيزْ بُذِيدِي kız büdhidi = cariye oynadı, raksetti". Başkası da böyledir. (بُذِيرْ - بُذِيماكْ büdhir - büdhimek). Şu savda dahi gelmiştir: " قُرْتْغا بُذِيكْ بِلْماسْ يِيرِمْ تارْ تِيرْ kurtga büdhik bilmes yèrim tar tèr = kocakarı oyun bilmez yerim dar der" [++]. Bu sav, bir şey yapmak istiyen fakat o şeyi yapması söylendiği zaman yapamıyan ve yalancı sebeplerle işi savsaklıyan kişi için söylenir.

اُذِيدِي udhıdı: " اَرْ اُذِيدِي er udhıdı = adam uyudu".

[+] Bunun mastarı ve muzarii yazma ve basma nüshalarda yoksa da biz koyduk. Çünkü bu fiil bundan evvelki fiile yazılış ve söylenişçe benziyorsa da anlamca benzememektedir. B.A.

[++] Bu sav "oynamasını bilmeyen karı yerim dar dermiş" şeklinde Türkiye köylüleri arasında yaşamaktadır. B. A.

Başkası da böyledir, (اُدْيِزْ - اُدْيِماقْ udhır - udhımak).

بُذُودِي bodhudı: " اُلْ تُوغْ بُذُودِي ol tonuğ bodhudı = o, elbisesini boyadı". Başkası da böyledir. "اُلْ اِقِنْ اُرْدِي كَيِكْنِي يِغَاجْقَا بُذُودِي ol okın urdı keyikni yıgaçka bodhudı = o, okunu vurdu, attı, avı ağaca yapıştırdı". Başkası da böyledir, (بُذُوزْ - بُذُورْماقْ bodhur - bodhurmak) [+].

قَذُودِي kadhudı: " اُلْ تُوغْ قَذُودِي ol tonuğ kadhudı = o, elbisesini seyrekçe dikti",(قَذُورْ - قَذُورْماقْ kadhur - kadhumak).

يِذْيِدِي yıdhıdı: " يِذْيِدِي نَانَكْ yıdhıdı neng = nesne koktu, bozuldu". Bu değersiz bir lûgattir [++].

تَرَادِي taradı: " قِيزْ سَچِنْ تَرَادِي kız saçın taradı = kız saçını taradı", " اَنِكْ سُوسِنْ تَرَادِي anıng süsin taradı = onun askeri dağıtıldı". Aslı " تَرْدِي tardı"dır, bir şeyi ayırdı manasınadır.

Görmez misin ki ikisinin muzari sıygaları birdir. "Ayırdı" manasına " تَرْدِي tardı" dersin; muzarii " تَرَارْ tarar" olur. " تَرَادِي ta-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بُذُورْماقْ şeklinde olan bu kelime yanlış olacaktır; doğrusu بُذُوماقْ olmalıdır. Mazi ve muzariinden anlaşılan budur. B. A.

[++] Bu kelimenin muzarii ve mastarı burada söylenmemiş ise de cilt III, sahife 62 de geçmektedir. B. A.

radı" dersin, muzarii yine " تَرَارْ tarar" olur. Yalnız bu kelime bütün fiillerde böyle değildir. İki ve üç harfli fiillerin muzariinde birleşirler. Mazisinde ayrılırlar. Nitekim "adam dağ belini aştı" anlamına olan " اَرْاَرتْ اَشْدِی er art aşdı" ve "yemek yedi" anlamına olan " اُلْ اَشْ اَشادِی ol aş aşadı" cümlelerindeki اَشْدِی - اَشادِی fiillerinin muzarileri bir kalıpta " اَشارْ aşar" şeklindedir, ve "o suya kandı" demek olan " اُلْ سُقْقا قَنْدِی ol suwka kandı" cümlesindeki " قَنْدِی kandı" fiilinin muzarii " قَنارْ kanar" gelir, mastarı " قَمَاقْ kanmak"tır. Yine bunun gibi "o, atından kan aldı" anlamına gelen " اُلْ اَتِنْ قَنادِی ol atın kanadı" cümlesindeki " قَنادِی kanadı" fiilinin muzarii -bundan evvelki kelimede olduğu gibi- " قَنارْ kanar" şeklindedir. Mastarı " قَمَماقْ kanamamak" tır [+], " قَمَاقْ kanmak" ve " قَمَاقْ kanamak" kelimeleri muzaride birleşirler. Mazide ve mastarda ayrılırlar. تَرُودِی tarudı: " اَقْ تَرُودِی ew tarudı = ev daral-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَمَماقْ kanamamak" şeklinde olan bu kelime yanlıştır. " قَمَاقْ kanamak" olacaktır. Mazisinden ve muzariinden anlaşılan budur. Burası nefi yeri değildir. B. A.

dı". Göğüs ve başka şey daralırsa yine böyle denir. " اَرْ بُشْدِی تَرُودِی er buşdı tarudı = adam usandı, sıkıldı, daraldı", (تَرُوْد - تَرُوماقْ tarur - tarumak).

تُرُودِی törüdi: " يَلِنكُوْ تُرُودِی yalnğuk törüdi = insan yaratıldı". Bu fiil lâzımdır, (تُرُوْر- تُرُوماكْ törür - törümek).

تَرِيدِی tarıdı: " اُلْ تَرِغْ تَرِيدِی ol tarığ tarıdı = o, ekin ekti". Başkası da böyledir, (تَرِر - تَرِيماقْ tarır - tarımak).

تِرَادِی tiredi: " اُلْ قَبَغْ تِرَادِی ol kapuğ tiredi = o, kapıya direk dikti". Herhangi bir şeye direk dikilirse yine böyle denir, (تِرَاْ - تِرَامَاكْ tirer - tiremek).

سِرِيدِی sırıdı: " اِتْ سِرِيدِی ıt sırıdı = köpek pisledi, sığdi", " اُلْ كِدِزْ سِرِيدِی ol kidhiz sırıdı = o,keçeyi -Türkmenlerin çadır örtüleri ve göç zamanındaki bürgüleri gibi- sık dikişle dikti", (سِرِيرْ - سِرِيماقْ sırır - sırımak).

سَرُودِی sarudı: " اُلْ سُولُقْ سَرُودِی ol suluk sarudı = o, sarık sardı". Herhangi bir nesne bir şey üzerine sarılırsa yine böyle denir, (سَرُوماقْ sarumak) [+].

[+] Bu mastarın muzarii metinde gösterilmemiştir; " سَرُوْر sarur" olsa gerektir. B. A.

قَرِيدِي karıdı: " اَرْقَرِيدِي er karıdı = adam kocaldı". Başkası da böyledir,(قَرِيَاقْ - قَرِيرْ karır - karımak). Şu savda dahi gelmiştir:" اَرْسلانْ قَرِيسا سِچْغانْ اِتِنْ كُذا زُورْ arslan karısa sıçgan ötin ködhezür = arslan kocalırsa yakalamak için fare deliğini bekler". Bu sav,yaşlı bir adamın büyük işlere gücü yetmiyerek küçük şeylere razı olması zamanında söylenir.

قُرِيدِي kurıdı: " قُرِيدِي تُونْ kurıdı ton = elbise kurudu". Başkası da böyledir,(قُرِيرْ - قُرِيَاقْ kurır - kurımak).

قُرِيدِي korıdı: " اُتِغْ قُرِيدِي otığ korıdı = otu korudu". Başkası da böyledir,(قُرِيرْ - قُرِيَاقْ korır - korımak).

كُرَادِي küredi: " قُلْ كُرَادِي kul küredi = köle kaçtı". Başkası da böyledir,(كُرَارْ - كُرَامَاقْ kürer - küremek).

كُرِيدِي küridi: " اَتْ كُرِيدِي at küridi = at ön ayaklariyle yeri eşti"," اُلْ قَارِغْ كُرِيدِي ol karığ küridi = o,karı küredi",(كُرِيرْ - كُرِيَاقْ kürir - kürimek).

بَزَادِي bezedi: " اُلْ اَوْنْ بَزَادِي ol ewin bezedi = o, evini bezedi, nakışladı", (بَزَارْ - بَزَامَاقْ bezer - bezemek).

تُزَادِي tuzadı: " اُلْ اَتْ تُزَادِي ol et tuzadı = o, et tuzladı". Bu kelime " تُزْلَادِي tuzla-

dı" yerinde kullanılır [+].

قَزِيدِي kazıdı: " اُلْ يِرِكْ قَزِيدِي ol yériğ kazıdı = o,yeri kazdı ve eşti". Yara ve yaraya benzer şeyleri deşmek için de böyle denir.(قَزِيرْ - قَزِيمَاقْ kazır - kazımak).

قُرِيدِي kurıdı: " اَنِكْ بُغزِي اَشْقَا قُرِيدِي anıng boğzı aşka kurıdı = onun boğazı aşa kurudu". Kullanılan budur. Doğru olanı noktasız ر ledir. Bu kullanış kuraldan dıştır. " سُوتْ اَمْزِدِي süt emüzdi" cümlesindeki " اَمْزِدِي emüzdi" kelimesi gibi,"süt emzirdi" demektir. (قُرِيرْ - قِرِيمَاقْ kurır - kurımak) [++].

[+] تُزَادِي fiilinin masdarı ve muzarii metinde yoktur. "تُزَارْ - تُزَامَاقْ tuzar - tuzamak" olsa gerektir. B. A.

[++] Buradaki ibareyi olduğu gibi yazıyorum :

« اَنِكْ بُغزِي اَشْقَا قُرِيدِي » اَيْ اَنَّهُ قَدْ جَفَّ حَلْقُهُ اِلَى الطَّعَامِ . وَهٰذِهِ هِيَ الْمُسْتَعْمَلَةُ وَالْاَصْوَبُ بِالزَّاءِ غَيْرِ الْمُعْجَمَةِ وَقَدْ شَذَّتْ هٰذِهِ كَمَا شَذَّتْ قَوْلُهُمْ سُوتْ اَمْزِدِي « اِذَا اَرْضَعَهُ

Bu ibarede içiçe birkaç yanlış birden vardır. Birincisi fiiller " قَزِيدِي، قَزِيرْ، قَزِيمَاقْ kazıdı - kazır - kazımak" olacaktır. Çünkü ibarede açıkça وَالْاَصْوَبُ بِالزَّاءِ غَيْرِ الْمُعْجَمَةِ denilmektedir. Halbuki kelime zâten metinlerde ر ile yazılmıştır. Şu halde asıl olan metinde bu kelimelerin ز ile olmasıdır ki doğrusunun ر ile olduğu söylenmiş bulunsun. Yoksa bu söz boş yere getirilmiş olurdu. İkinci yanlışa gelince " سُوتْ اَمْزِدِي süt emüzdi" cümlesindeki اَمْزِدِي kelimesi " اَمْزِدِي emürdi" olacaktır. Çünkü kuraldan dış olan şekil budur.Bundan başka bu kelimeler ز li harfler arasında gelmiştir.Bunun için ر ile değil, ز ile yazılmış olmaları gerektir. B. A.

قِزُودِی kızudı: " تَفَارْقِزُودِی tawar kızudı = mal bahalandı, malın fiatı yükseldi", (قِزُورْ - قِزُوماقْ kızur - kızumak).

قِزادِی kızadı: " اُلْقِيزْغْ قِزادِی ol kızığ kızadı = o, kızın kızlığını bozdu",(قِزارْ- قِزاماقْ kızar - kızamak).

كُزادِی közedi: " اُلْاُتْ كُزادِی ol ot közedi = o,ateşi maşa veya küskü ile çevirdi, karıştırdı", (كُزارْ - كُزاماكْ közer - közemek)," اُلْاُزُمْنِی كُزادِی ol üzümni közedi = o, üzümü taneledi, salkımdan üzümün tanelerini topladı".

كُزادِی küzedi: " اُلْيَيْلاغدا كُزادِی ol yaylağda küzedi= o, yaylada güzledi",(كُزارْ- كُزاماكْ küzer - küzemek).

سَسِدِی sasıdı: " سَسِدِی نانلكْ sasıdı neng = nesne sasıdı, koktu", (سَسِيرْ - سَسِيماقْ sasır - sasımak).

كُسادِی kösedi: "اُلْاَنِی كُرْماكِنْ كُسادِی ol anı körmekin kösedi = o, onu görmek istedi, görsedi". Herhangi bir şey görmek istenildiği zaman da böyle denir,(كُسارْ- كُساماكْ köser - kösemek).

بَشادِی başadı: " اُلْيِغاجْغْ بَشادِی ol yıgaçığ başadı = o, ağacı kertikledi, ağaçta bir takım kertikler yaptı". Ağaçlar birbirine dayalı olarak konursa yine böyle denir, (بَشارْ - بَشاماقْ başar-

başamak).

بُشُودِی boşudı: "اَنِكْ اوُزِی بُشُودِی anıng özi boşudı = onun içi boşaldı (ishal oldu), öturük oldu"," تُگُونْ بُشُودِی tügün boşudı = düğüm gevşedi"," اَتْ بُشُودِی at boşudı = at boşandı, at bağından boşandı"," خانْ يَلاوَجْغْ بُشُودِی Xan yalavaçığ boşudı = Hakan, memleketine dönmek için elçiyi bıraktı"," اَرْاُرا غُتِنْ بُشُودِی er uragutın boşudı = adam karısını boşadı", Arguca. Bu fiil lâzım ve müteaddi olur, (بُشُورْ - بُشُوماقْ boşur - boşumak).

تَشُودِی taşudı: " اُلْ اَفْكا يَرْماقْ تَشُودِی ol efge yarmak taşudı = o, eve para taşıdı". Başkası da böyledir, (تَشُورْ - تَشُوماقْ taşur - taşumak).

تُشادِی tüşedi: " اُلْ تُوشْ تُشادِی ol tüş tüşedi = o, düş gördü". Düşü azarsa, ihtilâm olursa yine böyledir, (تُشارْ - تُشامالْ tüşer - tüşemek).

تُشادِی töşedi: " تُشالْ تُشادِی töşek töşedi = döşek döşedi". Başkası da böyledir [+].

تِشادِی tişedi: " تِگِرْمانْ تِشادِی tegirmen tişedi = değirmen dişedi", (değirmen taşını dişedi, dişlerini keskinleştirdi). Bu

---

[+] Bu fiilin metinde mızari ve mastarı yoktur. " تُشارْ-تُشامالْ töşer - töşemek" olacaktır. B. A.

cümlede muzaf atılmış, muzafün ileyh onun yerine konulmuştur. Çünkü " تِگِرمَانْ tegirmen" sözü değirmenin hepsine verilen isimdir. Halbuki yalnız değirmen taşı dişenir." اُلْ اُرْغَاقْ تِشَادِي ol orgak tişedi = o, orak dişedi",(تِشَارْ - تِشَامَاكْ tişer - tişemek).

جِشَادِي çişedi: "اُغْلَانْ جِشَادِي oglan çişedi = çocuk çişedi, çiş etti, pisledi". Bu kelime ancak küçüklerde kullanılır [+].

سَشُودِي seğüdi: " تُكُونْ سَشُودِي tügün seğüdi = düğüm gevşedi, çözüleyazdı", (سَشُورْ - سَشُومَاكْ seğür - seğümek).

قَشِيدِي kaşıdı: " اُلْ مَنِي قَشِيدِي ol meni kaşıdı = o, beni kaşıdı, bemim vücudumu kaşıdı", (قَشِيرْ - قَشِيمَاقْ kaşır - kaşımak). Şu savda dahi gelmiştir: " اُلْدَجِي سِجْغَانْ مُوشْ تَشَقَنْ قَشِيرْ öldeçi sıçgan muş taşakın kaşır = ölecek sıçan kedi taşağı kaşır",(sıçanın ölümü yaklaştığında kedinin taşağını kaşır).Bu sav, ancak telef ve tehlikeli bir işle ilgilenen kimse için söylenir.

كُشِيدِي köşidi: "تَامْ كُونُكْ كُشِيدِي tam künüğ köşidi = duvar güneşi kapattı, örttü". Herhangi bir şey ışını kapatırsa yine böyle de-

---

[+] Metinde bu fiilin muzari ve masdarı yoktur." جِشَارْ - جِشَامَاكْ çişer - çişemek" olacaktır. B. A.

nir,(كُشِيرْ - كُشِيماكْ köşir - köşimek).

كِشادِي kişedi: "اُلْ اَتِغْ كِشادِي ol atığ kişedi = o, atı köstekledi"," اَرْ قُولِنْ كِشادِي er kulın kişedi = adam kölesini bağladı", (كِشارْ - كِشاماكْ kişer - kişemek).

سُغِيدِي sogıdı: "سُوُقْ سُغِيدِي suw sogıdı = su soğudu". Başkası da böyledir,(سُغِيرْ - سُغِيماقْ sogır - sogımak).

تُقِيدِي tokıdı: "اُلْ قَبُغْ تُقِيدِي ol kapuğ tokıdı = o,kapıyı çaldı, kapıya vurdu"," اُلْ قُولِنْ تُقِيدِي ol kulın tokıdı = o,kölesini döğdü". Oğuzca. Öbür Türkler "اُرْدِي تُقِيدِي urdı tokıdı" diye iki kelimeyi bir arada kullanırlar." تَمُرْجِي قِلِجْ تُقِيدِي temürçi kılıç tokıdı = demirci kılıç döğdü, yaptı", (demirci kılıç, bıçak ve buna benzer şeyler döğdü)," اَرْ بُوزْ تُقِيدِي er böz tokıdı = adam bez dokudu". Başkası da böyledir,"اَنِي سُفْ تُقِيدِي anı suw tokıdı = onu akan su alıp götürdü ve batırdı"," اَرْنِي يِيلْ تُقِيدِي erni yel tokıdı = adama yel çarptı, yel dokundu, cin dokundu", (تُقِيرْ - تُقِيماقْ tokır - tokımak).

سَقِيدِي sakıdı: "اُلْ مَنِكْ كُوزُما سَقِيدِي ol mening közüme sakıdı = o benim gözüme hayal göründü", " سَاقِغْ سَقِيدِي sakığ sakıdı=

ılgın, yalgın göründü, serap su sanıldı", (سَقِيرْ - سَقِيماقْ sakır - sakımak).

سُقِيدِى sukıdı: " اُلْ اَنِى سُقِيدِى ol anı sukıdı = o, onu parmağiyle gıdıkladı", (سُقِيرْ - سُقِيماقْ sukır - sukımak).

سِقادِى sıkadı: " اُلْ اَنِكْ بَشِنْ سِقادِى ol anıng başın sıkadı = o, onun başını sığadı", (o acıyarak onun başını sığadı). Herhangi bir şeyin üzerinde el geçirilerek yoklanırsa yine böyle denir, (سِقارْ - سِقاماقْ sıkar - sıkamak).

قَقِدِى kakıdı: " اُلْ اَنْدِنْ قَقِدِى ol andın kakıdı = o, ona kızdı, yaptığı işten darıldı", (قَقِيرْ - قَقِيماقْ kakır - kakımak). Argu dilinde " قَقِيورْ kakıyur" şeklindedir. Çünkü onlar ötreye uyacak başka bir şey olmadığı halde bu ayrımdan gelen muzari fiillerini ötre kılarlar. Halbuki kural bu değildir. Onların dilinde çetrefillik vardır [+].

[+] Burada bulunan قَقِيورْ kelimesi yanlış olsa gerektir. Çünkü bu şekil Divanda ancak birkaç yerde görülmektedir, "hal" fiili şekline benzemektedir. Bize kalırsa doğrusu " قَقَرْ kakur" olacaktır. Bundan başka burada bence Kaşgarlı çok önemli bir kuraldan bahsetmiş oluyor ve مِن عَيْرِ اَنْ يَكُونَ لِتِلْكَ الضَّمَّةِ مَتْبُوعٌ diyor ki muzari şeklindeki ikinci harfin ötre olması için kendisinden evvel uyulacak bir ötre bulunması lüzumu anlaşılır. Şu demektir ki yeni harekelenen bir harf ötre olarak harekelenebilmek için kendisinden evvel bir ötre harekesinin bulunması lâzımdır. قَقِيورْ veya قَقَرْ kelimelerinde böyle bir şey yoktur. Kaşgarlının bu kuralından başka bir zaman uzun uzadıya bahsedeceğim ve Türkçe kelimelerin birçoklarının arapça harfle yazılışının yanlış olduğunu tanıklıyacağım. B. A.

بَكُودِي beküdi: " تَكُونْ بَكُودِي tügün beküdi = düğüm berkişti". Bir iş berkişirse, muhkemleşirse yine böyle denir, (بَكُورْ - بَكُوماكْ bekür - bekümek).

تُكادِي tükedi: " ايشْ تُكادِي ış tükedi = iş tükendi, bitti"," بُواَشْ قَمُغْقا تُكادِي bu aş kamuğka tükedi = bu yemek herkese yetti". Bu kelime iki zıt anlama gelir[+].

بَلادِي beledi: " قُوِيْ بَلادِي koy beledi = koyun meledi", (بَلارْ - بَلاماكْ beler - belemek).

بُلادِي buladı: " قُزِي بُلادِي kuzı buladı = kuzu pişirdi". Başkası da böyledir, (بُلارْ - بُلاماقْ bular - bulamak).

بِلادِي biledi: " اُلْ بِجاكْ بِلادِي ol biçek biledi = o bıçak biledi, bıçağı bilegi üzerine sürdü", " اُلْ تِيشْ بِلادِي ol tış biledi = o diş biledi", (بِلارْ - بِلاماكْ biler - bilemek).

بِلادِي bėledi: " اُلْ كَنْجِنْ بِلادِي ol kençin bėledi = o, çocuğu beşiğe yatırdı, beledi, beşikte bağladı", " اُلْ اَنِي قانِكا بِلادِي ol anı kanığa bėledi = o, onu kanına beledi", (بِلارْ - بِلاماكْ bėler - bėlemek).

تُلادِي tüledi: " اَتْ تُلادِي at tüledi = at tüyünü döktü". At kışlık tüyünü attı, yeni

---

[+] Hem tükenmek hem de yetişmek ve kâfi gelmek anlamlarına olacaktır. B. A.

tüy çıkardı, demektir. Başkası da böyledir; bu, kışlık tüylerinin dökülmesi ve yenisinin çıkması demektir,(تُلاز- تُلاماكْ tüler - tülemek). Aslı تُولادى dır, burada و atılmıştır.

تُلادى töledi: " قُوى تُلادى koy töledi = koyun döldi, kuzuladı". Oğuzca.(تُلاز- تُلاماكْ töler - tölemek).

تِلادى tiledi: " اُلْ اَنِى تِلادى ol anı tiledi = o, onu diledi, istedi"," تَنكرِى اَنْدَغ تِلادى Tenğri andağ tiledi = Tanrı öyle istedi",(تِلاز - تِلاماكْ tiler - tilemek).

جِلادى çiledi: " تُونُغ جِلادى tonnğ çiledi = elbiseyi yaşarttı". Aslı جِيلادى dır, ى harfi atılmıştır. Başkası da böyledir, (جِلاز - جِلاماكْ çiler - çilemek).

سُلادى süledi: "بَكْ يَغِيقا سُلادى Beg yagıka süledi = Bey duşmana asker gönderdi, savaş yaptı". Aslı سولادى dır, و atılmıştır. (سُولاز- سُولاماكْ süler - sülemek). Şu beyitte dahi gelmiştir :

يَغِينكْ تَباتِرْ وُبَقِبْ بُكْدَنكْ بِلا
اُغْرَبْ قَلِى كَلْسا سَنكا قَرْشُو سُلا [+]

[+] Bu beyitin ikinci mısraındaki قلى kelimesinin altında yazma nüshada ince kalemle ve aynı yazı ile bir de جانْ kelimesi yazılmış. Şu halde ikinci mısra"Ograp kaçan kelse v.b." okunsa dahi olabilecek demektir. Anlam ve ölçü bozulmamaktadır. B. A.

Yagıng taba titrü bakıp bükdeng bile
Ograp kalı kelse sanga karşü süle
"Duşmandan yana dik gözle bak, hançerini bile, ne zaman sana uğrıyacak olursa ona karşı asker çek".
(Duşmanına görücü gözle bak, hançerini bileğide zağla, duşman seni dileyerek gelirse ona karşı koy".

قَلِيدِي kalıdı: " اَتْ قَلِيدِي at kalıdı = at sıçradı, kaykıdı, çamışlandı",(قَلِيرْ - قَلِيماقْ kalır - kalımak).

كُلِيدِي külidi: " اُلُكْ كُلِيدِي ölüg külidi = ölüyü gömdü". Başkası da böyledir, (كُلِيرْ كُلِيماكْ külir - külimek).

قَمَادِي kamadı: "كُوزْقَمَادِي köz kamadı = göz kamaştı, güneş ışığından göz kamaştı", (قَمَارْ - قَمَاماقْ kamar - kamamak).
" اَنِكْ تِيشِي قَمَادِي anıng tışı kamadı = onun dişi kamaştı", (ekşi bir şey yemekten onun dişi kamaştı). Şu savda dahi gelmiştir:" اَتَاسِي آنَاسِي اَجِغْ اَلْمَلا يِيسَا اُغْلِي قِيزِي تِيشِي قَمَارْ atası anası açığ alımla yese oğlı kızı tışı kamar = babası, anası ekşi elma yese oğlunun, kızının dişi kamaşır". Bu sav, ananın babanın yaptığı bir fenalıktan çocuklarının yakalandığı, sorguya çekildiği zaman söylenir.

قُمِيدِي komıdı: "اَرْ اَوِنكا قُمِيدِي er ewinge komıdı = er evini özledi, evine karşı içinde şevk duydu". Bir kimse herhangi bir şeyi özler ve yüreğinde ona karşı çoşkunluk duyarsa yine böyledir, (قُمِيرْ- قُمِيماقْ komır - komımak).

تَنُودِي tanudı: "اُلْ مَنكا سُوزْ تَنُودِي ol manga söz tanudı = o, bana bir söz söyledi" (emretti). Herhangi bir şey tavsiye ederse yine böyle denir, (تَنُورْ - تَنُوماقْ tanur - tanumak).

تُنَادِي tünedi: " اُلْ مَنْدا تُنَادِي ol mende tünedi = o benim yanımda geceledi", (تُنَارْ - تُناماكْ tüner - tünemek).

سِنَادِي sınadı: " اُلْ اَنِي سِنَادِي ol anı sınadı = o, onu sınadı, bir şeyde denedi", (سِنَارْ- سِناماقْ sınar - sınamak).

قَنَادِي kanadı: " اُلْ اَتِنْ قَنَادِي ol atın kanadı = o, atından kan aldı", (قَنَارْ - قَناماقْ kanar - kanamak).

قِنَادِي kınadı: " بَكْ اَنِي قِنَادِي Beg anı kınadı = Bey ona işkence etti", " تَنكْرِي اَنِي قِنَادِي Tenğri anı kınadı = Tanrı onu cezalandırdı", " اُلْ بِجاكِنْ قِنَادِي ol biçekin kınadı = o, bıçağına kın yaptı, bıçağı kınladı", (قِنارْ- قِناماقْ kınar- kınamak).

قَنَدِي kanadı: " بُرُونْ قَنَدِي burun kanadı = burun

kanadı". Bir adamın vücudunun herhangi bir yeri kanarsa yine böyle denir. Aslı قَانِيدِي dır. الف harfi atılmıştır. (قَنِيرْ - قَنِيماقْ kanır - kanımak) [+].

مُنادِي münedi: " اُلْ تُوغْ مُنادِي ol tonuğ münedi = o, elbisenin iğriliğini düzeltmek için uçlarından kesti". Başkası da böyledir, (مُنارْ - مُناماكْ müner - münemek).

سَنادِي sanadı: " اُلْ قُويُنْ سَنادِي ol koyın sanadı = o, koyununu saydı", (سَنارْ - سَناماقْ sanar - sanamak). Aslı سانادِي dır; birinci الف atılmıştır.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR ÇEŞİDİ

بَيُودِي bayudı: " اَرْ بَيُودِي er bayudı = adam zenginledi". Başkası da böyledir, (بَيُورْ بَيُوماقْ bayur - bayumak).

تَيادِي tayadı: " اُلْ اَنِي تَيادِي ol anı tayadı = o, ona dayak koydu, dayak dikti", üzerine çıktı bile, (تَيارْ - تَياماقْ tayar - tayamak).

Üçlü ayrımlar bitti.

X

X X

[+] " قَنِيرْ - قَنِيماقْ kanır - kanımak" şekli yanlıştır. "قَنارْ - قَناماقْ kanar - kanamak" olacaktır. Her ne kadar metinde mazi sıygası olan " قَنَدِي kanadı" fiilinden bahsederken aslının " قَنِيدِي kanıdı" olduğu söylenmiş ise de, şimdiye kadar müellifin tuttuğu usule göre "kanadı" fiilinin mazi ve muzarii "kanar - kanamak" şeklinde olacaktır. B. A.

BU DÖRTLÜ AYRIMLARDIR

BU, HER HAREKESİYLE ORTASI SÂKİN OLAN فَعْلَدِي AYRIMIDIR [+]

بُرْبادِي burbadı: " اَرْ اِيشغْ بُرْبادِي er ışığ burbadı = adam işi salladı, savsakladı, üzerine düşmedi"; (بُرْبادْ - بُرْباماقْ burbar-burbamak).

تُرْبِيدِي törpidi: " اَرْ يِغاجْ تُرْبِيدِي er yıgaç törpidi = adam ağaç yonttu, törpüledi". Başkası da böyledir, (تُرْبِيرْ - تُرْبِيماكْ törpir - törpimek).

سِغْتادِي sıgtadı: "اُغْلانْ سِغْتادِي oglan sıgtadı = çocuk ağladı". Başkası da böyledir. (سِغْتارْ - سِغْتاماقْ sıgtar - sıgtamak). Bu fiil خ ile dahi söylenir. Arapçada da böyledir : غُمارُ النّاسِ وَخُمارُهُمْ وَغَدّارٌ وَخَتّارٌ gibi. Bu, ancak fiillerde olur; isimlerde olmaz. Ağlamak için غ yerinde خ getirilerek " سِخْتُ sıxıt" demek caiz olmaz.

تُرْجِيدِي türçidi: " اَرْ اِيشْ تُرْجِيدِي er ış türçidi = a-

---

[+] Bu başlık şöyle anlaşılmalıdır: Ortası sâkin olduğu halde baş tarafı her hareke ile harekelenebilen ayrım. Ayrımda vezin olarak verilen فَعْلَدِي şekline bakılırsa bu ayrımda gelecek olan kelimelerin "burbandı, sığtandı" şeklinde olmaları lâzım geliyor ise de Kaşgarlı burada da tam arap dili kuralına uymuştur. Çünkü arapçada ا ، ى ، و harfleri sâkin birer harf sayılmaktadır. Ancak bu şekilde ayrımda geçen kelimeler yukarıdaki vezne uyabilir. B. A.

dam işe başladı", (تُرْجِيمَاكْ - تُرْجِيرْ türçir - türçimek).

تَوْجِيدِي tewçidi: " اُلْ تُوغْ تَوْجِيدِي ol tonuğ tewçidi = o, elbiseyi oyulkadı". Bu, bir şeyi seyrekçe dikmek demektir. (تَوْجِيرْ - تَوْجِيمَاكْ tewçir - tewçimek).

تِنْجِيدِي tıncıdı: " اَتْ تِنْجِيدِي et tıncıdı = et koktu",(تِنْجِيرْ - تِنْجِيمَاقْ tıncır - tıncımak).

قَرْجَادِي karçadı: " يُمْشَاقْ نَانْكْ قَرْجَادِي yumşak neng karçadı = yumşak nesne katılaştı, sertleşti",(قَرْجَارْ - قَرْجَامَاقْ karçar - karçamak).

قِرْجَادِي kırçadı: " اُلْ اُقْ اَمَاجْقَا قِرْجَادِي ol ok amaçka kırçadı = o ok,nişan yerinin yanına, kenarına dokundu ve kayıcı bir ok gibi geçti", (قِرْجَارْ - قِرْجَامَاقْ kırçar - kırçamak) [+].

قَوْجِيدِي kawçıdı: " آرِي كِشِيكَا قَوْجِيدِي arı kişige kawçıdı = arı adama saldırdı",(arı ısırmak için adama saldırdı). Bir adam başkasına kızarsa ve üstüne düşerse yine böyle denir,(قَوْجِيرْ - قَوْجِيمَاقْ kawçır - kawçımak).

بَغْدَادِي bagdadı: " اُلْ اَنِكْ اَذَاقِنْ بَغْدَادِي ol anıng adhakın bagdadı = güreşte onun ayağını

[+] " قِرْجَامَاقْ kırçamak" silip geçmek anlamına olsa gerektir. Bir ok veya bir taş bir şeyin yanına dokunarak geçerse "silip geçti" denir. B. A.

sarmaladı, sarmaya vurdu", (بَغْدَارْ - بَغْدَاماقْ bagdar - bagdamak).

قُنْدِيدِي kundıdı: " اُلْ قِلِجْ قُنْدِيدِي ol kılıç kundıdı = o,parlatkıçla kılıcı parlattı",(قُنْدِيرْ - قُنْدِيماقْ kundır - kundımak).

تَبْرَادِي tepredi: " تَبْرَادِي نانلكْ tepredi neng = nesne tepredi, kımıldadı, hareket etti" , (تَبْرَارْ - تَبْرَاماكْ teprer - tepremek).

تُبْرَادِي topradı: " اُتْ تُبْرَادِي ot topradı = ot kurudu",(تُبْرَارْ - تُبْرَاماقْ toprar - topramak).

تَبْرِيدِي taprıdı: " تَفِي تَبْرِيدِي tewi taprıdı = deve sıçradı, hopladı". Bu söz deveden başkası için söylenmez,(تَبْرِيرْ - تَبْرِيماقْ taprır - taprımak).

سَذْرَدِي sedhredi: "كِشِي سَذْرَدِي kişi sedhredi = halk seyredi, seyrekleşti","تُونْ سَذْرَدِي ton sedhredi = elbise seyredi,erpidi", (سَذْرَارْ - سَذْرَامالكْ sedhrer - sedhremek).

بُغْرَادِي bogradı: "اُلْ يِغَاجِغْ بُغْرَادِي ol yıgaçığ bogradı = o, ağacı boğum boğum kesti".Başkası da böyledir,(بُغْرَارْ - بُغْرَاماقْ bograr - bogramak).

تِغْرَادِي tıgradı: " اَرْ تِغْرَادِي er tıgradı = adam diğrek oldu, katı oldu, sert oldu", (تِغْرَارْ - تِغْرَاماقْ tıgrar - tıgramak).

تُغْرَادِي togradı: " اَتْ تُغْرَادِي et togradı = et doğ-

radı, tutmaç için et doğradı". Başkası da böyledir, (تُغْرارْ - تُغْراماقْ tograr - togramak).

يَڤْرادِي yawradı: " اَرْيَڤْرادِي er yawradı = adam tığrak oldu, katı oldu, sert oldu". Bu kelime تَغْدادِي [+] kelimesi gibidir, (يڤرارْ - يڤراماق yawrar - yawramak). Şu parçada dahi gelmiştir :

قِشْ يايغر وسُڤلنور اَرْاَتْ منن يَڤْرِيُور

اِكْلَرْيَما سَڤْرِيُورْ اتْ يِنْ تَقِي كرشور

Kış yaygaru söwlenür
Er at menin yawrayur
İkler yeme sawrıyur
Et yin takı bekrişür

"Kış, yaza fısıldıyor: Adam, at benimle tığrak olur, hastalar seğreliyor, azalıyor; et, vücut dahi pekişir".

(Yaz ile kışın karşılıklı konuşmasını anlatarak diyor ki: Adamların ve atların etleri bende sertleşir, hastalık kışta azalır , kışın insan-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda geçen تَغْدادِي sözü yanlıştır. " تِغْرادِي tıgradı" olacaktır. Bir kelime evvelinde geçen تِغْرادِي kelimesi anlam yönünden " يَڤْرادِي yawradı" kelimesine uymaktadır. B. A.

ların bedenleri ve etleri sertleşir)[+].

تُقْرادِي tuwradı: "اُشاقْ تُقْرادِي نانك uşak neng tuwradı = küçük şey büyüdü", (kuzunun büyüdüğü gibi), (تُقْرارْ - تُقْراماقْ tuwrar - tuwramak). Bu söz " تُقُزْ يُنجُوْ[++] tuwuz yünçü" sözündeki " تُقُزْ tuwuz" dan alınmıştır, "büyük inci" anlamınadır.

بُقْرِيدِي bukrıdı: "اَتْ سُچِيدِي بُقْرِيدِي at suçıdı bukrıdı = at sıçradı, çamışlık etti". Bu kelime yalnız kullanılmaz, سُچِيدِي kelimesiyle birlikte kullanılır. (بُقْرارْ - بُقْرَماقْ bukrar - bukramak).

[+] Bu parçada birkaç yanlış vardır: Birincisi سُقْلنور kelimesindedir. Bu kelime mutavaat ise "kendi kendine söyleniyor" demek olur; bu anlam buraya gelmez. Eğer bu fiil mutavaat değil de meçhul ise buraya hiç gelmez; çünkü fiilin faili meydandadır, "kış" kelimesidir. Fiil, mutavaat ve meçhul olamayınca " سُقْلَيُوْرْ söwleyür" şeklinde hal sıygası olacaktır; bize hak verdiren kuvvetli iki tanık ta ikinci mısradaki " يَقْرِيُوْرْ yawrayur" ve üçüncü mısrada bulunan " سَقْرَيُوْرْ sawrayur" kelimeleridir. سُقْلنُوْرْ kelimesinin bunlara uyması gerektir; kafiye, işin böyle olmasını ister. İkinci yanlış بكرشور kelimesindedir. Bu kelime " بَكْرَشُوْرْ bekreşür" olacaktır, " بك bek" kökündendir. B.A.

[++] تُقُزْ kelimesi " تُقُرْ tuwur" olacaktır. Çünkü metinde bu kelimeden geldiği söylenen üç fiilin üçü de gördüğünüz gibi ر harfiyle yazılmıştır. Yazma nüshada تُقُزْ kelimesinin üçüncü harfi olan ر üzerinde çok ufak bir nokta vardır, bunun yanlış olduğunda şüphe yoktur. Brockelmann gerek bunu ve gerek تقرادى ، تقرار ، تقراماق kelimelerini ز ile "tuwzamak" şeklinde yazmış ise de yanılmıştır. Dv.I,94,11 de bulunan " تقردى tuwradı" kelimesi bizim görüşümüzü kuvvetlendirmektedir. B. A.

تِکْرادِی tikredi: " اَتْ اَذاقِی تِکْرادِی at adhakı tikredi = atın ayağı ses verdi",(atın tırnağı ve ayağı ses verdi).Ve yine " اُغْلانْ تِکْرادِی oglan tikredi" denir ki, "çocuk geliş-ti" demektir, (تِکْرارْ-تِکْراماقْ tikrer - tikremek).

جِغْرُودِی çıgrudı: " یِیرْجِغْرُودِی yèr çıgrudı = yer sertleşti", (yer, üzerinde çok yürünmekten ve çiğnenmekten sertleşti).Gevşek olup ta sonradan sertleşen her şey için de böyle denir; (جِغْرُورْ-جِغْرُوماقْ çıgrur - çıgrumak).

جُقْرادِی çokradı: "اَشِیخْ جُقْرادِی aşıç çokradı = tencere kaynadı", (tencerenin içerisindeki bulamaç gibi koyu şey kaynadı). Tencerenin içerisinde sulu şey bulunur da kaynarsa böyle söylenmez," قَیْنَدِی kaynadı" denir.

جُقْرادِی çokradı: "مِنکَرجُقْرادِی mıngar çokradı = pınar kaynadı",(pınarın suyu, tencerenin kaynadığı gibi kaynadı),(جُقْرارْ-جُقْراماقْ çokrar - çokramak).

جِقْرادِی çıkradı: " تِیشْجِقْرادِی tış çıkradı = diş gıcırdadı"," قَبُغْجِقْرادِی kapuğ çıkradı = kapı gıcırdadı". Bir adam duşmanlıkla ve buna benzer şeyle bağırırsa yine böyle denir, (جِقْرارْ-جِقْراماقْ çıkrar - çıkramak).

جِکْرادِی çikredi: " اَتْمَاکْتاشْجِکْرادِی etmekte taş çik-

redi = ekmekte taş gıcırdadı", (ekmek içinde bulunan taş yüzünden diş gıcırdadı), (جِكْرَارْ - جِكْرَاماقْ çikrer - çikremek).

جَلْدادِي çıldadı: "اُقْ كِيشْ تاجَلْدادِي ol kişte çıldadı = ok sadakta çıldır çıldır etti". Buna benzer ses için de böyle denir, (جِلْدارْ - جِلْداماقْ çıldar - çıldamak) [++].

سَفْرادِي sawradı: "ايشْ سَفْرادِي iş sawradı = iş savsadı, gevşedi". İşliyen bir adam işi bırakırsa yine böyle denir, (سَفْرارْ - سَفْراماقْ sawrar - sawramak), "سُكَلْ ايكِدِنْ سَفْرادِي sökel igdin sawradı = hasta, hastalıktan iyileşti, hastalığı savdı".

سَكْرِيدِي sekridi: "اَرْ سُوقْا سَكْرِيدِي er suwka sekridi = adam suya seğirtti". Başkası da böyledir, (سَكْرِيرْ - سَكْرِيماكْ sekrir - sekrimek).

سَمْرِيدِي semridi: "قُوْ سَمْرِيدِي koy semridi = koyun semirdi, yağlandı". Başkası da böyledir, (سَمْرِيرْ - سَمْرِيماكْ semrir - semrimek).

سَنْرِيدِي sanrıdı: "اَسْرُكْ سَنْرِيدِي esrük sanrıdı = sarhoş saçmaladı". Aslı سَنْدِرِيدِي dır, (سَنْرِيرْ - سَنْرِيماقْ sanrır - sanrımak).

[+] Basma nüshada جَلْدادِي şeklinde çıkan bu kelime "جِلْرادِي çılradı" olacaktır. Bk. Dv. II, 268, 3. B. A.

[++] Bu kelimeler de yanlıştır. "جِلْراماقْ - جِلْرارْ çılrar - çılramak" olacaktır. B. A.

تَنْرِيدِي tenridi: "اَنِكْ بَشِي تَنْرِيدِي anıng başı tenridi = onun başı döndü". Bu, uyku çöktüğü halde uyunamadığı zaman olur. Bu yüzden insanın başında karınca yürür gibi bir şey duyulur.(تَنْرِيرْ - تَنْرِيمَاكْ tenrir - tenrimek).

كُورِيدِي köwredi: "اَنِكْ كُوجِي كُورِيدِي anıng küçi köwredi = onun gücü gevşedi, kuvveti gevşedi". Herhangi katı bir şeyin kuvveti gider, gevşerse yine böyle denir,(كُورَارْ - كُورَامَاكْ kewrer - kewremek). [+]

كُكْرِيدِي kökredi: "اَرْسلانْ كُكْرِيدِي arslan kökredi = arslan kükredi"," بُغْرَا كُكْرِيدِي bogra kökredi = aygır kükredi"," بُلِتْ كُكْرِيدِي bulıt kökredi = bulut kükredi". Savaşta, yiğitlerin sesi buna benzetilir. Nitekim şu savda da gelmiştir: "تِكِرْمَنْدَا تُغْمِشْ سِيغَانْ كُوكْ كُكْرِكِنْكَا قُرْقَماسْ tegirmende togmış sıçgan kök kökreginge korkmas = değirmende doğan sıçan gök gürlediğinde korkmaz". Bu sav, sıkıntılı işler içerisinde yoğrulmuş olan, sonra ufak bir şeyle korkutulmak istenen kimse için söylenir. (كُكْرَارْ - كُكْرَامَاكْ kökrer - kökremek).

كُلْرِيدِي külredi: "تَاشْ قُدُغْدَا كُلْرِيدِي taş kuduğda kül-

---

[+] Basma ve yazma nüshalarda كُشْرَادِي şeklinde geçen bu kelime yanlıştır."كُورِيدِي kewredi" olacaktır. B. A.

redi = taş kuyuda gürledi", (كُلْرارْ - كُلْراماكْ külrer - külremek).

تَبْزادِى tepzedi: " اُلْ اَنى تَبْزادِى ol anı tepzedi = o, ona haset etti, çekemedi", (تَبْزارْ - تَبْزاماكْ tepzer - tepzemek).

سِغْزادِى sıgzadı: " اُلْ تيش سِغْزادِى ol tış sıgzadı = o, dişini hilâlledi, dişekle dişi kurcaladı" ve yine " اُلْ اَتِكْ يِيسِنْ سِغْزادِى [+] ol etik yisin sıgzadı = o, pabuç, mest gibi şeylerin dikişleri arasına parça koyup sızgı yaptı". İki şeyin arasına bir şey sıkıştırılarak konursa yine böyle denir, (سِغْزارْ - سِغْزاماقْ sıgzar - sıgzamak).

قُبْزادِى kupzadı: " اُلْ قُبُزْ قُبْزادِى ol kubuz kupzadı = o, kubuz, ut çaldı", (قُبْزارْ - قُبْزاماقْ kupzar - kupzamak).

تَبْسادِى tepsedi: " اُلْ اَنى تَبْسادِى ol anı tepsedi = o, ona haset etti, günüledi", (تَبْسارْ - تَبْساماكْ tepser - tepsemek). Bu ز ile dahi söylenir.

بُتْسادِى bütsedi: " باشْ بُتْسادِى baş bütsedi = yara i-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda يِيسِنْ şeklinde çıkan bu kelime " يِيسِنْ yisin" şeklinde olacaktır. Çünkü " يِى yi" dikiş manasınadır. Bk.Dv.III,18,16. Bugün Türkiyede halı dokunurken, halıda çiçek ve nakış yapılacağı zaman iki rengin arasına çizgi şeklinde üçüncü bir renk sokarlar, buna "sızgı" derler. Eski usul pabuççular, saraçlar, iki meşin parçasını dikmek istedikleri zaman aralarına başka renkte ince bir meşin parçası korlar, buna da "sızgı" denir. B. A.

yileşmeye yaklaştı", (بُتْسَارْ - بُتْسَامَاقْ bütser - bütsemek).

بخْسَادِي buxsadı: " اُلْ اَنگَرْ بخْسَادِي ol angar buxsadı = o onun emrini kabul etmedi, işi zorla yaptı", (بخْسَارْ - بخْسَامَاقْ buxsar - buxsamak).

جَبْسَادِي çapsadı: " اُلْ سُقْدا جَبْسَادِي ol suwda çapsadı = o, suda yüzmek istedi", (جَبْسَارْ - جَبْسَامَاكْ çapsar - çapsamak) [+].

سَتْسَادِي satsadı: " اُلْ اَتِنْ سَتْسَادِي ol atın satsadı = o, atını satmak istedi". Başkası da böyledir, (سَتْسَارْ - سَتْسَامَاقْ satsar - satsamak).

سُرْسَادِي sürsedi: " اُلْ اَتِغْ سُرْسَادِي ol atığ sürsedi = o, atını sürmek istedi". Başkası da böyledir, (سُرْسَارْ - سُرْسَامَاكْ sürser - sürsemek).

سُقْسَادِي suwsadı: " اَرْ سُقْسَادِي er suwsadı = adam susadı". Başkası da böyledir, (سُقْسَارْ - سُقْسَامَاقْ suwsar - suwsamak). Bunun aslı da istemek ve dilemeğe gider.

سُقْسِدِي suwsıdı: " سِرْكَا سُقْسِيدِي sirke suwsıdı = sirke sulandı, sulu oldu". Sirkedeki su, sirkenin kuvvetini kırdı", (سُقْسِيرْ - سُقْسِيمَاقْ suwsır - suwsımak).

[+] Basma nüshada جَبْسَامَاكْ şeklinde olan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek ve ك harfi üzerine iki nokta konarak ق şekline konmuştur. Bk.Dv.II,3,7. B. A.

قَبْسَادِى kapsadı: " اَنِكْ تَكْرَاكِشِى قَبْسَادِى anınğ tegre kişi kapsadı = onun çevresini halk kapladı", (قَبْسَارْ - قَبْسَاماقْ kapsar - kapsamak). Ve yine "اُلْ اَنِكْ تَقَارِنْ قَبْسَادِى ol anınğ tawarın kapsadı = o, onun malını kapmak istedi".

قُبْسَادِى kopsadı: " اُلْ يُقَارُو قُبْسَادِى ol yokaru kopsadı = o, yukarı çıkmak istedi", (قُبْسَارْ - قُبْسَاماقْ kopsar - kopsamak).

كُرْسَادِمْ körsedim: " مَنْ اَنِى كُرْسَادِمْ men anı körsedim = ben onu göresidim, görmek istedim". Aslı " كُرُكْسَادِمْ körügsedim"dir.

ذلاقه harflerinde kural böyledir. Kendisinde bu harflerden birisi bulunan fiil, bir şey dilemek anlamına alınacak olursa o fiilin köküne ا.س.ك getirilir [+]. (كُرْسَارْمَنْ - كُرْسَاماكْ körsermen - körsemek).

كَلِكْسَادِمْ keligsedim: "مَنْ سَنْكَا كَلِكْسَادِمْ men sanğa keligsedim = ben sana gelmek istedim" , " كَلْسَادِمْ kelsedim" [++] dahi denir, (كَلْسَارْمَنْ - كَلْسَاماكْ kelsermen - kelsemek).

[+] Zelaka harfleri evvelki ciltlerde geçmiştir. B. A.

[++] Yazma nüshada son üç fiil " كلسادم kelisedim", " كلسارمن kelisermen"," كلساماك kelisemek" imlâsındadır. Bu şekil ayrıma uymamaktadır. Bunun için biz tercümemizde gördüğünüz şekilde aldık. Bundan başka az önce geçmiş olan "satsamak" fiili "satısamak" ve "sürsemek" fiili "sürisemek" ve "çapsamak" fiili "çapısamak" imlâlarındadır. Bu yoldaki yazılış, ayrıma uymadığı için biz ayrıma uyar şekilleri aldık. N. A.

قَقْسِدِي kaksıdı: " اَتْ قَقْسِدِي et kaksıdı = et kakaç oldu, et kakaç olayazdı", (قَقْسِيرْ - قَقْسِيماقْ kaksır - kaksımak).

تُقْشَدِي tüwşedi: " اَرِنْكْ تَرِي تُقْشَدِي anıng teri tüwşedi = çalışmaktan onun teri tane tane oldu", (تُقْشَارْ - تُقْشَامَاكْ tüwşer - tüwşemek).

تَقْشَادِي tewşedi: " يِبْ قَمُغْ تَقْشَادِي yıp kamuğ tewşedi = ip büsbütün karıştı",(ip dolaştı, ucu bulunmıyacak bir şekilde birbirine karıştı), (تَقْشَارْ - تَقْشَامَاكْ tewşer - tewşemek).

جَخْشَادِي çaxşadı: " تَاشْ جَخْشَادِي taş çaxşadı = taş çağıl çuğul etti, çakıl ses verdi". Ziynet eşyası ve buna benzer şeyler ses verirse yine böyle denir,(جَخْشَارْ - جَخْشَامَاقْ çaxşar - çaxşamak).

جُقْشَادِي çuwşadı: "جَغِرْ جُقْشَادِي çagır çuwşadı = şıra kaynadı ve köpüklendi". Başkası da böyledir, "قَرِنْ جُقْشَادِي karın çuwşadı = yemek, karını yaktı ve ekşitti",(جُقْشَارْ - جُقْشَامَاقْ çuwşar - çuwşamak).

سُفْشَادِي sufşadı: " اُلْ قُلاقّا سُفْشَادِي ol kulakka sufşadı = o, gizli bir sözü kulağa söyledi, fısıldadı", (سُفْشَارْ - سُفْشَامَاقْ sufşar - sufşamak). " سُكَلْ كَا سُفْشَادِي sökelge sufşadı = hastaya okudu, üfledi". س ile dahi lûgattir.

قَرْشَادِي karşadı: " اُلْ تُونُغْ قَرْشَادِي ol tonuğ karşadı =

o, elbiseyi karışladı, karışla ölçtü". Başkası da böyledir; (قَرْشاڒ - قَرْشاماق karşar - karşamak).

قُرْشادِي kurşadı: "اُلْ قَفْتانْ قُرْشادِي ol kaftan kurşadı = o, elbisenin kuşağını bağladı", (قُرْشاڒ - قُرْشاماق kurşar - kurşamak).

قُغْشادِي kogşadı: "قَتِغْ نانكْ قُغْشادِي katığ neng kogşadı = sert nesne koğşadı, gevşedi", (قُغْشاڒ - قُغْشاماق kogşar - kogşamak).

قُقْشادِي kowşadı: "اَرْاقِنِي قُقْشادِي er oknı kowşadı = adam okunu koğuş ağacı daliyle cilâladı". (قُقْشاڒ - قُقْشاماق kowşar - kowşamak). غ ile dahi lûgattir.

كَشْدِي kewşedi: "تَوْاُتْ كَشْدِي tewi ot kewşedi = deve ot ile geviş getirdi", "قُرْجْ نانكْ كَشْدِي kurç neng kewşedi = katı şey gevşedi", (كَشْشاڒ - كَشْشاماكْ kewşer - kewşemek). "كَشْشَكْ اَتْماكْ kewşem etmek = mayalı, güzel, iyi pişmiş semirtici ekmek" [+].

تَسْغادِي tasgadı: "اُلْ اَنِي تَسْغادِي ol anı tasgadı = o, onu tokatladı", (تَسْغاڒ - تَسْغاماق

[+] Burada arapça ibareyi olduğu gibi alıyorum: وَبِهِ سُمِّيَ اَلْخُبْزُ اَلْمُخْتَمِرُ اَلْجَيِّدُ اَلنَّضِيجُ اَلْمُسَمَّنُ bu ibaredeki son kelime benim anlayışıma göre ismi mefûl sıygasiyle اَلْمُسَمَّنُ olacaktır. Çünkü bu şekle göre anlam mayalı, güzel, iyi pişmiş yağlı ekmek demek olur. Çünkü ayrıca özenilerek pişirilen bu çeşit ekmeklere yağ konur. Şu hale göre anlam "semirtici" değil, "yağlı" olmalıdır. B. A.

tasgar - tasgamak).

سَتْغادِي satgadı: "اُلْ اَنِكْ بُيْنِنْ سَتْغادِي ol anınğ boynın satgadı = o, onun boynunu çiğnedi", "بِيرْ يُولْ بِيرِكْ سَتْغادِي bir yol biriğ satgadı = bir yol bir yola çatıldı", (güneyden gelen yol batıdan gelen yol ile çatıştı, sataştı", "اَلِمْ بِيرِمْنِي سَتْغادِي alım berimni satgadı = o, alacağını vereceği ile ödeşti, karşıladı", (سَتْغارْ - سَتْغاماقْ satgar - satgamak). Şu beyitte dahi gelmiştir :

اَژُنْ تُنِي كُنْدُوزِي يِلْكِنْ كَچَارْ
كِمِنِي قَلِي سَتْغَسَا كُوجِنْ كَڤَارْ

Ajun tüni kündüzi yelkin keçer
Kimni kalı satgasa küçin kewer

"Açının gecesi, gündüzü konuk olarak geçer, kimin üzerine uğrasa onun kuvvetini gevşetir".
(Zamanın günleri ve geceleri misafir olarak geçer; o,bir kimsenin üzerine uğrasa, basıp geçse onu zayıflatır).
Bu kelime yol ve borç hususlarında Oğuzcadır.

سِتْغادِي sıtgadı: "اُلْ قُولِنْ سِتْغادِي ol kolın sıtgadı = o, kolunu sığadı", (سِتْغارْ - سِتْغاماقْ sıtgar - sıtgamak).

بَدْغادِي badgadı: "اُلْ اَنِكْ اَذاقِنْ بَدْغادِي ol anınğ adhakın badgadı = o, onun ayağını güreşte yakaladı, çelme vurdu". Bu ke-

limeye çevirme ile "بَغْدادى bagdadı" dahi denir, (بَدْغار - بَدْغاماق badgar - badgamak).

بُلْغادى bulgadı: "اُلْ سُوقُغْ بُلْغادى ol suwuğ bulgadı = o, suyu bulandırdı", "اُلْ تُمْاجْ بُلْغادى ol tutmaç bulgadı = o, tenceredeki tutmaçı bulandırdı, karıştırdı". Başkası da böyledir. Bulamaç ve bulamaça benzer şeyleri altı üstü iyice pişmesi için karıştırmak ve kımıldatmak dahi böyledir. "اُلْ اَرْ اَنِكْ كُنْكِلِنْ بُلْغادى ol er anıng köngilin bulgadı = o adam onu kızdırdı". Aslı, tab'a uygun gelmiyen yemeği yemekten insanın gönlü bulanması ve kusayazmasıdır. (بُلْغار - بُلْغاماق bulgar - bulgamak).

تُلْغادى [+] tolgadı: "قِيزْ يِنْجُو تُلْغادى kız yinçü tolgadı = kız incili küpe takındı". Başkası da böyledir, "اُلْ يُونكْ تُلْغادى ol yünğ tolgadı = o, yün sümeğini doladı", "اَنِكْ قَرْنِى تُلْغادى anıng karnı tolgadı = onun karnı ağrıdan ve bunun gibi şeylerden buruldu", (تُلْغار - تُلْغاماق tolgar - tolgamak).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda تُلْغادى kelimesi لَغادى şeklinde çıkmıştır; ilk harfi noktasız olup bir üstün hareke vardır. Yazma nüshaya dikkat edilecek olursa harfin üzerine sonradan çok zayıf bir mürekeple iki nokta konulmuştur. Bundan başka bu harfin üstün harekesi yanlıştır. Bu, düzeltilmemiş, biz düzelttik ve "تُلْغادى tolgadı" şeklinde aldık. Bk.Dv.II,230. B. A.

قَرْغادِي kargadı: "تَنْكْرِي اَنِى قَرْغادِي Tenğri anı kargadı = Tanrı onu lânetledi", (قَرْغار - قَرْغاماق kargar - kargamak).

قُرْغادِي kurgadı: "يِيرْ قُرْغادِي yer kurgadı = yer yağmurun azlığından kurudu", (قُرْغار - قُرْغاماق kurgar - kurgamak).

قِزْغادِي kızgadı: "بَكْ اَنِى قِزْغادِي Beg anı kızgadı = Bey onu uzaklaştırdı, ona sert bulundu, kakıdı", (قِزْغار - قِزْغاماق kızgar - kızgamak). Görmez misin, Türkler Tanrının lânetiyle bir kulun bir kulu koğması arasını nasıl ayırt etmişlerdir. Öbür kelimeyi üstün, bu kelimeyi esre kılmışlardır [+].

قَرْقادِي karwadı: "اُلْ قَرَنْغُودا قَرْقادِي ol karanğkuda karwadı = o, karanlıkta ararken eliyle bir şeye dokundu", (قَرْقار - قَرْقاماق karwar - karwamak). Yukarıda söylediğimiz gibi yumşak ڤ yi و a çevirmek caiz olan her yerde "قَرْوادِي karvadı" dahi denir.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda geçen "قرغادی، قِرْغار قِرْغاماق kızgadı - kızgar - kızgamak" şekli yanlıştır. Bize kalırsa "قِرْغادِي، قِرْغار، قِرْغاماق kırgadı - kırgar - kırgamak" olacaktır. Çünkü Kaşgarlı "قِرْغاماق kargamak" fiili ile "قِرْغاماق kızgamak" fiili arasındaki farkın üstün ve esreden ibaret olduğunu söylemektedir. Halbuki ikinci fiil ز harfi ile yazılmıştır. Bunun doğru olması lazım gelseydi fark yalnız harekeden ibaret olmayıp harflerin de ayrı ayrı farklar vücude getirmesi lazımdı. Kaşgarlı böyle bir şeyden bahsetmiyor. Şu halde doğru olan bizim görüşümüzdür. Nitekim Dv. II, 231, 5 te bulunan "kırgadı" kelimesi bize tanıklık etmektedir. B. A.

تَلْكادِي telgedi [+]: " اُلْ اَتاسِنْ بُلْغادِي ol atasın bulgadı = o, babasını sıktı, canını sıktı"," تَلْكادِي telgedi" kelimesi yalnız söylenmez, " بُلْغادِي bulgadı" kelimesiyle beraber söylenir,(تَلْكاز - تَلْكاماكْ telger - telgemek).

بَتْلادِي batladı: " اُلْ بوزْنِي بَتْلادِي ol bözni batladı = o,bezi mayalı bir tortu ile tortuladı, bezi kolaladı", (بَتْلاز - بَتْلاماقْ batlar - batlamak).

بُتْلادِي butladı: " اِتْ اَرِكْ بُتْلادِي ıt erig butladı = köpek adamı budundan ısırdı". Bir adam başka bir adamın buduna vurursa yine böyle denir, (بُتْلاز - بُتْلاماقْ butlar - butlamak).

بِتْلادِي bitledi: " اَرْبِتْ بِتْلادِي er bit bitledi = adam bit aradı", (بِتْلاز - بِتْلاماكْ bitler - bitlemek).

بُزْلادِي bozladı: " تِيتِرْ بُزْلادِي titir bozladı = dişi deve bozladı, bağırdı". Başkası da böyledir, (بُزْلاز - بُزْلاماقْ bozlar - bozlamak).

بَشْلادِي başladı: " اَرْ اِيشْ بَشْلادِي er ış başladı = a-

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " بُلْغادِي bulgadı" kelimesi yalnız başına kullanılmış ise de sözün gelişinden anlaşıldığına göre " بُلْغادِي تَلْكادِي bulgadı telgedi" diye iki fiilin bir arada kullanılması gerektir. Nasılsa metinde böyle yapılmamıştır. Fakat yine metinde "telgedi" kelimesinin yalnız kullanılmıyacağı söylenmektedir. B. A.

dam işe başladı", "اُلْ يُولْ بَشْلادِى ol yol başladı = o, yol gösterdi, kılavuzluk etti", "اُلْ سُو بَشْلادِى ol sü başladı = o, askerin önünden gitti", (o,askere komutanlık etti), (بَشْلارْ- بَشْلاماقْ başlar - başlamak).

بَغْلادِى bagladı: "اُلْ اُتُنُكْ بَغْلادِى ol otunğ bagladı = o, odun bağladı". Başkası da böyledir, (بَغْلارْ - بَغْلاماقْ baglar - baglamak).

بُغْلادِى bogladı: "اُلْ تُونْ بُغْلادِى ol ton bogladı = o elbise boğladı, bohçaladı", (بُغْلارْ- بُغْلاماقْ boglar - boglamak). Türkler elbiseyi boğlamakla başka bir şey bağlamak arasını ayırmışlardır. Bağlamakta ب harfi üstün, boğlamakta ötredir.

بُقْلادِى bokladı: "يِلِوْ بُقْلادِى yılkı bokladı = hayvan pisledi". Oğuzcadır. (بُقْلارْ - بُقْلاماقْ boklar - boklamak).

بَكْلادِى bekledi: "اُلْ نانِكِرْ بَكْلادِى ol nenğin bekledi = o, malını bekledi, gözetti", "اُلْ قَبُغُنْ بَكْلادِى ol kapugın bekledi = o, kapısını kapattı, peketti". Herhangi bir şey sıkıca bağlanırsa yine böyle denir, (بَكْلارْ- بَكْلاماقْ bekler - beklemek).

بَكْلادِى begledi: "اُلْ اَنِى بَكْلادِى ol anı begledi = o, onu bey saydı, ona bey dedi",

(بَكْلارْ - بَكْلاماكْ begler - beglemek).

تَبْلادِى tapladı: " اُلْ تُونُغْ تَبْلادِى ol tonuğ tapladı = o, elbiseyi kabullendi, razı oldu". Başkası da böyledir, (تَبْلارْ - تَبْلاماقْ taplar - taplamak).

تُبْلادِى tüpledi: " اُلْ ايشِغْ تُبْلادِى ol ışığ tüpledi = o, işi dipledi, o, işi kökünden aradı", (تُبْلارْ - تُبْلاماكْ tüpler - tüplemek).

تَتْلادِى tatladı: " اُلْ اَنِى تَتْلادِى ol anı tatladı = o, onu Fars saydı, onu Farslardan saydı", (تَتْلارْ - تَتْلاماقْ tatlar - tatlamak).

تَرْلادِى terledi: " اَتْ تَرْلادِى at terledi = at terledi"," اُلْ اَتِنْ تَرْلادِى ol atın terledi = o, atını kaşağıladı, atın üzerindeki ter ve pislik gibi şeyleri giderdi, temizledi", (تَرْلارْ - تَرْلاماكْ terler - terlemek). Bu kelime iki zıt anlama gelir; müteaddi ve lâzım olur.

تَزْلادِى tazladı: " اُلْ اَنِى تَزْلادِى ol anı tazladı = o, ona kel dedi, kel saydı", (تَزْلارْ - تَزْلاماقْ tazlar - tazlamak).

تُزْلادِى tuzladı: " اُلْ اَتْ تُزْلادِى ol et tuzladı = o et tuzladı". Başkası da böyledir, (تُزْلارْ - تُزْلاماقْ tuzlar - tuzlamak).

تِزْلادِى tizledi: " بُغْرا اَرِكْ تِزْلادِى bogra eriğ tizledi = boğra, adamı altına aldı, diziyle ezdi, dizledi". Bir kimse bir şey üzerini diziyle çiğnerse yine böyle denir ,

(تِزْلارْ - تِزْلاماقْ tizler - tizlemek).

تَشْلادِى taşladı: "اُلْ اِتِغْ تَشْلادِى ol ıtığ taşladı = o,köpeği taşladı", "اَرْ تَشْلادِى er taşladı = adam gurbete gitti, dışarılıklı oldu". Başkası da böyledir, (تَشْلارْ - تَشْلاماقْ taşlar - taşlamak).

تُشْلادِمْ tuşladım: "مَنْ اَنِى تُشْلادِمْ men anı tuşladım = ben onu sıraya aldım, hizasında durdum, karşısında durdum". تُشْلارْمَنْ تُشْلاماقْ tuşlarmen - tuşlamak).

تِشْلادِى tişledi: "اُلْ اَنِى تِشْلادِى ol anı tişledi = o onu dişledi, dişle ısırdı". Birisi başka birisinin dişine vurursa yine böyle denir, (تِشْلارْ - تِشْلاماقْ tişler - tişlemek) [+].

تَغْلادِى tağladı: "اُلْ اَتِنْ تَغْلادِى ol atın tağladı = o,atını dağladı", (تَغْلارْ - تَغْلاماقْ tağlar - tağlamak). Attan başka hayvan dağlanırsa yine böyle denir. Bu lûgat köklü değildir.

تُغْلادِى tugladı: "اُلْ يارَغْ تُغْلادِى ol yarağ tugladı = o,suyun, çayın gediğini,yarığını kapattı". (تُغْلارْ - تُغْلاماقْ tuglar - tuglamak).

تُمْلِدِى tumlıdı: "سُوقْ تُمْلِدِى suw tumlıdı = su soğudu". Başkası da böyledir, (تُمْلِيرْ - تُمْلِياقْ

[+] Yazma nüshada önceden " تِشْلاماقْ tişlemek" şeklinde yazılmış iken sonradan bir düzeltme görerek تِشْلاماقْ şekline konulmuştur. Dikkat. B. A.

tumlır - tumlımak). Şu parçada dahi gelmiştir:

كُرْدِي مَنِي اَمْلِيُو بَقْتِي مَنكا اِمْلِيُو
قَلْدِم كُنكُل تِمْلِيُو قَدْغُو مَنِي تُرْغُرُوْد

Kördi meni emleyü
Baktı manğa imleyü
Kaldım könğül tumlıyu
Kadgu meni turgurur

"Beni sağaltarak gördü, bana işaret ederek baktı, gönlüm donarak kaldım. Kaygı beni durdurur".

(Sevgilim beni gördü ve beni tedavi etti. Bana baktı ve selâmla işaret etti. Ben onun izinde sıkıntı yüzünden donmuş olarak kaldım. Kaygu beni durgunlaştırıyor, sıkıyor).

جَرْلادِي çarladı: "اُغْلا نْجَرْلادِي oglan çarladı = oğlan çarladı, çocuk cırladı, ağladı",

" يَنكا نْجَرْلادِي yangan çarladı = fil bağırdı", (جَرْلاز - جَرْلاماق çarlar - çarlamak).

جُغْلادِي çogladı: Bu kelime "جَرْلادِي çarladı" kelimesi gibi, filin bağırması anlamınadır, (جُغْلاز - جُغْلاماق çoglar - çoglamak).

جُغْلادِي çogladı: "اُل تُوْنُغ جُغْلادِي ol tonuğ çogladı = o,elbiseyi boğladı, bohçaladı".

Başkası da böyledir, (جُغْلارْ - جُغْلاماقْ çoğlar - çoğlamak).

جِغْلادِي çığladı: "اُلْ بُوزْ جِغْلادِي ol böz çığladı = o, Türk arşıniyle bez ölçtü", (جِغْلارْ - جِغْلاماقْ çığlar - çığlamak).

جُڤْلادِي çuwladı: " اَتْ جُڤْلادِي et çuwladı = et börttü". Bu, etin iyice pişmemesidir. (جُڤْلارْ - جُڤْلاماقْ çuwlar - çuwlamak).

جِنْلادِي çınladı: " اُلْ اِيشِغْ جِنْلادِي ol ışığ çınladı = o, işi tahkik etti, (جِنْلارْ - جِنْلاماقْ çınlar - çınlamak).

سَبْلادِي sapladı: "اَرْ قِلِجْ سَبْلادِي er kılıç sapladı = adam kılıca sap yaptı". Herhangi bir şeye sap yapılırsa yine böyle denir, (سَبْلارْ سَبْلاماقْ saplar - saplamak).

سَرْلادِي sarladı: " اُلْ سُڤْلُقْ سَرْلادِي ol suwluk sarladı = o sarık sardı"," اَذاقِنكا يُرْكانْجُو سَرْلادِي adhakınğa yörgençü sarladı = o, ayağına sargı, dolak sardı". Herhangi bir şey bir şey üzerine sarılırsa yine böyle denir, (سَرْلارْ - سَرْلاماقْ sarlar - sarlamak).

سِرْلادِي sırladı: "اَياقْجِي اَياقْ سِرْلادِي ayakçı ayak sırladı = kâseci, çanakçı kâse sırladı", (kâseci, üzerine nakış yapmak için kâseye sır vurdu), (سِرْلارْ - سِرْلاماقْ sırlar - sırlamak).

سُوزْلادِي sözledi: "اُلْ مَنْكا سُوزْ سُوزْلادِي ol manğa söz

sözledi = o, bana söz söyledi", (سُوْزْلادْ-
سُوْزْلاماقْ sözler - sözlemek).

سِزْلادِي sızladı: " اَنِكْ تِيشِي بُوْزْدُنْ سِزْلادِي anıng tışı buzdun sızladı = onun dişi buzdan sızladı",(onun dişinde buz yüzünden veya soğuk su içmekten sızı peyda oldu, ağrıdı), " اَرْنِكْ سُنْكُوكِي سِزْلادِي erning süngügi sızladı = adamın kemiği sızladı", (ağrıdan adamın kemiği sızladı),(سِزْلارْ- سِزْلاماقْ sızlar - sızlamak).

سُغْلِدِي soglıdı: " اَرْقُوْيْنكا سُغْلِدِي er koynğa soglıdı = adam, elini koynuna soktu",(adam bir şey aramak için elini koynuna soktu),(سُغْلِيرْ - سُغْلِياقْ soglır - soglımak) [+]. Başkası da böyledir.

سَقْلادِي sawladı: " اُلْ تِلِمْ سَقْلادِي ol telim sawladı = o çok söz söyledi". Bir adam atalar sözü söylerse yine böyle denir,(سَقْلارْ- سَقْلاماقْ sawlar - sawlamak).

سُقْلادِي suwladı: " اَتْ سُقْلادِي at suwladı = at su içti". Başkası da böyledir. "اَرْتِتِكْ سُقْلادِي er titik suwladı = adam çamura su koydu, sulandırdı". Başkası da böyledir; (سُقْلارْ - سُقْلاماقْ suwlar - suwlamak).

[+] Burada ya Türkçe ibare eksik veya arapça ibare fazladır. Metni olduğu gibi alıyorum. "اَرْقُوْيْنكا سُغْلدِي - اَيْ اَدْخَلَ الرَّجُلُ يَدَهُ فِي حُجْرِهِ يَطْلُبُ شَيْئاً arapça ibarenin doğru olduğunu kabul edersek Türkçesinde bir kelime eksik olmalıdır. Bu takdire göre ibare şöyle olacaktır: " اَرْ اَلِكِنِي قُوْيْنكا سُغْلِدِي er eliğni koynğa soglıdı". B. A.

سَمْلادِی samladı: "اُلْ اَنِی اَمْلادِی سَمْلادِی ol anı emledi samladı = o ona ilâç etti,sağalttı". Bu kelime yalnız kullanılmaz, "اَمْلادِی emledi" kelimesi de gelir, (سَمْلاماقْ - سَمْلارْ samlar - samlamak).

سُمْلِیدِی sumlıdı: " اَرْ سُمْلِیدِی er sumlıdı = adam Türkçeden başka bir dil konuştu,"(o dili konuşandan başka birisi anlamaz), (سُمْلِیرْ - سُمْلِیماقْ sumlır - sumlımak).

سَنْلادِی senledi: " اُلْ اَنِی سَنْلادِی ol anı senledi = o, ona sen diye aytadı",(o ona,küçük kimselere yapılan aytaç ile aytadı), (سَنْلارْ - سَنْلاماكْ senler - senlemek). Bu kelime "sen" anlamınadır. Bir kimseye aytarken büyüklemek istenirse " سِزْلادِی sizledi" denir.Bunun anlamı "siz" demektir. Bu,Hakanlara karşı olan aytama gibidir. Nitekim Yüce Tanrının إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ sözü gibi.

قَرْلادِی karladı: " بُلُتْ قَرْلادِی bulıt karladı = bulut karladı", (قَرْلارْ - قَرْلاماقْ karlar - karlamak).

قُرْلادِی kurladı: " اُلْ قَفْتَانِغْ قُرْلادِی ol kaftanığ kurladı = o, elbiseye kuşak yaptı ve bağladı", (قُرْلارْ قُرْلاماقْ kurlar - kurlamak).

قِرْلادِی kırladı: " اُلْ یِرِكْ قِرْلادِی ol yeriğ kırladı = o,yeri, toprağı kazdı",(o,karpuz ve kar-

puza benzer şeyler dikmek için toprakta yarıklar ve çukurlar yaptı). Bir adam germeç, büvet yaparsa yine böyle denir, (قِرْلا ز قِرْلاماق kırlar - kırlamak).

قَشْلا دِی kaşladı: "اَرِق قَشْلادِی arık kaşladı = oğırmağa kaş, germeç, büvet yaptı". Birisi bir adamın kaşına vurursa yine böyle denir, (قَشْلا ز - قَشْلاماق kaşlar - kaşlamak).

قُشْلا دِی kuşladı: "بَك قُشْلا دِی Beg kuşladı = Bey kuş avladı", (قُشْلا ز - قُشْلا ماق kuşlar - kuşlamak).

قِشْلا دِی kışladı: "اَر اِفِندا قِشْلادِی er ewinde kışladı = adam evinde kışladı". Başkası da böyledir, (قِشْلا ز - قِشْلا ماق kışlar - kışlamak).

قِنْلا دِی kınladı: "اُل بجاق قِنْلا دِی ol biçek kınladı = o,bıçak kını yaptı". Başkası da böyledir, (قِنْلا ز - قِنْلاماق kınlar - kınlamak).

كُتْلا دِی kötledi: "اُغْلا نِغ كُتْلا دِی oglanıg kötledi = çocuğa fenalık yaptı". Başkası da böyledir, (كُتْلا ز - كُتْلاماك kötler - kötlemek).

كَذْلا دِی kedhledi: "اَر كَذْلا دِی er kedhledi = adam çabaladı",(adam kuvvetli kimselerin yaptığını yaptı), (كَذْلا ز - كَذْلاماك

kedhler - kedhlemek).

كَزْلادِى kezledi: " اُلْ اِقِنْ كَزْلادِى ol okın kezledi = o, okunu gezledi, okun gezini ıslah etti, düzeltti", (كَزْلارْ - كَزْلاماكْ kezler - kezlemek). Tencereden pisliği giderse yine böyle denir [+].

كُزْلادِى közledi: " اُلْ اَنِى كُزْلادِى ol anı közledi = o, onun gözüne vurdu", (كُزْلارْ - كُزْلاماكْ közler - közlemek).

كِزْلادِى kizledi: " اُلْ كِزْلادِى نانكِنى ol kizledi nengni = o, nesneyi gizledi", (كِزْلارْ - كِزْلاماكْ kizler - kizlemek).

كَسْلادِى kesledi: " اُلْ اِتِغْ كَسْلادِى ol ıtığ kesledi = o, kesekle köpeği koğdu", (كَسْلارْ - كَسْلاماكْ kesler - keslemek).

كُكْلادِى kökledi: " اُلْ اَدَرْ كُكْلادِى ol edher kökledi = o, eğerin bağını bağladı", (كُكْلارْ - كُكْلاماكْ kökler - köklemek).

كُكْلادِى kögledi: " يِلِنْ كُكْلادِى yılkı kögledi = hay-

[+] Buradaki arapça ibareyi olduğu gibi alıyorum: وَكَذٰلِكَ اِذَا اَخْرَجَ الْقُدْرَةَ عَنِ الْقُدْرِ; buradaki ibare yanlış olsa gerektir. Çünkü iyi bir anlam elde edilemiyor. Bize kalırsa ibare şöyle olsa gerektir: وَكَذٰلِكَ اِذَا اَخْرَجَ الْقِدْرَ عَنِ الْقِدْرِ. Biz anlamı doğru bildiğimiz yolda verdik. Bize tanıklık eden bir şey de yazma nüsha ile basma nüshanın birbirine uymaması ve basma nüshadaki الْقُدْرَةَ kelimesinin yazma nüshada الْقُدْرَه şeklinde bulunmasıdır. İyi bakılacak olursa yazma nüshadaki kelimenin د harfi üzerinde bir nokta sezilmektedir. Bundan başka ikinci bir ihtimal de ibarenin وَكَذٰلِكَ اذا اخرج القُدْرَه عن القدر şeklinde olmasıdır. Bu takdire göre anlam "tencerenin dibinde kalmış olan şeyi veya yanık olarak yapışan artığı tencereden çıkarmak" demek olur. B. A.

vamlar yeşil yedi, ot yedi", (كُكْلارْ - كُكْلاماكْ kögler - köglemek).

كُكْلادِي kögledi: " اَرْ كُكْلادِي er kögledi = adam ırladı , teganni etti; adam ırlarken bir takım ezgiler çıkardı", (كُكْلارْ - كُكْلاماكْ kögler - köglemek).

كَمْلادِي kemledi: " اَتْ كَمْلادِي at kemledi = at, kötüledi, hasta oldu"," كَمْلانْدِي kemlendi" dahi denir, (كَمْلارْ - كَمْلاماكْ kemler - kemlemek).

مُنْلادِي münledi: " اَرْ مُنْلادِي er münledi = adam çorba içti", (مُنْلارْ - مُنْلاماكْ münler - münlemek).

بُلْنادِي bulnadı: " اَرْ يَغِينِي بُلْنادِي er yagını bulnadı = adam duşmanı tutsak etti",(بُلْنارْ - بُلْناماقْ bulnar - bulnamak).

تُكْنادِي tüknedi: " اُلْ باشِنْ تُكْنادِي ol başın tüknedi = o, yarasını dağladı",(o, ateşle yarasını dağladı), (تُكْنارْ - تُكْناماكْ tükner - tüknemek).

جِكْنادِي çiknedi: " قِيزْ جِكِنْ جِكْنادِي kız çikin çiknedi = kız nakış yaptı",(kız altın tellerle ipek kumaş üzerine tasvirler yaptı), " اَرْ جِكْنا جِكْنادِي er çikne çiknedi = adam yere sürgü çekti",(جِكْنارْ - جِكْناماكْ çikner - çiknemek).

سُكْنادِي süknedi: " اَرْ سُكُلْ سُكْنادِي er sügül süknedi = adam siğile ilâç etti, sağalttı" ,

(سُكْنَاز - سُكْنَاماكْ sükner - süknemek).

قَيْنَادِي kaynadı: " اَرْاَنكَرْقَيْنَادِي er anğar kaynadı = adam ona karşı geldi, onun işini kabulden çekindi, sözünü reddetti", (قَيْنَارْ - قَيْنَاماقْ kaynar - kaynamak).

قَسْنَادِي kasnadı: " اَرْتُمْلُغْقَاقَسْنَادِي er tumluğka kasnadı = adam soğukta zırıncıdı, soğuktan adamın alt çenesi üst çenesine vurdu". Köpek soğuktan zırıncırsa yine böyle denir, (قَسْنَارْ - قَسْنَاماقْ kasnar - kasnamak).

قَلْنُودِي kalnudı: " يُفْقَانَانكْ قَلْنُودِي yufka neng kalnudı = yuka şey kalınlaştı", (قَلْنُورْ - قَلْنُوماقْ kalnur - kalnumak).

قُلْنَادِي kulnadı: " قِسْرَاقْ قُلْنَادِي kısrak kulnadı = kısrak kulunladı, doğurdu", (قُلْنَارْ - قُلْنَاماقْ kulnar - kulnamak).

كِشْنَادِي kişnedi: " اَتْ كِشْنَادِي at kişnedi = at kişnedi", " قَتِرْ كِشْنَادِي katır kişnedi = katır anırdı", (كِشْنَارْ - كِشْنَاماكْ kişner - kişnemek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَسْتَادِي yastadı: " اُلْ اَنكَرْ يَسْتُقْ يَسْتَادِي ol anğar yastuk yastadı = o, ona yastık dayadı, yasladı", " اُلْ مَنكَا سُوْزْ يَسْتَادِي ol manğa söz yastadı = o, bana söz dokundur-

du, tariz etti ve açıkça konuşmadı", (يَسْتَارْ - يَسْتَاماق yastar - yastamak). يُنْجِدِي yunçıdı: "اَرْ يُنْجِيدِي er yunçıdı = adam yoksullaştı, adamın yoksulluk yüzünden hali kötüleşti". Şu parçada dahi gelmiştir:

بِلْكَا بَكُو يُنْجِدِي اَرْدُنْ اَتِي يَنْجِدِي
اَرْدَمْ اَتِي تِنْجِدِي يَرْكَا تَگِبْ سُرْتُلُوْرْ

Bilge bükü yunçıdı
Ajun eti yençidi
Erdem eti tınçıdı
Yerge tegip sürtülür

"Bilgin, akıllı kötüleşti, dünya onların etini ısırdı. Faziletin vücudu bozuldu, koktu, yere değip sürtülür". (Zamanı anlatarak diyor ki: Bilginlerin hali kötüleşti, zaman onları ısırdı, hatta edep ve faziletin eti bozuldu, çürüdü, arıklıktan yere değerek sürtülür)[+]. " تَنْجَدِي tançadı" kelimesinin aslı " تَنْجَفَادِي tancgadı"dır. Oğuzlarla Kıpçaklar gerek

---

[+] Bu parçanın ikinci mısraının sonuncu kelimesi basma nüshada يُنْجَدِي imlâsında çıkmış ise de yazma nüshada يِتَنْجَدِي şeklindedir. Doğrusu " يَنْجَدِي yencdi" olacaktır; "ısırmak" anlamınadır. Bk. Dv. III, 321. Yalnız bu hale göre mısraın vezni bozulmuş olur. B. A.

isimlerin ve gerek fiillerin ortasında bulunan غ harfini atarlar [+].

يَڤْرِيدِي yawrıdı: " اَرْ يَڤْرِيدِي er yawrıdı = adamın hali kötüleşti, yoksulluktan veya hastalıktan arıkladı", (يَڤْرِيرْ - يَڤْرِيماقْ yawrır - yawrımak).

يِيسادِي yèysedi: " اُلْ اَتْمَاكْ يِيسادِي ol etmek yèysedi = o, ekmek yemek istedi". Başkası da böyledir, (يِيسارْ - يِيساماكْ yèyser - yèysemek).

يَبْسادِي yapsadı: " اَرْ اَتْمَاكْ يَبْسادِي er etmek yapsadı = adam ekmek yapmak istedi". Bir kimse kapıyı iterse yine böyle denir. " اَرْ تُوزَاقْ يَبْسادِي er tuzak yapsadı = adam ava tuzak koymak istedi", (يَبْسارْ - يَبْساماقْ yapsar - yapsamak).

يَتْسادِي yatsadı: " اَرْ يَتْسادِي er yatsadı = adam yatmak, uyumak istedi", (يَتْسارْ - يَتْساماقْ yatsar - yatsamak).

يِتْسادِي yètsedi: " اُلْ مَنِي يِتْسادِي ol meni yètsedi = o, bana yetişeyazdı", (يِتْسارْ - يِتْساماكْ yètser - yètsemek).

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " تَنْجَدِي tançadı" ve " تَنْجَغادِي tançgadı" kelimelerinin ilk harfleri üstündür. Halbuki geçen parçada böyle bir kelime yoktur. " تِنْجَدِي tınçadı" kelimesi vardır. Bununla beraber buna "yanlış" diyemiyeceğiz. Çünkü gerek " تِنْجَاماقْ tınçamak" ve gerek " تَنْجِيماقْ tançımak" kelimeleri aynı anlamdadır. Aralarında anlamca fark yoktur. Bk.Dv.II,171,8. B. A.

يَذْسادِى yadhsadı: "اُلْ تُشاكْ يَذْسادِى ol töşek yadhsadı = o, döşek yaymak istedi, döşek yayayazdı","اُلْ سُوسِنْ يَذْسادِى ol süsin yadhsadı = o, askerini dağıtmak ve yaymak istedi". Başkası da böyledir. Hamuru açmak ve yaymak istemek dahi böyledir, (يَذْسارْ - يَذْساماقْ yadhsar - yadhsamak).

يُذْسادِى yodhsadı: "اُلْ بِتِكْ يُذْسادِى ol bitik yodhsadı = o, kitabı silmek istedi". Kılıçtan kanı silmek ve başkası da böyledir, (يُذْسارْ - يُذْساماقْ yodhsar - yodhsamak).

يَرْسِيدِى yarsıdı: "اُلْ يَرْسِيدِى نانكِنى ol yarsıdı nengni = o, bir şeyi murdar buldu ve ondan iğrendi", (يَرْسِيرْ - يَرْسِيماقْ yarsır - yarsımak).

يَزْسادِى yazsadı: "اُلْ قُورِينْ يَزْسادِى ol kurın yazsadı = o, kuşağını çözmek istedi". Başkası da böyledir, (يَزْسارْ - يَزْساماقْ yazsar - yazsamak).

يَشْسادِى yaşsadı: "اَلْ مَنْدِنْ يَشْسادِى ol mendin yaşsadı = o, benden gizlenmek istedi",(يَشْسارْ - يَشْساماقْ yaşsar - yaşsamak).

يَغْسادِى yağsadı: "اَرْ يَغْسادِى er yağsadı = adamın canı yağ istedi",(adamın canı sadeyağ ve başka yağ istedi),(يَغْسارْ - يَغْساماقْ yağsar - yağsamak).

يَغْسِيدِى yağsıdı: "يَغْسِيدِى نانكْ yağsıdı neng = adam

sadeyağın tadını aldı [+]". Şu savda dahi gelmiştir: " يَقْرِي ياغِي يَغْسِيماسْ yakrı yağı yağsımas = içyağı, yağ yerini tutmaz", (يَغْسِيرْ - يَغْسِيماقْ yağsır - yağsımak). Aslı ياغْسادِي dır [++].

يڤسادى yuwsadı: " اُلْ تُبِقْ يُڤْسادِي ol topık yuwsadı = o, top yuvarlamak istedi". Başkası da böyledir, (يُڤْسارْ - يُڤْساماقْ yuwsar - yuwsamak).

ڤسادى yawsadı: " اُلْ مَنكا تَڤارْ ڤسادِي ol manğa tawar yawsadı = o, malla benim gönlümü almak istedi, (ڤسار - ڤساماقْ yawsar - yawsamak).

يِقْسادى yıksadı: " اُلْ تامْ يِقْسادِي ol tam yıksadı = o, duvar yıkmak istedi". Başkası da böyledir, (يِقْسارْ - يِقْساماقْ yıksar - yıksamak).

يُكْسادِي yüksedi: " يُكْسادِي نانكْ yüksedi nenğ = nesne yükseldi, uzadı". (يُكْسارْ - يُكْساماكْ yükser - yüksemek).

يُمْشادِي yumşadı: " يُمْشادِي نانكْ yumşadı nenğ = nesne yumşadı", (يُمْشارْ - يُمْشاماقْ yumşar - yumşamak).

يَلْغادِي yalgadı: " اَياقْ يَلْغادِي ayak yalgadı = kap yaladı, çanak yaladı". Başkası da böyledir, (يَلْغارْ - يَلْغاماقْ yalgar - yalgamak). Şu savda dahi gelmiştir :

[+] Buradaki Türkçe ibarede yanlışlık vardır. İbare şöyledir: يغسيدى نانك arapçasına bakılacak olursa bu اَرْ يغسيدِي şeklinde olacaktır. B. A.

[++] Burada arapça ibare şöyledir: فَادُغِمَ " ياغْسادِي " buradaki son arapça kelime yerinde değildir. فَخُفِّفَ olacaktır. Biz böyle tercüme ettik. B. A.

" يَقَا داقِي يَلْغَا غالِي اَلِكْدَاكِي اِجْغِنُورْ yakadakı yalga galı eliğdeki ıçgınur = yakadakini yalarken eldeki gider", (insan yakasındaki bulaşığı yalarken elinden çanak düşer. Yalayıcı boşta kalır). Bu sav, bir şeye tamah ederek elindekini harcıyan kimseye, elindekini iyi tutması ve uzaktaki tamahı terketmesi için söylenir.

يَلْڤَادِي yalwadı: " اَرْيَاغْ يَلْڤَادِي er yağ yalwadı = adam yağ yaladı". Başkası da böyledir. Bu kelime evvelkinden daha çok kullanılır, (يَلْڤَارْ - يَلْڤَاماقْ yalwar - yalwamak).

يُرْكَادِي yörgedi: " اُلْ اَذَاقِنْ يُرْكَادِي ol adhakın yörgedi = adam ayağını sardı". Başkası da böyledir. Herhangi bir şey sarılırsa yine böyle denir, (يُرْكَارْ - يُرْكَارماك yörger - yörgemek) [+].

يِبْلَادِي yıpladı: " اُرَاغُتْ يُوزِنْ يِبْلَادِي uragut yüzin yıpladı = kadın yüzünün kılını iple aldırdı", (يِبْلَارْ - يِبْلَاماقْ yıplar - yıplamak).

يَتْلَادِي yatladı: " يَاتْجِي يَتْلَادِي yatçı yatladı = şaman yada taşiyle afsun yaptı",(şaman

---

[+] Metinde bu kelime يُرْكَارماك şeklindedir, yanlış olmalıdır; doğrusu يُرْكَاماكْ olacaktır; bizi bu kanaate götüren iki tanık vardır. Birincisi, bu mastarın muzari ve mazisinde ر harfi yoktur. İkincisi, bu ayrımın kelimelerine uygun olan şekil, ر siz olmaktır. يَلْڤَاماق ، يُمْشَاماق gibi. B. A.

yada taşiyle yağmur yağdırmak için afsun yaptı);" اُلْ اَنِی یَتْلادِی ol anı yatladı = o,onu yabancı saydı, yat saydı", (یَتْلاز - یَتْلاماقْ yatlar - yatlamak).

یِبْلادِی yıpladı: " اَرْ یِبْلادِی er yıpladı = adam ip üzerinde oynadı, canbazlık etti", (یِبْلاز - یِبْلاماقْ yıplar - yıplamak).

یِذْلادِی yıdhladı: " اُلْ یِبَارْ یِذْلادِی ol yıpar yıdhladı = o misk kokladı". Başkası da böyledir, (یِذْلاز - یِذْلاماقْ yıdhlar - yıdhlamak).

یَرْلادِی yarladı: " اُلْ اَنِكْ یُوزِنَکَا یَرْلادِی ol anıng yüzinğe yarladı = o onun yüzüne tükürdü", (یَرْلاز - یَرْلاماقْ yarlar - yarlamak).

یِرْلادِی yırladı: " اَرْ یِرْلادِی er yırladı = adam bir ır ırladı", (یِرْلاز - یِرْلاماقْ yırlar - yırlamak).

یَشْلادِی yaşladı: " اَتْ یَشْلادِی at yaşladı = at yaş yedi, ot yedi". Başkası da böyledir. Aslı یاشْلادِی dır. Başkalarında olduğu gibi yeğniltilmiştir. (یَشْلاز - یَشْلاماقْ yaşlar - yaşlamak).

یَغْلادِی yagladı: " اَرْ قُشْ یَغْلادِی er koguş yagladı = adam kayış yağladı". Başkası da böyledir, (یَغْلاز - یَغْلاماقْ yaglar - yaglamak). Aslı یاغْلادِی dır.

يُغْلادِى yogladı: " اُلْ اُلُكَكا يُغْلادِى ol ölüğge yogladı = o, ölü için yemek verdi". Türklerin göreneği böyledir, (يُغْلار - يُغْلاماقْ yoglar - yoglamak).

يِغْلادِى yıgladı: " اُغْلانْ يِغْلادِى oglan yıgladı = çocuk ağladı". Başkası da böyledir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

يلكِن بُلُبْ بَرْدُقى كُنْكُلْمْ اَنكارْ بغَلَيُو

قَلْدِمْ اَرِنْجْ قَدْغُقا اِيشِمْ اُذُو يِغْلَيُو

Yelkin bolup bardukı könğlüm anğar baglayu

Kaldım erinç kadguka ışım udhu yıglayu

"Misafir olup sevgilim gitti, gönlümü ona bağladım. Kaygıda kaldım; işim, arkasından ağlamaktır".

(Sevgilim misafir olarak gitti; halbuki ben gönlümü onun sevgisine bağladım. Sanki ben, o gittikten sonra kaygı içinde kaldım ve arkadaşımın arkasından ağlarım).

يُكْلادِى yükledi: " اُلْ تَڤى كايُوكْ يُكْلادِى ol teweyge yük yükledi = o, deveye yük yükledi". Başkası da böyledir, (يُكْلارْ - يُكْلاماكْ yükler - yüklemek).

يِكْلادِى yikledi: " اُلْ يِيرِكْ يِكْلادِى ol yeriğ yikledi = o, yeri çiğnedi". Bu kelime ى harfini الف yapanlara göredir. Fasih

olanı " اِكْلادِى ikledi"dir: (يِكْلارْ - يِكْلاماكْ yikler - yiklemek).

يَمْلادِى yamladı: "اُلْ اَڤِنْ يَمْلادِى ol ewin yamladı = o, evini süpürdü", (يَمْلارْ - يَمْلاماقْ yamlar - yamlamak).

يِمْلادِى yimledi: " اُلْ مَنكا يِمْلادِى ol manğa yimledi = o, bana göziyle işaret etti",(يِمْلارْ - يِمْلاماكْ yimler - yimlemek).Aslı "اِمْلادِى imledi"dir.

يَشْنادِى yaşnadı: " يَشِنْ يَشْنادِى yaşın yaşnadı = şimşek çaktı". Parlak leğen gibi, ayna gibi şeylerin parlaması da böyledir. (يَشْنارْ - يَشْناماقْ yaşnar - yaşnamak).

يَلْنادِى yelnedi: " بِى يَلْنادِى bi yelnedi = kısrağın memesi doldu, sarktı". Doğurma zamanında hayvanların memelerini salıvermesi ve süt gelmesi zamanında da böyle denir, (يَلْنارْ - يَلْناماكْ yelner - yelnemek).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MENKUS OLAN

بُيْبادِى buybadı: " اُلْ اِيشِغْ بُيْبادِى ol ışığ buybadı = o, işi savsakladı, yüzüstü bıraktı". (بُيْبارْ - بُيْباماقْ buybar - buybamak).

سَيْبادِى saypadı: " اُلْ تَوارِنْ سَيْبادِى ol tawarın saypadı = o, malını israf etti",(o malını her şeyde israf etti),(سَيْبارْ - سَيْباماقْ

saypar - saypamak).

سَيْرادِي sayradı: "سَنْدُواج سَيْرادِي sanduvaç sayradı = bülbül şakıdı"," اَرْتَلِمْ سَيْرادِي er telim sayradı = adam çok saçmaladı,hezeyan etti". Bu kelime iki zıt anlama gelir, (سَيْراڤ - سَيْرادْ sayrar - sayramak).

يَيْلادِي yayladı: " اَرْتاغْدا يَيْلادِي er tağda yayladı = adam dağda yayladı",(يَيْلادْ - يَيْلاماقْ yaylar - yaylamak).

Kural: Bu ayrımdan emir sıygası dört harflidir. Onun için ayrıma dört harfli dedik. " اَتْ تُغْرا et togra"," اَڤْكا اُغْرا ewge ogra" cümlelerindeki تُغْرا ve اُغْرا kelimeleri gibi.İsterse söyliyen adam " تُغْراغِلْ togragıl"," اُغْراغِلْ ogragıl" dahi diyebilir. Emri gaibinde "تُغْراسُونْ tograsun","اُغْراسُونْ ograsun" denir. Nehi halinde emir sıygası üzerine bir م bir de الف getirilerek " اُغْراما ograma"," تُغْراما tograma" denir.Nehyi gaibinde "اُغْراماسُونْ ogramasun", "تُغْراماسُونْ togramasun" derler.

Gelecek zamanda bir işi yapar anlamı murad edildiği zaman emir sıygası üzerine tok ve غ lı kelimelerde غ , الف , ى ; yumşak

ve ك li kelimelerde غ yerine ك getirilir." مَنْ آتْ تُغْرَاغَايْ مَنْ men et togragaymen"," مَنْ آنَكَرْ اُغْرَاغَايْ مَنْ men angar ogragaymen" gibi ki, "ben et doğrıyacağım","ben ona uğrıyacağım" demektir.

Bu ayrımda ve bu ayrımın başkasındaki fiillerin hepsi de bu yolda yürür. Bu şöyledir; arapçada kelimelerin evveline gelen harflerle bir takım manalar anlaşılır. Muzari [+] ve istifham edatları, istikbal س i ve kesme الف leri, atıf و ı ve buna benzer şeyler gibi.

Türkçede kelime olduğu gibi sapsağlam durur; bir takım anlamlar bildirmek için getirilen harfler -gördüğünüz gibi- kelimenin sonuna eklenir. Fail olan sıfatlar da böyledir. Arapçada ziyade kılınan harfler bu kelimelerin ortasına gelir; غَافِرٌ غَفَّارٌ، غَفُورٌ kelimelerinde olduğu gibi. Söylediğimiz gibi Türkçede kelime tam olarak geldikten sonra bu

---

[+] Metinde burada "istikbal" denilmiş ise de yanlış olacaktır. Çünkü istikbal edatı bir kelime aşağıda söylenmektedir. Burada muzari murad edildiği açıktır. Çünkü arapçada muzari sıygası kelimenin önüne ا ت ي ن harflerinden birisi getirilerek yapılır. B. A.

belgeler eklenir.

Muzariin nefyi halinde, nefi harfinden sonra bir س getirilir. " اُلْ اَتْ تغْراماسْ ol et togramas", " اُلْ سَنكا اُغْراماسْ ol sanğa ogramas" gibi ki, "o, et doğramaz", "o, sana uğramaz" demektir.

Nehyi gaipte " اُلْ اَتْ تُغْراماسُونْ [+] ol et togramasun","اُلْ اَنكا رْ اُغْراماسُونْ ol anğar ogramasun" gibi.

Cemi haline gelince, kuralı geçmiştir. Bu da Kıpçaklarla Oğuzların kuralınca emir sıygasının müfredi üzerine genizden gelen bir ڭ getirilmesidir. " اَتْ تُغْرانڭْ et togranğ","اَفكا اُغْرانڭْ efge ogranğ" gibi, "et doğrayın", "eve uğrayın" demektir. Doğru olan kural budur. Yalnız öbür Türkler yaşlı olan veya sayılan kimseye -genizden gelen ڭ ile- söylerler. Bu, tek olan ve sayılan adama karşı söylenmek belgesi olmuştur.Bunun içindir ki cemi halinde öbür Türklerin " تُغْرانڭْلارْ togranğlar , "اُغْرانڭْلارْ ogranğ lar" demesi yanlış sayılmamış-

---

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: وَالنَّهْيُ فِي الْمُجَدِ Burada bir yanlışlık vardır, مجد kelimesi fazladır. İbare şöyle olacaktır: وَفِي نَهْيِ الْغَائِبِ Biz doğru bildiğimiz şekilde çevirdik. B. A.

tır. Böyle olmasa idi başka Türkler için -biri öbürünün yerini tutabilen- iki cemi edatını bir arada toplamak doğru görülmezdi. Oğuzlarla Kıpçaklar birinci yolda yürümüşlerdir. Onların söyleyişi kurala uygundur.

Bu ayrımdan doğrudan doğruya fail olan " اَتْ تُغْراغُوجِى et tograguçı", " اَفْكا اُغْراغُوجِى efge ograguçı" gibi ki, "et doğrayıcı", "eve uğrayıcı" demektir. Oğuzlarla Kıpçaklar ve göçebelerden kendilerine uyanlarla Suvarlar " تُغْراداجِى togradaçı", " اُغْراداجِى ogradaçı" derler, kuralı geçmiştir.

İşin devamı ile vasıflanan fail için " تُغْراغانْ togragan", " اُغْراغانْ ogragan" denir ki, "daima doğrıyan", "daima uğrıyan, kasteden" demektir. Hepsi de bu kural üzeredir.

Bir işi işlemek arzusiyle vasıflanan fail için tok sesli ve kendisinde ذلاقه harflerinden birisi bulunan veya غ lı olan kelimelerde ق،الف،س،غ ve ince sesli, ك li kelimelerde ك ، ا ، س،ك getirilir. " اُلْ اَتْ تُغْرَغْساقْ اُلْ ol et togragsak ol", " اُلْ تَوَيَكا يُكْ يُكْلَكْساكْ اُلْ ol teveyge yük yükleğsek ol" gibi, "o et doğramak istiyor",

"o deveye yük yükletmek istiyor" demektir. Yalnız başka ayrımlarda kullanıldığı gibi bu ayrımda dörtlü kelimeler az kullanılır.

Bir işi işlemeğe yönelen, azmeden ve fakat başlamıyan fail için " اُلْ اَتْ تُغْرَغْلِى اُلْ ol et tograğlı ol", " اُلْ سَنكا اُغْرَغْلِى اُلْ ol sanğa ograğlı ol" gibi ki, "o,et doğramayı kurmuştur", "o,sana uğramayı kurmuştur" demek olur. Başkaları buna göre ölçümlenir.

Bir işi işlemek, işliyenin hakkı olduğunu gösteren fail için " اُلْ اَتْ تُغْرَغْلِقْ اَرْدِى ol et tograğlık erdi" , " اُلْ سَنكا اُغْرَاغْلِقْ اَرْدِى ol sanğa ograğlık erdi" denir ki, "onun et doğramak hakkı idi","onun sana uğramak hakkı idi" demektir.

Oğuzlarla Kıpçakların diyeleklerinde ل harfi yerine س harfi getirilir:" اُلْ اَتْ تُغْرَاغْسِقْ اَرْدِى ol et tograğsık erdi"," اُلْ سَنكا اُغْرَاغْسِقْ اَرْدِى ol sanğa ograğsık erdi" gibi ki, "onun et doğramak hakkı idi","onun sana uğramak hakkı idi" demektir.

Çokları başka Türklerin kuralınca söylerler.

Bu faillerden işin nefyi arzu edildiği zaman failiyet belgeleri

ile kök olan emir sıygası arasına bir م getirilir. "اُلْ اَرْاَتْ تُغْرامَدَجِي تْرُوْرْ ol er et togramadaçı turur","اُلْ يُكْ يُكْلامَدَجِي تْرُوْرْ ol yük yüklemedeçi turur" gibi ki, "o adam et doğramayıcıdır","o yük yüklemeyicidir" demektir. Gerileri buna göre ölçümlenir.

Başka bir diyelekte " تُغْرامَغْلِي اُلْ togramağlı ol"," يُكْلا مَكْلِي اُلْ yüklemeğli ol" denir. Bu şekilde, tok ve غ lı kelimelerde emir sıygasına ى،ل،غ، م ve ك li kelimelerde ى،ل،ك، م ziyade kılınır.

Bu ayrımdan ismi meful," تُغْرامِشْ togramış et", " ايْرْغامِشْ يِغاجْ ırgamış yıgaç" gibidir ki, "doğranmış et","ırgalanmış ağaç" demektir. Sahih olan kelimelerde kuralı geçmiştir.

Mastarlara gelince: [+] Biz ayrımda asıl olan fiilleri söylerken bunlardan bir takımlarını beyan etmiştik. Burada ancak aslında mastar olmayıp ta'izafet yoliyle mastar olanı söyliyeceğiz; bu çeşit mastar kök

---

[+] Metinde müfret olarak والمصدر şeklinde çıkmış ise de yanlıştır. Doğrusu والمصادر şeklinde cemi olacaktır. Çünkü aşağıdaki ibare bunun böyle olmasını gerekli kılar. B. A.

fiillerin sonuna ك veya غ getirmekle yapılır." آنِكْ آتْ تُغْرَاغِي كُرْ anıng et toğrağı kör"," آنِكْ أُغْرَاغِي كُرْ anıng oğrağı kör" gibi ki, "onun et doğramasını gör","onun uğramasını gör" demektir. Bu mastarlar isim gibidir. Bunun için çok kullanılır. Bu sebeple işaret ettim.

Zaman, mekân, âlet isimleri bir düzüye gelir." بُوآتْ تُغْرَاغُو [+] = bu et toğragu"," بُوآتْ تُغْرَاغُوا أُغْرُ اُلْ bu et toğragu oğur ol"," بُو تُغْرَاغُو يِيرْ اُلْ bu toğragu yèr ol"," تُغْرَاغُو نَانكْ toğragu neng" gibi ki, "bu,doğranacak et", "bu,et doğranacak zamandır", "bu,doğranacak yerdir","bu, doğranacak nesne" demektir.

Nefi halinde " بُو تُغْرَاغُو أُغْرَا رْمَاسْ bu toğragu oğur ermes" denir ki,"bu, doğranacak zaman değildir" demektir. Başkaları bununla ölçümlenir.

Bundan sonra bilesin ki,ben, mazi, muzari,mastarı bir arada söyliyorum. Çünkü mazi ile muzari bazı kere ortalarının harekesinde ve sükûnunda birbirine uymazlar. Bazı

[+] Metinde getirilmiş olan bu örneğin burada yeri yoktur. Çünkü burada ancak zaman, mekân, âlet isimleri söylenecektir. B. A.

kere de uyarlar. Bu, kuralla bilinmez. " يِيرقُرْغادِى yer kurgadı = yer kurudu", (قُرْغارْ - قُرْغاماقْ kurgar - kurgamak). Burada mazi, muzari ve mastar birbirine uymuştur. " ياقُرْدِى ya kurdı", (قُرارْ - قُرْماقْ kurar - kurmak) gibi; burada da uygun gelmiştir[+]. Buna uymıyanları da geçen bahislerde söyledim.

Bu ayrım bir takım yollarda gelir. Birisi, ikili ve üçlü menkus fiillerden mürekkep olur ve adı söylenen işte, işliyenin bir şey yaptığını bildirir, " اَرْاُقْكَزْلادِى er ok kezledi = adam ok gezledi". Aslı " كَزْ kez" dir. لادِى eki getirilerek fiil yapılmıştır. " اَرْتَقارْكِزْلادِى er tawar kizledi" cümlesindeki " كِزْلادِى kizledi" kelimesi gibidir, "o mal gizledi" demektir. Başkası da böyledir. Aslı " كِزْ kiz"dir. Bu da isimdir.

Menkus olan kelimelerde " بُلِتْ

[+] Kaşgarlı'nın maksadı şudur: " قُرْغادِى - قُرْغارْ - قُرْغاماقْ kurgadı - kurgar - kurgamak" fiillerinde kelimenin ortası(ر harfi) sâkindir. Halbuki " قُرْدِى - قُرارْ - قُرْماقْ kurdı - kurar - kurmak" fiillerinde iş böyle değildir. قُرْدِى kelimesinde ر harfi sâkin, قُرارْ kelimesinde sâkin değildir. Şu halde ibare yanlış olmalıdır. قُرارْ - قُرْماقْ sözünden sonra فَقَدْ وافَقَ denilmiş ise de bu فما وافَقَ olacaktır. Bu şekilde düzelebilir. B. A.

قَرْلادِي bulıt karladı","قَغْشْ يَغْلادِي koguş yagladı" gibi ki, "bulut karladı", "deriyi yağladı" demektir. Asılları قار ve ياغ dır. Bu fiillerden harfi illet olan الف yeğnilik olsun diye atılmıştır.

Âlet (aygıt) ismine gelince : İsim, salim ve üçlü isim olursa fiil yapmak için yalnız bir الف getirmek yeter. الف in ل la beraber getirilmesi gerekmez. Şimşek anlamına olan " يَشِنْ yaşın" kelimesi fiil yapılmak istenilirse "يَشِنْ يَشْنادِي yaşın yaşnadı" denir, "şimşek çaktı" demektir. "قِسْراقْ قُلْنادِي kısrak kulnadı" cümlesindeki " قُلْنادِي kulnadı" sözü de böyledir, "kısrak kulunladı" demektir. "قِسْراقْ يِلْنادِي kısrak yelnedi" sözündeki " يِلْنادِي yelnedi" sözü de buna benzer. "Kısrak memesini salıverdi, doğurması yaklaştığı için kısrağın memesi parladı" demektir. Bu fiiller [+] sağlam (sahih) isimden yapıldığı için yalnız bir الف ziyade kılınarak ل harfi getirilmeksizin tam bir fiil yapılmıştır. Yine bunun gibi dörtlü sa-

[+] Metinde burada فِي هٰذِهِ الْأَسَامِي denilmiş ise de yanlış olsa gerektir. فِي هٰذِهِ الْافْعَالِ olacaktır. B. A.

hih isimlerin sonundaki harf atılarak bu ayrıma sokulabilir. Kelime bu şekilde üçlü olur. Sonra fiil yapmak için bir الف getirilerek kelime dörtlü olur. Yumşak nesneye " يُمْشاقْ yumşak" denir. Bir şey yumşadığı zaman " يُمْشادِى yumşadı" derler [+]. "اُلْ اَنكَرسُوْزْيَسْتادِى ol anğar söz yastadı" cümlesindeki " يَسْتادِى yastadı" sözü de böyledir, "o, ona sözle dokundu" demektir. Bir yastık dayadığı zaman da böyle denir. Fiilin aslı " يَسْتُقْ yastuk"tur. "سُوڤْ بُلْغادِى suw bulgadı" cümlesindeki " بُلْغادِى bulgadı" sözü de böyledir. Aslı " بُلْغاقْ bulgak"tır. Bu isimlerden ق atılmış fiil yapabilmek için yalnız bir الف getirilmiştir [++]. Yahut bu isimler kendisine bir harf getirilerek fiillerden alınmış olur. Bence en

---

[+] Metinde yalnız يُمْشادِى kelimesi geçtiği halde arapça izahında لان الشئ denilmiş. Şu halde Türkçesinde يُمْشادِى نانك denilmek gerektir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بلغاق kelimesi بلغايق şeklinde çıkmış ise de yanlıştır. Biz doğrusunu yazdık. Bundan başka burada arapça ibare şöyledir:

" وقولهم سوف بلغادى اى كدّر الماء واصله بلغايق فطرحت القاف من هذه الاسماء بالالف حتى صارت افعالا "

Bu ibaredeki بالالف sözü fazla olacaktır. يستق kelimesinde olduğu gibi بُلْغق kelimesinin de الف siz yazılması -Kaşgarlının söylediği- kurala muvafıktır. Çünkü yukarıda (bu gibi isimlere bir الف getirilerek fiil yapıldığı) söylenmekte ve يشن ، يلن ، قلن kelimeleri örnek verilmektedir. B. A.

doğrusu budur. Çünkü isimler fiillerden çıkarılır. Nitekim " سُوْذِتی sudhtı" ve " سِذْتی sidhti" kelimeleri gibi. Bunlardan " سُذُق sudhuk" ve " سِذُك sidhük" kelimeleri çıkmıştır, "sudhtı", "tükürdü", "sidhti", "işedi", "sudhuk", "tükrük", "sidhük", "sidik" demektir. " اَتْ بِشْدِی et pışdı" cümlesindeki " بِشْدِی pışdı" sözü dahi böyledir. Pişirilen et için " اَتْ بِشِغ pışığ et" denir. Bu hal arapça ve Türkçe için bir fazilettir; başka dillerde bulunmaz.

İkinci yol, bu ayrımın esası olmak ve fiil başka anlama gelmiyerek kendi öz anlamına gelmektir. " اَرْ بِغاجْ اِرْغادِی er yıgaç ırgadı"," اَرْ بِغْلادِی er yıgladı" gibi ki, "adam ağaç ırgaladı","adam ağladı" demektir. " اَرْ اِپشْقا اُغْرادِی er ışka ogradı","adam işe uğradı, diledi" demektir.

Arapçanın mufaale ayrımında yapıldığı gibi, bir işin iki kişi veya birçok kimseler tarafından işlenmiş olduğunu bildirmek istersek, kelimenin sonunda bulunan harfi illet atılır. Onun yerine bir ش getirilir. " اُلْ مَنِكْ بِرْلا بِغاجْ اِرْغَشْدِی ol meninğ birle yı-

gaç ırgaşdı" ve "كِشِى بَرْجَا يِغْلَشْدِى kişi barça yıglaşdı" denir ki, "o benimle ağaç ırgaladı",(bu, hem yardım, hem yarış olabilir),"halk bütün ağlaştı" demektir; hepsi buna göre ölçümlenir.

Bir kimsenin bir işi hakikaten yapmadığı halde yapar gibi görünmesi halinde kelimeden harfi illet atılır. Onun yerine ن ، س ، م getirilir. "اُلْ سَنكا اُغْرَمِسْدِى ol sanga ogramsındı", "اُلْ يُكْ يُكْلَمِسْدِى ol yük yüklemsindi" gibi ki, "o, gerçekten sana uğramadığı halde kendini uğrar gibi gösterdi","o, gerçekten yük yüklemediği halde kendini yükler gösterdi" demektir.

Bu kurallardan başkasını salim kitabında söyledik. Bütün kelimeler bu kurallar üzerine ölçümlenebilir.

Yüce Tanrı dilerse şaşmaz.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE
فَعالادِى فَعُولادِى فَعِيلادِى AYRIMI

تَبالادِى tabaladı: " اُلْ اَنِى تَبالادِى ol anı tabaladı = o, onu kınadı, ayıpladı",(تَبالاز- تَبالاماق tabalar - tabalamak).

تُبُولادِى tüpüledi: " اُلْ يَغِينِى تُبُولادِى ol yagını tüpüledi = o, duşmanı tepeledi, duşmanın te-

pesine vurdu", (تُبُولارْ - تُبُولاماكْ tüpüler - tüpülemek).

سُبِيلادِي subıladı: " سُبِيلادِي نانكِنِي subıladı nenğni = enli şeyi söbü yaptı, yanlarını daraltı", (سُبِيلارْ - سُبِيلاماقْ subılar - subılamak).

جَتِيلادِي çatıladı: " بَرْكا جَتِيلادِي berge çatıladı = kamçı şakladı". Herhangi bir şey kamçı şakırtısı gibi ses verirse yine böyle denir; (جَتِيلارْ - جَتِيلاماقْ çatılar - çatılamak).

سَتُولادِي satuladı: " اُلْ تَلِمْ سَتُولادِي ol telim satuladı = o, faydasız bir sürü söz söyledi", (سَتُولارْ - سَتُولاماقْ satular - satulamak).

سَجُولادِي saçuladı: " اُلْ سُڤْلُقْ سَجُولادِي ol suwluk saçuladı = o, mendil ve mendile benzer şeyleri saçakladı, saçak yaptı", (سَجُولارْ - سَجُولاماقْ saçular - saçulamak).

قَجالادِي kaçaladı: " اُلْ نانكِنِي قَجالادِي ol nenğni kaçaladı = o, nesneyi kaba koydu", (قَجالارْ - قَجالاماقْ kaçalar - kaçalamak). Aslı قاجالادي dır; birinci الف atılmıştır.

قِجِيلادِي kıçıladı: " اُلْ مَنِي قِجِيلادِي ol meni kıçıladı = o, beni gıdıkladı". Bu, insanın, güldürmek için koltuğunu ve ayağının altını kaşımakla olur. (قِجِيلارْ - قِجِيلاماقْ kıçılar - kıçılamak).

قَرالادِی karaladı: " اُلْ قَرالادِی نانکنی ol karaladı nenğni = o, bir şeyi karaladı", (قَرالارْ- قَرالاماقْ karalar - karalamak).

قَرپلادِی karıladı: " اُلْ یِیرِکْ قَرپلادِی ol yeriğ karıladı = o, yeri karışladı, ölçtü". Başkası da böyledir. " اُلْ اَرِکْ قَرپلادِی ol eriğ karıladı = o, adamı kocaladı, yaşlı saydı", (قَرپلارْ - قَرپلاماقْ karılar - karılamak).

قَرالادِی karaladı: " اِتْ قَرالادِی ıt karaladı = köpek pisledi" [+], (قَرالارْ - قَرالاماقْ karalar - karalamak).

قَرپلادِی karıladı: " تُپِ قارِغْ قَرپلادِی tüpi karığ karıladı = tipi karladı; tipi, ses çıkartarak, oğuldıyarak kar getirdi", (قَرپلارْ- قَرپلاماقْ karılar - karılamak).

جُغْبِیلادِی çogıladı: " اَرْ جُغْبِیلادِی er çogıladı = adam bağırdı, çağırdı", (جُغْبِیلارْ- جُغْبِیلاماقْ çogılar - çogılamak). Bu kelime ج harfinin üstünü ile " جَغْبِیلادِی çagıladı" şeklinde dahi kullanılır.

جَغْبِیلادِی çagıladı: " سُوقْ جَغْبِیلادِی suw çagıladı = su çağladı"," جَغْبِیلادِی jagıladı"," شَغْبِیلادِی şagıladı". Bunların hepsi de lûgattir. (شَغْبِیلارْ- شَغْبِیلاماقْ şagılar - şagılamak). Şu parçada dahi gelmiştir :

[+] Metinde bu kelimenin muzari ve masdarı yoktur; biz koyduk. B. A.

قَتُنْ سِينِي جُغِيلادِي تَنكُتْ باكِنْ يَغِيلادِي
قَنِي اَقِبْ ژَغِيلادِي بُيُنْ سُوڤِنْ قِزِلْ سَغْدِي

Katun sini çogıladı
Tenğüt begin yagıladı
Kanı akıp jagıladı
Boyun suwın kızıl sagdı

"Katun sini bağırdı, çağırdı. Tenğüt Beyi ile duşmanlaştı. Kanı akıp çağladı. Boynunun suyunu kızıl sağdı". (Katun sini -burası bir yerin adıdır; Tenğütlerle Çin arasındadır- halkı ile Tenğüt halkı çarpıştılar. Katun sini halkı bağırdı, çağırdı, haykırdı. Tenğütlerin Beyi ile duşmanlaştı. Su çağlar gibi kanları çağlıyarak aktı. Boyunlarından kırmızı su sağıldı. Bu, kan demektir).

سَغُولادِي saguladı: " اَرْبُغْدَايْ سَغُولادِي er bugday saguladı = adam buğdayı ölçekledi". Başkası da böyledir, (سَغُولاماقْ - سَغُولارْ sagular - sagulamak).

جِفِيلادِي çıfıladı: " كُبْ جِفِيلادِي küp çıfıladı = küp çıgıl çıgıl ses verdi". Şira kaynarken ses verirse yine böyle denir, (جِفِيلارْ - جِفِيلاماقْ çıfılar - çıfılamak).

تُقُولادِي tokuladı: " اَرْقَذِشْ تُقُولادِي er kadhış tokula-

dı = adam kayışa toka yaptı", (تقُولا ز -
تقُولاماق tokular - tokulamak).

تقپلادی tıkıladı: "تقپلادی نانك tıkıladı neng = nesne tık diye ses verdi". Direğin dikme üzerine düştüğü gibi som bir şeyin sert bir nesne üzerine düşüp te ses verdiği zaman yine böyle denir, (تقپلاز -
تقپلاماق tıkılar - tıkılamak) [+].

تكولادی tiküledi: "اُل منكا اَت تكولادی ol manga et tiküledi = o, bana et lokması verdi" , (o, bana eti lokma lokma verdi). Başkası da böyledir. "اُل بكا نانك تكولادی ol Begge neng tiküledi = o, Beye urunç (rüşvet) olarak bir şey verdi". Bu kelime evvelki kelimeden alınmıştır. (تكولاز - تكولاماك tiküler - tikülemek).

تكپلادی tikiledi: "تكپلادی نانك tikiledi neng = o şey hışırtı çıkardı", (تكپلاز - تكپلاماك tikiler - tikilemek).

تلولادی taluladı: "اُل تلولادی نانكنی ol taluladı neng-ni = o, o şeyi seçti", (تلولاز - تلولاماق talular - talulamak).

تُميلادی tümiledi: "اَشياك تُميلادی eşyek tümiledi = e-

[+] Basma nüshada تقپلادی - تقپلاز - تقپلاماق kelimelerinin ilk harfleri olan ت nin üzerinde üstün, altında esre vardır. Yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek ت harfinin üzerindeki üstünler çizilmiş; altındaki esreler bırakılmıştır. Bundan anlaşıldığına göre ت harfi esre olacaktır; biz böyle yazdık. B. A.

şek timbildedi". Bu, eşeğin sekerek koşmasıdır. Çok kere bu kelime " تُمِيلَنْدِى tümilendi" şeklinde kullanılır.(تُمِيلارْ - تُمِيلاماكْ tümiler - tümilemek).

تَمُولادِى tamuladı: " اُلْ سُو قُغْ تَمُولادِى ol suwuğ tamuladı = o,suyun büvetini, germeçini sıkıladı, sıkıştırdı", (تَمُولارْ - تَمُولاماقْ tamular - tamulamak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يُبِيلادِى yubıladı: " اُلْ اَنِى يُبِيلادِى ol anı yubıladı = o, ona hile etti, al etti". Şu parçada dahi gelmiştir:

تَنكُتْ خانِى يُبِيلادِى اُلْمْ بِرْلا تُبُولادِى
قَذَشْ لارِى تَبالادِى اُلْمْ كُورُبْ يُزِى اَغْدِى

Tenğüt Xanı yubıladı
Ölüm birle tüpüledi
Kadhaşları tabaladı
Ölüm körüp yüzi agdı

"Tenğüt Hanı hile yaptı, ölüm ile tepeledi. Hısımları ayıpladı. Ölüm görüp yüzü bozuldu".

(Tenğüt Hanı Katun sini Hanına hile yaptı, onun ölümle tepesine vurdu. Yenilen adamı, kardaşları ayıpladı.

Duşmanları sevindi. Ölüm yaklaşınca, yüzünün rengi değişti). Bu, Oğuz ve Kıpçak dillerincedir. (يُبِيلا ز - يُبِيلا ماق yubılar - yubılamak). Bunu başka Türkler az kullanır ve hileye " يَبْ يُبْ yap yup" derler; fiil yapmazlar.

يَسِيلادِي yasıladı: " اُلْ يَسِيلادِي نانكْنى ol yasıladı nenğni = o, birşey yasıladı", (o, bir şeyi, sofra üzerine yayılan hamur gibi, yaydı). "اُلْ سُوزُلْ يَسِيلادِي ol sözüğ yasıladı = o, sözü açıkça, genişçe söyledi, kinaye yoliyle söylemedi", (يَسِيلا ز - يَسِيلا ماقْ yasılar - yasılamak).

يَغِيلادِي yagıladı: " اُلْ اَنِى يَغِيلادِي ol anı yagıladı = o, ona duşmanlık etti"," اَرْ يَغِى يَغِيلادِي er yagı yagıladı = adam duşmanla savaştı, çarpıştı", (يَغِيلا ز - يَغِيلا ماقْ yagılar - yagılamak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

اَيالادِي ayaladı: " قِيزْ اَيالادِي kız ayaladı = kız ellerinin ayasını birbirine vurdu", (اَيالا ز - اَيالا ماقْ ayalar - ayalamak). Bu, fasih bir lûgattir.

اُيالادِي uyaladı: " قُشْ اُيالادِي kuş uyaladı = kuş yuva yaptı", (اُيالا ز - اُيالا ماقْ uyalar - uyalamak).

کُیالادی küyeledi: " اَرْکِزْ کُیالادی er kidhiz küyeledi = adam keçenin güvesini silkti, keçeyi güveden kurtardı ve korudu". Başkası da böyledir, (کُیالاز - کُیالاماك küyeler - küyelemek).

Bu ayrımda kural,bundan evvelki ayrımda söylemiş olduğumuz gibidir. Bu ayrım bir takım yollarda yürür:

Birincisi: Aslı dört harfli olan üçlü isimdir. Kendisine لادی getirilerek fiil yapılır ve adı verilen fiilde işliyenin bir iş işlemesi anlamına gelir. " اَرْ تُوْنْ قَرالادی er ton karaladı" gibi, "adam elbiseyi karaladı" demektir. " یِیرْ قَرپلادی yer karıladı" dahi böyledir, "yeri ölçtü" demektir.

İkincisi: Bir isme لادی getirilerek fiil yapıldığında o ismin adı verilen şeye nispet olunması anlamınadır. " اُلْ اَرِكْ اَقپلادی ol eriğ akıladı = o, adamı selekliğe (cömertliğe) nispet etti, selekledi" ve " اُلْ اَنی قَرپلادی ol anı karıladı = o, onu ihtiyarlığa nispet etti", gibi.

Üçüncüsü: Başka anlam beklenmiyerek fiilin ancak öz anlamına gelmesidir. " اُلْ اَنی قَپلادی ol anı kı-

çıladı" gibi ki, "o, onu gıdıkladı", (o, onun gülecek yerini kaşıdı" demektir. "اَشْيَاكْ تَمِيلادِى eşyek tümiledi" sözü de böyledir, "eşek tinbildiyerek, sekerek koştu", demektir.

Dörtlü ayrımlar bitti.

\+
\+ \+

BURASI BEŞLİ AYRIMLARDIR

HER TÜRLÜ HAREKE İLE ع I HAREKELİ OLAN فَعَلْعَادِى AYRIMI

تُبْتُلادِى tübütledi: "اُلْ اَنِى تُبْتُلادِى ol anı tübütledi = o, onu Tibetli saydı, Tibete nispet etti", (onlar bir bölüktür).(- تُبْتُلارْ tübütler - tübütlemek). تُبْتُلامَاكْ

كِرْتِلادِى kiritledi: " اُلْ قَبْغُ كِرْتِلادِى ol kapuğ kiritledi = o, kapıyı kilitledi",(- كِرْتِلارْ kiritler - kiritlemek). كِرْتِلامَاكْ

جَنْجَلادِى çanaçladı: " اُلْ اَنِى جَنْجَلادِى ol anı çanaçladı = o, onu arık gördü",(o, onu arıklığa, gevşekliğe nispet etti",(- جَنْجَلارْ çanaçlar - çanaçlamak). جَنْجَلاماقْ

قُلْجَلادِى kulaçladı: " اُلْ اُرْقِنِى قُلْجَلادِى ol uruknı kulaçladı = o, urganı kulaçladı". Başka şey kulaçlarsa yine böyledir, (قُلْجَلارْ - kulaçlar - kulaçlamak). قُلْجَلاماقْ

قِلِجْلادِی kılıçladı: " اُلْ اَنِی قِلِجْلادِی ol anı kılıçladı = o, onu kılıçladı, kılıçla çaldı", (قِلِجْلارْ - قِلِجْلاماقْ kılıçlar - kılıçlamak).

قَمِجْلادِی kamıçladı: " اُلْ مُونُكْ قَمِجْلادِی ol münüğ kamıçladı = o, çorbayı kepçeledi, kepçeyi çorbaya daldırdı", (قَمِجْلارْ - قَمِجْلاماقْ kamıçlar - kamıçlamak).

بَغِرْلادِی bagırladı: " اُلْ اَنِی بَغِرْلادِی ol anı bagırladı = o, onun bağrına vurdu" ve yine " اُلْ یاسِنْ بَغِرْلادِی ol yasın bagırladı = o, yayın bağrını ıslah etti, düzeltti". (بَغِرْلارْ - بَغِرْلاماقْ bagırlar - bagırlamak).

جَغِرْلادِی çagırladı: " اُلْ اُزُمْنِی جَغِرْلادِی ol üzümni çagırladı = o, üzümü şira yaptı", (جَغِرْلارْ - جَغِرْلاماقْ çagırlar - çagırlamak). Bir kimse şira içtiği zaman da böyle denir.

جِغِرْلادِی çıgırladı: " یِیرِكْ جِغِرْلادِی yeriğ çıgırladı = o, yerde çıgır yaptı ve yöneldi". Kar yeri örter de birisi ayağiyle yol açarsa yine böyle denir, (جِغِرْلارْ - جِغِرْلاماقْ çıgırlar - çıgırlamak).

سِغِرْلادِی sıgırladı: " اُلْ اَنِی سِغِرْلادِی ol anı sıgırladı = o, onu sığır saydı, sığıra nispet etti", (سِغِرْلارْ - سِغِرْلاماقْ sıgırlar - sıgırlamak).

بُكُرْلادِي bögürledi: " اُلْ اَنِي بُكُرْلادِي ol anı bögürledi = o, onun böğrüne vurdu" ve yine " اُلْ يَغِينِي بُكُرْلادِي ol yagını bögürledi = o, duşmanın sağından, kuzayından gelerek yendi, karşısına çıkmadı, yandan vurdu", (بُكُرْلارْ - بُكُرْلاماكْ bögürler - bögürlemek).

تَرَسْلادِي tarasladı: "اَلْبْجَرِكْ تَرَسْلادِي alp çeriğ tarasladı = yiğit, askeri dağıttı"," جَغْرِي قازِغْ تَرَسْلادِي çagrı kazığ tarasladı = çakır kuşu kaz sürüsünü dağıttı".Herhangi bir kimse kuvvetle bir şeyi dağıtırsa yine böyle denir, (تَرَسْلارْ - تَرَسْلاماقْ taraslar - taraslamak).

تَرُسْلادِي tarusladı: " اُلْ اَڤِنْ تَرُسْلادِي ol ewin tarusladı = o, evine çatı yaptı", (تَرُسْلارْ - تَرُسْلاماقْ taruslar - taruslamak).

قُرُتْسادِي kurutsadı: " اَرْ قُرُتْسادِي er kurutsadı = adam kurut istedi", (قُرُتْسارْ - قُرُتْساماقْ kurutsar - kurutsamak).

بَغِرْسادِي bagırsadı: " اَرْ بَغِرْسادِي er bagırsadı = adamın canı ciğer istedi", (بَغِرْسارْ - بَغِرْساماقْ bagırsar - bagırsamak).

كَذُرْسادِي kedhürsedi: " اُلْ مَنكا تُونْ كَذُرْسادِي ol manğa ton kedhürsedi = o, bana elbise giydirmek istedi",(كَذُرْسارْ - كَذُرْساماكْ kedhürser - kedhürsemek).

تَتِغْسادِي tatıgsadı: " اَرْ تَتِغْسادِي er tatıgsadı =

adamın canı tatlı istedi", (- تَتِغْسَارْ
تَتِغْسَاماقْ tatıgsar - tatıgsamak).

سَتِغْسَادِی satıgsadı: "اَرْ اَتِنْ سَتِغْسَادِی er atın satıgsadı = adam atını satmak istedi", (adam atını satayazdı, satar gibi oldu). Şu parçada dahi gelmiştir :

اَفِنْ بَرَقِنْ سَتِغْسَادِی يُلُغْ بِيرِبْ يَرِغْسَادِی
تِرِكْ اَرْسَا تُرُغْسَادِی آنْكَرْ سَاقِيغْ كُنِی تُغْدِی

Ewin barkın satıgsadı
Yoluğ bèrip yarıgsadı
Tirig erse turugsadı
Angar sakınç küni togdı

"Evini barkını satmak istedi. Fidye verip yarlıgamak istedi. Yaşadıkça durmak istedi.Onun sakınacak günü doğdu".

(Kendini kurtarsın için duşman onun evini, barkını satmak istedi; o, sağ kalmak arzu etti. Fakat onun için kaygılı günler doğdu), سَتِغْسَارْ-سَتِغْسَامَاقْ satıgsar - satıgsamak).

بَرِغْسَادِی barıgsadı: " اُلْ اَفْكَا بَرِغْسَادِی ol ewge barıgsadı = o, eve varmak istedi". Başkası da böyledir, (بَرِغْسَارْ - بَرِغْسَاماقْ. barıgsar - barıgsamak).

تُرُغْسَادِی turugsadı: " اُلْ مُنْدَا تُرُغْسَادِی ol munda tu-

rugsadı = o, burada durmak istedi", (تُرُغْسادْ - تُرُغْساماقْ turugsar - turugsamak).

قُرُغْسِيدِي kuruğsıdı: "[+] قُرُغْسِيدِي = kurumaya yüz tuttu". (قُرُغْسِيرْ - قُرُغْسِيماقْ kuruğsır - kuruğsımak). Bu yüzden mideye " قُرُغْساقْ kuruğsak" denildi; çünkü, saattan saata kursak kurur, yemek isteği coşar.

بَلِقْسادِي balıksadı: " اَرْ بَلِقْسادِي er balıksadı = adam balık yemek istedi", (بَلِقْسارْ - بَلِقْساماقْ balıksar - balıksamak).

بِلِكْسادِي biligsedi: " اُغْلانْ بِلِكْسادِي oglan biligsedi = çocuk akıllanmak istedi, akıllı olmak istedi". (بِلِكْسارْ - بِلِكْساماكْ biligser - biligsemek).

بَرِكْسادِي bèrigsedi: " اُلْ مَنكا تَوارْ بَرِكْسادِي ol manga tavar bèrigsedi = o, bana mal vermek istedi, mal vereyazdı". Başkası da böyledir, (بَرِكْسارْ - بَرِكْساماكْ bèrigser - bèrigsemek).

كُرُكْسادِي körügsedi: " اُلْ مَنِي كُرُكْسادِي ol meni körügsedi = o, beni görmek, bana kavuşmak istedi", (كُرُكْسارْ - كُرُكْساماكْ körügser - körügsemek).

كِرِكْسادِي kirigsedi: " اُلْ اَفْكا كِرِكْسادِي ol ewge kirigsedi = o, eve girmek istedi". Başkası

[+] Burada Türkçe ibarede bir kelime eksik olsa gerektir. Arapçasına bakılırsa ibarenin " قُرُغْسِيدِي نانكْ nenğ kuruğsıdı" olması gerektir. B. A.

da böyledir. (كِرِكْسارْ - كِرِكْساماكْ kirigser - kirigsemek).

كَلِكْسادِى keligsedi: "اُلْ مَنكا كَلِكْسادِى ol manğa keligsedi = o, bana gelmek istedi", (كَلِكْسارْ - كَلِكْساماكْ keligser - keligsemek).

بَغِشْلادِى bagışladı: "اُلْ مَنكا اَتْ بَغِشْلادِى ol manğa at bagışladı = o, bana at bağışladı". Başkası da böyledir, (بَغِشْلارْ - بَغِشْلاماقْ bagışlar - bagışlamak).

تَڤُشْلادِى tawuşladı: "تَڤُشْلادِى نانكْ tawuşladı nenğ = nesne kımıldadı", (bir şeyde duyu ve hareket belirdi), (تَڤُشْلارْ - تَڤُشْلاماقْ tawuşlar - tawuşlamak).

سُرُشْلادِى suruşladı: "اُلْ تَرِغْ سُرُشْلادِى ol tarığ suruşladı = o, ekini üttü",(o, buğday başağını yemek için üttü, ütme yaptı) , (سُرُشْلارْ - سُرُشْلاماقْ suruşlar - suruşlamak).

قَذِشْلادِى kadhışladı: "اُلْ كُونُكْ قَذِشْلادِى ol könüğ kadhışladı = o, gönü kayış yaptı,gönden kayış dildi", (قَذِشْلارْ - قَذِشْلاماقْ kadhışlar - kadhışlamak).

قَرِشْلادِى karışladı: "اُلْ بَرْجِنْ قَرِشْلادِى ol barçın karışladı = o, ipek kumaş karışladı". Başkası da böyledir, (قَرِشْلارْ - قَرِشْلاماقْ karışlar - karışlamak).

بِشِغْلادِى pışıgladı: "اُلْ اَتْ بِشِغْلادِى ol et pışıgladı = o,et pişirdi". Başkası da böyle-

dir, (بِشِغْلا ر - بِشِغْلا ماقْ pışıglar - pışıglamak).

سَتِغْلا دِی satıgladı: "اُلْ اِنَكْ بِرْلا سَتِغْلا دِی ol anıng birle satıgladı = o, onunla satıştı", (سَتِغْلا رْ - سَتِغْلا ماقْ satıglar - satıglamak). Doğru olanı "سَتِغْلَشْدِی satıglaşdı"dır. İkisi de kullanılır.

سَرِغْلا دِی sarıgladı: "اُلْ تُونِنْ سَرِغْلا دِی ol tonın sarıgladı = o, elbisesini sarıladı, sarı yaptı". Başkası da böyledir, (سَرِغْلا رْ - سَرِغْلا ماقْ sarıglar - sarıglamak).

قِذِغْلا دِی kıdhığladı: "اُلْ بُرْكْ قِذِغْلا دِی ol börk kıdhığladı = o, külâha kıyı dikti". Başkası da böyledir, (قِذِغْلا رْ - قِذِغْلا ماقْ kıdhığlar - kıdhığlamak).

قُرُغْلا دِی kuruğladı: "قُرُغْلا دِی نا نَكْنِی kuruğladı nenğni = nesneyi kuru olarak kullandı", (قُرُغْلا رْ - قُرُغْلا ماقْ kuruğlar - kuruğlamak).

قِسِغْلا دِی kasıgladı: "اُلْ قِلِنْ قِسِغْلا دِی ol kulın kasıgladı = o, kulunu itekledi, itti, avurduna vurdu" [+](قِسِغْلا رْ - قِسِغْلا ماقْ kasıglar - kasıglamak).

بُتَقْلا دِی butakladı: "اُلْ يِغَاجِغْ بُتَقْلا دِی ol yıgaçığ butakladı = o, ağacı budadı", (o, ağacın dallarını kesti), (بُتَقْلا رْ - بُتَقْلا ماقْ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda قِسِغْلا دِی ، قِسِغْلا رْ ، قِسِغْلا ماقْ kelimelerinin ilk harfi olan ق ın üstünde üstün altında esre vardır. Biz üstünlü olmasını kabul ettik, esre olsa da yanlış değildir. B. A.

butaklar - butaklamak) [+]. Aslı "بُتِيدِي butıdı"dır [++].

تُتْقُلادِي tutukladı: "اُلْ اُغْلِنْ تُتْقُلادِي ol oğlın tutukladı = o, oğlunu enedi, veya enenmiş olmaya nispet etti",(تُتْقُلاز - تُتْقُلاماقْ tutuklar - tutuklamak).

بَشَقْلادِي başakladı: "اُلْ سُنكُو بَشَقْلادِي ol süngü başakladı = o, mızrağa başak taktı",(o, mızrağa demir uç taktı),(بَشَقْلاز - بَشَقْلاماقْ başaklar - başaklamak).

تُرُقْلادِي turukladı: "اُلْ اَتِغْ تُرُقْلادِي ol atığ turukladı = o, atı durgunlaştırdı, arıksaydı". Başkası da böyledir,(تُرُقْلاز - تُرُقْلاماقْ turuklar - turuklamak).

جِبِقْلادِي çıbıkladı: "اُلْ اَتِنْ جِبِقْلادِي ol atın çıbıkladı = o, atına taze çubukla vurdu", (جِبِقْلاز - جِبِقْلاماقْ çıbıklar - çıbıklamak).

جَرُقْلادِي çarukladı: "اُلْ اَدَاقِنْ جَرُقْلادِي ol adhakın çarukladı = o, ayağına Türk çarığı giydi, çarıkladı", (جَرُقْلاز - جَرُقْلاماقْ

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بُتِقْلادِي، بُتِقْلاز، بُتِقْلاماقْ kelimelerinin ikinci harfi olan ت nin üstünde üstün, altında esre vardır. Biz üstünü aldık. Esre alınsa dahi yanlış sayılmaz; çünkü Divanın birçok yerlerinde بُتِق bazı yerlerinde de بُتْق şeklinde yazılmıştır. B. A.

[++] Yazma nüshada ibare şöyledir: وَالْاَصَحُّ بُتِدِي Bunda da yukarıdaki kelimeler gibi ت harfinde hem üstün, hem esre vardır. İki türlü okunmasının caiz olabileceğini göstermek için yapılmış olsa gerektir. B. A.

çaruklar - çaruklamak)." جَرُقْ Çaruk" adı verilen boya nispet edilirse yine böyle denir [+].

قَبَقْلا دِی kapakladı: " اَرْ قِیزِغْ قَبَقْلا دِی er kızığ kapakladı = adam kızı bozdu",(قَبَقْلا رْ - قَبَقْلاماقْ kapaklar - kapaklamak).

قُچَقْلا دِی kuçakladı: " اُلْ بَرْجِنْ قُچَقْلا دِی ol barçın kuçakladı = o, ipek kumaşı kucakladı" [++]. (قُچَقْلا رْ - قُچَقْلاماقْ kuçaklar - kuçaklamak).

قَرَقْلا دِی karakladı: " اُلْ تَوَارِغْ قَرَقْلا دِی ol tawarığ karakladı = o, yol kesti, mal aldı" , (قَرَقْلا رْ - قَرَقْلاماقْ karaklar - karaklamak). Yağma dilince.

قَشِقْلا دِی kaşukladı: " اُلْ بالِغْ قَشِقْلا دِی ol balığ kaşukladı = o, balı kaşıkladı", (قَشِقْلا رْ - قَشِقْلاماقْ [+++] kaşuklar - kaşuklamak).

قُلَقْلا دِی Kulakladı: " اُلْ اُغْلِنْ قُلَقْلا دِی ol oğlın kulakladı = o, oğlunun kulağına vurdu",

---

[+] جَرَقْلا دِی، جَرَقْلا رْ جَرَقْلاماقْ fiilleriyle جَرَقْ kelimesinin ر harfleri üzerinde ötre, altında esre vardır. Bizim anladığımıza göre bu yazılışta göz önüne alınan şey "çaruk" ve "çarık" okunabilmesini göstermekten ibaret olsa gerektir. B. A.

[++] Burada arapça ibare şöyledir: اُلْ بَرْجِنْ قُچَقْلا دِی اَیْ اَنَّهُ تَابَطَ الثَّوْبَ تَابَطَ الدِّیبَاجَ olması gerektir. B. A.

[+++] قَشْقْلا دِی، قَشْقْلا رْ، قَشْقْلاماقْ kelimelerinin ش harflerinin üstünde ötre, altında esre görülmektedir. Kelimenin "kaşuk" ve "kaşık" şekillerinde okunabileceğini işaret için böyle yapılmış olsa gerektir. B. A.

(قُلَقْلارْ - قُلَقْلاماقْ kulaklar - kulaklamak).

قُمُقْلادِی kumukladı: "اَتْ قُمُقْلادِی at kumukladı = at pisledi, tersledi". Bir kimseyi " قُمُقْ Kumuk" boyuna nispet edersen yine böyle denir. Bu, bir adamın adıdır,(قُمُقْلارْ- قُمُقْلاماقْ kumuklar - kumuklamak).

قُنُقْلادِی konukladı: "بَكْ مَنِی قُنُقْلادِی Beg meni konukladı = Bey beni konuk etti". Başkası da böyledir,(قُنُقْلارْ - قُنُقْلاماقْ konuklar-konuklamak).

Oğuzlardan başkasının dilinde bu kelime, birisinin, ev sahibinin rızası olmadan bir evde gecelemesi anlamınadır. Şu parçada dahi gelmiştir :

يَغِی بَكْدِنْ اُدْقْلادِی كُرُبْ سُونِی اَدِقْلادِی
اُلُمْ اَنِی قُنُقْلادِی اَغْزِاجْرا اَغُوسَغْدِی

Yagı begdin udhukladı
Körüp süni adhıkladı
Ölüm anı konukladı
Agız içre agu sağdı

"Duşman, beyden uyukladı; askeri görüp şaşaladı; ölüm onu konukladı, ağzı içine ağı sağdı".

(Duşman, Beyin bulunması yüzünden uyukladı, ansızın askeri gördüğü zaman şa-

şaladı. Ona ölüm yapıştı, ağzından ağı sağarak öldü).

بِچَکْلادِی biçekledi: " اُلْ اَنِی بِچَکْلادِی ol anı biçekledi = o, onu bıçakladı, bıçakla vurdu", (بِچَکْلارْ - بِچَکْلاماكْ biçekler - biçeklemek).

بَدُکْلادِی bedükledi: "اُلْ مَنِی بَدُکْلادِی ol meni bedükledi = o, beni büyük saydı", (بَدُکْلارْ- bedükler - bedüklemek).

بَلَکْلادِی belekledi: " اُولْ مَنکا بَلَکْلادِی ol manga belekledi = o, bana armağan verdi",(بَلَکْلارْ- belekler - beleklemek) [+].

تَزَکْلادِی tezekledi: " اَتْ تَزَکْلادِی at tezekledi = at pisledi". Başkası da böyledir,(تَزَکْلارْ- tezekler - tezeklemek).

تَژْکْلادِی tejikledi: " اُلْ اَنِی تَژْکْلادِی ol anı tejikledi = o, onu Farslı saydı, Farsa nispet etti", (تَژْکْلارْ - تَژْکْلاماكْ tejikler - tejiklemek).

تَشْکُلادِی teşükledi: "اُلْ اَنِی تَشْکُلادِی ol anı teşükledi = o, onu obur saydı, aç gözlü saydı",(تَشْکُلارْ- تَشْکُلاماكْ teşükler - teşüklemek).

جُرَکْلادِی çörekledi: " اُلْ اُونْغْ جُرَکْلادِی ol unuğ çörekledi = o, unu çörek yaptı, undan çörekler yaptı", (جُرَکْلارْ - جُرَکْلاماكْ çörekler - çöreklemek).

[+] "Belek" kelimesi bugün Anadolunun birçok yerlerinde "düğün hediyesi" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

كَرَكْلادِى kerekledi: " اُلْ اَنِى كَرَكْلادِى ol anı kerekledi = o, onu aradı, araştırdı", (كَرَكْلارْ - كَرَكْلاماكْ kerekler - kereklemek).

كُرُكْلادِى körükledi: " اُلْ اُوتُغْ كُرُكْلادِى ol otuğ körükledi = o, ateşi körükledi", (كُرُكْلارْ - كُرُكْلاماكْ körükler - körüklemek).

كُجُكْلادِى köçükledi: " اُلْ اُغْلِنْ كُجُكْلادِى ol oglın köçükledi = o, oğlunun sağrısına vurdu", (كُجُكْلارْ - كُجُكْلاماكْ köçükler - köçüklemek).

كِجِكْلادِى kiçikledi: " اُلْ اَنِى كِجِكْلادِى ol anı kiçikledi = o, onu küçük saydı", (كِجِكْلارْ - كِجِكْلاماكْ kiçikler - kiçiklemek).

تُرُمْلادِى turumladı: " اُلْ سُوڤُغْ تُرُمْلادِى ol suwuğ turumladı = o, suyu boyu ile ölçtü", (o, suyun derinliğini boyu ile ölçtü), (تُرُمْلارْ - تُرُمْلاماقْ turumlar - turumlamak).

تَرِمْلادِى tarımladı: " اُلْ اُكُزْنِى تَرِمْلادِى ol öküzni tarımladı = o, ırmağı, bir adadan öbür adaya atlamak suretiyle geçti", (تَرِمْلارْ - تَرِمْلاماقْ tarımlar - tarımlamak). Bu, bataklıktan kaçmak içindir.

بُتُنْلادِى bütünledi: " اُلْ سُوزُكْ بُتُنْلادِى ol sözüğ bütünledi = o, sözün gerçek olduğunu aradı". Başkası da böyledir, (بُتُنْلارْ - بُتُنْلاماكْ bütünler - bütünlemek).

بُرُنْلادِى burunladı: " اُلْ اَنِى بُرُنْلادِى ol anı burun-

ladı = o, onun burnuna vurdu", (بُرُنْلارْ - بُرُنْلاماقْ burunlar - burunlamak).

تَبَنْلادِى tabanladı: " تَوَى تَبَنْلادِى tevey tabanladı = deveye ayağiyle vurdu", (تَبَنْلارْ - تَبَنْلاماقْ tabanlar - tabanlamak).

سَبَنْلادِى sapanladı: " اُلْ يِيرِكْ سَبَنْلادِى ol yeriğ sapanladı = o, yeri sapanla sürdü" , (سَبَنْلارْ - سَبَنْلاماقْ sapanlar - sapanlamak).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَغِرْلادِى yagırladı: " اُلْ اَتِنْ يَغِرْلادِى ol atın yagırladı = o, atın yağırını sağalttı, iyi etti". Atı yağırlatırsa " اُلْ اَتِغْ يَغْرِتِّى ol atığ yagrıttı" denir,"atı yağır etti" demektir. Bu arapçada da böyledir, "yoksul oldu" anlamına تَرِبَ ," zengin oldu" anlamına اَتْرَبَ derler. قَسَطَ "zulmetti" demek olup اَقْسَطَ "adalet etti" demektir.(يَغِرْلارْ - يَغِرْلاماقْ yagırlar - yagırlamak).

يَڤُزْلادِى yawuzladı: " اُلْ يَڤُزْلادِى نانِكْنِى ol yawuzladı nenğni = o, nesneyi kötü buldu", (يَڤُزْلارْ - يَڤُزْلاماقْ yawuzlar - yawuzlamak).

يَزُقْلادِى yazukladı: " بَكْ اَنِى يَزُقْلادِى Beg anı yazukladı = Bey onu bir suçu yüzünden yakaladı", (يَزُقْلارْ - يَزُقْلاماقْ ya-

zuklar - yazuklamak).

يِتِكْلادِى yitikledi: " اُلْ اَتْ يِتِكْلادِى ol at yitikledi = o, kaybolan atını aradı". Başkası da böyledir, (يِتِكْلادْ - يِتِكْلاماكْ yitikler - yitiklemek).

يَرِمْلادِى yarımladı: " اُلْ يُولُغْ يَرِمْلادِى ol yoluğ yarımladı = o, yolu yarıladı". Başkası da böyledir, (يَرِمْلادْ - يَرِمْلاماقْ yarımlar - yarımlamak).

يَلِمْلادِى yèlimledi: " اُلْ اُقْ يَلِمْلادِى ol ok yèlimledi = o, oka yelek yapıştırdı" ve yine " اُلْ يُولُغْ يَلِمْلادِى ol yoluğ yèlimledi" denir ki, "o, yolu araştırdı",(o, haber alabilmek için yolda duşman öncüsü veya pusu var mı diye askerden önce ayrılıp gitti),(يَلِمْلادْ - يَلِمْلاماكْ yèlimler - yèlimlemek).

يَغْرِنْلادِى yagrınladı: " اُلْ اَنِى يَغْرِنْلادِى ol anı yagrınladı = o, onun yarnına, sırtına vurdu", (يَرِنْلادْ - يَرِنْلاماقْ yarınlar - yarınlamak) [+].

[+] Basma nüshada يَرِنْلادْ - يَرِنْلاماقْ şeklinde geçen bu kelimeler, yazma nüshada يغرنلادر - يغرنلاماق şeklindedir. Gerek يَغْرِنْلادِى ve gerek bu iki fiil ayrıma uymamaktadır. Ayrıma uymak için kelimeler " يَرِنْلادِى ، يَرِنْلادْ ، يَرِنْلاماقْ yarınladı - yarınlar - yayarınlamak" şeklinde yazılmak gerektir. Yazma nüshaya dikkat edilecek olursa kelimeler ilk defa يَرِنْلادِى ، يَرِنْلادْ ، يَرِنْلاماقْ şeklinde iken sonradan bir düzeltme görerek ى harfi ile ر harfi arasına birer غ sokuşturulmuştur.Basma nüshada son iki fiil düzeltildiği halde ilk fiil düzeltilmemiştir. Bununla beraber "yarın" kelimesinin aslı da "yagrın" olacaktır. B. A.

Kural: Bu ayrımdan emri hazır sıygası beş harf üzerine gelir:" مَنِي اَغِرْلا meni agırla"," مَنكا اَتْ بَغِشْلا manğa at bagışla" sözlerindeki اَغِرْلا ve بَغِشْلا kelimeleri gibi ki, "bana ikram et","bana at bağışla" demektir.

Nehiyde, nefiyde, hitapta, failler ve faillerin sıfatlarında,ismi mefulde, mekân, zaman ve aygıt isimlerinde kural, geçen ayrımlar üzerine yürür; hepsinde de kural birdir, değişmez. Bu ayrımdan meçhul bir fiil yapmak için emir sıygası üzerine bir ل getirilir. Bu suretle kelimede iki ل bulunmuş olur." اَرْ اَغِرْلَلْدِي er agırlaldı"," اَتْ بَغِشْلَلْدِي at bagışlaldı" gibi ki, "adam ikram olundu","at bağışlandı" demektir. Burada " اَتْ بَغِشْلَنْدِي at bagışlandı"," اَرْ اَغِرْلَنْدِي er agırlandı" diye ن ile söylense dahi olabilir. Yalnız çok kullanılan şekil birincisidir. İki kişi arasında bir işin yapıldığını göstermek için kelimeye ش harfi getirilmek lâzım olduğunu öğrenmiştik.

Bu ayrım, altı yolda gelir:

Birincisi: Kelime, harfi illetsiz üç harfli isimlerden yapılmış bulunur.

" قَبُغْ كِرِتْلادِی kapuğ kiritledi = kapıyı kilitledi". Aslı " كِرِتْ kirit" tir. Buna لادی getirilerek fiil yapılmıştır." اُلْ اَنِی قَسِغْلادِی ol anı kasıgladı = o, onu itekledi, avurduna vurdu"," قَسِغْ kasığ","avurt" demektir. لادی kelimesi getirilerek fiil yapılmıştır. Her anlamda bu ayrım böylece yürür.

İkincisi: Anlamı, adı söylenen şey cümlesinden saymak manasına olan fiil için " اُلْ اَنِی اُغُزْلادِی ol anı oğuzladı","اُلْ اَنِی جِگِلادِی ol anı çigilledi" denir ki, "o, onu Oğuz saydı, Oğuzlardan saydı, Oğuzlara nispet etti","o,onu Çiğillerden saydı, Çiğillere nispet etti" demektir. Bir adam herhangi bir şeye nispet edilirse yine böyledir." اُلْ اَنِی سَرَنْلادِی ol anı saranladı" sözü de böyledir,"o, onu pinti saydı, pintilere nispet etti" demektir. Arapçada da böyledir. فَسَّقْتَهُ ظَلَّمْتَهُ denir ki, "sen onu zulme ve fiska nispet ettin" demektir.

Üçüncüsü: Söylenen uzuv (vücut parçası) üzerine "vurmak" anlamınadır." اُلْ اَنِی قَرِنْلادِی ol anı karınladı", " اُلْ اَنِی بُكُزْلادِی ol anı bögür-

ledi" gibi ki, "o, onun karnına vurdu", "o, onun böğrüne vurdu" demektir. Bu hal Türkçe için büyük bir faziletttir. Arap dili ile atbaşı beraber yürür. Çünkü arapçada dahi isimden fiil yapılabilir; فَخَذَهُ derler, "onun oyluğuna vurdu" ve رَأَسَهُ derler "onun başına vurdu"; bunun gibi مَشَنَهُ derler "sidikliğine vurdu", جَلَدَهُ derler "derisine vurdu" demektir. Bilindiği üzere başkaları da buna benzer. Türk te böylece isimden fiil yapar. "توشلادی töşledi" gibi ki, "döşüne vurdu" demektir. Aslı "توش töş"tür, "göğüs" anlamınadır.

Bütün Türk dillerinde bu anlamda kullanılan isimlerden fiil yapılır.

Dördüncüsü: Failin söylenen bir aygıtla bir işi mefulde yapması anlamına gelir." اُلْ اَنِی قِلِجْلادِی ol anı kılıçladı = o, onu kılıçla vurdu", " اُلْ اَتِغْ جِبِقْلادِی ol atığ çıbıkladı = o, atı çubukla vurdu".

Beşincisi: Söylenen şeyi kendi cinsinden ayırmak anlamınadır. " پامُقْ اُرُغْلادِی pamuk urugladı = pamuğu çekirdeğinden ayırdı", "تَلوُلادِی نانکی

taluladı nenğni = nesneyi seçti".

Altıncısı : Ayrıma, asıl olup yukarıda saydığım anlamlardan hiç birisi beklenmemektir. "اُلْ مَنكا اَتْ بَغِشْلادِي ol manğa at bagışladı = o, bana at bağışladı"," تَنْكْرِي مَنِي اَغِرْلادِي Tenğri meni agırladı = Tanrı beni ağırladı" gibi.

Bundan sonra -kuralca olabilirse de- her isimden fiil yapılamıyacağını bilmelisin. Söz gelimi "fıstık" demek olan " قُسُقْ kosık" kelimesinden [+] " قُسِقْلادِي kosıkladı" diye bir fiil yapamazsın, amma " قَشُقْ kaşuk" sözünden " قَشُقْلادِي kaşukladı" diye bir fiil yapabilirsin. Yine bunun gibi " اَتْ قُنَقْلادِي at konakladı" diyemezsin " قُنَقْ konak" bir çeşit "kaba darı"dır. Fakat " اُلْ مَنِي قُنُقْلادِي ol meni konukladı" diyebilirsin. Bu suretle gördüğün isimlerin bir kısmından fiil yapılır, bir kısmından yapılmaz. Her ne kadar bir kimse ölçümliyerek bu gibi isimlerden fiil yaparak konuşacak olursa caizdir. O

[+] Brockelmann bu kelimeyi " قُسُقْ kusık" olarak almışsa da yanlıştır. Doğrusu " قُسِقْ kosık"tır. Aslı "koz - kos" tur. س nin üstünde ötre, altında esre vardır; iki türlü okunabilecektir. B. A.

kimseye engel olunmaz, yanlış söyledin denmez; onun için bu bir yoldur.

Bu ayrımla ن lu ayrım arasında -söylemiş idik ki- ن lu fiiller, fiilin faile gerekli olduğunu ve failin o işi başlı başına yaptığını bildirir. Bu ayrımın fiilleri ise failden fiilin başkasına, işleyenden işin başkasına geçmesini ve aşımlı olmasını bildirir.

Birincisi: ن lu olan fiil "اَرْآتْكَلَنْدِى er etüklendi" ve "يِغاجْ اَرْكَلَنْدِى yıgaç erüklendi" gibi ki, "adam edik sahibi oldu","ağaç erik yemişi verdi" demektir. Bu ayrım arapçanın اِنْفِعالْ ayrımı yerindedir. ل lı olan ayrımdan لادى getirilen fiilleri murad ediyorum. Bu çeşit fiiller arapçanın تَفْعِيل ayrımı yerindedir. Daima müteaddidir. "اُلْ اُتْ كُرُكْلادِى ol ot körükledi"," اُلْ قَبُغْ كِرِتْلادِى ol kapuğ kiritledi" gibi ki, "o, ateş körükledi","o, kapıyı kilitledi" demektir.

İşliyen adam -isimlerden- söylenen ile beraber olduğu anlamı murad edilecek olursa ن lu ayrım,isimlerin hepsinden -bu anlamda- fiil yapılmasını kabul eder. Kuralı geçmiş-

tir. Bu çeşit ـــــا getirilerek yapılan fiillerden (harfi liyn) düşer. " مَنْ اُذْقَلَدِمْ men udhıkladım", " سَنْ اُذْقَلَدِنْكْ sen udhıkladınğ"," اُذْقَلَدِى udhıkladı" denir, "uyukladım", "uyukladın","uyukladı" demektir. Fiillerden öbürleri buna göre ölçümlenerek yapılabilir. Ulu Tanrı dilerse.

Dört harflilerden iki sâkini bir arada toplıyan fiil bulunmaz. Çünkü bu çeşitteki kelimelerin son harfine ف ذ لا harfleri arkadaş olur. O mana burada bulunmaz. "آرْمَكُوْرْدِى ermegürdi"," آرْمَكُوْرَارْ ermegürer","آرْمَكُوْرْمَاقْ ermegürmek" gibi, "tenbelleşti", "tenbelleşir", "tenbelleşmek" demektir. Bununla beraber bu kelimelerden و harfi düşer ve kelime آرْمَكْرْدِى şeklini alır. Bu suretle iki sâkin bir arada toplanmış olmaz [+]. Bunu iyi bele!

\+

\+ \+

[+] Bu kurallar kelimenin arapça harflerle yazılışına göredir. B. A.

BEŞLİ AYRIM

HER HAREKESİYLE فَعْلَعْلادِي AYRIMI [+]

تَقْغاجْلادِي tawgaçladı: "اُلْ اَنِي تَقْغاجْلادِي ol anı tawgaçladı = o, onu Maçinli saydı", (تَقْغَجْلارْ - tawgaçlar - tawgaçlamak, تَقْغَجْلاماقْ).

سُرْقُجْلادِي surkuçladı: "اُلْ بِجاك سُرْقُجْلادِي ol biçek surkuçladı = o, bıçağın sapa giren ucunu lök macunu ile pekiştirdi", (سُرْقُجْلارْ - surkuçlar - surkuçlamak, سُرْقُجْلاماقْ).

قَلْبُزْلادِي kalbuzladı: "اُلْ قَلْبُزْلادِي نانِكِنِي ol kalbuzladı nenğni = o, nesneyi tıkım yaptı, lokma yaptı", (قَلْبُزْلارْ - kalbuzlar - kalbuzlamak, قَلْبُزْلاماقْ).

قِرْتِشْلادِي kırtışladı: "اُلْ سَغِرِنِي قِرْتِشْلادِي ol sağrını kırtışladı = o, sağrı derisini kazıdı". Başkası da böyledir, (قِرْتِشْلارْ - kırtışlar - kırtışlamak, قِرْتِشْلاماقْ).

بُغْمَقْلَلْدِي bogmaklaldı: "كُنَكْلَكْ بُغْمَقْلَلْدِي [++] könğlek bogmaklaldı = gömlek düğümlendi". Başkası da böyledir, (بُغْمَقْلَنورْ - بُغْمَقْلَنْماقْ)

[+] Yazma nüshada فَعَلْعَلادِي şeklinde yazılmış olan bu kelime yanlıştır. Aşağıda getirdiği örneklerden anlaşıldığına göre kelime فَعْلَعْلادِي şeklinde olacaktır. Biz de bu şekilde aldık. Nitekim Bay Kilisli bunun farkına vararak bizim gibi düzeltmiştir. B. A.

[++] بُغْمَقْلَلْدِي kelimesi yanlıştır. Doğrusu "بُغْمَقْلادِي bogmakladı" olacaktır. Çünkü bu ayrım meçhul ayrımı değildir. Bundan başka bu kelime metinde yazıldığı gibi olsa idi ayrımın ölçüsüne uymazdı. B. A.

bogmaklanur - bogmaklanmak) [+].

تَمْغَقْلادِي tamgakladı: " اُلْ اَنِي تَمْغَقْلادِي ol anı tamgakladı = o, onun boğazına vurdu", (تَمْغَقْلارْ- tamgaklar - tamgaklamak). تَمْغَقْلاماقْ

قَرْلُقْلادِي karlukladı: " اُلْ اَنِي قَرْلُقْلادِي ol anı karlukladı = o, onu Karluk boyundan saydı, onlara nispet etti", (قَرْلُقْلارْ- karluklar - karluklamak). قَرْلُقْلاماقْ Bunlar Türkmenlerden bir boydur.

قِفْجَقْلادِي kıfçakladı: " اُلْ اَنِي قِفْجَقْلادِي ol anı kıfçakladı = o, onu Kıpçak boyundan saydı, onlara nispet etti", (قِفْجَقْلارْ- kıfçaklar - kıfçaklamak). قِفْجَقْلاماقْ

قُلْتُقْلادِي koltukladı: " اُلْ اَتْنِكْ قُلْتُقْلادِي ol otunğ koltukladı = o, odun koltukladı". Koltuğuna vursa yine böyle denir, (قُلْتُقْلارْ- koltuklar - koltuklamak). قُلْتُقْلاماقْ

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

كُرْبالادِي körpeledi: " اَتْ كُرْبالادِي at körpeledi = at körpe ot yedi", (كُرْبالارْ- körpeler - körpelemek). كُرْبالاماكْ

تُرْتالادِي türteledi: " اُلْ بُرْكْ تُرْتالادِي ol börk tür-

---

[+] بُغْمَقْلارْ şekilleri yanlıştır. Doğrusu " بُغْمَقْلَنُورْ- بُغْمَقْلَنْماقْ bogmaklar", " بُغْمَقْلاماقْ bogmaklamak" olacaktır. Çünkü bu ayrım meçhul ayrımıdeğil kendisine لادِي eki getirilerek yapılmış olan fiiller ayrımıdır. Ayrımın vezni de böyle olmasını gerekli kılar. B. A.

teledi = o, külâha altın varaklar, kırıntılar yapıştırdı". Başkası da böyledir, (تُرْتالاماكْ - تُرْتالارْ türteler - türtelemek) [+].

قِفْتُولادِى kıftuladı: " اُلْ قِفْتُولادِى بُوزُكْ ol kıftuladı bözüğ = o, bezi kırktı". O, sındı ile bezi veya başka bir şeyi kırkar, kırparsa yine böyle denir, (قِفْتُولارْ قِفْتُولاماقْ kıftular - kıftulamak).

كِرْتُولادِى kirtüledi: "اُلْ اَنِى كِرْتُولادِى ol anı kirtüledi = o, onun sözünü tasdikledi", (كِرْتُولارْ - كِرْتُولاماكْ kirtüler - kirtülemek).

تَنْجُولادِى tançuladı: " اَرْ اَتْماكْ تَنْجُولادِى er etmek tançuladı = adam ekmek çiğnedi". Başkası da böyledir, (تَنْجُولارْ - تَنْجُولاماقْ tançular - tançulamak).

قَمْجِيلادِى kamçıladı: " اُلْ اَتِنْ قَمْجِيلادِى ol atın kamçıladı = o, atını kamçıladı". Başkası da böyledir, (قَمْجِيلارْ - قَمْجِيلاماقْ kamçılar - kamçılamak).

بُكْدالادِى bükdeledi: " اُلْ اَنِى بُكْدالادِى ol anı bükdeledi = o, onu hançerledi", (بُكْدالارْ - بُكْدالاماكْ bükdeler - bükdelemek).

[+] Basma nüshada bu kelime تُرْتالاماكْ şeklinde yazılmış ise de yazma nüshada önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek تُرْتالاماقْ şekline konulmuştur. Bundan başka bu kelimelerin ilk harfleri ت değil, ب olacaktır. Bk. Dv.I,348; III,150. B. A.

سَغْرِيلادِي sagrıladı: "اُلْ كُونُكْ سَغْرِيلادِي ol könüğ sagrıladı = o, sağrı derisini gön yaptı", (سَغْرِيلارْ - sagrılar - سَغْرِيلاماقْ sagrılamak).

تَمْغالادِي tamgaladı: "اُلْ بِتِكْ تَمْغالادِي ol bitik tamgaladı = o, kitaba, mektuba Hakanın damgasını, turasını vurdu",(تَمْغالارْ - tamgalar - تَمْغالاماقْ tamgalamak).

سُرْكِيلادِي sürkiledi: "اِتْ كِيكْنِي سُرْكِيلادِي ıt keyikni sürkiledi = köpek geyiği kovaladı", (köpek geyik izine düşerek yakalamak için kovaladı, sürdü). Bir kimse herhangi bir şeyi kovalarsa, sürerse ve üzerine saldırırsa yine böyle denir, (سُرْكُلارْ - سُرْكُلاماكْ sürküler - sürkülemek) [+].

سِرْكالادِي sirkeledi: "اُلْ اُغْلَنْ باشِنْ سِرْكالادِي ol oglan başın sirkeledi = o, çocuğun başından sirke topladı"," اُلْ سُوقُغْ سِرْكالادِي ol suwuğ sirkeledi = o, suya sirke kattı". Başkası da böyledir, (سِرْكالارْ - سِرْكالاماكْ sirkeler - sirkelemek).

Bu ayrımda kural yukarıda söylenmiş olduğu gibidir. Ona göre öl-

---

[+] Yazma ve basma nüshalarda سُرْكِيلادِي şeklinde çıkan bu kelime yanlış olsa gerektir. Çünkü yazma nüshadaسُرْكُلارْ - سُرْكُلاماكْ kelimeleri önceden başka türlü yazılmış iken sonradan kazınarak bu hale konulmuştur. Fakat mazi sıygasının düzeltilmesi unutulmuştur. B. A.

çümlenir.

قَرْمالادی karmaladı: " اُلْ قَرْمالادی نانکْنی ol karmaladı nenğni = o, nesneyi kaptı, yağmaladı", (قَرْمالاز karmalar - قَرْمالاماقْ karmalamak) [+].

Dörtlüler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN,KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BU GUNNELİLER (KENDİSİNDE GENİZ SESLERİ BULUNANLAR) KİTABIDIR

İKİ HARFLİ İSİMLER AYRIMI

Mahmut der ki, gunne iki türlüdür: ج li olur, ك li olur. Bundan başka bunlardan her biri iki kola ayrılır. Bir kısmının ortasında, bir kısmının da sonundadır. Gerekli olanı söyliyeceğiz.

بُنك böng: " بُنك كِشی böng kişi = iri yarı,yoğun,obur kişi". Bunun aslı " شَبَنك şebeng"tir, kısaltılmıştır," demirden yapılmış baston,cop" anlamınadır.

بُنكْ böng: " بُنكْ اَتّی böng etti = ağır bir şey

[+] Basma nüshada " قرمالادی karmaladı" kelimesinin muzari ve masdarı yoktur; yazma nüshada vardır. Biz oradan aldık. B. A.

yere düşerek ses verdi".

بَنَك banğ: " اُغْلانْ بَنَكْ سِغْتادِى oglan banğ sıgtadı = çocuk bağırarak ağladı",(çocuk ağlar gibi ağladı).

تَنَكْ tenğ: Denk, akran, ögür. Bu sözden alınarak " تَنَكْ تُوشْ tenğ tuş = denk, eş, küfüv" denir.

تَنَكْ tenğ: Fırsat, sıra, imkân. Şu savda dahi gelmiştir: " تَنكْسِزْدا تَكِرْمانْ تُرْغُرْسا يَرَغْسِزْدا يارْ بَرِيرْ tenğsizde tegirmen turgursa yarağsızda yar barır= yaraşmıyan yerde, denk olmıyan yerde değirmen yaparsa, imkânsız bir sırada yar peyda olur",(mümkün olan ve yaraşan bir yerde değirmen yapmıyan bir kimse için zamansız bir yar, yarık hasıl olur). Bu sav vaktinden başka bir zamanda bir işi yapan kimse için söylenir.

تَنَكْ tanğ: Elek. Arguca.

تَنَكْ tanğ: " تَنَكْ نانَكْ tanğ nenğ = acayip şey, şaşılacak nesne". Bu sözden alınarak " تَانَكْ كُرْدُمْ tanğ kördüm = şaşılacak, danılacak şey gördüm" denir.

تَنَكْ tanğ: Tan, sabah vakti. Şu parçada dahi gelmiştir:

تَنَكْ اَتا يُرْتَلِمْ بُذْرُجْ قَنِنْ اِرْتَلِمْ
يَسْمِلْ بَكِنْ اُرْتَلِمْ اَمْدِى يِكِتْ يڤلسُونْ

Tanğ ata yortalım
Budhruç kanın irtelim
Basmıl begin örtelim
Emdi yigit yuwulsun

"Tan atarak yürüyelim, Budhruç kanını istiyelim. Basmıl beyini yakalım. Şimdi yiğit toplansın".

(Tan yeri attığında yürüyelim. Budhruç'un kanını istiyelim, öcünü alalım -bu,Yabakulardan birisidir- Basmıl Beyini yakalım. Yiğitlere toplanmak gerekli oldu).

تَنكْ tanğ: " تَنكْ اَتِّي tanğ attı = tan yeri ağardı".

تُنكْ tonğ: " تُنكْ تُنكْ اَتِّي tonğ tunğ ėtti = katı bir şey sert bir şey üzerine düşerek ses verdi". İçi boş olmıyan, som olan, bir şeye " تُنكْ نانكْ tonğ nenğ" denir.Kındıra (halfa) otuna " تُنكْ قَمِشْ tonğ kamış" denir,"içi boş olmıyan kamış"demektir.

تُنكْ tonğ: Don. Soğuktan donmuş olan ete " تُنكْ اَتْ tonğ et" denir. Başkası da böyledir.

تَنكْ tanğ: Eski zamandan kalmış olan yapı. Onun bayındırlığı gitmiş, yıkılmış höyükler gibi temelleri kalmış olan.Bu,höyük ve höyüğe benzer şeylerdir.

تِنكْ tinğ: " اَرْ تِنكْ تُرْدِي er tinğ turdı = adam

dik durdu".

جَنكْ çeng: Zil, çalpara.

جُنكْ çung: " جُنكْ اَتْ çung et = iri doğranmış et".

جِنكْ çıng: " قُلاقِمْ جِنكْ اَتِّى kulakım çıng etti = kulağım çınladı". Çan ve leğen gibi şeyler ses verirse yine böyle denir. " قُلاقِمْ جِنكْ اَتِّى kulakım çıng etti" denilse evvelkinden daha fasih olur[+].

جِنكْ çing: " جِنكْ تُلُو كُولْ çing tolu köl = tam dolmuş havuz, iyice dolmuş havuz". Herhangi bir şey sonuna kadar dolarsa " جِنكْ تُلُو çing tolu" denir.

دَنكْ dang: " دَنكْ دُنكْ اَتِّى نانكْ dang dung etti neng = bir şey dan dun diye ses verdi, duyuldu". Bu söz " تَنكْ تُنكْ اَتِّى tang tung etti" sözü gibidir,"ses verdi" demektir.

سَنكْ sang: Kuş pisliği " قُشْ سَنكِى kuş sangı", "kuş pisliği" demektir.

سُنكْ song: Bir adamın çoluğu çocuğu.

سُنكْ song: "Sonra" anlamınadır. " سَنْ مَنِكْ سُنكْدا كَلْ sen meninğ sonğda kel" denir ki, "sen benden sonra gel, arkamdan gel" demektir.

سُنكْ song: Her şeyin ve her işin sonu. " بُو سُوزْ سُنكِدا اَيْغِلْ bu söz songında aygıl = bu söz-

---

[+] Son sözün evvelkisinden farkı yoktur. Niçin getirilmiş anlıyamadık. B. A.

den sonra söyle".

سِنكْ sinğ: " قُلاقِمْ سِنكْ اَتّى kulakım sinğ etti = kulağım çınladı"." كِمُنْجا سِنكْ اَتّى kimünçe sinğ etti = sivrisinek vızladı". Karasinek ses verirse yine böyle denir.

قَنكْ kanğ: " قازْ قَنكْ اَتّى kaz kanğ etti = kaz ses verdi". Bu, kendisine benziyen her şeyin çıkardığı sesin hikâyesidir.

قُنكْ kunğ: " قُنكْ اَتْ kunğ et = kas , adale".

كُنكْ künğ: Cariye.

كِنكْ kinğ: " كِنكْ نانكْ kinğ nenğ = geniş nesne". Şu savda dahi gelmiştir:

" كِنكْ تُوزْ اُبْراماسْ - كَنكاشْ لِكْ بِلِكْ اَرْتاماسْ kinğ ton opramas, kenğeşliğ bilig artamas = geniş elbise yıpramaz, danışıklı iş bozuk olmaz", (geniş elbise parçalanmaz, akıl danışıkla -meşveretle- birleşirse iş bozuk çıkmaz). Bu sav işlerinde düşünmekle ve danışmakla ve işinde kendi bildiğine,kendi kendine iş görmemesi emrolunan kimse için söylenir.

مَنكْ menğ: Kuş yemi. Şu savda gelir: " قُشْ تُوزَقامَنكْ اُجُنْ اِلِنُورْ kuş tuzakka menğ uçun ılınur = kuş tuzağa dane için tutulur, takılır". Bu sav,

azık ararken fenalığa düşen bir kimse için söylenir.

مَنَكْ meng: Ben, yüzde bulunan ben. Şu parçada dahi gelmiştir:

بِيرِنكْ مَنكا سُوزْكِينا مَنَكْ لِكْ قَراتُزْقِيا
يَلفِزْ تتار كُزْكِينا مُنكُمْ مَنَكْ بِلِنكا [+]

Bêring manğa sözkiye
Mengliğ kara tuz kıya
Yalwın tutar közkiye
Munğum meninğ bilinge

"Bana sözceğiz veriniz, ey benli esmer, tatlı yüzlü, gözleri büyüleyici! Çektiğim bunu bilesin".

(Bana bir sözceğiz söyle, bir vait yap, söz ver; ey siyah benli, yüzü tatlı; ey insanı tutsak eden büyüleyici gözler, senin sevgin yolunda çektiklerimi bilesin).

مُنَكْ munğ: " مُنَكْ تاغْ munğ tag = kişi kendine geldiğinde, on altı on yedi yaşına girdiğinde çıkan diş. "مُنَكْ تاغْ اُنْدِي munğ tag öndi = ergenlelik dişi çıktı".

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu parçada bulunan سُوزْكِينا ve كُزْكِينا kelimelerinin ى harfleri üzerinde bir de nokta vardır. Şu hale göre kelimeler " سوزكا sözgine" ve " كزكا közgine" diye dahi okunabilecektir. Bugün bile Orta Asyada ikinci şekil kullanılmaktadır. Kaşgarlı zamanında birinci ve ikinci şeklin birden kullanılmış olduğunu bu yazış göstermektedir. B. A.

مُنكْ munğ: Bun, mihnet. Şu savda dahi gelmiştir: " اَرْكا مُنكْ تَكِيرْ - تاغْ سَنكِرِ ينكا ييلْ تَكِيرْ [+] erge munğ tegir tag senğirinğe yel tegir = adama bun gelir, dağ başına, dağ çıkıntısına yel değer", (insana bun gelir. Nitekim dağ burnuna yel de gelir. Sonra yel gider dağ burnu kalır).

مِنكْ minğ: Bin, sayıda bin. Şu savda dahi gelmiştir: " بِيرِنْ بِيرِنْ مِنكْ بُلُورْ - تَما تَما كُلْ بُلُورْ birin birin minğ bolur, tama tama köl bolur = birer birer bin olur, damlıya damlıya göl olur" [++]. Bu sav, az olsa bile bir şeyi kabulden çekinmemekle emrolunan kişi için söylenir.

نَنكْ nenğ: Nesne, şey. " بُونا نانكْ اُلْ bu ne nenğ ol = bu nasıl nesnedir".

نَنكْ nenğ: Mal. Şu parçada dahi gelmiştir:

بُلِمْشْ نَنكِكْ سَڤَرْسَنْ اَقُرُنْ اَنكَرْ سَقِنْكِلْ [+++]

بَرْمِشْ نَنكِكْ سَقِنْما اَزْراقْ اَنكَرْ اُكُنْكِلْ

[+] Hamit ili vilâyetinde "Senirkent" adında bir kasaba vardır. Halk bu kelimeyi "Sengirkent" şeklinde söylerler. Divanda bulunan bu kelimenin Anadoluda dahi yaşamakta olduğunu görüyoruz. B. A.

[++] Bu sav Türkiyede yukarıda söylediğim şekilde yaşamaktadır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda سَقِنْكِل şeklinde çıkan bu kelime, " سڤنكل sewingil" olsa gerektir. Bizi bu kanaate götüren iki şey vardır. Birincisi kelimenin ferah anlamına gelmiş olması, ikincisi yazma nüshada üç noktadan birisinin kazınmış olmasıdır. B. A.

Bulmış nenğinğ sewersen
Akrun anğar sewingil
Barmış nenğinğ sakınma
Azrak anğar öküngil

"Eldeki mala sevinirsin, ona az sevin; giden mala acıma, ona çok pişman olma". (Elde bulunan malı seversin, onunla az sevin. Olabilir ki o mal elinden gider, mal elinden gidince kaygulanma, ona az acı. Çünkü giden mal üzerine çekilen kaygı o malı geri getirmez).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنَكْ yanğ: Bir şeyin merkezi, kalıbı. Bu, istenen şeyin biçimine göre yapılır ve ölçüler ona göre kesilir. "بُرْكْ يَنَكِى börk yanğı" denir, "külâh kalıbı" demektir. Bu, kâğıttan bir takım parçalar kesilir, veya oyulur, yahut ta çamurdan ocak biçiminde bir şey yapılır, üzerine ipek kumaş ölçüleri kesilir. Her şeyin merkezi, kalıbı da böyledir.

يُنَكْ yunğ: Ciğere bitişik bezli bir ettir, bunu kadınlar yer, erkekler yemez.

يُنَكْ yünğ: Yün, deve veya koyun yünü.

يُنَكْ yüng: Pamuk. Arguca. Yağma ve Karluk dillerinde dahi böyle denir.

يَنَكْ yeng: Yen, elbise yeni.

يِنَكْ ying: Sümük.

İki harfli ayrımlar bitti.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعَلٍ فَعُلٍ فَعِلٍ AYRIMI

تَنكُتْ tengüt: Çin yakınında oturan Türklerden bir bölük. Bunlar kendi asıllarının araplardan geldiğini söylerler.

كِنكُتْ Kingüt: Uygur sınırında bir şehir adı.

سِنكُتْ singüt: Karşılığına bir şey verilmiyen ve geri gönderilmiyen armağan."[+]

بُو اَتْ مَنكا سِنكُتْ بِيرْدِي bu at manga singüt bèrdi = bu at bana karşılıksız armağan geldi",(bu atı bana karşılıksız armağan verdi).

تُنكُرْ tüngür: Dünür. Karının hısımları. Bunlar kardaş,baba, ana gibi kimselerdir.

سَنكِرْ sengir: Dağ çıkıntısı, dağ burnu; herhangi bir duvarın ucu.

سِنكِرْ singir: Sinir.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سِنكُتْ kelimesinin ilk harfinin üstünde ötre, altında esre vardır. Bundan anlaşıldığına göre kelime hem"süngüt"ve hem"singüt" diye iki türlü okunabileceğine işaret için böyle yapılmış olsa gerektir. B. A.

قُنكُرْ konğur: " قُنكُرْ اوُنْ konğur ün = boğuk ses".

قُنكُرْ konğur: " قُنكُرْ قوُيْ konğur koy = kestane renginde koyun". Bu renkte olan herhangi bir şey.

قِنكِرْ kınğır: " قِنكِرْ اَرْ kınğır er = şaşı adam". İki gözü birden şaşı olan adama " اِكِ كوُزِ قِنكِرْ iki közi kınğır" denir.

مُنكَرْ munğar: " مَنْ مُنكَرْ اَيدِمْ men munğar aydım = ben buna söyledim". Bu, hazır olan kimseye işaret içindir.

مِنكَرْ mınğar: Pınar, su gözü. Oğuzca.

تَنكِزْ tenğiz: Deniz.

تُنكُزْ tonğuz: Domuz.

تُنكُزْ tonğuz: Türklerin onikili yıllarından biri.

قُنكُزْ konğuz: Osurgan böceği.

كُنكُزْ küngüz: Örenliklerde, yıkıntılarda bulunan küllük, gübre. Bu, sidiklerin ve deve kığlarının keçeleşmiş olmasıdır.

مَنكِزْ menğiz: Beniz. İnsanın rengi. Buradan alınarak " قِزِلْ مَنكِزْ لِكْ kızıl menğizliğ" denir, "kızıl benizli" demektir. Bu, çok kere yanağın kırmızılığına söylenir.

مُنكُزْ müngüz: Boynuz. Bütün hayvanların boynuzu.

مُنكُزْ مُنكُزْ müngüz müngüz: Boynuz boynuz. Bu, bir çeşit çocuk oyunudur. Irmağın kenarına diz

çökerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı yaş kum doldururlar, sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) " مُنكُزْ مُنكُزْ münğüz münğüz" der ve çocuklar " نا مُنكُزْ ne münğüz" diye sorarlar. Birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylemeğe başlar. Çocuklar da bunu tekrar ederler. (Ebe) bu arada deve ve eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır. Şu savda dahi gelmiştir: " سُسْكَانْ اُوْذْقَا تَنْكْرِي مُنكُزْ بِيرْمَاسْ süsegen udhka Tenğri münğüz bèrmes = süsegen, çok süsen öküze Allah boynuz vermez" [+]. Bu sav, bir işi yapmak isteyip te yapamıyan kimse için söylenir ki, o adam o işi yapsaydı, halka fenalık edecekti.

كَنكَسْ kenğes: " كَنكَسْ سُوڤْ kenğes suw = az miktarda su". Kolay işe dahi böyle denir.

[+] Basma nüshada " سُسْكَانْ süsgen" şeklinde çıkan bu kelime yazma nüshada önceden bu şekilde iken sonradan tutar işareti kazınarak üstün haline konulmuş. Fakat işaretin bir tarafı iyice kazınmadığı için şu şekli almıştır ⸝ . Bay Kilisli bunu tutar işareti sanarak öylece almış ise de biz bunu doğru bulmıyoruz; doğrusu " سُسَكَانْ süsegen" olacaktır. Çünkü arapçasında bulunan نطوح kelimesi obartma -mübalâğa- bildirir. Tek heceli kelimelere"gan-gen" eki gelirse yalnızca failiyet bildirir. Bugün bu "g-k" eriyerek ek "an", "en" olmuştur, "agan" ve "egen" edatları obartma bildirir. Burada da bu lâzımdır. B. A.

[+] سُنكِشْ sünğüş: Savaşta saldırma ve süngü dürtme[++].

سُنكِشْ Sünğüş: Erkek adlarındandır.

كَنكَشْ kenğeş: İşlerde danışma, görüşme, düşünme, müşavere.

مَنكِغْ mañğığ: Adım. " اَنِكْ مَنكِغِى كوُرْ anıñ mañğığı kör = onun adımını gör".

تَنكُوْ tañğuk: Hakanlar sefere çıktığında onlara yemek ve yemeğe benzer verilen armağan.

تَنكُوْ tañğuk: Çevgen oyununda -gerilen ipten- topu geçirebilen adama verilen ipek kumaş parçası.

تَنكُوْ tañğuk: Savaşta mızrakların ve bayrakların uçlarına takılan ipek kumaş.

سِنكُوْ sıñğuk: " سِنكُوْ نانكْ sıñğuk neñ = sınık şey, kırılmış nesne". Oğuzlar buna "سِنُوْق sınuk" derler. Kural Oğuzların söyleyişindedir; çünkü kelimenin aslı " سِنْدِى sındı"dır, "kırıldı" anlamınadır; bu kelimede gunne yoktur.

[+] Basma nüshada سُنكِشْ şeklinde çıkan bu kelimenin harekesi yanlıştır. Yazma nüshada bu kelimenin üçüncü harfi olan ك in altında esre yoktur. Bu harfin tam altına gelen arapça harfin üstün harekesini Bay Kilisli ك harfinin harekesi zanniyle bu şekilde yazmış ise de yanılmıştır. Doğrusu bizim yazdığımız gibidir.

Aslı "süngü" kelimesinden gelmektedir. Bk. Dv. III, 292, 5-6. B. A.

[++] Burada ibare şöyledir: سنكش - الطرد والمطاعنه والحرب Burada bir yanlışlık vardır. Doğrusu سنكش - الطراد والمطاعنه والحرب olacaktır; çünkü saldırmak ve süngüleşmek ancak harpte olur.Bk. Dv. III, 291-292. B. A.

تَنِكِلْ tengil: " تَنِكِلْ كِيَكْ tengil keyik = elleri-
nde -ön ayaklarında- çizgiler bulunan
geyik". Başkası da böyledir.

جِنِكِلْ çıngıl: " يِكُونْ جِنِكِلْ جِنِكِلْ اَتِّى yügün çıngıl
çıngıl etti = gem çingil çingil etti".
Buna benziyen her ses de böyledir.

سِنِكِلْ singil: Erkeğin (kocanın) küçük kız kardeşi.

كُنْكُلْ köngül: Kalp, gönül, anlayış. Bu sözden a-
lınarak zeki kimseye " كُنْكُلْ لُكْ اَرْ köng-
güllüğ er" denir. Şu savda dahi gelmiş-
tir, " كُوزْدَنْ يِرَاسا كُنْكُلْدَنْ يَمَا يِرَارْ
közden yırasa köngülden yeme yırar [+]=
gözden ırak olan gönülden de ırak o-
lur" [++]. " كُنْكُلُنكْ نَتَكْ köng-
lüng netek = gönlün nasıl" demektir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MUZAAF OLAN

نَكَكْ tengek: Hava [+++].

[+] Basma nüshada يِرَارْ ، يِرَاسا şeklinde çıkan bu kelimeler yanlıştır. Doğrusu" يِرَارْ ، يِراسا yırar - yırasa olacaktır. Yazma nüshada dahi önceden yanlış yazılmış iken sonradan ى harflerinin üstünde bulunan üstünler kazınmıştır. " يِرَماقْ yıramak", "uzaklaşmak" anlamınadır. Bk.Dv.III,80,14 ve I,89,14. B. A.

[++] Bu sav "gözden ırak olan gönülden de ırak olur" şeklinde Türkiyede yaşamaktadır. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda harekesiz ve noktasız geçen bu kelime " تَنَكْ ,tengek" olacaktır; çünkü Dv.III,293, 9 daki şu اَرْاقْ تَنِكِتِّى sözü bize güzel bir tanıktır. Bu sözün anlamı "adam okunu göğe doğru yükseltti" demektir. İsimden yapılmış bir fiil olduğuna şüphe bulunmıyan " تَنِكِتِّى kelimesinin aslı تَنَكْ olduğuna şüphe yoktur. B. A.

سَنكَكْ senğek: Su içilen testi, ağaçtan oyulan su kabı. Oğuzca [+].

سِنكَكْ sinğek: Şehirliler dilince sivrisinek, göçebeler dilince karasinek. Şu parçada dahi gelmiştir:

سَنْدا قُبَرْجَذَنْلارْ قُذْغُو سِنكَكْ يِلَنْلارْ
دُك مِنْكْ قَيُوتُمَنْ لارْ قُذْرُقْ تِكِبْ يُكْرُشُورْ

Sende kopar çadhanlar
Kudhgu sinğek yılanlar
Dük minğ kayu temenler [++]
Kudhruk tikip yügrüşür

"Çıyanlar, cibinler, sinekler, yılanlar sende çıkar. Binlerce iğnelerini, kuyruklarını dikerek koşuşur".
(Yazla kışın karşılaşa konuşmalarını anlatarak diyor ki: Kış yaz için "akrepler, karasinekler, sivrisinekler, halka eziyet veren böcekler, yılanlar sende çıkar ve kuyruklarını düğümliyerek halkın üzerine saldırır).

سُنكُكْ sünğük: Kemik. Şu savda dahi gelmiştir: " اَذْكُو اَرْ سُنكُوكِي اَرِيرْ اَتِي قَلِيرْ edhgü er sünğüki erir atı kalır = iyi adamın kemiği

---

[+] Bugün Batı Anadolunun Çal kazası köylerinde "senek", "ağaçtan oyma su kabı" anlamına kullanılmaktadır. B. A.

[++] Basma nüshada " تُمَنْ tümen" şeklinde çıkan bu kelime yanlıştır. Doğrusu " تَمَنْ temen" olacaktır. " تمن temen", "büyük iğne" anlamınadır. Bk. Dv. I, 336, 17. B. A.

çürür, adı kalır". Bu sav, iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.

\+
\+ +

DÖRT HARFLİLER

تُنكُو tunğu: Sağır.

تُنكا tonğa: Bebür. Kaplan cinsinden bir hayvandır; fili öldürür, asıl olan budur. Bu ad Türklerde yaşamaktadır; anlamı kaybolmuştur. Çok kere kişi adı olarak kullanılır [+]. " تُنكاخانْ tonğa xan"," تُنكا تِكِينْ tonğa tigin" denir. Buna benzer böyle adlar çok kere verilir. Türklerin büyük Hakanı Afrasyabın asıl Türk adı " تُنكا اَلبْ اَرْ tonğa alper" dir; "Bebür gibi kuvvetli, yiğit bir adam" demektir.

سُنكُو sünğü: Süngü, mızrak.

سَنكا sanğa: " سَنكا اَيدِمْ sanğa aydım = sana söyledim, sana hitap ettim".

سنكى sinği: " بُو اَشْ اُلْ سنكى bu aş ol sinği [++] = bu aş,içe sinen, hazmolunan yemektir".

\+
\+ +

[+] Türkiyede "böbürlenmek" diye bir fiil vardır; kökü "bebür" kelimesinden gelmiş olduğuna şüphe yoktur,"kasalmak, kurumlanmak" anlamlarınadır. B. A.

[++] Yazma ve basma nüshalarda سنكى şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " سِنكى sinği" olacaktır. Çünkü anlamın gereği budur. Başka türlü olamaz. "Sinmek","sindirmek" hep hazımla ilgili kelimelerdir. Bk. Dv.III,289,11; 292, 294,290. Bugün bile Türkiyede "yemek içime sindi" derler ki, "yemek hazmolundu" demektir."Sindirmek","hazmetmek" anlamınadır. Brockelmann " سنكى sengi" imlâsında yazmışsa da yanılmıştır. B. A.

BU AYRIMDAN MATVİ OLAN

يَنكا yanğa: Derenin yanı, herhangi bir ırmağın bir yanı. Oğuzca.

يَنكى yenği: " يَنكى نانكْ yenği nenğ = yeni nesne".

يُنكُو Yunğu: " بارْمانْ Barman" kasabasına akan büyük bir derenin adıdır. Bu kasabayı Afrasyab'ın oğlu -ırmağın kenarına- yapmıştır. Barman adı bu kasabayı yapan adamdan kalmıştır. Nitekim " روم Rum" ülkesinde de böyledir, Diyarı Rum denir. Bu, Tanrı esenliyesi Yalavaç İshak'ın oğlu Iso, onun oğlu Rum'dan kalmıştır.

\+
\+ +

SONU GUNNELİ OLAN

شَبِنكْ şebinğ: Küçük demir çomak, demir baston. Çiğilce.

سِدِنكْ sidinğ: " سِدِنكْ كُولْ Sidinğ köl"," قُجنكارْ باشى Koçnğar başı"na yakın bir gölün adıdır.

قَذِنكْ kadhınğ: Kayın ağacı. Şu savda dahi gelmiştir: " قَذِنكْ قاسِنكا - سُكُتْ سُولِنكا kadhınğ kasınğa söküt sülinğe". Bu savın anlamı geçmiştir [+].

[+] Tercüme nüshasının birinci cildinin 356 ncı sahifesine bakınız. B. A.

قَشَنك kaşanğ: Köleye söğüldüğü vakit kullanılan bir kelimedir; "alçak" anlamınadır.

بُرُنك burunğ: " بُرُنك اَتّی burunğ attı = bir ok atımı yere attı".

بُرُنك börünğ: Suların yerde yaptığı yarıklıklar.

تَرَنك teringğ: " تَرَنك تَنكِز teringğ tenğiz = engin, geniş, derin deniz". Oğuzlar her derin ve çok şeye " تَرَنك teringğ" derler. Bu sözden alınarak geniş derelere ve yollara " تَرَنك اُورِی teringğ urı" denir. Yine bunun gibi bilgin ve hakîm adama " تَرَنك بِلگا teringğ bilge" denir.

تِرِنك tiringğ: " قُلاقِم تِرِنك اَتّی kulakım tiringğ etti = kulağım tın etti". Bu, kulağın tınlamasına benziyen her sesin hikâyesidir. " یاسِن تِرِنك اَتّردِی yasın tiringğ ettürdi = yayını tın ettirdi". Bu, kirişin çıkardığı sesi bildirir.

جِرِنك çiringğ: Leğenin ve leğene benzer şeylerin çıkardığı sesi bildirir.

كُرُنك körüngğ: " كُرُنك كُول Körüngğ köl = Kaşgara yakın bir gölün adı".

بِزِنك bizingğ: Bizim. Bu, " بِز biz" kelimesi ile hitap لك inden yapılmıştır." بِزِنك اَو bizingğ ew = bizim ev" demektir.

تَگِنك tegingğ: Tegin, samur.

بَلِنك belingğ: Duşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen ürküntü. Çok korkak, ürkek

kimseye " بَلِنْكْجِي كِشِي belinğçi kişi" denir.

بُلُنْكْ bulunğ: Köşe, bucak, zaviye.

تُلُنْكْ tulunğ: Dulun, kulak altı.

تُلُنْكْ tulunğ: Gemde olan bir halkadır; kulağın altında bulunur. Baştan ve dulundan gelen kayışları birleştirir. Buna " يُكُنْ تُلُنْكِي yügün tulunğı" denir, "gem halkası" demektir [+].

جَلَنْكْ çalanğ: " جَلَنْكْ باشِي çalanğ başı = çalçene, bağırgan kişi".

جَلِنْكْ çeliğ: " جَلِنْكْ آياق çeliğ ayak = Çin kâsesi".

جَلَنْكْ çalanğ: " جَلَنْكْ يِيرْ çalanğ yer = yanmış gibi siyah, ot bitmiyen, çorak yer".

خُلِنْكْ xulınğ: Birçok renkleri bulunan ve Çinden getirilen bir ipek kumaştır.

قَلِنْكْ kalınğ: Cehiz. Şu savda dahi gelmiştir : " قَلِنْكْ بِيرْ ساقِيزْ آلِيرْ - كَرَاكْ بُلْساقِيزْ آلِرْ kalınğ berse kız alır, kerek bolsa kız alır = çehiz veren kız alır, gerekli olan bahalı alır",(bir adam çehiz verirse gelini kız oğlan kız alır. Bir şey istiyen kimse o şey kendisine gerekli ise onu yüksek para ile alacaktır. Şu parçada dahi gelmiştir :

[+] Metinde ikinci تلنك kelimesini arapça izah ederken هنه kelimesi kullanılmış. Burada bir yanlışlık olsa gerektir. Doğrusu حلقه olacaktır. Biz bu yolda dilimize çevirdik. B. A.

بِرْدِمْ سَنكا قَلِنكْ اَمْدِى مِنى اَلِنكْ

اَمْكاكْ مَنِكْ بِلِنكْ اُغْرَرْ تنكر بَرغلى

Berdim sanğa kalınğ

Emdi munı alınğ

Emgek meninğ bilinğ

Ugrar tüngür bargalı

"Sana çehiz verdim, şimdi bunu alın, benim emeğimi bilin. Dünür gitmek üzeredir".

(Güveyi kayın babasına: "Ben sana çehiz verdim, bunu al. Benim bunumu ve çalışşımı gör. Kayın babası "dünür gitmek üzeredir" dedi).

كُلنكْ gölünğ: Su birikintisi. Buna kuşlar iner.

\+

\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَبَنكْ yebenğ: " يَبَنكْ يِرْ yebenğ yer = kumlu yer, batak yer".Bu, bir kumluktur ki hayvanların ayağı orada batarak çıkarılması güç olur.

يَتَنكْ yetenğ: Yün atılan, kabartılan atımcı yayı.

يَدِنكْ yadınğ: " يَدِنكْ سُوقْ yadınğ suw = yeryüzüne yayılan biraz su".

يُشَنكْ yüşenğ: " يُشَنكْ تاشْ yüşenğ taş = düz taş".

يَلِنكْ yalıng: " يَلِنكْ قِيلِجْ yalıng kılıç = kınından çıkarılmış kılınç".

يَلِنكْ yalıng: " يَلِنكْ اَرْ yalıng er = çıplak adam". Her çıplak olan şeye de " يَلِنكْ yalıng" denir.

يَلِنكْ yèling: Yeli çok olan yer [+]. " بو يَلِنكْ كُونْ bu yèling kün = bu rüzgârlı gün".

\+

\+ \+

ج Lİ GUNNELİLER

بِرِنجْ biring: " بِرِنجْ نانكْ biring neng = birinci şey". Kurala uygun bir kelimedir, az kullanılır.

كُرُنجْ körünç: Bir şey seyreden halk [++].

بزنجْ bezinç: İpek ve yün yumağı.

بزنجْ ?...: Dalları ve yaprakları kızıl olan bir bitki olup bağlarda biter. İlâç için yenir [+++].

سَفِنجْ sewinç: Sevinç. Şu savda dahi gelmiştir: " اكُوشْ سَفِنجْ بُلسا قَتِغْ اُخسُنُورْ öküş sewinç bolsa katığ oxsunur = çok sevinen yaman pişman olur", (çok sevinen kimse bu yüzden daha şiddetli kay-

---

[+] Burada Türkçesinde bir kelime unutulmuş olsa gerektir. Arapçası böyle olmasını gerekli kılar. İbare şöyle olacaktır: " يَلِنكْ يِرْ yèling yèr". B. A.

[++] Bu kelime yazma nüshada كُرُنجْ imlâsındadır, dikkat! B.A.

[+++] Bu kelimenin asıl nüshada harekesi yoktur. Biz nasıl okunacağını kestiremediğimiz için bizim harflerle yazmadık. B. A.

guya düşer). Bu sav, taşkınlığı bırakmakla emrolunan kişi için söylenir. Şu beyitte dahi gelmiştir :

مَنْدا بُلنُر سَڤِنْجْ اُتِی قَذْغُو اَتارْ
قَرشِی کُرُبْ سَغْدِجْ اَنِی اُجْمَقْ اَتارْ

Mende bulnur sewinç otı kadhgu atar
Karşı körüp sagdıç anı uçmak atar
"Benim yanımda bir ot vardır, kayguyu giderir. Sağdıcım benim köşkü görerek cennet dedi".
(Benim yanımda sevinç ve kıvanç ilâcı bulunur; bu, kayguyu giderir. Dostum benim köşkümü gördüğü zaman, köşkün güzelliği dolayısiyle, ona cennet dedi).

سَقِنْجْ sakınç: Kaygu.

قِلِنْجْ kılınç: Ahlak, minez, huy. Buradan alınarak " اَذْکُو قِلِنْج edhgü kılınç" denir, "iyi ahlak" demektir. Bunun zıddına da " قِلِنْجْ kılınç" denir.

قِلِنْجْ kılınç: Kadının naz ve kırışması. " اُکُشْ قِلِنْجْلَنْمَا öküş kılınçlanma = çok kırışma, çok nazlanma" demektir.

کُلِنْجْ külünç: Gülünç.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يفنج Yafınç: Ila'ya yakın bir beldenin adıdır.

يكنج yükünç: Namaz. Kıpçakça. " تنكريكا يكنج يكندى Tenğrige yükünç yüküdi = Allaha namaz kıldı", " اول بككا يكنج يكندى ol Begge yükünç yüküdi = o, Beyin önünde başını eğdi". Başkası da böyledir.

\+
\+ \+

DÖRT HARFLİLER

تتنجو tutunçu: " تتنجو اغل tutunçu ogul = evlâtlığa alınmış çocuk".

سزنجى sazınçı: " سزنجى تاشى sazınçı taşı = alçı taşı".

قرنجا karınça: Karınca. Oğuzca.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يرنجا yorınça: Yonca. Oğuzca.

\+
\+ \+

فعال AYRIMI

سنكار sınğar: Bir şeyin tarafı, canibi, yanı. " سنكاردن يرى sınğardın yorı = yandan yürü".

منكار munğar: " منكار ايدم munğar aydım = buna

söyledim".

مِنگار mıngar: Su gözü, su pınarı. Oğuzca.

ينگان yanğan: Yalnız başı beyaz olan alaca karga [+].

سَنگانْ sanğan: " سَنگانْ نانكْ sanğan neng = tadı buruk olan her nevi nesne.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يُنگاغ yonğağ: Beye birini geçmek, gammazlık etmek. " آنِي يُنگاغ ينگادِي anı yonğağ yonğadı = onu Hakana bir geçme geçti, gammazlık etti, jurnalcılık etti".

يَنگاقْ yanğak: Ağzın iki yanında olup dişlerin oturmuş bulunduğu kemik". Herhangi bir şeyin yanına da böyle denir. Kapının yan taraflarında bulunan kapı söğelerine " قَبُغْ يَنگاقِي kapuğ yanğakı" denir.

يَنگانْ yanğan: Fil. Bunu Oğuzlar bilmez.

\+
\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعْلَى AYRIMI

تَنگْرِي Tenğri: Ulu Tanrı. Şu savda dahi gelmiştir:

[+] Yazma ve basma nüshalarda سنكان şeklinde yazılan ve ilk harfinde hem harekesi hem noktası bulunmıyan bu kelime " ينگان yanğan" olacaktır. Nitekim Dv. III, 182, 8 de geçmiştir. B. A.

" تِيْنْ تَبُغْسَاقْ - تَنْكْرِي سَفِنْجْ سِزْ toyın tapuğsak, Tenğri sefinçsiz = toyın tapmak ister, Tanrı memnun değil",(müslüman bulunmıyan Türklerin din ulusu Tanrıya tapınır; fakat Yüce Tanrı onun yaptığı işten hoşnut değildir). Bu sav, başka birine bir iş yaparak iyi yaptığını zanneden ve fakat iğrenilen kimse için söylenilir. Şu beyitte dahi gelmiştir:

تُنْ كُنْ تَبُنْ تَنْكْرِيكَا بُيْنَمَغِلْ
قُرْقُبْ اَنْكَرْ اَيْمَنُو اُيْنَمَغِلْ

Tün kün tapun, Tenğrige boynamagıl
Korkup anğar eymenü oynamagıl

"Gece gündüz tapın Tanrıya, boyun çekme, ondan korkup çekinerek oynama". (Gece gündüz Ulu Tanrıya ibadet et,dik başlılık etme, Tanrıdan çekin ve kork, oynama, utan).

Yere batası kâfirler göğe " تَنْكْرِي Tenğri" derler. Yine bu adamlar büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi gözlerine ulu görünen her şeye " تَنْكْرِي Tenğri" derler. Bu yüzden bu gibi şeylere yükünürler (secde ederler). Yine bunlar bilgin kimseye تَنْكْرِكَانْ Tenğrigen" derler. Bunların sa-

pıklıklarından Tanrıya sığınırız.

تُنگرا tunğra: Bedendeki kir.

اُنگرا unğra : " اَرْاُنگرایَتّی er unğra yattı = adam sırt üstü yattı".

تُنگرا tunğra: " اَرْ تُنگرا تُشْتی er tunğra tüşti = adam yüz üstü düştü".

تُنگشُو tünğşü: Şamdan.

جَنگشُو çeğşü: Küçük hırka.

جَنگشی Çeğşi: Hotan beyinin adıdır. Hotan, bu bey sebebiyle alınmıştır. " جَنگشی Çeğşi" kelimesinin " جَمْشِیدْ Cemşid"ten çevrilmiş olduğunu söylerler.

مَنگگُو menggü: Sonsuzluk, sonsuz, ebedî, ebedîlik. Bu kelime hem isim, hem mastar olur. " مَنگگُو اَژُونْ menggü ajun = sonu olmıyan dünya (âhiret)". Şu beyitte dahi gelmiştir:

تُغُبْ تَوِی قَلْمَدِی مَنگگُو اَرَنْ
اَژُونْ کُنِی یُلْدُزِی تُنْجِی تُغَارْ

Togup takı kalmadı menggü eren
Ajun küni yulduzı tutçı togar

"Doğan adamlar da ebedî kalmadı. Dünyanın güneşi,yıldızı durmadan doğar". (Zamanı anlatarak diyor ki: Doğan kimse ebedî olarak yaşamadı, dünyanın yıldızı, güneşi, daima doğar yıpra-

maz).

جَنْكِلِى çenğli: " جَنْكِلِى مَنْكِلِى çenğli menğli = bir çocuk oyununun adıdır". Araplar buna اَلدَوْداةُ derler,"salıncak" anlamınadır.

قَنْكِلِى kanğlı: Kağnı, üstüne ağırlık yükletilen kağnı arabası.

قَنْكِلِى Kanğlı: Kıpçaklardan büyük bir adamın adıdır.

سَلنكو salnğu [+]: Kendisiyle çakıl taşı atılan sapan.

شُنْكْلا şünğle: Argu diyarında biten bir ottur; kökü çıkarılarak yenir.

قَلنكو kalnğu [++]: Suyun yüzünde durmak, yüzüne çıkmak. " سُڤْدا قَلنكُولا دِى suwda kalnğuladı = suyun yüzüne çıktı".

كُزنكُو köznğü: Ayna.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْكْقُو yanğku: Sesin geri gelmesi (aksi savt,seda). Şu savda dahi gelmiştir: " يَزْماسْ اَتِمْ يَغْمُرْ - يَنْكِلْماسْ بِلْكا يَنْكْقُو yazmas atım

---

[+] Brockelmann bunu "salınğu" şeklinde yazmış ise de yanılmıştır. Çünkü bu yazışı ayrımın başlığına ve ölçüsüne uymaz. B. A.

[++] Brockelmann bu kelimeyi "kalıngu" şeklinde yazmış ise de yanılmıştır. Çünkü bu yazış ayrımın başlığına ve ölçüsüne uymaz. B. A.

yagmur, yangılmas bilge yangku = usta atıcı yağmur, yanılmaz bilgin yankı", (usta atıcı yağmurdur; çünkü yağmurun nişan yeri yeryüzüdür, yeryüzü geniştir, atılan şey sapmaz,bir yana düşer. Her şeyde doğru söyliyen bilgin,yankıdır; çünkü ne söylersen sana öylelikle cevap verir). Bu sav, bir yanlış iş işleyip te özür dileyen kimse için söylenir.

يَلنكُو yalnğu: Cariyelerin oynadığı bir oyundur. İpin iki ucu bir ağaca veya bir direğe bağlanır, ortasına cariye oturur, ayağiyle yeri teper, böylelikle kâh yükselir, kâh alçalır (salıncak oyunu).

يِنجكا yınçge: İnce. " يِنجكا تُرقُو yınçge turku = ince ipek kumaş"," يِنجكا قِيزْ yinçge kız = odalık kız", " يِنجكا كِشِي yinçge kişi = Tanrıya ibadet eden, tapan".

يَنكُكا yenğge: Yenge, büyük kardeşin karısı.

\+
\+ \+

فَعالُو AYRIMI

تَيانكُو tayanğu: Mabeyinci, perdeci başı. Türklerde " حاجب hâcib" kelimesi yayıldıktan sonra bu söz unutulmuştur. Aslı "تَيَنْدِي tayandı" fiilinden alınmıştır. Hakan bu adama güvenir. Halk ta buna inanır

ki kendi dileklerini ve işlerini o adam Hakana olduğu gibi eriştirir ve sonra da cevabını alır.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكِيلا yangıla: " اُلْ اِيشِغْ يَنكِيلا قِلدِى ol ışığ yangıla kıldı [+]= o, işi yeniden yaptı, ikinci defa olarak başladı".

Üç harfli ayrımlar bitti.

\+
\+ \+

BU, DÖRT HARFLİ AYRIMLARDIR

HER HAREKESİYLE
فَعْلَلٍ ، فَنْعَلٍ AYRIMI

تَنكُجْ tengüç: Saçayağı gibi yarım arşın yüksekliğinde olan her şey.

سَنكَجْ senğeç [++]: Fındık gibi küçük ve tatlı bir elma.

سُنكُرْ songkur: Sonkur kuşu, yırtıcı kuşlardan birinin adıdır. Bu " طُغْرِيلْ toğrıl" kuşundan küçüktür.

قُنكَار koçngar: Koç. Şu savda dahi gelmiştir :

[+] Bu kelime bugün bile Orta Anadolu köylerinde yaşamaktadır, "yenile geldim" derler, "yeniden geldim" demektir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda سنلج şeklinde görülen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " سنجج senğeç" olacaktır. Bk. Dv. I, 379, 6. B. A.

" اِكِي قُجنكارْ بَشِي بِيرِ اَشَجْتا بِشْماسْ iki koçnğar başı bir aşaçta [+] pışmas = iki koç başı bir tencerede pişmez". Bu sav, bir yerde toplanan ve birisinin çıkması gereken iki başbuğ veya iki bey için söylenir.

قُجنكارباشِي Koçnğar başı: Bir şehir adı.

قنكداش kanğdaş: " قنكداش قدش kanğdaş kadaş = babaları bir olan kardeşler". Şu savda dahi gelmiştir: " قنكدش قُما اُرُورْ - اِكْدِشْ اُرُو تَرْتارْ kanğdaş kuma urur igdiş örü tartar = baba bir olanlar birbirini çekemedikleri için çok döğüşürler. Ana bir kardeşler aralarında sevgi olduğu için birbirine yardım ederler.

مُنْكْلُغْ munğluğ: " مُنْكْلُغْ اَرْ munğluğ er = bunlu adam, sıkıntıda olan kişi".

تَنْكْسُقْ tanğsuk: " تَنْكْسُقْ نانكْ tanğsuk nenğ = şaşılacak şey, acayip nesne". -Nefisliği dolayısiyle- bir adamın arasıra bulabildiği yemek için " تَنْكْسُقْ اَشْ tanğsuk aş" denir.

تِرْنكَقْ tırnğak: Tırnak.

قِنكراق kınğrak: Et ve hamur kesilen satıra benzer büyük bıçak.

[+] Bu kelime Divanın birçok yerlerinde " اَشِجْ aşıç" şeklinde geçmiş iken burada " اَشَجْ aşaç" şeklinde gösterilmiştir, dikkat ! B. A.

قَزُنكُقْ kaznğuk: Kazık. Bu sözden alınarak kutup yıldızına " تَمُرْقَزُنكُقْ [+] temür kaznğuk" denir, "demirden yapılmış kazık" demektir; sanki gök bunun üzerinde dönüyor.

جِنكْراقْ çınğrak: " جِنكْراقْ اوُنْ çınğrak ün = gür ve pürüzsüz ses".

قنكرق kanğrak: Damak [++].

قَنكْسِقْ kanğsık: " قَنكْسِقْ اَتا kanğsık ata = üvey baba".

قَنكْسِقْ kanğsık: " قَنكْسِق اُغُلْ kanğsık ogul = üvey oğul".

[+++] قَلِنكُقْ kalnğuk: Başta hasıl olan kepekler. Kürk ve deri gibi şeylere yapışkan bir şeyin bulaşmasiyle meydana gelen kıvrıntı.

تُنْكْلُكْ tünğlük: Baca, pencere.

جنكْلك çenğlik: Sarmaşık otu.

كُنْكْلَكْ könğlek: Gömlek.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَزُنكق kazunğuk" şeklinde çıkan bu kelime yanlış olsa gerektir. Doğrusu bizim yazdığımız gibi olmalıdır. Ancak bu şekilde ayrımın başlığına uyabilir. B. A.

[++] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda " قَنكرقْ kanğrak" kelimesinin arapça izahında الحَنَكْ denilmiş. Biz de o yolda dilimize çevirdik ise de قنكرق ve قنكرغو kelimelerinin "çan" anlamına geldiğini bildiğimiz için bu kelimenin الجلجل şeklinde yazılması gereklidir. Bugün bile Türkiyede "kanğrak","çan" manasına gelmektedir. B. A.

[+++] Yazma ve basma nüshalarda bu kelimenin harekesi " قَلِنكُقْ kalınğuk" şeklinde ise de bizce bu,yanlış olmalıdır.Doğrusu bizim yazdığımız gibi olacaktır. Çünkü öbür türlüsü ayrımın başlığına ve ölçüsüne uymamaktadır. B. A.

دنكال danğal: Saman kesmiği.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنْكَجْ yenğeç: Yengeç. Oğuzca.

يَلنكُوسْ yalnğus: " يَلْنكُوسْ آرْ yalnğus er = yalnız adam". Başkası da böyledir. Şu savda dahi gelmiştir: " يَلْنكُوسْ قازْ اُتْماسْ yalnğus kaz ötmes = bir tek kaz ötmez". Bu sav, işlerinde başkasından yardımlaşmakla emrolunan kişi için söylenir.

يَنْكْرَقْ yanğrak: Dağ kıvrımı, büküntüsü, uçurum ve altında dere akan bir yoldur ki oradan adam sıçramakla ve buna benzer şeylerle geçebilir.

يَنْكْشَقْ yanğşak: " يَنْكْشَقْ آرْ yanğşak er = yanşak kimse, geveze adam".

يَلِنكُقْ yalnğuk: Tanrı esenliyesi Âdem atamız. Şu savda dahi gelmiştir: " يَلِنكُقْ اُغْلِي يُوقاذُورْ- اَذْكُو اَتِي قَلِيرْ yalnğuk oglı yokadhur edhgü atı kalır [+] = âdem oğlu yok olur; iyi adı kalır", (âdem oğlu ölümle yokluğa gider, iyi adı kalır). Bu sav, her zaman iyilik yapmakla emrolunan kimse için söylenir.

[+] Yazma ve basma nüshalarda يلنكق kelimesi " يَلِنكُقْ yalınğuk" şeklinde yazılmış ise de bu da yanlış olacaktır. Başlığa ve ayrımın ölçüsüne uymak için bizim yazdığımız gibi yazılır. B. A.

يلنكُوْ yalnğuk: Bütün insanlara verilen genel bir ad. Şu beyitte dahi gelmiştir:

يَغِي اَرُرْ يَلنكُقنك نانكي تَڤار

بِلِكْ اَرِي يا غِسِنْ نالِك سَڤار

Yagı erür yalnğukunğ nenği tawar
Bilig eri yagısın nelik sewer
"İnsan oğlunun malı duşmandır; bilgi adamı niçin duşmanını sever".

يَلنكُوْ yalnğuk: Cariye. Oğuz, Kıpçak ve Suvarlarca.

يَنكْلُقْ yanğluk: İşte, sözde, bunun gibi şeylerde yapılan yanlışlık.

+
+ +

BU AYRIMDAN GUNNELİLER

تَبْجَنكْ tapçanğ: Sofra biçiminde üç ayağı bulunan bir şeydir. Bağ bekçisi üzerine çıkarak çardaktaki üzümleri toplar.

جَلْبَنكْ çalpanğ: Sıvık çamur.

جِفشانك çifşenğ: " جِفشانك جَغِرْ çifşenğ çagır = ekşi şira".

جَفشانك çefşenğ: Koyun kırpılan makas, kırkı. Çiğilce.

جڤشانك çewşenğ: Gözü sulu kimse, gözünden her zaman su akan kişi.

كفسنك kefşenğ: Harman temizlendikten sonra gelen kimseye verilen buğday, arpa, azık gi-

bi armağan [+].

سُقْلانك suwlanğ: " سُقْلانكْ يِغاجْ suwlanğ yıgaç = dalı, budağı olmıyan ağaç".

سُقْلانك suwlanğ: " سُقْلانكْ سَجْ suwlanğ saç = kıvırcık olmıyan düz saç".

قَلْقَنك kalkanğ: Kalkan. " قَلْقَنْ kalkan" dahi denir.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MENKUS OLAN

تَيْلَنك taylanğ: " تَيْلَنكْ اَرْ taylanğ er = ince, kibar, güzel, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam". Bu kelime en ziyade gençlerde kullanılır. "تَيْلَنكْ يِكِتْ taylanğ yigit = dalyan gibi genç".

\+
\+ +

BU AYRIMDAN ج Lİ GUNNELİ

قَزْغَنج kazganç: Kazanç.

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda كفسنك şeklinde yazılan bu kelimenin üçüncü harfinin noktası ve bütün harflerin harekesi yoktur. Brockelmann kaynak göstermeksizin bunu "kefşenğ" imlâsında yazmış. Biz de öyle aldık ise de burada bir yanlışlık olsa gerektir. Başkurtlar harman yerine gelen adama verdikleri zahire armağanına "kefenğ" derler. Harmana gelen adam "ırdına bereket" der. Harman sahibi de meydanda bulunan hasılattan bir miktarını gelen adamın çuvalına veya eteğine koyarak "sana da kefenğ" der. B. A.

قُرقنج korkunç: Korkunç.

تزكنج tezginç: Dağ dönemeci, dağ büklümü. Başkası da böyledir. Büküntülü, kıvrık yola "تزكنج يول tezginç yol" denir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يزكنج yörgenç: "Tezginç" anlamınadır.

يزكنج yörgenç: Ağaçlara sarılan ve onları kurutan bir çeşit bitki; sarmaşık.

\+
\+ \+

فعلگو AYRIMI

قنكرغو konğragu: Çan, tongurak.

قنكرغو konğragu: Kulağın altında bulunan çıkıkça kemik.

سنكركو senğregü: "سنكركوات senğregü at = kendisinde engi hastalığı bulunan at"; burnundan irin gibi sümük akar. Her zaman burnundan sümük akan çocuğa bununla söğülür.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

ينكدكو yinğdegü: "Sümüklü" demektir. Çocuklara söğüldüğü zaman böyle denir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN BEŞLİ OLAN
HER HAREKESİYLE فَعَنْلَلٍ AYRIMI

سِنكَرَشُق sıngarsuk: İki kişi bir ata bindiğinde ikincinin oturduğu yer.

مُنكَرَكاك müngüzgek: Çalışma yüzünden elde peyda olan katılık, nasır.

\+
\+ +

SONU GUNNELİ OLAN

قَرَنكُنُو karanggu: Karanı, karanlık.

قَزَنكُتُو kazanğku: " يِبْ قَزَنكُتُو بُلْدِى yıp kazanğku boldı= ip açılamıyacak derecede çok karıştı".

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكِلفَانْ yanğılgan: " يَنكِلفَانْ اَرْ yanğılgan er = yanılan adam". Herhangi geçen bir şeyi unutan, yanılan kişi.

\+
\+ +

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

تَنكَلَچ tenğelgüç: Dölengeç denilen kuş. Oğuzca [+].

تَنكَلكُون tenğelgün: Dölengeç kuşu. Öbür Türklerin dilince.

[+] Bugün Anadoluda "dölengeç" denilen bu kuşun eski yazılışının "tölenğgeç" olması lâzım gelir ise de metinde ت harfinin üzerinde bir üstün görülmektedir. B. A.

تَنْكِرِكَانْ tenğrigen: Tanrıya tapınan bilgin [+] . Müslüman bulunmıyan Türklerin dilince.

\+
\+ +

BU AYRIMDAN ALTILILAR

يَنْكلدُرق yanğalduruk: Kepeneğin arkasına dikilmiş olan bir keçe parçasıdır ki yağmurdan, tipiden başı korumak için kullanılır. Kukuleta, başlık.

Bu kitapta iki sâkin bir arada bulunmadı. Çünkü genizden gelen ses ağırdır. İki sâkinin bir araya gelmesi zaten ağırdır. Gerek gunne ve gerek iki sâkinle kelimeyi söylemek imkânsızdır. Onun için gunne ذلاقه harfleriyle birlikte gelmiştir. Söylenmek bu şekilde kolaylaşır;bu, azdır. İki sâkinle bir gunne ancak şu " سُوزْنكرِي كِشِي sözenğri kişi" kelimesinde gelmiştir [++] , "saçma sapan söyliyen kimse" demektir. Bu kelimede ذلاقه harflerinden olan ر var-

---

[+] Bu kelimenin "tenğrigen" imlâsında olması lâzım ise de bu ayrıma ve bu ayrımın ölçüsüne uymak için kelimenin "تَنْكِرِكَانْ tenğirgen" olması lâzım geliyorsa da dikkat. B. A.

[++] Metinde سُوزْنكرِي şeklinde yazılan bu kelime " سُوزَنْكرِي sözenğri" imlâsında olacaktır. Çünkü kelimede gunne bulunması lâzımdır. Bu da ancak gösterdiğimiz şekilde olabilir. B. A.

dır. Bu suretle sözün akışı kolaylaşmıştır. Bunu iyi bil.

Gunneli isimler ayrımı bitmiştir.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADİYLE

BU, GUNNELİLERDEN FİİLLER KİTABIDIR

İKİ HARFLİLER AYRIMI

تِنكدِي tenğdi: " قُشْ تِنكدِي kuş tenğdi = kuş havalandı". Ok havada yükselerek gözden kaybolursa " اُقْ تِنكدِي ok tenğdi" denir [+]. (تنكار - تنكماك tenger - tenğmek).

تَنكْدِي tanğdı: " اُلْ اَنِكْ باشِنْ تَنكْدِي ol anınğ başın tanğdı = o, onun başını bir sargı ile sardı". Herhangi bir şeyi iple sıkıca sarmak yine böyledir;(تَنكَارْ - تَنكَاقْ tanğar - tanğmak).

تُنكْدِي tonğdı: " سُوقْ تُنكْدِي suw tonğdı = su dondu". Başkası da böyledir, " اَرْ تُنكْدِي

[+] Bu kelimenin mazi sıygası yazma nüshada "سِنكْدِي sinğdi" ve mızariiyle masdarı " تنكار - تنكماك şeklindedir. Bay Kilisli basma nüshaya تنكدى imlâsında almıştır. Yazma nüshada سِنكْدِي şeklinde gösterilen mazi sıygasının yanlış olduğuna şüphe yok. Kaşgarlı bunun ت ile başlıyacağını göstermektedir. Yalnız Bay Kilisli ت harfini esre göstermekle Brockelmann gibi hata etmiştir. Kelimenin ilk harfi üstün olacaktır. Bk.Dv.III,293,9. B. A.

er tonğdı = adam soğuktan dondu, öle-
yazdı",(تُنكارْ-تُنكماقْ tonğar -
tonğmak).

سِنكدِي sinğdi: " اَشْ سِنكدِي aş sinğdi = yemek
sindi, hazmedildi"," سُوقْ يِرْكا سِنكدِي
suw yèrge sinğdi = su yere sindi",
"سُوزْ كُنكلْكا سِنكدِي söz göngülge sing-
di = söz kalbe girdi, işledi",(سِنكارْ-
سِنكماكْ sinğer - sinğmek);" اُرْدَكْ قِمشقا
سِنكدِي ördek kamışka sinğdi = ördek
kamışlığa veya çörçöpün arkasına sak-
landı". Bir adam sahibine sormaksızın
bir kimsenin evine veya başka bir yere
girip sinerse yine böyle denir,(سِنكارْ-
سِنكماكْ sinğer - sinğmek).

مُنكدِي mönğdi: " اَتْ مُنكدِي at mönğdi = at ayak-
larını toparladı ve tekme attı",(مُنكارْ-
مُنكماكْ mönğer - mönğmek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكدِي yenğdi: " اَرْ اَنِي يَنكدِي er anı yenğdi = bir
işte adam onu yendi, alt etti". Oğuz-
ca ve Kıpçakça, (يَنكارْ-يَنكماكْ
yenğer - yenğmek).

\+
\+ \+

ÜÇLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE ORTASI SÂKİN OLAN فَعَلْدِي AYRIMI

نكردِي tenğürdi: " اَرْ اُقْ نكردِي er ok tenğürdi = adam göğe doğru yükselen bir ok attı, ok gökte kayboldu". Kuş elden bırakılır da uçarak gözden kaybolursa yine böyle denir, (نكرر - نكرماك tenğürer - tenğürmek).

سِنكِرْدِي singürdi: " اُلْ تَنْجُو سِنكِرْدِي ol tançu singürdi = o, tıkımı yuttu, hazmetti". Başkası da böyledir, (سِنكُرِرْ - سِنكُرْماكْ singürür - singürmek).

سِنكِرْدِي singirdi: " يَاغْنِي تَرِيكَا سِنكِرْدِي yağnı terige singirdi = yağı deriye sindirdi, emdirdi". Başkası da böyledir, (سِنكُرِرْ - سِنكُرْماكْ singirir - singirmek).

قُنكُرْدِي konğurdı: " اَرْ يِغَاجْ قُنكُرْدِي er yıgaç konğurdı = adam ağaç söktü, kanırdı". Başkası da böyledir. Rüzgâr bir şeyi sökerse yine böyle denir, (قُنكُرُرْ - قُنكُرْماكْ konğurur - konğurmak).

كِينكُرْدِي kinğürdi: " اَرْ اَڤِنْ كِينكُرْدِي er ewin kinğürdi = adam evini genişletti". Başkası da böyledir, (كِينكُرُر - كينكرماكْ kinğürür - kinğürmek).

تَنكِزْدِي tanğızdı: " اَرْ اُبْكَا سِنْدَا تَنكِزْدِي er öpkesinde

tanğızdı = adam öfkesinden şişti". Bu, öfke ile kabarmaktır." اُبْكا تَنكِزْدى öpke tanğızdı = ciğer şişti". Bu, ciğer yemeği pişerken iyice pişsin, olgunlaşsın, kabarsın diye üzerine hardal ve sirke dökmektir.(تَنكِزْ - تَنكِزْماقْ tanğızar - tanğızmak).

تَنكَشْدِى tenğeşdi: " تَنكَشْدِى نانكْ tenğeşdi nenğ=nesne denkleşti, bir şey bir şeye denk oldu". Şu parçada dahi gelmiştir :

مَنِكْ بِلا كَينكَشْدى بِلْكى مَنكا تَنكَشْدِى

اَرَنْ بِلا سُنكشدِى اَلْبْ لارْ بَشِنْ اُلْ يُوارْ

Meninğ bile kenğeşdi
Bilgi manğa tenğeşdi
Eren bile sünğüşdi
Alplar başın ol yuvar

"Benimle danıştı, aklı bana denk oldu. Yiğitlerle çarpıştı, yiğitlerin başını yuvarlıyor".

(Benimle müşavere etti. Benim aklım onun aklına denk oldu. Savaşta çarpıştı, top gibi yiğitlerin başını yuvarlıyan odur). (تَنكاشُورْ - تَنكَشْماكْ tenğeşür - tenğeşmek).

تُنكُشْدِى tünğüşdi: " اَرْ تُنكُشْدِى er tünğüşdi = adam başını eğdi", (تُنكُشُورْ - تُنكُشْماكْ

tünğüşür - tünğüşmek).

تُنكُشْدِى tonğuşdı: " تُنكُزْ تُنكُشْدِى tonğuz tonğuşdı = domuz, gözlerini dikerek adamın üzerine saldırdı"," اَرْ تُنكُشْدِى er tonğuşdı = adam bir işi kabul etmekten çekindi; gözlerini, iğrenerek, emreden adama dikti", (تُنكُشُوْرْ - تُنكُشْماكْ tonğuşur - tonğuşmak) [+].

سِنكِشْدِى singişdi: " سُوْڤلارْ قَمُغْ سِنكِشْدِى suwlar kamuğ singişdi = sular bütün çekildi". Başka birinin parçaları arasına sinen, sızan herhangi bir akar için de böyle denir, (سِنكِشُوْرْ - سِنكِشْماكْ singişür - singişmek).

سُنكُشْدِى sünğüşdi: " اِكِّى اَرْ بِرْلا سُنكُشْدِى ikki er birle sünğüşdi = iki adam birbiriyle savaşta süngüleşti ve dürtüştü", (سُنكُشُوْرْ - سُنكُشْماكْ sünğüşür - sünğüşmek).

كَينكَشْدِى kenğeşdi: " اُلْ مَنكا كَينكَشْدِى ol manğa kenğeşdi = o, benimle danış etti, danıştı, müşavere kıldı", (كَينكاشُوْرْ - كَينكاشْماكْ kenğeşür - kenğeşmek).

اُنكُقْتِى onğuktı: " اَنكْ يُوْزِى اُنكُقْتِى anınğ yüzi onğuktı = hastalıktan ve buna benzer şeyden onun yüzü buruştu"," بَرْجِنْ اُنكُقْتِى bar-

---

[+] Basma nüshada تنكشماك şeklinde çıkan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada dahi önceden böyle iken sonradan bir düzeltme görerek تنكشماڭ şekline sokulmuştur. Biz doğrusunu aldık. B. A.

çın onğuktı = ipek kumaşın tazeliği, güzelliği, parlaklığı gitti", (-اُنكُقارْ اُنكُقماقْ onğukar - onğukmak).

مُنكُقْتِى munğuktı: " اَرْمُنكُقْتِى er munğuktı = adam bunlandı, sıkıntıya düştü", (مُنكُقارْ مُنكُقْماقْ munğukar - munğukmak).

اُنكُلْدِى onğuldı: " سُكَلْ اُنكُلْدِى sökel onğuldı = hasta düzeldi, iyi oldu"," اِيشْ اُنْكُلْدِى ış onğuldı = karışık iş düzeldi", (-اُنكُلُورْ اُنكُلْماقْ onğulur - onğulmak).

اُنكُلْدِى ünğüldi: " يِغاجْ اُنكُلْدِى yıgaç ünğüldi = ağaç oyuldu". Başkası da böyledir, (-اُنكُلُورْ اُنكُلْماكْ ünğülür - ünğülmek).

تَنِكْلْدِى tanğıldı: " تَنِكْلْدِى باشْ tanğıldı baş = baş sarıldı". Herhangi bir şey iple bağlanırsa yine böyle denir, (تَنِكْلُورْ تَنِكْلْماقْ tanğılur - tanğılmak).

تُنكُلْدِى tonğuldı: " اَرْ ايشِتِنْ تُنكُلْدِى er ıştın tonğuldı = adam işten ümidini kesti" [+], (تُنْكُلُورْ - تُنْكُلْماقْ tonğulur - tonğulmak).

تَنِكِنْدِى tanğındı: " اَرْ بَشِنْ تَنِكِنْدِى er başın tanğındı = adam başını bir sargı ile sardı, başlıbaşına bu işi gördü, yaptı", (-تَنِكِنُورْ تَنِكِنْماقْ tanğınur - tanğınmak).

\+
\+ +

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu kelimenin mastarı ve muzarii yazılmamıştır. Biz koyduk. B. A.

MUZAAF

تُنْكُتِّي tüngütti: " اَرْ بَشِنْ تُنْكُتِّي er başın tüngütti = adam başını eğdi". Başkası da böyledir, (تُنْكُتْمَاكْ - تُنْكُتُورْ tüngütür - tüngütmek).

تَنْكِتِّي tenğitti: " اَرْ اُقُنْ تَنْكِتِّي er okın tenğitti = adam okunu göğe doğru yükseltti", (تَنْكِتْمَاكْ - تَنْكِتُورْ tenğitür - tenğitmek).

كِينْكِتِّي kinğitti: " اَرْ اَقْزِ كِينْكِتِّي er ewin kinğitti = adam evini genişletti". Başkası da böyledir, (كِينْكِتْمَاكْ - كِينْكِتُورْ kinğitür - kinğitmek).

\+
\+ \+

DÖRT HARFLİLER

كِينْكَادِي kenğedi: " اُلْ مَنْكَا كِينْكَادِي ol manğa kenğedi = o, işini benimle danıştı, görüştü",(كِينْكَارْ - كِينْكَامَاكْ kenğer - kenğemek).

كِينْكُودِي kinğüdi: " يِيرْ كِينْكُودِي yer kinğüdi = yer genişledi". Başkası da böyledir, كِينْكُورْ - كِينْكُومَاكْ kinğür - kinğümek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN LEFİF OLAN

يُنكادِي yonğadı: "اُلْ اَنِي بَكْكا يُنكادِي ol anı begge yonğadı = o, onu beye yanıktı, şikâyet etti". Başkası da böyledir, (يُنكارْ - يُنكاماقْ yonğar - yonğamak).

+
+ +

DÖRTLÜLER AYRIMI

HER HAREKESİYLE فَعْلَلْدِي AYRIMI

تُنكتردِي tenğtürdi: "اُلْ قُشْ تُنكتردِي ol kuş tenğtürdi = o, kuşu elinden saldırdı". Oku elinden havaya doğru saldırırsa yine böyle denir, (تَنْكْتُرُرْ - تَنْكْتُرْماكْ tenğtürür - tenğtürmek).

تُنكْدَرْدِي tönğderdi: "اُلْ اَياقْ تُنكْدَرْدِي ol ayak tönğderdi = o, kabı dönderdi, altını üstüne getirdi". Başkası da böyledir, (تُنكْدَرُرْ - تُنكْدَرْماكْ tönğderür - tönğdermek).

سِنكْدُرْدِي singdürdi: "سُجك اَشِغْ سِنكْدُرْدِي süçik aşığ singdürdi = şarap yemeği sindirdi, hazmettirdi", (سِنكْدُرُرْ - سِنكْدُرْماكْ singdürür - singdürmek)." اُلْ اَنِي اَڤْكا سِنكْدُرْدِي ol anı ewge singdürdi = o, onu eve sindirdi, sakladı".

مُنكْقَرْدِي munğkardı: " اُلْ اَنِي مُنكْقَرْدِي ol anı munğkardı =

o, onu bunalttı, sıkıntıya soktu", (مُنكْقَرُرْ - مُنكْقَرْماقْ munğkarur - munğkarmak).

تَنكَرْدِى tengerdi: "اُلْ بِيرْ نانكْنِى بِيرْكا تَنكَرْدِى ol bir nenğni birge tenğerdi = o, iki şey arasını veya bir şeyi bir şeye denkleştirdi", (تَنكَرُورْ - تَنكَرْماكْ tenğerür - tenğermek).

تَنكْلَشْدِى tenğleşdi: "بِيرْ نانكْ بِيرْكا تَنكْلَشْدِى bir nenğ birge tenğleşdi = bir şey bir şeyle denkleşti, denk oldu", (تَنكْلَشُورْ - تَنكْلَشْماكْ tenğleşür - tenğleşmek).

تِنكْلَشْدِى tınğlaşdı: "اُلْ مَنِكْ بِرْلاسُورْ تِنكْلَشْدِى ol meninğ birle söz tınğlaşdı = o, benimle söz dinlemekte yarış etti", (تِنكْلَشُورْ تِنكْلَشْماقْ tınğlaşur - tınğlaşmak).

تَنكْلَشْدِى tanğlaşdı: "كِشِيلارْبُو ايشِغْ تَنكْلَشْدِى kişiler bu ışığ tanğlaşdı = halk bu işe şaştı, taaccüp etti), (تَنكْلَشُورْ - تَنكْلَشْماقْ tanğlaşur - tanğlaşmak). Şu parçada dahi gelmiştir :

اُردِى بُلِتْ اِنكْرَشُو اقتى اقن مُنكرشو
قَلْدِى بُدُنْ تَنكْلَشُو كُكْرَرْ تَقِى مَنكْرَشُورْ

Ördi bulıt ınğraşu
Aktı akın münğreşü
Kaldı budun tanğlaşu
Kökrer takı manğraşur

"İnliyerek bulut koptu, gürültü ile seller aktı, halk hayret etti, şaşaladı. Bağırarak ta kükrer".

(Yağmuru anlatarak diyor ki: İnilti ile bulutlar toplandı. Bulutlardan gürültü ile seller aktı. Halk bundan şaşaladı. Bulut, şimşek çakar, bağırır).

مَنكْدَشْدِى menğdeşdi: " اِكّى اُراغُتْ مَنكْدَشْدِى ikki uragut menğdeşdi = iki kadın birbirinin yüzünün kıllarını aldılar, kıl yoluştular", (مَنكْدَشْمَاكْ - مَنكْدَشُورْ menğdeşür - menğdeşmek).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

مُنكَشْدِى minğeşdi: " اُلْ مَنِكْ بِرْلا مُنكَشْدِى ol meninğ birle minğeşdi = o, benimle bir ata binişti". Başkası da böyledir, (مُنكَشُورْ - مُنكَشْمَاكْ minğeşür - minğeşmek) [+].

كُنكْرَنْدِى künğrendi: " اَرْايِشْ قَا كُنكْرَنْدِى er şka künğrendi = adam işe harınlaşarak kendi kendine söylendi",(tenbellikten kendi kendine gizli bir sözle söylen-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda bu üç fiilin ilk harfi olan م harfinin üstünde üstün, altında esre vardır. Bundan anlaşıldığına göre bu kelimeler hem "minğeşür - minğeşdi - minğeşmek" hem de "münğeşür - münğeşdi - münğeşmek" şeklinde söylenmesi caiz olabilecektir. B. A.

di, mırıldandı), (كُنكْرَنُورْ - كُنكْرَنْمَاكْ künğrenür - künğrenmek).

كِينكْرُنْدِى kinğründi: "اُلْ كِينكْرُنْدِى ol kinğründi = adam genişledi, bir zaman nimet içinde yaşadı", (كِينكْرُنُورْ - كِينكْرُنْمَاكْ kinğrünür - kinğrünmek).

تَنكْلَنْدِى tenğlendi: " اَرْ اِيشِنْ تَنكْلَنْدِى er ışın tenğlendi = adam işini düşündü, işinde çare düşündü", (تَنكْلَنُورْ - تَنكْلَنْمَاكْ tenğlenür - tenğlenmek).

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يِنكْشُرْدِى yinğşürdi: " اُلْ اِسِكْ سُوڤُغْ تُمْلُغْقَا يِنكْشُرْدِى ol isiğ suwuğ tumluğka yinğşürdi = o, sıcak suya soğuk su katarak ılıklaştırdı", (يِنكْشُرُرْ - يِنكْشُرْمَاكْ yinğşürür - yinğşürmek).

يَنكْقُرْدِى yanğkurdı: " اَرْ يَنكْقُرْدِى er yanğkurdı = adam görünmiyen bir yerden bir ses veya duygu almış gibi sağına soluna bakındı", (يَنكْقُرَارْ - يَنكْقُرْمَاقْ yanğkurar - yanğkurmak).

+
+ +

HER HAREKESİYLE فَعْلَادِى AYRIMI

سُنكْدَادِى sonğdadı: " اُلْ يَغِينِى سُنكْدَادِى ol yagını sonğdadı = o, duşmanı koğaladı", (o,

duşmanın arkasından ata binerek koğaladı". Yakalamak için herhangi bir şeyin arkasından koşulursa yine böyle denir, (سُنكْدار - سُنكْداماقْ sonğdar - sonğdamak).

مَنكْدادِي menğdedi: "اُلْ اَنِكْ سَبِجْ مَنكْدادِي ol anınğ saçın menğdedi = o, onun saçını yoldu". Şu parçada dahi gelmiştir:

اذُم بَرِبْ سُنكْدَدى تكرتُرب اَنكْدِدى

سَبجْ قرا مَنكْدَدِي اَرزُولَيُوارَاڤار [+]

Udhım barıp sonğdadı

Tegre durup anğdıdı

Saçın kıra menğdedi

Arzulayu er awar

"Arkası sıra gidip kovaladı, etrafını çevirerek sardı. Saçını kırarak yoldu. Çakal gibi adam avlar".

(Bir beyi alt eden birini anlatarak diyor ki : O,ardı sıra atına bindi.

[+] Bu parçada birkaç yanlış vardır. Birincisi اذم kelimesindedir. Doğrusu " اذو udhu" olacaktır. Burada birinci şahıs edatı olan م e lüzum yoktu. Bk.Dv.I,81,12. İkincisi تكر kelimesindedir. Bunun doğrusu " تكرا tegre" olacaktır. Bk. Dv. I, 260. Üçüncüsü ارزوليو şeklinde yazılan kelimededir. Bu da " ارژوليو arjulayu" olacaktır. Bk. Dv.I,119,9.

Bunlardan başka قرا şeklindeki kelimeyi de " قِرا kıra" şeklinde okumak istiyorum. Bu suretle bu kelime قرماق "kırmak" fiilinden çıkartılır ve bir anlam çıkarmak mümkün olur. B. A.

Onu yakalamakta hile yapmak için etrafını çevirdi. Adamlar dahi onun etrafını çevirdiler. Saçlarını yoldular). Halkın toplanmasını, çakalın toplanmasına benzetiyor. Çünkü çakallar yalnız bir insana rastlarsa etrafını çevirirler ve yerler. (مَنكْدارْ - مَنكْداماكْ menğder - menğdemek).

جِنكْرَدِي çınğradı: " اُلْ قُنكْراغُو جِنكْرَدِي ol konğragu çınğradı = o çan çınladı", (جِنكْرارْ - جِنكْراماقْ çınğrar - çınğramak). Buna benziyen her ses için de böyle denir.

سُنكْرادِي sonğradı: " اَرْ اِيشْقا سُنكْرادِي er ışka sonğradı = adam işi kabul etmekte tenbellik etti ve sözü reddetti", (سُنكْرارْ - سُنكْراماقْ sonğrar - sonğramak).

قُنكْرادِي konğradı: " اُغْلانْ اُونِي قُنكْرادِي oglan üni konğradı = çocuğun sesi kalınlaştı". Bu, çocuk kendine gelmeğe yaklaştığı zaman söylenir. " قُوْي قُنكْرادِي koy konğradı = koyun kestane rengini aldı, konurlaştı", (قُنكْرارْ - قُنكْراماقْ konğrar - konğramak).

مَنكْرادِي manğradı: " اَرْ مَنكْرادِي er manğradı = adam bağırdı". Başkası da böyledir, (مَنكْرارْ - مَنكْراماقْ manğrar - manğramak).

مُنكْرادِي münğredi: " اوُذ مُنكْرادِي udh münğredi = öküz böğürdü" . (مُنكْراماق - مُنكْرار münğrer - münğremek) [+].

مَنكْرادِي menğzedi: "بِرْ نانكْ بِرْكا مَنكْرادِي bir neng birge menğzedi = bir şey bir şeye benzedi", (مَنكْرار - مَنكْراماكْ menğzer - menğzemek).

تَنكْلادِي tangladı: "اَرْ ايشِغْ تَنكْلادِي er ışığ tangladı = adam işi danladı, taaccüp etti", (تَنكْلارْ- تَنكْلاماقْ tanğlar - tanğlamak).

تَنكْلادِي tengledi: "بِرْ نانكْ بِرْكا تَنكْلادِي bir neng birge tengledi = bir şeyi bir şeye denk etti, (تَنكْلارْ - تَنكْلاماكْ tenğler - tenğlemek).

تِنكْلادِي tınğladı: " اَرْ سُوزْ تِنكْلادِي er söz tınğladı = adam söz dinledi", (تِنكْلارْ - تِنكْلاماقْ tınğlar - tınğlamak).

سَنكْلادِي sanğladı: " قُشْ سَنكْلادِي kuş sanğladı = kuş pisledi", (سَنكْلارْ - سَنكْلاماقْ sanğlar - sanğlamak).

+

+ +

[+] Basma nüshada مُنكْراماقْ şeklinde çıkan bu kelime yanlıştır. Yazma nüshada " مُنكْرامالـــْ münğremek"tir. Doğrusu da budur. Biz böyle yazdık. Bk. Dv. II, 288 , 3. B. A.

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكْرادِي yangradı: " اُلْ بِيرْ سوُزْ يَنكْرادِي ol bir söz yangradı = o, saklanması lâzım olan sözü söyledi", (يَنكْرامَقْ - يَنكْرارْ yangrar - yangramak).

يُنكْلادِي yunguladı: " اُلْ قويُنِ يُنكْلادِي ol koyun yunguladı = o, koyunun yününü kırptı", يُنكْلارْ yunglar - yunglamak).

\+

\+ \+

HER HAREKESİYLE فَعِيلادِي AYRIMI

تِنكِيلادِي tıngıladı: " نانكْ تِنكِيلادِي neng tıngıladı = havan gibi ağır bir şey yere düşerek ses verdi", (تِنكِيلارْ - تِنكِيلاماكْ tıngılar - tıngılamak) [+].

جَنكِيلادِي çangıladı: " اِتْ جَنكِيلادِي ıt çangıladı = köpek döğülerek çeniledi". Bu, ürmekten başka çıkan bir sestir. Bir kişi kötü söz söyleyip durduğunda " تِلِمْ جَنكِيلادِنكْ telim çangıladıng" denir, "çok çeniledin, çok bağırdın" demektir. (جَنكِيلارْ - جَنكِيلاماقْ çangılar - çangılamak).

[+] Bu fiil basma nüshada تِنكِيلاماكْ şeklinde ise de doğrusu "تِنكِيلاماقْ tıngılamak"tır. Yazma nüshada önceden تنكيلاماكْ şeklinde iken düzeltilerek تنكيلاماقْ şekline konulmuştur. B. A.

سُنكُولادِى süngüledi: " اُلْ اَنِى سُنكُولادِى ol anı süngüledi = o, onu süngüledi, süngü ile dürttü", (سُنكُولاماكْ - سُنكُولارْ süngüler - süngülemek).

سِنچِيلادِى sıngıladı: " اِتْ سِنچِيلادِى it sıngıladı = soğukta köpek zırıncıdı", "سُوفْ سِنچِيلادِى suw sıngıladı = su donacak halde soğudu", " قُلاقِمْ سِنچِيلادِى kulakım sıngıladı = kulağım çınladı", (سِنچِيلارْ - سِنچِيلاماقْ sıngılar - sıngılamak) [+].

تُنكالادِى tonğaladı: " اَرْ تُنكالادِى er tonğaladı = adam yiğitlerin ve kuvvetlilerin yaptığı işleri yaptı", (تُنكالارْ - تُنكالاماقْ tonğalar - tonğalamak).

مَنكِيلادِى menğiledi[++]: "اَرْ مَنكِيلادِى er menğiledi = adam beyin yedi". Asıl olan budur; sonra,bu söz arabın طُوبِىْ لَكَ sözü gibidir. Beyni için koyun kesildiği zaman böyle denir, çünkü vücutta en değerli yer dimağdır; kendisi için koyun kesilerek o koyunun beyni sunulan kişi, hatırı sayılan kişidir. Sonra bu kelime yanında güzel gıdalar bulunan herkes için söylenir olmuştur. Şu parçada dahi gelmiştir :

[+] Basma nüshada سِنچِيلاماكْ şeklinde olan bu kelime önceden yazma nüshada dahi böyle iken sonradan bir düzeltme görerek "سِنچِيلاماقْ sıngılamak" şekline konulmuştur. B. A.

[++] Bu fiilin metinde muzari ve mastarı yoktur. B. A.

اَنِي يِتِبْ سُنكُولادى بَشِنْ يَندُرُو يَنكِيلادِي

اَرَنْ بابُ مُنكِيلادِي اَنِكْ اَلْبِنْ قَرا بُغْدِي [+]

Anı yetip süngüledi

Başın yandru yanğıladı

Eren bayup münğiledi

Anınğ alpın kara bogdı

"Ona yetişip süngüledi, yine yarasını yeniledi. Adamlar zenginleşip nimet buldular, onun yiğitlerini kırarak boğdu". (Bir orduyu bozan bir yiğiti anlatarak diyor ki: O ona yetişti, süngüledi, yeniden yara açtı, yağma ettikleri mallardan adamları faydalandırdı ve duşmanın yiğitlerini boğdu).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكِيلادِي yanğıladı: " اُلْ تُونِنْ يَنكِيلادِي ol tonın yanğıla-

---

[+] Bu parçada birkaç yanlış birden görülmektedir. Birincisi, üçüncü mısrada بابب şeklinde çıkan kelimedir; bu kelimenin " بايب bayup" olmasını anlam gerekli kılar. İkincisi, مُنكيلادِي imlâsında yazılan kelimedir; bunun da doğrusu " مَنكيلادِي menğiledi" olacaktır. Çünkü parça, bu kelimeye örnek olmak üzere getirilmiştir.

Bunlardan başka, ikinci mısrada geçen يَندُرُو kelimesi " يَنْدْرُو yandru", dördüncü mısradaki قَرا kelimesi de " قِرا kıra" olacaktır. B. A.

dı = o, elbisesini yeniledi". Başkası da böyledir; (يَنكيلاوْ - يَنكيلاماقْ yangılar - yangılamak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

يَشانكُرْدِي yaşangurdı: "اَنِكْ كوُزِي يَشانكُرْدِي anıng közi yaşangurdı = onun gözü yaşardı",(onun gözü güneş ışığından yaşardı, gözünden yaş boşandı),([+] يَشانكُرْ - يَشانكُرْماقْ yaşangur - yaşangurmak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BEŞ HARFLİLER

تُنكُرْلَنْدِي tüngürlendi: "اُلْ مَنكا تُنكُرْلَنْدِي ol manga tüngürlendi = o, kendisini bana dünür saydı",(تُنكُرْلَنُورْ - تُنكُرْلَنْماقْ tüngürlenür - tüngürlenmek).

سِنِكْرْلَنْدِي singirlendi: " اَتْ سِنِكْرْلَنْدِي et singirlendi = et sinirlendi, ette sinir çoğaldı"," يا سِنِكْرْلَنْدِي ya singirlendi = yaya sinir sarıldı". Başkası da böyledir, (سِنِكْرْلَنُورْ - سِنِكْرْلَنْماقْ singirlenür - singirlenmek).

مَنكِرْلَنْدِي mengizlendi: "كِشِي مَنكِرْلَنْدِي kişi mengizlen-

---

[+] يَشانكُرْ kelimesi yanlış olacaktır. Mazi ve mastarına bakılırsa bunun " يَشانكُرُرْ yaşangurur" olması gerektir. B. A.

di = adam benizlendi, benzi güzelleşti", (مَنكِزْلَنَاكْ - مَنكِزْلَنُورْ menğizlenür - menğizlenmek).

مُنكُزْلَنْدِي münğüzlendi: "قُزِي مُنكُزْلَنْدِي kuzı münğüzlendi = kuzunun boynuzu çıktı". Başkası da böyledir, (مُنكُزْلَنَاكْ - مُنكُزْلَنُورْ münğüzlenür - münğüzlenmek).

سُنكُوكْلَنْدِي sünğüklendi: "اُغْلانْ سُنكُوكْلَنْدِي oglan sünğüklendi = çocuk kemiklendi, büyüdü". Başkası da böyledir, (سُنكُوكْلَنُورْ - سُنكُوكْلَنَاكْ sünğüklenür - sünğüklenmek).

كُنكُلَّنْدِي köngüllendi: "اَرْ اِيشقا كُنكُلَّنْدِي er ışka köngüllendi = adam işe gönüllendi", (işlemeğe azmetti). Çocuk bir şey düşünür ve anlarsa yine böyle denir, (كُنكُلَّنُورْ - كُنكُلَّنَاكْ köngüllenür - köngüllenmek).

سِنكِلَّنْدِي singillendi: "اُلْ قِيزِغ سِنكِلَّنْدِي ol kızığ singillendi = o, kızı, kız kardeş edindi", (o, cariyeyi kız kardeş edindi), (سِنكِلَّنُورْ - سِنكِلَّنَاكْ singillenür - singillenmek).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN DÖRT HARFLİLER

تُنكُرْلَادِي tüngürledi: "اُلْ مَنِي تُنكُرْلَادِي ol meni tüngürledi = o adam beni dünür saydı, dünürlüğe nispet etti", (تُنكُرْلَارْ - تُنكُرْلَامَاكْ tüngürler - tüngürlemek).

سِنگَرْلادِی sıngarladı: "اُلْ اَنِی سِنگَرْلادِی ol anı sıngarladı = o, onu yalnız ve yardımcısız bulduğu için zayıf gördü, ondan öç aldı", (سِنگَرْلاز - سِنگَرْلاماقْ sıngarlar - sıngarlamak).

سِنگِرْلادِی singirledi: "اُلْ یاسِنْ سِنگِرْلادِی ol yasın singirledi = o, yayına sinir sardı". Başkası da böyledir, (سِنگِرْلاز - سِنگِرْلاماكْ singirler - singirlemek).

كَنگِرْسِیدِی kenğirsidi: "اَشْجْ كَنگِرْسِیدِی aşıç kenğirsidi = tencerenin dibindeki şey yandı, tencereden koku yükseldi", (كَنگِرْسِیرْ - كَنگِرْسِیماكْ kenğirsir - kenğirsimek).

بَلِنگْلادِی belinğledi: " اَرْ بَلِنگْلادِی er belinğledi = adam belinledi", (adam bir korku ile uykusundan sıçradı). Herhangi bir hayvan habersizce bir şeyden korkup sıçrıyarak ürkerse yine böyle denir, (بَلِنگْلاز - بَلِنگْلاماكْ belinğler - belinğlemek).

تُلُنگْلادِی tulunğladı: "اُلْ قُلْنِ تُلُنگْلادِی ol kulın tulunğladı = adam, kölesinin dulununa, kulağının altına vurdu", (تُلُنگْلاز - تُلُنگْلاماقْ tulunğlar - tulunğlamak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN BEŞLİLER

سَرِنگُولادِی seringüledi: " اَرْ سَرِنگُولادِی er seringüle-

di = adam buz üstünden kaydı". Başka bir şeyden kayarsa yine böyledir, (سَرِنكُولاماقْ - سَرِنكُولارْ [+] seringüler - seringülemek).

سَلِنكُولادِى salınguladı: "اُزُمْ سَلِنكُولادِى üzüm salınguladı = çardaktan üzüm sarktı". Herhangi bir şey yukarıdan aşağı sarkarsa yine böyle denir," اَرْاِتِغْ سَلِنكُولادِى er ıtığ salınguladı = adam köpeğini taşladı", (سَلِنكُولارْ - سَلِنكُولاماقْ salınğular - salınğulamak).

قَلِنكُولادِى kalınguladı: " اَرْسُقْدا قَلِنكُولادِى er suwda kalınguladı = adam başını sudan yüksek tuttu". Bu, ayağiyle yeri tepip omuzlarını kımıldatarak dik durması, suyun onu taşımasıdır, (قَلِنكُولارْ - قَلِنكُولاماقْ kalınğular - kalınğulamak).

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَنكُتُولادِى yangkuladı: " تَاغْ يَنكُتُولادِى tağ yangkuladı = dağ ses verdi, yankuladı". Bu, nasıl bağırırsan dağın öylece ses vermesidir. "اَرْقُلاقِ يَنكُتُولادِى er kulakı yangkuladı = adamın kulağına ses geldi",

---

[+] Basma nüshada سَرِنكُولاماقْ şeklinde çıkan bu kelime yazma nüshada bir düzeltme görerek "سَرِنكُولاماقْ seringülemek" şekline konulmuştur. B. A.

(bir şey işitir veya duyar gibi oldu, sağına soluna bakındı), يَنكْقُولارْ - يَنكْقُولاماقْ yanğkular - yanğkulamak).

يَلِنكُولادِى yalınğuladı: " قِيزْ يَلِنكُولادِى kız yalınğuladı = cariye iple, salıncakla oynadı". Başkası da böyledir, (يَلِنكُولارْ - يَلِنكُولاماقْ yalınğular - yalınğulamak).

يِنجْكالادِى yinçgeledi: " اُلْ نانكْنِى يِنجْكالادِى ol nenğni yinçgeledi = o, bir şeyi ince saydı". Bir şey inceltilirse yine böyle denir, (يِنجْكالارْ - يِنجْكالاماكْ yinçgeler - yinçgelemek).

+
+ +

DÖRT HARFLİLERDEN MUZAAF OLAN

تَرِنْكُكْلَنْدِى teringüklendi: " سُوڤْ تَرِنْكُكْلَنْدِى suw teringüklendi = su derinledi, aktı, çoğaldı", (تَرِنْكُكْلَنُورْ - تَرِنْكُكْلَنْماكْ teringüklenür - teringüklenmek).

كُنْكَلَكْلَنْدِى könğleklendi: " اَرْ كُنْكَلَكْلَنْدِى er könğleklendi = adam gömleklendi, gömlek giydi". Başkası da böyledir, كُنْكَلَكْلَنُورْ كُنْكَلَكْلَنْماكْ könğleklenür - könğleklenmek).

Tanrıya öğüş gunneliler kitabı bitti.

X

X X

ESİRGİYEN, KORUYAN TANRININ

ADİYLE

İKİ SÂKİNİN BİR ARADA TOPLANMASI KİTABI

İSİMLER AYRIMI

الدرك[+] eldrük: Üzerlik tohumu.

أُرتمان örtmen: Dam, satıh.

أُرتكون örtgün: Samanı ayrılmış harman, çeç.

أَرْسْلانْ Arslan: Arslan. Hakanlara dahi bu isim verilir. Şu savda da gelmiştir: « أَلِنْ أَرْسْلانْ تُتارْ - كوجِنْ سِجْغانْ تُمّاسْ alın arslan tutar, küçin sıcgan tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile sıçan tutulmaz". Bu sav, işlerinde güzel çare bulmakla ve zorluğu bırakmak ile emrolunan kişiye söylenir.

أُلْدُرُمْ[+] oldrum: Kötürüm, yatalak, oturum.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

تُرْكُمانْ Türkmen: Bunlar Oğuzlardır. Bunlara Türkmen denilmesinde bir hikâye vardır, şöyle-

---

[+] Bu kelime hakkında bu cildin baş taraflarında izahat verilmiştir. B. A.

[++] Metinde أُلْدُرُمْ şeklinde geçen bu kelime yanlıştır. Doğrusu " أُلْدُرُمْ oldrum" olacaktır. Ayrımın gereği budur. B. A.

dir:

Zülkarneyn Semerkand'ı geçip te Türk ülkesine yöneldiği sıralarda Türklerin çok kuvvetli ve büyük ordusu bulunan " شو Şu" adında genç bir Hakanları vardı. Balasagun yakınında Şu kalesini bu açmış ve bu yaptırmıştı. Hergün Balasagun'daki sarayının önünde Beyler için üçyüz altmış nöbet davulu vurulurdu. Hakan Şu'ya Zülkarneyn'in yaklaştığı haber verilmiş "emriniz nedir, savaş mı edelim,ne buyurursunuz ?" demişler; halbuki Hakan "خجند Koçand" ırmağının kenarına karakol kurmak, Zülkarneyn'in geçtiğini haber vermek için kırk tarhanı gözcü göndermişti. Bu kol kimse görmeden gittiği için askerin haberi yoktu. Hakan yüreği pek duruyordu. Hakanın gümüşten bir havuzu vardı. Sefere çıkıldığında birlikte taşınır ve içine su doldurulur; sonra kazlar, ördekler yüzdürülür idi. Kendisine "ne buyurulur,harp edelim mi ?" denildiği zaman cevap olarak "şu kazlara, ördeklere bakınız, nasıl suya dalıyorlar" demiş. Bunun üzerine orada bulunanlar hükümdarın savaş için hazırlanmadığı ve buradan

çekilip gitmek niyetinde olmadığı zannına düşmüşler. Zülkarneyn,Koçant suyundan geçerek karakola gelir. Zülkarneyn'in geçtiğini bu gözcü karakol Hakana haber verir. Hakan hemen davullar çaldırarak Doğuya doğru yürür. Halk, gitmek için hazırlık görmiyen Hakanlarının savuşup gitmesi yüzünden ümitsizliğe düşer. Bir ürküntü, bir karışıklık olur. Binek bulabilenler hayvanın sırtına atlıyarak Hakanın arkasından koşarlar. Karışıklıkla birbirlerinin hayvanlarını alırlar. Sabah olunca ordugâh düz bir ova hali alır. O sıralarda Taraz, İsbicab, Balasagun ve bunun gibi yerler yapılmamış idi. Onlar hepsi sonradan yapılmıştır. Oralar halkı göçebe idi. Hakan ordusiyle savuşup gittikten sonra orada çoluk çocuklariyle yirmi iki kişi kalmıştı. Bunlar geceleyin hayvanlarını bulamamışlar ve savuşamamışlar idi. İşte bunlar o kimselerdir ki kitabın baş tarafında adlarını söyledim. Hayvanlarının belgelerini beyan ettim: " قِنق Kınık"," سَلغُر Salgur" ve başkaları gibi. Bu yirmi iki kişi yayan çekilip gitmek,yahut orada kalmak üzere konu-

şurlarken iki kişi çıkagelir; bunlar ağırlıklarını sırtlarına yüklenmişler, yanlarına çoluk çocuklarını almışlardı. Ordunun izine düşerek gidiyorlardı, yorulmuşlar, terlemişlerdi. Bu yirmi iki kişi yeni gelen iki kişi ile tanışırlar ve konuşurlar. Bu ikiler derler ki : "Zülkarneyn denilen adam bir yolcudur. Bir yerde durmaz, buradan da geçer gider. Biz de kendi yerimizde kalırız". Yirmi ikiler onlara Türkçe "قَلْ اَچْ kal aç" derler, "aç kal" demektir. Sonradan bunlara " خَلَجْ Xalaç" denilmiştir; asılları budur. Bunlar iki kabiledir. Zülkarneyn gelip bunları saçlı ve üzerlerinde Türk belgeleri bulunduğunu görünce sormadan onlara "تُرْكْمَانْ اَنْدْ [+]" demiş, "Türke benzer" demektir. İşte bu ad onlarda bugüne kadar kalmıştır.

Türkmenler aslında yirmi dört kabiledir. Lâkin iki kabileden ibaret olan Xalaçlılar bazı kere bunlardan

---

[+] Metnin buradaki تُرْكْمَانْ اَنْدْ kelimesi yanlış olacaktır. Asıl nüshada böyle olmasa gerektir. Çünkü Türkmen kelimesinde benzerlik anlamı bulunduğu söylenildiğine göre kelime farsça kurala göre ترك مانند şeklinde olacaktır. Metinde görülen تُرْكْمَانْ اَنْدْ sözünün anlamı "Türkmendirler" şeklindedir. Bundan anlaşıldığına göre kitabı asıl nüshadan çeken adam ya hiç farsça bilmiyormuş ya da kitabı birisine okutmuş, kendisi yazmış. Başka türlü düşünülemez. Çünkü Kaşgarlı'nın bu yanlışlığı yapması ihtimali yoktur. B. A.

ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz; asıl olan budur.

Hakan Şu Çin'e doğru geçip gitmiştir. Zülkarneyn arkasına düşmüş idi. Uygurlara yakın, Hakan, Zülkarneyn'e bir bölük asker gönderir. Zülkarneyn de ona gönderir. Bu çarpışma " اَلتُوْنْ قَانْ Altun kan" denilen bir dağda olmuştur. Bugün " اَلتُوْنْخَانْ Altun Xan" denir. Bunun üzerine Zülkarneyn Hakanla barıştı ve Uygur şehirlerini yaptı; bir müddet oralarda oturdu. Zülkarneyn çekilip gittikten sonra Hakan Şu, geldi, Balasagun'a kadar ilerledi. Kendi adını vererek " شُو Şu" adındaki şehri yaptırdı. Oraya bir tılısım koydurdu. Bugün leylekler o şehrin karşısına kadar gelirler, fakat şehri geçemezler. Tılısım bugüne kadar bozulmamıştır.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

سَنْدُرُش sandruş: Çekişme. Şu savda dahi gelmiştir:
سَبَنْدا سَنْدُرُشْ بُلْسا اُرْتَكُوْنْ دا اِرْتَشْ بُلْماسْ"
sabanda sandruş bolsa örtgünde irteş bolmas = sapan sürerken çekişme olur-

sa harmanda kavga olmaz" [+].

بُرْسُمَقْ porsmuk: Porsuk. Semizlikte sav olmuştur. Oğuzlar bu kelimedeki م i atarak "بُرْسُقْ porsuk" derler [++]. Bunlar öbür Türklerin pabuç manasına kullandıkları " بَشَقْ başak" kelimesine bir م getirerek " بَشْمَقْ başmak" derler.

قلدرق kıldruk: Buğday başaklarında bulunan kılçık. Başkası da böyledir [+++].

قُرْقُقْ korkluk: " قُرْقُقْ اَرْ korkluk er = korkak adam".

تُرْتِكْلْ törtgül: " تُرْتِكْلْ اَقْ törtgül ew = dört köşeli ev". Herhangi murabba nesneye de böyle denir.

بَرْسْغَانْ Barsgan: Afrasyab'ın oğlunun adıdır. Barsgan şehrini bu yapmıştır. Bu şehir

---

[+] " سَنْدُرُشْ sandruş" kelimesi metinde, burada gördüğünüz şekilde yazılmıştır. Ayrım, iki sâkini bir arada toplamış olan kelimeleri gösterdiği cihetle, bu kelimenin ikinci ve üçüncü harflerinin sâkin bulunması gerektir. Halbuki Dv.II,167,16 da "سَنْدِرِشْ sandırış" imlâsında geçmektedir.Yazma ve basma nüshalarda böyledir.Dv.I,337, 10 da "سَنْدِرِشْ sandrış" şeklinde geçmektedir. B. A.

[++] Metinde بُرْسُقْ şeklinde geçen bu kelime yanlış olacaktır; doğrusu " بُرْسُمَقْ porsmuk"tur; çünkü ayrım, iki sâkinler ayrımıdır. Bundan başka (Oğuzlar م harfini atarak بُرْسُقْ derler) denilmesinden anlaşıldığına göre م harfi ötre olacaktır. Çünkü م atıldıktan sonra harekesi س harfine geçmiş olmalıdır. B. A.

[+++] Metinde قلدرق şeklinde geçen bu kelimeyi Brockelmann "kaldruk" şeklinde harekelemişse de yanılmıştır. Kelime "kılçık" anlamınadır, bunun için "kıldruk" olacağında şüphe yoktur. B. A.

Mahmud'un babasının şehridir [+].

Bir takımları şöyle söylerler: Uygur Hakanının Barsgan adında bir at bakıcısı varmış. Havası güzel olduğu için atları burada yetiştirirmiş. Sonra Barsgan adı buraya ad olarak verilmiş.

بُرْسْلانْ burslan: Aslında bu kelime "bebür" anlamınadır. Buradan alınarak " اَرْسْلانْ بُرْسْلانْ arslan, burslan" derler.

بُرْسْلانْ Burslan: Erkek adlarındandır. "اَرْسْلانْ بُرْسْلانْ arslan burslan" diye iki kelime bir arada kullanılıyor. " بُرْسْلانْ burslan" kelimesi yalnız olarak kullanılmaz. Doğru olanı bu kelime "bebür" anlamına olmasıdır. Eğer her zaman arslan kelimesi ile birlikte kullanılsaydı, bu kelime erkek adı olmazdı. Çünkü arapçada dahi böyledir. Yalnız olarak حَسَنٌ بَسَنٌ denilmeyip ancak هٰذا شَيْءٌ بَسَنٌ demir.

قِرْقِلْم kırklum: " [++] قِرْقِلْم ساغُو kırklum sagu =

[+] Buradaki arapça ibare şöyledir: " بَرْسْغانْ » وَهِيَ مَدِينَةٌ مِنْهَا اَبُو مَحْمُودٍ « Buradan biz Kaşgarlı Mahmud'un babasının Barsganlı olduğunu anlamak istiyoruz. Çünkü Kaşgarlı bu kitapta kendinden bahsederken yalnızca « قَالَ مَحْمُود »demektedir. Tercümenin birinci cildinin baş tarafında bulunan notlara dahi bu hususu kaydetmiştik. B. A.

[++] Bu ibarenin arapça izahında اَى مِيكَالُ جُمّان denilmektedir. Buradaki جُمّان kelimesi yanlıştır; doğrusu خُمّان olsa gerektir. B. A.

orancıların, (muhamminlerin) kullandıkları bir ölçektir". Dolusu bir kile eder.

+
+ +

BU AYRIMDAN ALTI HARFLİLER

اِكِرْجْكُوْنْ ikirçkün: " اِكِرْجْكُوْنْ اِيشْ ikirçkün ış = yapılmak veya yapılmamak hususunda tereddüt olunan iş"[+]. " كُنْكُلُمْ اِكِرْجْكُوْنْ بُلْدِى könğlüm ikirçkün boldı = gönlüm işlemek, işlememek yolunda tereddüde düştü".

كُكُرْجْكُوْنْ kökürçkün: Güvercin.

+
+ +

BU AYRIMDAN FİİLLER

اَلْقْتِى alktı: " اُلْ تَوَارِنْ اَلْقْتِى ol tavarın alktı = o, malını bitirdi". Başkası da böyledir; (اَلْقَارْ - اَلْقْمَاقْ alkar - alkmak).

İki sâkinin bir arada toplanması işinin pek az olduğunu bilmelisin. Çünkü iki sâkin ancak ذلاقه harfleri denilen ن، ل، ر harfleriyle bulunur ve isimlerle fiillerde göz önüne alı-

---

[+] Bu kelime Batı Anadolunun birçok yerlerinde "ikircim" şeklinde hâlâ yaşamaktadır. B. A.

nacak bir kuraldır. Ancak iki sâkinin birleşmesi bu harflerle düşünülebilir. Bu harfler kelimeye yeğnilik verir, iki harfi bir harf gibi kılar; bu yüzden iki sâkinli bir heceyi şair bir harf gibi kullanabilir.

اُرْكِتي ürkti: "قوي اُرْكِتي koy ürkti = koyun ürktü",(geceleyin veya gündüzleyin kurt ve kurda benzer şeylerden koyun ürktü). "بُدُون اُرْكِتي budun ürkti = halk ürktü", (duşman gelmesi yüzünden halk arasında ürküntü çıktı),(اُرْكار - اُرْكمك ürker - ürkmek).

اِرْكِتي irkti: " اَرْ تَوارْ اِرْكِتي er tavar irkti = adam mal topladı". Başkası da böyledir , (اِرْكار - اِرْكمك irker - irkmek).

سُرْجدي sürçdi: " اَتْ سُرْجدي at sürçdi = at sürçtü". Başkası da böyledir, (سُرْجار - سُرْجمك sürçer - sürçmek).

سَنْجدي sançdı: " اُلْ اَني بجاكِن سَنْجدي ol anı biçekin sançdı = o, ona bıçağını sançtı". Başkası da böyledir;"بَكْ يَغيسِن سَنْجدي Beg yagısın sançdı = Bey duşmanını yendi", (سَنْجار - سَنْجاق sançar - sançmak).

كُرْسدي kürsdi: "يِكِت قانكا كُرْسدي yıgıt kanga kürsdi = delikanlı, kanlandı, etlendi", (kendisinden erkeklik belgeleri

bile göründü). Aslı "hamur veya hamura benzer şeylerin bir kaba doldurulduktan bir saat sonra kabarıp taşması" anlamınadır. Bu, hamur iyi olursa, dolmaya yakın bir kaba konur, bir saat bırakılınca kabarır, kabın dışına taşar, (كُرْسَامَاكْ - كُرْسَارْ kürser - kürsemek) [+]. Bunun aslı, kurumlu ve toy kimse anlamına olan kelimedendir. İsme "سَادِى sedi" getirilerek yapılmıştır, manası daha evvel geçmiştir. (كُرْسَارْ - كُرْسَامَاكْ kürser - kürsemek) [++].

سَرْقَدِى sarkdı: "سُوقْ سَرْقَدِى suw sarkdı = su sızdı". Herhangi bir akar, bir şeyden sızar, damlarsa yine böyle denir, "اَذَاقِمْ سَرْقَدِى adhakım sarkdı = ayağım uyuştu", (hayvana binmekten yorularak ayağım uyuştu), (سَرْقَارْ - سَرْقَماقْ sarkar- sarkmak).

قُرْقَدِى korkdı: " قُلْ تَنكْرِيدَنْ قُرْقَدِى kul Tenğriden korkdı = kul Allahtan korktu". Başka şeyden korkarsa yine böyle denir, (قُرْقَارْ - قُرْقَماقْ korkar - korkmak). Şu savda dahi gelmiştir: " قَرِى اُكُوزْ بَلْدُوقَا قُرْقَماسْ karı öküz balduka

---

[+] كُرْسَامَاكْ şeklinde geçen birinci kelime yanlış olsa gerektir. Ayrımın iki sâkinli kelimeleri gösterdiğine bakılırsa "kürsmek" olacaktır. B. A.

[++] Bu fiil Dv.I, 273, 7 de geçen " كُرْ kür" kelimesine " سا se" edatı eklenerek yapılmıştır. Bugün bu kelime "gür" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

korkmas = yaşlı öküz baltadan korkmaz", bu sav, alıştığı şeyle korkutulmak istenen bir kimseye söylenir. Çünkü o kimse, koca öküzün baltaya alıştığı gibi, o, korkutulan nesneye alışmıştır. Şu beyitte dahi gelmiştir:

قُرْقْمَا اَنكَرْ اُتْرُوتُرب تَكْرَايرا

قَبْسَا اَنِكْ اَلْبَغُتِنْ اَنْدَنْ يَرا

Korkma anğar otru turup tegre yėre

Kapsa anınğ Alpagutın andan yara

"Ondan korkma, çevre yanında karşı durup onun yiğitlerini sararak, ondan uzaklaştır" [+].

(Duşmandan korkma, onu karşıla! Onun karşısında dur, yiğitlerini çevir, kâğıt dürer gibi onları dür).

قِرْقْدِى kırkdı: " اُلْقُوِيْنْ قِرْقْدِى ol koyun kırkdı = o, koyunun yününü kırktı". Başkası da böyledir, (قِرْقَارْ - قِرْقْمَاقْ kırkar - kırkmak).

سِلْكْدِى silkdi: " اَرْيِغَاجْ سِلْكْدِى er yıgaç silkdi = a-

---

[+] Bu beyitin birinci mısraında bulunan يرا kelimesini biz "yėre" şeklinde almak istiyoruz. Arapçasındaki وكن بحيالِهِ sözü bunu gerekli kılmaktadır. İkinci mısraındaki يَرا kelimesini de "yıra" şeklinde okumak istiyoruz. Başka türlü bizi kandıracak bir anlam çıkaramadık, dikkat! B. A.

dam ağaç silkti". Başkası da böyledir, (سِلْكَارْ - سِلْكَمَاكْ silker - silkmek).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

اَنْدْغَرْدِي andgardı: " اُلْ اَنِي اَنْدْغَرْدِي ol anı andgardı = o, ona yemin ettirdi", (اَنْدْغَرْ - اَنْدْغَرْمَاقْ andgarur - andgarmak).

كُنْدْكَرْدِي köndgerdi: " اُلْ يِغَاجْ كُنْدْكَرْدِي ol yıgaç köndgerdi = o, ağaç dikti, düzeltti". Başkası da böyledir, " اُغْرِيْنِي كُنْدْكَرْدِي ogrını köndgerdi = hırsıza ikrar ettirdi", " اُلْ اَنِي يُولْقَا كُنْدْكَرْدِي ol anı yolka köndgerdi = o, onu yola kılağuzladı". Başkası da böyledir, (كُنْدْكُرْ - كُنْدْكُرْمَاكْ köndgürür - köndgürmek).

كِرْتكَنْدِي kirtgündi: " قُلْ تَنْكْرِيْكَا كِرْتكَنْدِي kul Tenğrige kirtgündi = kul, yüce Tanrının birliğini ikrar etti",(ve Peygamberi gerçekledi). Bir kimse söylediği veya yaptığı bir işi ikrar ederse yine böyle denir, (كِرْتكُنُرْ - كِرْتكُنْمَاكْ kirtgünür - kirtgünmek).

Bu ayrımdan emir sıygası beş harf üzerine gelir. " يِغَاجْ كُنْدْكُرْ yıgaç köndgür", " تَنْكْرِيْكَا كِرْتكُنْ Tenğrige kirtgün" sözlerinde olduğu gibi, "ağacı dik, dik tut","Tanrıya inan" demektir.

Bu fiiller müteaddi yapılmak istenilirse köke bir ت ziyade kılınır ve iki sâkin bir arada toplanmış olur." اُلْ نانْكْ بَرْكْلَتِّ ol nenğ berkletti"," اُلْ يِغاجْ كُنْدْكُرْتِّ ol yıgaç köndgürtti" gibi ki,"o, bir şeyi koruttu, muhafaza ettirdi, korumakla emretti", "o, ağaç diktirdi" demektir.

Bu ayrımda ت ve ر gibi tadiye harfleri bulunmaz, " بَرْتُرْدِى barturdı = vardırdı" kelimesinde ت ve ر ; " اُلْ اَنِى تُدْغُرْدِى ol anı todhgurdı = o, onu doyurdu" sözündeki " تُدْغُرْدِى todhgurdı" kelimesinde bulunan غ ve ر ; " تَنْكْرِى اُلُكْ تِرْكُرْدِى Tenğri ölüğ tirgürdi = Tanrı ölüyü diriltti" sözündeki "تِرْكُرْدِى tirgürdi" kelimesindeki ك ve ر harfleri gibi.

+
+ +

BU AYRIMDAN MUZAAF OLAN

تِرْسْكاكْ tirsgek: Göz kapaklarında çıkan sivilce.
تِرْسْكاكْ tirsgek: Dirsek.

Muzaaf isimlerde ortası sâkin kelime bulunmaz; yalnız " مَكّه mekkeh" kelimesi vardır. ك harfi şeddelidir. Kelimenin sonunda bulunan ه nin aslı الف tir. Bu, Çinden getirilen

bir mürekkeptir, Türk yazısı bununla yazılır.

Ortası sâkin kelime, ziyadelerde dahi bulunmaz.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN FİİLLER

اَرْتِّی artttı: " اَرْتِّی نانك arttı neng = nesne arttı","اَنِكْ اَیاكوسی اَرْتِّی anıng eyegüsi arttı = onun kaburgası arttı". Bu, zulmetmekten ve kurumlanmaktan kinayedir, (اَرْتاز - اَرْتماق artar - artmak).

اُرْتِّی örtti: " اُلْ اُرْتِّی نانكنی ol örtti nenğni = o, bir şeyi örttü", (اُرْتاز - اُرْتماك örter - örtmek).

اَرْتِّی ertti: " اُذْلَكْ اَرْتِّی ödhlek ertti = zaman geçti","اَرْ اَفْندَنْ اَرْتِّی er ewinden ertti = adam evinden geçti". Bir yerden geçip giden kimse için de böyle denir, (اَرْتاز - اَرْتماكْ erter - ertmek).

بَرْتِّی bertti: " اُلْ اَنِكْ اَلِكِنْ بَرْتِّی ol anıng eligin bertti = o, onun elini bereledi". Bir kimse herhangi bir şeyi belirsiz olarak yaralar veya kırarsa yine böyle denir, (بَرْتاز - بَرْتماكْ berter - bertmek).

تُرْتِّی türtti: " كُونكا یاغْ تُرْتِّی könge yağ türtti = göne yağ sürttü, sıvadı, çaldı". Her-

hangi bir şey sıvanır ve bulaşırsa yine böyle denir, (تُرْتَارْ - تُرْتْمَاكْ türter - türtmek).

تَرْتِّى tarttı: " اُلْ يَرْمَاقْ تَرْتِّى ol yarmak tarttı = o, para tarttı". Başkası da böyledir, " اُلْ يِبْ تَرْتِّى ol yıp tarttı = o, ip tarttı, ip çekti, uzattı". Başkası da böyledir, " اُلْ ترتن تَرْتِّى ol tartın tarttı = o, zahire getirdi, aldı, edindi". Herhangi bir şey çekilirse yine böyle denir, (تَرْتَارْ - تَرْتْمَاقْ tartar - tartmak), " اُلْ اَتُوكِنْ تَرْتِّى ol etügin tarttı = o, pabuçunu çıkardı". Şu savda dahi gelmiştir: "سُوقْ كُرْمَاكِنْجَا اَتَكْ تَرْتْمَا suw körmekinçe etük tartma = su görmedikçe pabuç çıkarma". Bu sav, işlerde ivmemekle emrolunan kişi için söylenir.

جَرْتِّى çertti: " اُلْ جَرْتِّى نَانْكْنِى ol çertti nengni = o, bir şeyi elinden bıraktı", " اُلْ يَرْمَاقْ اُوجِنْ جَرْتِّى ol yarmak uçın çertti = o, paranın ucunu kırptı,kırdı". Bir yanı kırılan her nesne için de böyle denir, (جَرْتَارْ - جَرْتْمَاكْ çerter - çertmek).

سُرْتِّى sürtti: "اُلْ اَتْمَاكَا يَاغْ سُرْتِّى ol etmekge yağ sürtti = o, ekmeğe yağ sürdü", اُلْ يَرْمَاقِغْ تَاشْقَا سُرْتِّى ol yarmakığ taşka

sürtti = o, parayı taşa sürttü". Başkası da böyledir, (سُرْتَارْ - سُرْتْمَاكْ sürter - sürtmek).

كَرْتِّي kertti: " اُلْ يِغَاجْ كَرْتِّي ol yıgaç kertti = o, ağaç kertti". Başkası da böyledir, " اُلْ قُلِنْ بُيْنِي كَرْتِّي ol kulın boynı kertti [+] = o, kölenin boynunu kertti". Bu, kulunu horlamaktan, aşağılamaktan kinayedir. (كَرْتَارْ - كَرْتْمَاكْ kerter - kertemek).

Bu ayrımdan emir kalıbı üç harf üzerine gelir. " اَرْتْ ert"," كَرْتْ kert" gibi "geç" ve "kert" demektir. Bu fiiller aslında üç harflidir; söylenişte iki harfli olur. Yukarıda kuralı geçtiği üzere bütün çekmeler (tasrifler) buna göre ölçümlenir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

اُبْرْتُمْ öpürttüm: " مَنْ اَنَكَرْسُوفْ اُبْرْتُمْ men angar suf öpürttüm = ben ona su içirttim". Başkası da böyledir, (اُبْرْتُرْمَنْ - اُبْرْتْمَاكْ öpürtürmen - öpürtmek).

اَسْرْتِّي esürtti: " سُجِكْ اَنِي اَسْرْتِّي süçik anı esürtti = şarap onu sarhoş etti",(اَسْرْتُرْ - اَسْرْتْمَاكْ esürtür - esürtmek).

[+] Metinde بُيْنِي şeklinde geçen bu kelime yanlıştır;doğrusu " بُوْيِنِنْ boynın" olacaktır. B. A.

اِسِرْتِّي ısırttı: " اُلْ اَنكَرْ اَتْمَاكْ اِسِرْتِّي ol anğar etmek ısırttı = o, ona ekmek ısırttı". Başka bir şey ısırtan her kimse için de böyle denir, (اِسِرْتُورْ - اِسِرْتْمَاقْ ısırtur - ısırtmak).

اكِرِتِّي ėgirtti: " اُلْ كُنْكَايِبْ اكِرْتِّي ol künğge yıp ėgirtti = o, cariyeye ip eğirtti". Bir kaleyi almak için etrafını kuşatmağı emretmek te böyledir,(اكِرِتُورْ - اِكِرْتْمَاكْ ėgirtür - ėgirtmek).

اَلَرْتِّي alarttı: " اُلْ اَنكَارْ كُوزِنْ اَلَرْتِّي ol anğar közin alarttı = o, ona gözünü belertti", (اَلَرْتُرْ - اَلَرْتْمَاقْ alartur - alartmak).

اِلَرْتِّي ilertti: " اُلْ اَنِكْ كُوزِينْكَا بِيرْنَانْكْ اِلَرْتِّي ol anınğ közinğe bir nenğ ilertti = o, onun gözüne bir şey iliştirdi",(o, onun gözüne bir hayal ildirdi), (اِلَرْتُرْ - اِلَرْتْمَاكْ ilertür - ilertmek).

اَمُرْتِّي amurttı: " اُلْ بَكْ اُبْكَاسِنْ اَمُرْتِّي ol beg öpkesin amurttı = o, beyin öfkesini yatıştırdı". Tayın haşarılığını giderirse,tencerenin kaynamasını sendirirse yine böyle denir. Şu parçada dahi gelmiştir :

تُسُنْ مُنُبْ سَكِرْتُسُنْ اَسِزْلِكِنْ اَمُرْتُسُنْ

اِتْقَاكِكْ قَيْتَرْتُسُنْ يِتْمِشْ سَانِى اُمْنَلِمْ [+]

Tosun münüp segirtsün

Esizligin amurtsun

Itka keyik kaytartsun

Tutmış sanı umnalım

"Tosun taya binip koştursun, onun haşarılığını dindirsin. Geyiğe köpeği saldırtsın, avı tutulmuş sanarak umunalım".

(Bir yiğiti anlatarak diyor ki: O, binilmedik taya binsin, onu koştursun; onun haşarılığını gidersin. Tayın sırtında avlansın, av üzerine köpeği kışkırtsın. Biz de av tutulmuş sanarak etini yemeğe umutlanalım) [++].

جُبَرْتِى çubarttı: " اُغْرِى اَرِكْ جُبَرْتِى ogrı eriğ çubarttı = hırsız adamın malını soydu, çıp-

---

[+] Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda hem " تمتش tutmış", hem de " يمش yemiş" diye okunabilecek olan bu kelimeyi biz "tutmış" şeklinde almağı daha doğru bulduk. Bununla beraber "yemiş" şekli de yanlış sayılmaz. B. A.

[++] Buradaki arapça metni olduğu gibi alıyoruz: فَنَعُدُّهُ بَعْدَهُ اَنَّ الصَّيْدَ اُنْجِدُ فَرَجُوْا اَكْلَ لَحْمِهِ بَعْدُ

Bu parçada iki yanlış vardır. Birincisi فَنَعُدُّهُ kelimesindedir. Burada zamir fazladır. Doğrusu فَنَعُدُّ olacaktır. İkincisi فَرَجُوْا kelimesindedir. Doğrusu فَزَجُوْا olacaktır. B. A.

lak bıraktı" [+]. (جُبَرْتُرْ - جُبَرْتَماقْ çubartur - çubartmak). Bazı kere de "جُبَرْتُوسِيدِي çubartusıdı" denir, "onu soydu ve çıplattı" demektir.

جِبِرْتِّي çıbırttı: " اُلْ اُغْلِنْ جِبِرْتِّي ol oglın çıbırttı = o, oğlunu çırpıştırdı",(o, oğlunu taze çubukla döğdü),(جِبِرْتُورْ - جِبِرْتَماقْ çıbırtur - çıbırtmak).

قُبُرْتِّي kopurttı: "اُلْ اَرِكْ اُرْنِنْدِنْ قُبُرْتِّي ol erig ornından kopurttı = o, adamı yerinden kaldırdı" Başkası da böyledir;(قُبُرْتُورْ - قُبُرْتَماقْ kopurtur - kopurtmak).

قَبَرْتِّي kabarttı: " اَتَكْ اَذاقِغْ قَبَرْتِّي etük adhakığ kabarttı = pabuç ayağı kabarttı, şişirdi". Herhangi şişkinlik kabartı yaparsa yine böyle denir,(قَبَرْتُرْ - قَبَرْتَماقْ kabartur - kabartmak). " اُلْ سُوزُكْ قَبَرْتِّي ol sözüg kabarttı = o, sözü kabarttı, obarttı, mübalâğa etti". Böyle yapan adama " قَبَرْتَغانْ kabartgan" denir.

كُبُرْتِّي köpürtti: "اُوتْ اَشْجِنِ كُبُرْتِّي ot aşıçnı köpürtti = ateş tencereyi köpürttü". Bir şey suyu ve suya benzer şeyi köpürtürse yine böyle denir,(كُبُرْتُرْ - كُبُرْتَماكْ köpürtür - köpürtmek).

قَتَرْتِّي katırttı: " اَتِغْ قَتَرْتِّي atığ katırttı =

[+] "Cıbır","çıplak" anlamına Anadolu köylerinin bazılarında kullanılmaktadır. B. A.

o, atı döndürdü, reddetmekle emretti", (قَتِرتُر - قَتِرتماق katırtur - katırtmak).

قَجُرتِّي kaçurttı: " اُلْ اَنِي قَجُرتِّي ol anı kaçurttı = o, onu kaçırttı",(قَجُرتُرْ - قَجُرتماقْ kaçurtur - kaçurtmak).

قَذِرتِّي kadhırttı: "اُلْ اَنِكْ بُيْنِنْ قَذِرتِّي ol anıng boynın kadhırttı = o, onun boynunu büktürdü", (قَذِرتُرْ - قَذِرتماقْ kadhırtur - kadhırtmak).

قَرَرتِّي kararttı: " اُلْ اَنِكْ تُونِنْ قَرَرتِّي ol anıng tonın kararttı = o, onun elbisesini kararttı". Başkası da böyledir,(قَرَرتُرْ - قَرَرتماقْ karartur - karartmak).

قِزَرتِّي kızarttı: " اُلْ قِزَرتِّي نانكني ol kızarttı nenğni = o, bir nesneyi kızarttı", (قِزَرتُرْ - قِزَرتماقْ kızartur - kızartmak).

سَقُرتِّي sawurttı: " اُلْ اَنكَرتَرغ سَقُرتِّي ol angar tarığ sawurttı = o, ona buğday savurttu". Başkası da böyledir,(سَقُرتُرْ - سَقُرتماقْ sawurtur - sawurtmak).

سَكِرتِّي sekirtti: " اُلْ اَتْ سَكِرتِّي ol at sekirtti = o, at koşturdu". Başkası da böyledir, (سَكِرتُرْ - سَكِرتماكْ sekirtür - sekirtmek).

كَجُرتِّي keçürtti: " اُلْ اَنكَرْ سُوفْ كَجُرتِّي ol angar suf keçürtti = o, ona suyu geçirtti". Başkası için bir iş geçirirse yine böyle

denir, (كَجَرْتُرْ - كَجَرْتْمَاكْ keçürtür - keçürtmek).

Bu ayrımdan emir kalıbı dört harf üzerinedir: " سَكِرْتْ sekirt" kelimesi gibi,"atı koştur" demektir. Bu kelime söylenişte üç harflidir.

İsmi fail, ismi meful, mekân, zaman, âlet isimleri yukarıdaki ayrımlarda söylenildiği üzere ölçümlenir; kural değişmez, bir düzüye yürür.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN MİSAL OLAN

يَلْتَغْا yaltga: Bir şeyle alay etme." اُلْ اَنِى يَلْتَغْا قِلْدِى ol anı yaltga kıldı = o, onunla alay etti, maskaraya aldı".

يَلْدُرُقْ yaldruk: " يَلْدُرُقْ نَانْكْ yaldruk neng = cilâlı leğen gibi parlak nesne". Başkası da böyledir. Yalabuk karıya " يَلْدُرُقْ اَشْلاَرْ yaldruk işler" denir ki, "süslü kadın" demektir. Bu son iki kelimede ى harfi ötre dahi yapılır.

يَرِيَاقْ yartmak: Para. Uygurca [+].

\+
\+ \+

[+] Bu kelime yazma ve basma nüshalarda يَرِيَاقْ şeklinde çıkmış ise de doğru değildir. Doğrusu " يَرْتَاقْ yartmak" olacaktır. Brockelmann da bu şekilde düzeltmiştir. Bize tanık olacak kuvvetli bir şey de yazma nüshada yapılmış olan bir kazıntıdır. Bu kazıntıdan anlaşıldığına göre önceden bu kelime يَرْتَاقْ imlâsında iken sonradan düzeltilmek istenirken büsbütün bozulmuştur. B. A.

BU AYRIMDAN MUZAAF OLAN

يَرْسْغاغْ yarsgag: Dağda veya başka yerde ayağın kayabileceği yer.

\+
\+ \+

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

يُلْدُرْغا yoldruga: Kılıç gibi uzunca bir bitkidir. Bu kelimedeki د harfi harekelenerek " يُلْدُرْغا yoldurga" dahi denir.

اَيايَرْسكُو ayayarsgu: Yarasa. Çiğilce. Bir takımları " يَرِسا yarısa" derler.

\+
\+ \+

SONU HARFİ İLLETLİ OLAN

يُرِنجغا yorınçga: Yonca.

يِلِنجغا yılınçga: " يِلِنجغا اَشْ yılınçga aş = tadı, tuzu, yağı olmıyan yemek".

يُمُرْتْغا yumurtga: Yumurta. Bütün kuşların yumurtasına, insanların ve hayvanların taşaklarına da " يُمُرْتْغا yumurtga" denir.

يِمِرْتْغا yımırtga: " يِمِرْتْغا ياشْ yımırtga yaş = kendisinde damar bulunmıyan ıspanak, karnıbahar gibi taze ve gevrek olan her taze yeşillik". Hıyar gibi gevşek olan her nesneye " يِمِرْتْغا yımırtga" denir.

\+
\+ \+

يادْتى yadhtı: "اُلْ يادْتى نانكْنى ol yadhtı nengni = o, bir nesneyi yaydı", (sofra üzerine ekmek ve ekmeğe benzer şeyleri yaydı), (يَذاڤْ - يَذارْ yadhar - yadhmak) [+].

يُوذْتى yodhtı: "اُلْ تُبْراقْ يُوزِنْدِنْ يُوذْتى ol toprak yüzindin yodhtı = o, yüzünden toprağı sildi"," اُلْ بِتِكْ يُوذْتى ol bitik yodhtı = o, yazıyı bozdu, sildi, mahvetti". Başkası da böyledir, (يُوذْماڤْ - يُوذارْ yodhar - yodhmak).

يُوذْتى yüdhti: "اُلْ يُكْ يُوذْتى ol yük yüdhti = o, yük yükledi", (يُوذْماكْ - يُوذارْ yüdher-yüdhmek).

يِيذْتى yidhti: "اُلْ يَتكاكْ يِيذْتى ol yetgek yidhti = o, eşya bohçasını veya heybeyi toparladı, uçlarını birleştirdi", (يِيذْماكْ - يِيذارْ yidher - yidhmek).

\+

\+ \+

[+] Bu bölümde bulunan üç fiil başlığa uymamaktadır. Bu bölümde dahi iki sâkini bir arada toplamış olan kelimelerin getirilmesi lâzımdı. Halbuki bu kelimelerde iki sâkin yoktur. Olsa olsa bu iş şöyle açıklatılabilir. Kaşgarlı dilimizin gerek sözçe ve gerek kuralca arap dilinden geri kalmadığını ve arapça ile atbaşı beraber yürüdüğünü söyleyip durmaktadır. Bu hale göre şu üç kelimede de arap dilindeki kurallar göz önüne alınacak olursa iki sâkin bir arada toplanmış demektir. Çünkü arap dili kuralınca kendinden evvelki harf üstün olsa الف, kendinden evvelki harf esre olan ى, kendinden evvelki harf ötre olan و harfleri, sâkin birer harf sayılır. Buna binaen yukarıdaki يادْتى، يِيذْتى، يُوذْتى kelimeleri iki sâkinli kelimelerden ibaret olmuş olur! B. A.

يُرْتِّي yorttı: " اَتلغ يُرْتِّي atlığ yorttı = atlı dört nala koşturdu",(يُرْتُوْرْ - يُرْتْمَاقْ yortur - yortmak). Bir lûgatte "يُرْتَارْ- yortar"dır.

يِرْتِّي yırttı: " اُلْ تُونِنْ يِرْتِّي ol tonın yırttı = o, elbisesini yırttı",(يِرْتَارْ - يِرْتْمَاقْ yırtar - yırtmak).

يَنْجْدِي yençdi: " اُلْ قَاغُوْنُغ يَنْجْدِي ol kagunuğ yençdi = o, kavunu yere vurdu ve ayağiyle ezdi". Bir şeyi bir kimse dişleriyle ısırarak parçalarını birbirine katarsa yine böyle denir,(يَنْجَارْ - يَنْجْمَاكْ yençer - yençmek).

يَلْقْدِي yalkdı: " اُلْ يَاغْقَا يَلْقْدِي ol yagka yalkdı = o, yağa kandı, bıktı", (يَلْقَارْ - يَلْقْمَاقْ yalkar - yalkmak). Şu savda dahi gelmiştir : " يَلْقَا يَمَا يَاغْ اَذْكُو - كُوْنْيَا يَمَا كُوْنْ اَذْكُو yalksa yeme yag edhgü, köyse yeme kün edhgü = bıksa yine yağ iyi, yaksa yine gün iyi", (insan ne kadar yağdan bıksa da yağ yine tatsız, tuzsuz yemekten daha hayırlıdır; güneş her ne kadar yaksa da sisten, pustan daha iyidir).

يُلْقْدِي yolkdı: " تَاشْ اَنِنْكْ اَذَاقِنْ يُلْقْدِي taş anınğ adhakın yolkdı = taş onun ayağını sıyırdı".

Herhangi bir nesne bir şeyde sıyrık ve çatlak yaparsa yine böyle denir, (يُلْقَاز - يُلْقَماق yolkar - yolkmak).

يُلْقْدِى yolkdı: " اُلْ اَنْدِنْ نانك يُلْقْدِى ol andın neng yolkdı = o, ondan bir şey yoldu, çıkardı, soydu". Bunun anlamı "o, ondan bir şey faydalandı, bir şey elde etti" demektir.(يُلْقَاز - يُلْقَماق yolkar - yolkmak).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜLER

يَبْرْتِّى yapurttı: " اُلْ سوزُكْ يَبْرْتِّى ol sözüg yapurttı = o, sözün gizlenmesini emretti". Bir işin gizlenmesi emrolunduğu zaman da böyle denir." اُلْ يِيرِكْ يَبْرْتِّى ol yeriğ yapurttı = o, yeri düzledi". Herhangi dağınık bir şeyin parçalarını birbirine katarsa yine böyle denir, (يَبْرْتْر - يَبْرْتْماق yapurtur - yapurtmak).

يَشَرْتِّى yaşarttı: " يَغْمُرْ اوتُغْ يَشَرْتِّى yagmur otuğ yaşarttı = yağmur otu yeşertti",(- يَشَرْتْر يَشَرْتْماق yaşartur - yaşartmak).

يُغْرْتِّى yogurttı: " اُلْ اَنكَرْ اُونْ يُغْرْتِّى ol anğar un yogurttı = o, ona un yoğurttu, hamur yoğurttu", (يُغْرْتْر - يُغْرْتْماق yogurtur - yogurtmak).

يُكْرُتْتِي yügürtti: " اُلْ اَنِي يُكْرُتِي ol anı yügürtti = o, onu koşturdu", (يُكْرُتُرْ- يُكْرُتْمَاكْ yügürtür - yügürtmek).

\+
\+ +

BU AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

يَلْدْرَدِي yaldradı: "كُونْ يَلْدْرَدِي kün yaldradı = güneş az ışıdı, az parladı". Şimşek ve ateş ve buna benzer şeyler az yaldırarsa yine böyle denir,(يَلْدْرِرْ- يَلْدْرِمَاقْ yaldrır - yaldrımak) [+].

يُلْدْرَدِي yoldradı: "قِلِجْ يُلْدْرَدِي kılıç yoldradı = kılıç parladı". Herhangi bir cevher ve maden parlarsa yine böyle denir; ى harfi üstün olursa ışık anlamınadır, ى harfi ötre olursa herhangi bir cevherin, madenin parlaması anlamınadır. (يُلْدْرِرْ- يُلْدْرِمَاقْ yoldrır - yoldrımak).

\+
\+ +

BUNUN MENKUSU

اِينْجْ inç: İçi sâkin, yüreği dölek. Buradan alınarak " كُنْكُلْ اِينْجْمُو köngül inçmü" denir ki, "yürek dölek mi" demektir. " اِينْجْ كَنْدْ İnç kend", مُقَنِّع (peçe-

---

[+] Metinde ikinci defa yazılmış olan يَلْدْرَدِي kelimesi fazladır, biz almadık. B. A.

li) adındaki karganmış kimsenin şehridir; harap olmuştur.

كانج kenç: Çocuk. Hayvanların küçüğüne de böyle denir.

كانجليو kenç liyü: Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır.

\+
\+ \+

BUNLARIN DÖRTLÜSÜ

قافغر[+] kafgar: Safran renginde ipek kumaş.

بارلغ barlığ: " بارلغ آر barlığ er = zengin, mallı kimse".

اوزلك özlük: Hususî, (hususî at). Herhangi bir şeyi adam kendisine ayırırsa yine böyle denir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN FİİLLER

ايدتى ıdhtı: " اول منكا آت ايدتى ol manğa at ıdhtı = o, bana at gönderdi". Başkası da böyledir, " تنكرى يلاوج ايدتى Tenğri yalavaç ıdhtı = Tanrı Peygamber gönderdi", (ايدور - ايدماق ıdhur - ıdhmak).

[+] Kaşgarlı burada da yukarıda geçmiş olan يدتى ، يودتى gibi, bu kelimeleri de iki sâkinli saymıştır. B. A.

[+] بَيذْتِى bėdhti: "اَنِكْ كُوزِى بَيذْتِى anınğ közi bėdhti = onun gözü zayıf gördü", (بيذارْ - بيذماكْ bėdher - bėdhmek).

بُوذْتِى budhtı: " اَرْتُمْلُغْقا بُوذْتِى er tumluğka budhtı = adam soğukta buydu, dondu ve öldü", (بُوذارْ - بُوذْماقْ budhar - budhmak).

تُوذْتِى todhtı: " مَنِكْ قَرِنْ تُوذْتِى meninğ karın todhtı = benim karnım doydu", (تُوذارْ - تُوذْماقْ todhar - todhmak), " تُوذُورْ todhur" dahi denir.

تِيذْتِى tıdhtı: " اُلْ اَنِى اَشْقا تِيذْتِى ol anı aşka tıdhtı = o, onu yemekten alıkoydu", (yemeğe engel oldu). Herhangi bir engel oluş için de böyle denir, (تِيذارْ - تِيذْماقْ tıdhar - tıdhmak).

سُوذْتِى sudhtı: " اَرْسُوذْتِى er sudhtı = adam tükürdü". Başkası da böyledir, (سُوذارْ - سُوذْماقْ sudhar - sudhmak). Şu savda dahi gelmiştir : " كُوكّا سُوذْسا يُوزْكا تُشُورْ kökge sudhsa yüzge tüşür = göğe tükürse yüze düşer", (göğe tüküren adamın yüzüne tükrüğü düşer). Bu sav, büyük adamlarla duşmanlık etmemekle emrolunan

---

[+] Bu kelime metinde بيذتى şeklinde ise de bize kalırsa "بيذتى bėdhti" olmalıdır. Çünkü burada, birçok yerlerde olduğu gibi, Kaşgarlı fiilleri alfabe sırasiyle yazmıştır. Buna binaen الف ten sonra ب harfinin gelmesi lâzımdır. Nitekim bu kelimeden sonra gelen fiil dahi ب ile gelmiştir. B. A.

kişi için söylenir; çünkü, göğe karşı tükrülen tükrüğün yüze düştüğü gibi, kendisinden büyükle duşmanlık eden kimsenin duşmanlığının izeri yine kendisine döner.

سیذتی sidhti: " ار سیذتی er sidhti = adam işedi". Başkası da böyledir, (سیذار - سیذماك sidher - sidhmek) [+].

قاذتی kadhtı: " ار قاذتی er kadhtı = adam tipiden öldü",(قاذار - قاذماق kadhar - kadhmak).

قوذتی kodhtı: " ال ایشن قوذتی ol ışın kodhtı = o, işini koydu, bıraktı". Herhangi bir şeyi bırakırsa yine böyle denir,(قوذور - قوذماق kodhur - kodhmak). Şu beyitte dahi gelmiştir:

اغلم سنکا قذرمن ارذم اکت خمارو
بلکا ارك بلب سن بقل اینك تبارو

Oglum sanğa kodhurmen erdem öğüt xumaru
Bilge erig bulup sen bakkıl anınğ tabaru

"Oğlum sana fazilet, öğüt, miras bırakıyorum. Bilgin bir adam bularak onun tarafına bak".

(Evlâdım sana fazilet ve edep bırakı-

[+] Bugün bu kelime Anadolu köylerinde ve kasabalarında "siydi" şeklinde kullanılmaktadır. Fakat yalnız köpekler için kullanılır. B. A.

yorum. Akıllı bir bilgin bulduğunda ona yaklaş, ondan faydalan).

كاذْتِى kedhti: " اَرْتُوْنْ كاذْتِى er ton kedhti = adam elbise giydi". Başkası da böyledir, (كاذارْ - كاذْماكْ kedher - kedhmek).

كُوذْتِى küdhti: " اُلْمَنِى كُوذْتِى ol meni küdhti = o, beni gözledi" (intizar etti), " اُلْقُوْى كُذْتِى ol koy küdhti = o, koyun güttü". Başkası da böyledir, (كُوذارْ - كُوذْماكْ küdher - küdhmek). Oğuzca.

+
+ +

DÖRT HARFLİLER

زانبِى zanbı: Gece öten ve çekirgeye benziyen bir böcek, orak kuşu. "زانبِى اَرْتْ Zanbı art", "قُجُنكارْباشِى Koçnğar başı" ile "بَلاساغُوْنْ Balasagun" arasında bir dağ geçidi".

ساڤْجِى sawçı: Yüce Tanrının gönderdiği yalavaç, Peygamber . Bu kelime, haber anlamına olan " ساڤْ saw"dan gelmiştir, "ساڤْ saw", "söz, atalar sözü" anlamlarınadır; Peygamber de bunları eriştirir.

ساڤْجِى sawçı: Elçi. Bu, hısım ve dünür arasında yazı ile gidip gelen kişidir. Oğuzca.

كارژو kerjü: Tüfekte atılan yuvarlak taneler. İki

çıkak arasındaki ڤ ile.

سالجى salçı: Aşçı. Mutfakta bulunan kimse. Asıl dilde böyle iken sonradan aşçı bıçağına dahi " سالجى بجاق salçı biçek" denilmiştir.

جاڤلى çawlı: Kendisiyle ateş yakılan kayısı ve ceviz kabukları.

جوڤلى çowlı: Tutmaç süzgeçi. Bu, taze dallardan kepçe gibi örülerek yapılır [+].

كاڤلى kewli: Irmak ağzı.

Bu üç kelime Kencekçedir.

\+
\+ \+

BUNUN BAŞKA BİR TÜRLÜSÜ

اَسُرْتْغُو asurtgu: " اَسُرْتْغُوا ت asurtgu ot = aksırtan ot".

اَغَرْتْغُو agartgu: Şerbet gibi buğdaydan yapılan şarap, içki.

اَسرتغُق asurtguk: " اَسرتغُقْ اَرْ asurtguk er = anlayışlı adam , akıllı görünen kişi".

اَميرْجكا emirçge: Kıkırdak.

قَلْدُرْغا kaldruga: " قَلْدُرْغا تُونْ kaldruga ton = hışırtı yapan elbise". Kâğıt ve kâğıt

---

[+] Bu kelime yazma nüshada جَوْڤلى ve basma nüshada جُوْڤلى şeklinde yazılmış ise de ikisi de yanlış olmalıdır.Çünkü yukarıda dahi söylediğimize göre kelimede و harfi harekeli olmayıp sâkin olacaktır. Şu hale göre kelimenin " جُوْڤلى çowlı" olması gerektir. B. A.

gibi hışırtı yapan herhangi bir şey için de böyle denir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN FİİLLER

اَرْتْلادِى artladı: " اُلْ اَنِى اَرْتْلادِى ol anı artladı = o, onu tokatladı, sille vurdu", (اَرْتْلاوْ- اَرْتْلاماقْ artlar - artlamak).

اِرْقْلادِى ırkladı: " قامْ اِرْقْلادِى kam ırkladı = şaman kâhinlik etti, ırka baktı" [+]. (اِرْقْلاوْ- اِرْقْلاماقْ ırklar - ırklamak).

اُرْكْلادِى erkledi: " اُلْ يِيرِكْ اُرْكْلادِى ol yeriğ erkledi = o, yeri çiğnedi, bastı". Başkası da böyledir, (ارْكْلار - ارْكْلاماكْ erkler - erklemek). Bu kelime " اَكْلادِى ekledi" şeklinde dahi kullanılır.

اُرْكْلادِى örkledi: " الْ اَتِغْ اُرْكْلادِى ol atığ örkledi = o, atı örkledi, atı tavlada sıkı sıkıya, sıkıca bağladı", (اُرْكْلاوْ- اُرْكْلاماكْ örkler - örklemek).

تُرْبْلادِى turpladı: " اَرْ تُرْبْلادِى نانْكْنِى er turpladı nenğni = adam bir şeyin örneğini yaptı, ölçümledi", (تُرْبْلاوْ- تُرْبْلاماقْ turplar - turplamak).

سُرِيلادِى süriledi: " اُلْ اَرْنكاكْ بِلا سُرِيلادِى ol ernğek bile süriledi = adam parmağiyle

---

[+] Batı Anadoluda ve hele Kütahya vilâyetinin bazı yerlerinde "ırka bakmak","fala bakmak" anlamınadır. B. A.

kur'a çekti", (سُرْيِلادْ - سُرْيِلاماقْ süriler - sürilemek) [+].

كُرْيِلادِى küriledi: "اُلْ قُزِى كُرْيِلادِى ol kuzı küriledi = o, kuzu kızarttı", (yerde bir çukur açarak kuzuyu kebap etti", (كُرْيِلادْ- كُرْيِلاماقْ küriler - kürilemek)[++].

سَرْتْلادِى sartladı: "اُلْ اَنِى سَرْتْلادِى ol anı sartladı = o, onu sartladı", (o, onu tecimen -tacir- saydı), (سَرْتْلادْ- سَرْتْلاماقْ sartlar - sartlamak).

سَرْتْيْلادِى sırtladı: "يِبِنِى سَرْتْيْلادِى yıpnı sırtladı = o, hayvan kuyruğunu, at kuyruğunu iple büktü". Bir adam küçük bir dereden yukarı doğru çıkarsa yine böyle denir, Oğuzca. (سِرِتْيْلادْ - سِرِتْيْلاماقْ sırtlar - sırtlamak) [+++].

[+] Basma nüshada سُرْيِلاماقْ şeklinde gördüğünüz bu kelime yazma nüshada dahi önceden bu şekilde iken sonradan bir düzeltme görerek سُرْيِلاماقْ şekline konulmuştur. Bundan başka bu kelimenin yazılışı bizce yanlış olmalıdır. Bu ayrıma uymak için kelimenin üçüncü harfi herhalde sahih harflerden biri olacaktır. Bu harf ayrımın gereğine göre ب olsa gerektir. Şu hale göre kelime " سُرْبُلادِى surpladı" olacaktır, düşünüle. B. A.

[++] Bu kelime de yukarıdaki kelime gibi yanlış olmalıdır. Yukarıdaki düşünce, olduğu gibi burada da düşünülebilir. Doğrusu " كُرْبِلادِى kürpledi" olmalıdır. B. A.

[+++] Bu fiil yazma nüshada سِرِتْيْلادِى، سِرِتْيْلادْ، سِرِتْيْلاماقْ şeklindedir. Burada yanlışlık yapılmış olduğuna şüphe yoktur. Kelimenin üçüncü harfi olan ت nin altına iki nokta konarak ى ye benzetilmiş. Bundan başka muzari ve mastarının birinci harfi olan س harfinin üzerindeki üstünler çizilmiş. Bu hale göre س harflerinin esre yapılacağında şüphe yoktur. "Ufak bir dereden yukarıya doğru çıkmak".. anlamına gelmiş olduğuna bakılırsa kelimenin kökünün"سِرت sırt" olduğunda şüphe yoktur. Bundan başka bu fiillerin ayrıma uymaları için kendilerinde ى bulunmaması gerektir.Nitekim bu kelime Dv.I,287 de geçmiştir. B. A.

قِرتلادی [+] kırtladı: " اُلْ اَرِكْ قِرتلادی ol eriğ kırtladı = o, onun huyunu kötü saydı". Bir yarayı iyi ederse yine böyle denir, (قَرتلاماقْ - قَرتلارْ kırtlar - kırtlamak) [++].

تُرقلادی turkladı: " اُلْ يِيرْ تُرقلادی ol yer turkladı = o, yeri enine boyuna ölçtü". Atın vücudunu ölçse ve başka şey ölçse yine böyle denir, (تُرقلارْ - تُرقلاماقْ turklar - turklamak).

بَرْكلادی berkledi: " اُلْ تَوارِنْ بَرْكلادی ol tavarın berkledi = o, malını sakladı". İnsanı ve başka şeyi hapsederse ve herhangi bir şey saklarsa yine böyle denir, (بَرْكلارْ - بَرْكلاماكْ berkler - berklemek). Aslı " بَكْلادی bekledi"dir. Bu da "muhafaza edilen ve tahkim edilmiş olan yer" anlamına gelen " بَرْكْ يِيرْ berk yer"den gelmiş olabilir.

تَرْكلادی terkledi: " اُلْ اِيشِغْ تَرْكلادی ol ışığ terkledi = o, işini ivdi, acele etti", تَرْكلارْ) تَرْكلاماكْ terkler - terklemek).

[+] Bu fiil yazma nüshada قِرتلادی şeklinde yazılmış iken ufak bir düzeltme görerek قِ harfinin üzerindeki üstün şöylece × çizilmiş, kelime قِرتلادی şeklinde bırakılmış. Dv. I,287,8 de geçen " قِرْتْ kırt" kelimesi bu fiile esas olmuştur. B. A.

[++] Bu kelimeler her iki nüshada dahi yanlış yazılmıştır. Yukarıdaki tanığımız bizim iyi görmüş olduğumuzu gösterir. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

تُرْكْلادِي türkledi: "اُلْ مَنِي تُرْكْلادِي ol meni türkledi = o, beni Türklerden saydı". Bir kimseyi Acem sayarsa yine böyledir [+]. (تُرْكْلاذ-تُرْكْلامَاكْ türkler-türklemek).

Bu ayrımdan emir sıygası beş harf üzerinedir: " بَرْكْلا berkle" şeklindedir," بَرْكْلانَانِكْنِي berkle nengni" denir ki, "nesneyi muhkemleştir" demektir. Ve yine " سُرْيَلا sürile" denir ki, "kur'a çek" demektir [++]. Bu kelimelerin yapısı söyleyişte dörtlüdür. Bu kelimeler dört harfliler üzerine yükletilmiştir. Çünkü sâkinlerden biri söyleyişte açıkça meydana çıkmaz. Bu yüzden şair için bu iki harfi bir harf saymak caizdir. Nitekim bunun başka kurallarını ve çekmelerini söyledik. Yukarıda geçmiş olan ayrımlar üzerine ölçümlenebilir.

Bu ayrım üç yolda yürür:

Birincisi: Fiil,söylenen şey cümlesinden sayılmak anlamınadır: "تُرْكْلادِي türkledi" gibi, "Türk saydı" demektir.

[+] Araplara göre,Arap olmıyan her millet Acem sayılır.B.A.

[++] Bu kelimenin yazılışı şüphelidir. Bu hususdaki düşüncemiz yukarıda "sürilemek" kelimesinde geçmiştir. B. A.

İkincisi: Ortası sâkin iki harfli isimlerden yapılmış fiil olmasıdır. "تَوَى قُرْتَلادِي tevey kurtladı" gibi, "deveden kurt çıkardı" demektir. Başkası da böyledir.

Üçüncüsü: Bu anlamlardan hiç birisi beklenmiyerek kelime kendi öz anlamına gelmektir. "اُلْ تَوَارِنْ اَلْقَدِي ol tavarın alkdı = o, malını batırdı", "اَرْ يَلْقَدِي er yalkdı = adam yağlı yemekten bıktı" demektir.

\+
\+ \+

DÖRT HARFLİLER

تُلْدْرادِي tuldradı: "تُوْى تُلْدْرادِي tuy tuldradı = halk her yandan dağıldı", (تُلْدْرارْ تُلْدْراماقْ tuldrar - tuldramak).

قَلْدِرادِي kaldradı: "تُوْنْ قَلْدِرادِي ton kaldradı = elbise hışırdadı" [+]. Başkası da böyledir, (قَلْدِرارْ - قَلْدِراماقْ kaldrar - kaldramak).

جَلْدِرادِي çaldradı: "تاشْ جَلْدِرادِي taş çaldradı = taş ses verdi", (çakıl, çağıl çuğul etti). Başkası da böyledir. Zincir ve zincire

---

[+] Yazma ve basma nüshalarda bu fiiller قَلْدِرادِي، قَلْدِرارْ، قَلْدِراماقْ şeklinde yazılmış ise de yanlıştır. Bu kelime yukarıda dahi geçmiştir. Ayrıma uymak için ر harfi sâkin olarak kelime bizim yazdığımız şekli alacaktır. B. A.

benzer şeyler yere düşüp te ses verirse yine böyle denir, (جلدِ داماق çaldramak) [+].

كُلْدُرادِي küldredi: " تاشْ قُدُغْ اِجْرا كُلْدُرادِي taş kudhuğ içre küldredi = taş kuyunun içinde küldür küldür etti", (taş kuyuda ses verdi ve derinliğini bildirdi).(كُلْدُرارْ - كُلْدُرامالْ küldrer - küldremek)[++].

\+

\+ +

BU AYRIMDAN ج Lİ GUNNE

اُتُنْجْ ötünç: Ödünç. " مَنْ اَنكارْ يَرْماقْ اُتُنْجْ بِيرْدِمْ men angar yarmak ötünç berdim = ben ona ödünç para verdim". Oğuzca.

اُتُنْجْ utanç: " اُتُنْجْ اِيشْ [+++] utanç ış = utanılacak iş". Oğuzca.

اُجُنْجْ üçünç: Sayıda üçüncü. Bu, kuraldır; şöyle olur: Kendisinden önceki sayıdan son-

---

[+] Bu fiiller de yanlıştır. Yukarıdaki görüş burada da yürür. Biz doğrusunu yazdık. B. A.

[++] Bu üç fiil metinde şu şekildedir: كُلْدُرادِي - كُلْدُرارْ - كُلْدُرامالْ Bize kalırsa yukarıda dahi söylediğimiz üzere bu yazılış ta yanlış olmalıdır. Ayrıma uyması için د harfinin sâkin bulunması gerektir. Biz doğru bildiğimiz şekilde yazdık. B. A.

[+++] Bu kelime basma nüshada اُتُنْجْ şeklinde çıkmıştır. Yazma nüshada dahi bu kelime önceden اُتُنْجْ şeklinde iken sonradan ت harfinin üzerine bir de üstün konulmuştur. Şu halde kelimenin " اُتَنْجْ utanç" şeklinde dahi kullanılması caiz olduğu gösterilmiş oluyor. Bununla beraber Dv.I,118 de " اُتَنْجْ utunç" şeklinde geçmiştir. B. A.

ra gelen bir sayı anlamı murat edildiği zaman -(on)dan aşağıda bulunan- her sayının sonuna ن , ج getirilir: " تُورْتُنْجْ törtünç", " بِيشِنْجْ bėşinç" gibi. Asılları " تُورْتْ tört" ve "بِيشْ bėş" kelimeleridir.

Bu, yukarıdaki gibi onar, onar giden kök sayılarda da böyle yapılır; " اُونُنْجْ onunç"," يِكِرْمِنْجْ yiğirminç" gibi. "Yiğirminç" on dokuzdan sonra gelen sayı demektir. Bu, değişmez bir kuraldır.

اَرِنْجْ erinç: "Umulur ki, bolaki, belki" anlamlarınadır. " اُلْ بَرْدِي اَرِنْجْ ol bardı erinç" denir ki, "o, bolaki vardı" demektir.

اُرُنْجْ orunç: Rüşvet.

اِرِنْجْ ėrinç: Nimet ve bolluk içinde bulunmak. Bolluk içerisinde agıp dönmek. Bir takım diyeleklerde bu kelime iki çıkak arasındaki ژ ile " اِرِنْژْ ėrinj" şeklindedir.

اَڤِنْجْ awınç: Avunma, bir şeyle ünsiyet peyda etmek.

اِكِنْجْ ikinç: " اِكِنْجْ نانْكْ ikinç nenğ = ikinci nesne".

اُكُنْجْ ökünç: Pişmanlık. " اُلْ اَنْكَرْ اُكُنْجْ قِلْدِي ol anğar ökünç kıldı = o, ona pişman oldu".

اُكُنْجْ ögünç: Öğünme.

اِلِنْج [+] ulınç: " اِلِنْج يُولْ ulınç yol = iğri büğrü, büküntülü yol, düz olmıyan yol".

اِلَنْج ilenç: Bozukluğu meydana çıkan bir işte yol gösteren kişiyi kınayış.

اُمُنْج umunç: Umma, umut etmek. " اُمُنْج تَنْكَرِيكا umunç Tenğrige = umuş Tanrıya, umut Tanrıdan".

اِنَنْج ınanç: İnanılan, güvenilen. Bu sözden alınarak " اِنَنْج بَكْ Inanç Beg" denir,"kendisine güvenilen bey" demektir.

اُنُنْج onunç: " اُنُنْج يَرْماق onunç yarmak = onuncu para". Başkası da böyledir.

\+
\+ \+

BU AYRIMDAN FİİL

يِنْجكا لَنْدِى yinççelendi: " اُلْ مَنكا يِنْجكا لَنْدِى ol manğa yinççelendi = o, bana alçak gönüllülük etti"," اُلْ قِيزِغْ يِنْجكا لَنْدِى ol kızığ yinççelendi = o, kızı odalık edindi", " قُلْ تَنْكَرِيكا يِنْجكا لَنْدِى kul Tenğrige yinççelendi = kul Tanrıya karşı küçüklük gösterdi, tanrıgenlik etti, taptı, oruç tuttu, namaz kıldı, korktu" , (يِنْجكا لَنُوْر - يِنْجكا لَنْماك yinççelenür - yinççelenmek).

İki sâkini bir arada toplıyan kitap bitti. Bu, sekiz kitabın sonu-

---

[+] Bu kelime hakkında tercümemizin C.I,133 teki haşiyemize bakıla. B. A.

dur. Öğüş âlemlerin Tanrısı içindir.

Hüseyin Oğlu Mahmut der ki : Türk dilinin kelimelerini toplamak, kurallarını ve usullerini bildirmek, ölçülerini açıklamak, ayrımlarını, bölümlerini sıralamak yolunda kitabın baş tarafında şart koşmuştuk (söz vermiştik). Bu sözümüz yerine geldi; dilek elde edildi. Kitaptan, artık olanları, yersiz olanları, düşük olanları, boş olanları attım.

Kitap sona kadar yayılsın, ebedî bir azık olarak kalsın. Artık kitabımız burada bitsin.

Ebedî öğüş Tanrıya, sonsuz esenlik Yalavaçına ve onun bütün âl ve evlâdına.

Savalı, sonra da Şamlı, Mehmet bin Ebi Bekir ibni ebil Feth (Tanrı onu bağışlasın) bu kitabı asıl nüshadan çektiği gün 664 senesi Şevvalinin 27 nci Pazar günü idi.

Kaşgarlı'nın el yazısiyle yazılmış olan nüshanın son parçasının suretini alıyorum:

(Kitaba 464 senesinin Cemaziyel evvel başlarında, (gurresinde)

başlandı ve dört kere yazıldıktan ve düzenlendikten sonra 466 senesinin Cemaziyel âhirinin 12 nci günü bitmiştir.

Güç, kudret ancak Ulu ve Büyük Tanrı iledir; o bize yeter; o ne güzel vekildir.

K İ T A P B İ T T İ